UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 94(=163.2)(478)(043.3)

DUMINICA IVAN

COLONIILE BULGARILOR ÎN BASARABIA (ANII 1806-1856)

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător ştiinţific: / / GUMENÂI ION, conferenţiar universitar, doctor habilitat în istorie, 611.02

Autor / / DUMINICA IVAN

CHIŞINĂU, 2017

© Duminica Ivan, 2017

CUPRINS

ADNOTARE **4**
LISTA ABREVIERILOR **7**
INTRODUCERE **8**

1. ISTORIOGRAFIA ŞI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA COLONIILE BULGARE DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA **15**
1.1. Istoriografia privind coloniştii bulgari din Basarabia 15
1.2. Sursele istorice 26
1.3. Concluzii la capitolul 1 37
2. EMIGRAREA BULGARILOR ÎN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA **39**
2.1. Premisele emigrării bulgarilor din Imperiul Otoman la sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea 39
2.2. Emigrarea bulgarilor în regiunea dintre Nistru şi Prut în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812 51
2.3. Migraţia internă a bulgarilor din Basarabia în perioada anilor 1812-1828 62
2.4. Colonizarea Basarabiei de Sud de către bulgari în timpul şi după războiul ruso-turc din 1828-1829 74
2.5. Concluzii la capitolul 2 85
3. DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A COLONIŞTILOR BULGARI ÎN BASARABIA (1812-1856) **88**
3.1. Statutul coloniştilor bulgari în Basarabia în componenţa Imperiului Rus 88
3.2. Rolul bulgarilor în viaţa economică a Sudului Basarabiei 105
3.3. Concluzii la capitolul 3 125
4. BISERICA ŞI ÎNVĂŢĂMÂNTUL ÎN COLONIILE BULGARE BASARABENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA **127**
4.1. Influenţa bisericii asupra vieţii spirituale a bulgarilor din Basarabia 127
4.2. Sistemul de învăţământ în coloniile bulgare 140
4.3. Concluzii la capitolul 4 151

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI **155**
BIBLIOGRAFIE **158**
ANEXE **179**
ANEXA 1 DATE STATISTICE 180
ANEXA 2 MATERIALUL ILUSTRATIV 195
GLOSAR **196**
DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII **199**
CURRICULUM VITAE **200**

ADNOTARE

Autor: Duminica Ivan

Tema: Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1806-1856). Teză de doctor în istorie. Chişinău, 2017.

Structura tezei: Introducere, patru capitole, concluzii generale şi recomandări, bibliografie (365 titluri), 157 pagini text de bază (fără bibliografie), 8 tabele.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, Bugeac, colonizare, bulgari.

Domeniul de studiu: Istoria românilor (pe perioade)

Scopul lucrării constă în studierea complexă a proceselor de emigrare şi a dezvoltării social-economice şi spiritual-educaţionale a bulgarilor în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în: analiza cauzelor care au dus la emigrarea bulgarilor din Imperiul Otoman în Basarabia; identificarea centrelor din care bulgarii emigrau din ţara de baştină; analiza statutului juridic al emigranţilor de la sud de Dunăre în Imperiul Rus; studierea principalelor sfere de activitate economică din coloniile bulgare; cercetarea vieţii bisericeşti şi a învăţământului în coloniile bulgare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Noutatea ştiinţifică a lucrării constă în elucidarea complexă a problemei colonizării sudului Basarabiei de către etnicii bulgari, a dezvoltării coloniilor bulgare sub aspect social-economic şi spiritual.

Problema ştiinţifică soluţionată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1812, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

Valoarea teoretică. Rezultatele obţinute vor contribui la includerea în circuitul ştiinţific a unor date și viziuni noi referitor la premizele colonizării, la relaţiile dintre populaţia baştinaşă şi colonişti, la migraţia internă în cadrul Basarabiei a bulgarilor etc.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în faptul că informaţia poate fi utilizată la realizarea unor articole şi studii monografice, la elaborarea manualelor pentru ciclul gimnazial şi liceal, precum şi a cursurilor speciale pentru instituţiile de învăţământ superior referitoare la istoria Basarabiei.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele ştiinţifice au fost implementate prin publicarea a 10 articole şi prezentarea rezultatelor obţinute în cadrul unor conferinţe naţionale şi internaţionale.

АННОТАЦИЯ

Автор: Думиника Иван

Тема: Болгарские колонии в Бессарабии (1806-1856 гг.). Диссертация на степень доктора истории. Кишинев, 2017.

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография (365 наименований), 157 страниц основного текста, 8 таблиц.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, Буджак, колонизация, болгары.

Область исследования: история румын.

Цель работы: комплексное изучение процессов переселения и устройства болгар в Бессарабии первой половине XIX века.

Задачи диссертации: анализ причин, приведших к эмиграции болгарских переселенцев в Бессарабию; определение основных центров выхода эмигрантов из болгарских земель; анализ правового статуса задунайских колонистов в Российской империи; изучение основных областей экономической деятельности в болгарских колониях; исследование церковного развития и состояния просвещения в болгарских колониях в первой половине XIX в.

Научная новизна работы заключается в комплексном изучении проблем колонизации Бессарабии болгарами, а также вопросов развития болгарских колоний в социально-экономической и в духовной сферах.

Решение научной задачи состоит в том, что было выявлено состояние болгарских колоний в Бессарабии в период 1806-1856 гг., что привело к обнародованию новых данных о социально-экономическом и духовном развитии колонистов, позволяющих ввести в научный оборот новые источниковые данные по теме рассматриваемой в докторской диссертации.

Теоретическая ценность. Полученные результаты будут способствовать включению в научный оборот новых данных о причинах переселения, отношений между коренным населением и колонистами, а также внутренней миграции болгар в Бессарабии и т.д.

Практическая ценность диссертации состоит в том, что ее результаты могут быть использованы при написании научных статей и монографий, а также при составлении учебников для гимназиального и лицейского курсов, вузовских спецкурсов.

Внедрение научных результатов. Научные результаты диссертации отражены в 10 статьях и представлены на национальных и международных научных конференциях.

ANNOTATION

Author: Duminica Ivan

Subject: Bulgarian colony in Bessarabia (1806-1856). Ph. D. thesis in history, Chisinau, 2017.

Structure of the thesis: The work consist of annotations, introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 365 titles, basic text on 157 pages, 8 tables.

Key words: Bessarabia, Russian Empire, Budjak, colonization, bulgarians.

Field of study: Romanian modern history

Goal and objectives: The purpose of work is to study the migration process of Bulgarians in Bessarabia and their socio-economic and spiritual-educational development at the beginning of XIX century.

The objectives of the dissertation: identification and analysis of the main causes which lead to migration of Bulgarians from Ottoman Empire to Bessarabia; fixation and geographical localization of the main exit centers of emigrants from Bulgarian lands; analysis of legal status of Transdanubian colonists in Russian Empire.

Scientific innovation and originality: complex elucidation of the colonization problem of the south Bessarabia by the ethnic Bulgarians and the social-economic and spiritual development in the Bulgarian colonies.

Solution of the scientific problem is *to elucidate* the situation of the Bulgarian colonies from Bessarabian between the years of 1806-1812, *fact that led* to enrich the research subject with new data about the socio-economic and spiritual development of the colonists, *allowing* the valorization of the documentary material relating to the explored theme.

The theoretical significance: materials that are introduced into scientific circulation for the first time will contribute to researches of history of Bulgarian ethnic community in Bessarabia.

Applicative value: The results of the investigation can be applied within the training programs in higher education, in writing of scientific works about ethnical and demographic history of the area between Prut and Dniester rivers.

Implementation of the results: obtained scientific results were used in writing of 3 monographs, more than 10 articles, material was presented at national and international scientific conferences.

LISTA ABREVIERILOR

AANTIM – Analele Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici din Moldova.
ABNCM – Arhiva Bibliotecii Naţionale „Sf. Chiril şi Metodie”.
AI – Arhiva din Ismail.
AIMSR – Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia.
AISR – Arhiva Istorică de Stat din Rusia.
ANRM – Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
ASRO – Arhiva de Stat din regiunea Odesa.
AST – Arhiva de Stat din Turcia.
AB – Arhivele Basarabiei.
DTN – Din trecutul nostru.
REC – Revista de etnologie şi culturologie.
RIM − Revista de istorie a Moldovei.
VB – Viaţa Basarabiei.
БАН – Българската академия на науките.
БСП – Българите в Северното Причерноморие.
ВИ – Вопросы истории.
ВИС – Военноисторически сборник.
ГСУИФФ – Годишник на Софийския университет. Историко-философски факултет.
ДСИИ АН СССР – Доклады и сообщения Института истории Академии наук СССР.
ЕИМИ АН РМ – Ежегодник Института межэтнических исследований Академии наук Республики Молдова.
ИБИД − Известия на българското историческо дружество.
ИДА – Известия на държавните архиви.
Изв. АН МССР – Известия Академии наук МССР.
ИИИ БАН – Известия на Института за история при Българската академия на науките.
ИПр – Исторически преглед.
ЖМВД – Журнал Министерства внутренних дел.
ЖМГИ – Журнал Министерства государственных имуществ.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения.
ЗДУ – Запорізький державний університет.
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей.
КЕВ – Кишиневские епархиальные ведомости.
ОП – Отец Паисий.
ПСпБКД – Переодическо списание на Българското книжовно дружество.
Сов.Слав. – Советское славяноведение.
СПб. – Санкт-Петербург.
СпБАН – Списание на Българската академия на науките.
ТБГУАК − Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии.
ТБИАО − Труды Бессарабского историко-археологического общества.
Тр. ЦГА МССР – Труды Центрального государственного архива Молдавской ССР.
Учен. зап. ИИЯК МФАН ССР – Ученые записки Института истории, языка и культуры Молдавского филиала Академии наук СССР.
Учен. зап. ИС – Ученые записки Института славяноведения.
Учен. зап. КГУ – Ученые записки Кишиневского государственного университета.
Учен. зап. ТПИ – Ученые записки Тираспольского педагогического института.

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanţa temei. Istoria coloniilor bulgarilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea este un subiect de cercetare a cărui actualitate este incontestabilă. Putem menționa însă că până în prezent studiul acestei teme s-a făcut fragmentar, pe componente. În aceste condiții, prezintă interes tratarea cât mai completă a istoriei stabilirii coloniștilor bulgari în Basarabia, determinarea premiselor și concretizarea particularităților acestui proces de migrare și colonizare. Conform recensământului din 2004 realizat în Republica Moldova, din numărul total al populaţiei republicii de 3 938 679 de persoane, bulgarii constituie 79 520 de persoane sau 2,0%. Ţinând cont de faptul că o bună parte a etnicilor bulgari descendenți ai imigranților transdanubieni sunt aşezaţi în Ucraina de azi (Bugeac), unde numărul lor (conform recensământului din 2001 din Ucraina) a fost stabilit la 204 600 de persoane, se poate estima că numărul total al bulgarilor în Republica Moldova şi Ucraina este de 284 120 de persoane [258, c. 518, 527]. Se observă clar că ponderea lor este foarte importantă în spaţiul basarabean, mărginit de râurile Prut și Nistru și de Marea Neagră. La moment, comunitatea bulgară aniversează 200 de ani ai existenţei sale în Basarabia. În parcursul acestor două secole bulgarii au trecut prin diferite etape complete de formare şi dezvoltare şi au devenit o componentă integrantă a societăţii ţării noastre. Este cunoscut rolul lor notabil în procesele politice, socioeconomice şi culturale care au avut loc în trecut şi care au loc în prezent. Fără cunoaşterea deplină a istoriei, culturii şi tradiţiilor bulgarilor basarabeni este dificil de a înţelege procesele etnodemografice şi socioeconomice care s-au desfăşurat de-a lungul ultimelor secole în sudul Basarabiei. O astfel de analiză este necesară pentru abordarea obiectivă a contribuţiei aduse de minoritatea bulgară la dezvoltarea modernă a ţării noastre, pentru identificarea căilor de integrare a bulgarilor în societatea moldovenească, precum şi pentru a ajuta la păstrarea şi dezvoltarea identităţii lor naţionale şi culturale. De altfel, contribuţia bulgarilor la progresul Republicii Moldova constituie unul dintre subiectele tratate în mod diferit în istoriografie, generând diferite opinii în rândul cercetătorilor. Cercetarea problemei abordate de noi permite a evidenţia factorii atât pozitivi, cât şi negativi care constituie anumite obstacole în procesul de integrare a bulgarilor în viaţa social-economică a Republicii Moldova (avem în vedere decăderea economiei ţării noastre după dezintegrarea URSS, migraţia populaţiei peste hotare, tendinţa de a conserva vechile tradiţii populare, lipsa profesorilor calificaţi de limba română, lipsa unor adoptate conform ultimelor cerințe). Importanţa constă şi în faptul că soluţionarea dificultăţilor bulgarilor va contribui

la implicarea lor mai activă în dezvoltarea cooperării tradiţionale dintre Republica Moldova şi Republica Bulgaria, care se extinde datorită intrării ultimei în Uniunea Europeană.

Relevanţa temei derivă şi din faptul că în ultimii ani a crescut foarte mult interesul bulgarilor basarabeni înşişi faţă de cunoaşterea istoriei proprii, a stabilirii şi a dezvoltării lor pe teritoriul Basarabiei. Nu sunt de neglijat problemele legate de procesul formării coloniilor, de relaţiile cu etniile vecine, de atitudinea autorităţilor faţă de această comunitate etnică în diferite perioade. De aici derivă şi necesitatea pregătirii unor lucrări ştiinţifice, axate pe surse documentare, deci veridice, care ar satisface cerinţele din ce în ce mai exigente ale societăţii din Republicii Moldova, în general, şi ale comunităţii bulgarilor, în special. Astfel de studii provoacă un interes larg în metropolă (adică în Bulgaria), unde se urmărește cu interes atât istoria diasporei, cât și necesităţile actuale ale bulgarilor de pretutindeni.

Actualitatea ştiinţifică a temei constă în faptul că până la moment, în Republica Moldova nu există lucrări speciale consacrate premiselor colonizării, etapelor principale ale acestui proces, politicii ţariste inițiale faţă de colonişti sau eforturilor coloniştilor bulgari pentru menţinerea limbii, tradiţiilor şi obiceiurilor lor.

Aceasta nu înseamnă că problemele emigranţilor bulgari au fost totalmente trecute cu vederea în istoriografie. Începând cu anii ´50 ai sec. al XX-lea, au fost realizate lucrări cu caracter general referitor la colonizare, economie şi cultură, însă problema premiselor şi începutului colonizării sau problema anumitor aspecte din viaţa spirituală nu a constituit până la momentul actual obiectul unui studiu special. Este suficient să menţionăm în contextul dat lucrarea academică cu caracter enciclopedic „България”, în care autorul, Ivan Dundarov, abordează tangenţial subiectul înfiinţării coloniilor bulgare în Basarabia, punând în circuitul ştiinţific unele date fără a indica sursa pe care s-a bazat [306, c. 445-449; 302]. Din aceste considerente, datele prezentate de Dundarov nu pot fi verificate şi induc în eroare istoricii bulgarişti şi, mai ales, cercetătorii de istorie locală. Analiza altor lucrări arată că multe dintre problemele studiate trezesc discuţii controversate. De exemplu, în istoriografia sovietică problemele bulgarilor din Basarabia au fost cercetate prin prisma relaţiilor de prietenie ruso-bulgare, ceea ce nu a permis o acoperire completă şi obiectivă a aspectelor studiate. Prin urmare, subiectele studiate larg în trecut necesită o abordare nouă de pe poziţia tendinţelor actuale în istoriografie. Această sarcină poate fi rezolvată şi prin introducerea în circuitul ştiinţific a unor materiale bogate din arhivele din Republica Moldova, Federaţia Rusă, Ucraina, Turcia, Bulgaria şi România, izvoare care au fost analizate incomplet sau erau inaccesibile

cercetătorilor în perioada sovietică. În acelaşi timp, studiile istoriografice recente au evidenţiat că există probleme importante, ignorate de către istorici. Printre acestea evidenţiem: viaţa spirituală a bulgarilor, apariţia elitei nobiliare în rândul emigranţilor transdanubieni, relaţiile coloniştilor bulgari cu populaţia autohtonă şi cu reprezentanţii altor etnii vecine etc. Având în vedere diversitatea surselor de care dispun cercetătorii istoriei bulgarilor, considerăm că nu întotdeauna rezultatele studiilor sunt obiective. Menţionăm în acest context că un şir de materiale inedite ne permit să abordăm mai larg unele probleme care au fost puţin cercetate în istoriografie.

Scopul lucrării constă în studierea cauzelor, a factorilor obiectivi şi subiectivi care au generat emigrarea bulgarilor de la sud de Dunăre în Basarabia, precum și în analiza proceselor de dezvoltare socială, economică, spirituală a bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în:

- analiza critică a izvoarelor şi a istoriografiei referitoare la subiectele abordate în lucrare;
- identificarea cauzelor care au generat emigrarea bulgarilor în Basarabia;
- determinarea aşezărilor din care au emigrat bulgarii;
- stabilirea etapelor de bază ale emigrării bulgarilor în Basarabia;
- evidenţierea factorilor care au contribuit la migraţia internă a coloniştilor bulgari pe teritoriul Basarabiei;
- localizarea geografică a coloniilor după etapele de bază ale colonizării;
- studierea vieţii social-economice a bulgarilor;
- cercetarea evoluţiei vieţii spirituale în coloniile bulgare.

Metodologia cercetării ştiinţifice. La realizarea tezei s-a acordat preferinţă metodelor problematico-cronologice şi comparativ-istorice, prin intermediul cărora s-a examinat procesul de stabilire şi de dezvoltare socială şi economică a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856.

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică a lucrării constă în elucidarea complexă a dezvoltării sociale şi economice a coloniilor bulgare în Bugeac în perioada anilor 1806-1856. În circuitul ştiinţific au fost introduse izvoare noi din arhive, ce îşi aduc aportul la stabilirea punctelor de ieşire a emigranţilor bulgari din metropolă şi la cunoaşterea modului de formare şi organizare a coloniilor. Sub aspect metodologic şi factologic, lucrarea abordează în premieră unele subiecte problematice ale colonizării sudului Basarabiei. Se prezintă locul şi rolul coloniştilor în dezvoltarea acestei regiuni.

Problema ştiinţifică soluţionată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1856, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Au fost stabilite și explicate etapele de emigrare a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856. Au fost evidențiate localitățile din Bulgaria de unde au emigrat exponenții comunității bulgare în spațiul pruto-nistrean. S-au examinat principalele domenii economice care erau dezvoltate în coloniile bulgare. Au fost analizate procesele culturale care au avut loc în coloniile bulgare din Basarabia în anii 1806-1856. A fost examinată evoluția spirituală a bulgarilor în Basarabia.

Valoarea teoretică și aplicativă a lucrării. Materialele introduse în circuitul ştiinţific vor contribui la intensificarea studierii istoriei comunităţii bulgare din Basarabia. Lucrarea vine să traseze calea spre cercetarea metodologică a unor probleme, de exemplu dezvoltarea vieţii spirituale a comunităţii bulgare, care până la acest moment nu au fost supuse unor investigaţii complexe.

Implementarea rezultatelor științifice. Informaţia din teză poate fi utilizată la elaborarea unor cursuri speciale pentru instituţiile de învăţământ superior sau a unor monografii referitoare la istoria etnodemografică şi etnosocială a spaţiului pruto-nistrean. Materialele tezei de doctor pot fi valorificate în elaborarea unui manual la disciplina „Istoria, tradiţiile şi cultura poporului bulgar”, ce se predă în şcolile din Republica Moldova, în care contingentul principal îl constituie elevii bulgari. Rezultatele cercetării pot fi utilizate de către autoritățile de stat în elaborarea politicilor de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova și în vederea integrării grupurilor etnice în societatea noastră.

Aprobarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele ştiinţifice ale cercetării au fost prezentate prin participarea cu comunicări la circa 30 de conferinţe naţionale şi internaţionale: Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *Българите в Северното Причерноморие*, ediţia a XII-a (4-6 noiembrie 2011, Sudak, Ucraina); Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *Societate, cultură şi politică în Europa de Est. Tradiţii şi particularităţi* (14 iulie 2012, Chişinău); Conférence Scientifique Internationale *La Violence dans le Sud-Est européen. Société. Politique. Culture. Religion* (14-15 decembrie 2012, Chişinău); *Трети международен конгрес по българистика* (23-26 mai 2013, Sofia, Bulgaria); Simpozionul Ştiinţific Internaţional *Politica Marilor Puteri în Balcani şi Europa Centrală* (11-12 octombrie 2013, Chişinău); Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *Bulgaristica din Republica Moldova* (3-5 martie 2014,

Chişinău); Workshop-ul Internaţional *Аспекти на историческите миграции у българите от Бесарабия* (18 martie 2014, Sofia, Bulgaria); *Четвърти мартенски студентски четения* (27-28 martie 2014, Veliko Târnovo, Bulgaria); Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *Етнология на българите* (29 august 2015, Balcik, Bulgaria); Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *Identităţi naţionale în dialogul intercultural: unitate prin diversitate* (28-31 octombrie 2015, Chişinău); Conferinţa Ştiinţifică Internaţională *VIII Дриновські читання* (29-31 martie 2016, Harkov, Ucraina) ş.a. O parte din rezultatele ştiinţifice au fost publicate în 10 articole şi studii, ce au apărut în reviste de specialitate şi în culegeri ştiinţifice, editate în ţară şi peste hotare.

O parte din rezultatele ştiinţifice au fost publicate în peste 10 de articole şi studii, ce au apărut în reviste de specialitate şi în culegeri ştiinţifice, editate în ţară şi peste hotare. Dintre acestea menţionăm: Violenţa în Bulgaria sub stăpânire otomană – factor al imigrării bulgarilor la nord de Dunăre (sf. sec. al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea). În: *Revista de etnologie şi culturologie.* Vol. XI-XII. Chişinău, 2012 (119-126); Румынская историография периода 1918-1944 гг. к вопросу о переселении болгар в Бессарабию в конце XVIII – первой половине XIX вв. În: *Българите в Северното Причерноморие. Изследования и материали.* Том XI. Одеса–Велико Търново, 2012 (39-55); Hagialâcul bulgarilor basarabeni la Locurile Sfinte în sec. al XIX-lea. În: *Revista de etnologie şi culturologi.* Chişinău, 2013. Vol. XIII-XIV (187-195); Cu privire la formarea coloniei bulgare Taraclia, judeţul Akkerman. În: *Archiva Moldaviae*. Iaşi, 2013, Vol. V (151-165); Cu privire la bulgarii supuşi străini în Basarabia (anii 1821-1828). În: *Revista de etnologie şi culturologie.* Chişinău, 2015. Vol. XVII (72-81); Emigranţii bulgari din Basarabia la sfârşitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea (Repere istoriografice). În: *Revista de etnologie şi culturologie.* Chişinău, 2015. Vol. XVIII (79-84); Colonizările bulgarilor în Basarabia ca rezultat al Tratatului de pace de la Bucureşti. În: *Tratatul de pace de la Bucureşti din 1812: 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus.* Materialele Conferinţei Internaţionale. Chişinău, 26-28 aprilie 2012. Chişinău, 2012 (109-120); Viaţa şcolară în colonia bulgară Taraclia, judeţul Akkerman (1839-1918). În: *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor (ediţia a V-a).* Rezumatele comunicărilor. Chişinău, 2013 (49-50); Date noi despre mitropolitul de Silistra Antim (1778−1836). În: *Revista de etnologie şi culturologie.* Vol. XVI. Chişinău, 2014 (105-113); Историографические сведения о болгарах Северного Причерноморья в конце XVIII века. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Ştiinţe umanistice”.* Chişinău, 2015, № 4 (61-72).

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor a fost elaborată în conformitate cu cerinţele *Regulamentului privind perfectarea tezelor de doctorat,* elaborat de Comisia Naţională de Atestare şi Acreditare. În partea introductivă este formulată actualitatea problemei de cercetare, sunt expuse scopul şi obiectivele tezei, este arătată noutatea ştiinţifică a rezultatelor obţinute, importanţa teoretică şi valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, precum şi sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor conţine: adnotări în limbile română, rusă şi engleză; introducere; un capitol istoriografic şi trei capitole care, la rândul lor, sunt divizate în subcapitole; concluzii generale şi recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului.

În *Introducere* este explicată actualitatea temei, fiind formulat scopul și principalele obiective, sunt arătate cele mai reprezentative metode de cercetare utilizate şi problema ştiinţifică soluţionată.

În Capitolul I, intitulat *Istoriografia şi sursele istorice referitoare la coloniile bulgare din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* într-o manieră problematico-cronologică sunt analizate principalele direcţii şi şcoli istorice care s-au ocupat de abordarea dezvoltării social-economice şi culturale a bulgarilor basarabeni. De asemenea, se face analiza principalelor izvoare, care sunt împărţite în două categorii: inedite şi edite. Aceasta s-a realizat cu scopul de a arăta baza istoriografică şi izvoristică a cercetării pe care am efectuat-o în teza de doctorat. În acelaşi timp, se atrage atenţia asupra neajunsurilor şi chiar a ideilor eronate din lucrările analizate, ce au derivat din cerințele ideologice ale regimurilor în timpul cărora ele au fost elaborate.

Capitolul II, intitulat *Emigrarea bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* evidenţiază principalele cauze şi căi ale emigrării bulgarilor la nord de Dunăre. În principal, se atrage atenţie metodelor prin care guvernul rus a atras emigranţii transdanubieni. În acelaşi timp se vorbeşte despre rolul Imperiului Otoman, ale cărui represiuni îi împingeau pe supuşii bulgari spre emigrare. Se evidenţiază etapele de emigrare a bulgarilor în Bugeac, care în mare parte s-a desfăşurat masiv în timpul şi în primii ani după războaiele ruso-turce din 1806-1812 şi 1828-1829. Se studiază procesul aşa-numitei migraţii interne a coloniştilor în regiunea pruto-nistreană. Drept urmare, se evidenţiază trei direcţii ale migraţiei interne a coloniştilor: de pe pământurile moşiereşti pe pământurile libere ale statului din Bugeac, din colonii în colonii, din oraşe în colonii. Sunt stabilite principalele regiuni şi, în unele cazuri, localităţi de unde au emigrat bulgarii. În premieră este abordat subiectul migraţiei coloniştilor bulgari din Basarabia în Țara Moldovei.

În Capitolul III – *Dezvoltarea social-economică a coloniștilor bulgari în Basarabia (1812-1856)* – este cercetată politica Imperiului Rus de acordare de privilegii bejenarilor de peste Dunăre.

Sunt prezentate acțiunile bulgarilor pentru revendicarea statutului lor social-juridic de colonist. În capitol se face evaluarea nivelului de dezvoltare în colonii a ramurilor economice (agricultura, creşterea animalelor şi meşteşugurile). Cu ajutorul surselor de arhivă este cercetată dinamica extinderii în coloniile bulgare a diferitor culturi agricole. În mod comparativ se prezintă dezvoltarea ramurilor agricole în districtele coloniale, precum și în unele colonii separate. În mod special se vorbeşte despre comerţul intern şi extern, pe care l-au practicat cu succes negustorii de origine bulgară. Se evidenţiază activitatea mic-burghezilor şi negustorilor de ghildă de origine bulgară în oraşele basarabene. Se atrage atenţia asupra relaţiilor economice ale coloniştilor bulgari cu coloniştii germani şi cu populaţia autohtonă, care au dus la împrumuturi reciproce în domeniul gospodăresc.

Capitolul IV, intitulat *Biserica şi învăţământul în coloniile bulgare basarabene în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, are drept subiect de bază situaţia spirituală şi educaţională în coloniile bulgare. Se face evaluarea numărului de biserici şi de instituţii de învăţământ. În mod aparte se vorbeşte despre învăţătorii şi preoţii de origine bulgară, care au activat nu numai în coloniile lor, dar şi în alte sate din întreaga Basarabie. Se elucidează apariţia mişcării de renaştere culturală a bulgarilor basarabeni. Sunt prezentate date noi referitor la apariţia ideii de deschidere a unei şcoli centrale în colonia Bolgrad.

Lucrarea include concluzii şi recomandări, care reies din rezultatele obţinute în urma studierii subiectului propus în cadrul tezei de doctorat. Sunt trasate noi direcţii de cercetare, care în viitor necesită o abordare mai adâncă.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, Bugeac, bulgari, colonizare, emigrare, privilegii, coloniști, negustori, mic-burghezi, biserică, școală lancasteriană.

1. ISTORIOGRAFIA ŞI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA COLONIILE BULGARE DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

1.1. Istoriografia privind coloniştii bulgari din Basarabia

Problema colonizării sudului Basarabiei de către bulgari a fost şi continuă să fie cercetată, dată fiind importanţa acestui proces istoric atât pentru bulgari, cât şi pentru istoria Basarabiei. În subcapitolul care urmează ne-am propus drept scop să analizăm principalele realizări ale diferitor şcoli istorice referitor la subiectul dat, după anul 1812 până la etapa actuală.

Cercetătorii – reprezentanţi ai unei sau altei şcoli istorice – au particularităţile lor în tratarea problemelor ce ţin de istoria etnicilor bulgari din Basarabia. Una din cele mai reprezentative sub acest aspect este şcoala rusă. Dintre lucrările reprezentanţilor acestei şcoli e necesar de menţionat lucrarea funcţionarului rus Pavel Svinin, care a făcut o descriere istorică a regiunii Basarabia [248]. La mijlocul anului 1815 P. Svinin a fost trimis în Basarabia de către guvernul rus pentru a cerceta potențialul economic și fiscal al populației regiunii. Baza izvoristică a „Descrierii” lui este variată, aici găsim informații obținute de la funcționarii civili și militari. Svinin acordă o atenţie sporită situației demografice din regiune. Din acest punct de vedere, lucrarea sa furnizează informații despre numărul emigranților bulgari din Basarabia, repartizarea acestora pe ținuturi. În același timp, Svinin a descris detaliat principalele ocupații ale bulgarilor.

Primul studiu special consacrat istoriei bulgarilor din Basarabia aparține funcționarului rus Apollon Skalkovski [252], care la sfârșitul anilor 40 ai sec. al XIX-lea, fiind directorul Comitetului de Statistică al regiunii Novorosia şi al filialei din Odesa a Arhivei Ministerului de Externe, a întreprins o călătorie prin coloniile bulgare în scopul de a se informa detaliat despre emigranții veniți de la sud de Dunăre. În lucrarea sa Skalkovski prezintă informații prețioase privind numărul coloniștilor, ocupațiile de bază, tradițiile lor etc. Datele statistice prezentate în studiul monografic al lui Skalkovski au o pondere importantă, pentru că autorul a avut acces la arhivele statului și, totodată, a contactat direct cu bulgarii, conturându-se astfel un tablou real, deși nu putem exclude aprecieri subiective, mai ales atunci când Skalkovski se referă la datarea întemeierii primelor colonii. Astfel, Skalkovski leagă întemeierea coloniei Chirsovo de al doilea mare val de migraţie a bulgarilor în Basarabia după războiul ruso-turc din anii 1828-1829, susținând că aşezarea Chirsovo a fost înfiinţată în 1830. Datele de arhivă însă atestă că înfiinţarea acestei localități este mai timpurie şi poate fi anul 1810 [10, inv. 2, d. 439 (III), ff. 312-316]. Greşeli similare pot fi întâlnite şi în cazul

coloniilor Tatar-Copceac, Cairaclia, Cubei, Ciişia ş.a. [203; 276; 278]. În calitate de funcţionar al statului rus, A. Skalkovski s-a referit în lucrarea sa și la factorii care i-au determinat pe bulgari să emigreze în Basarabia. Din cele auzite de la coloniști cercetătorul a conchis că factorul principal în favoarea emigrării a fost încrederea că țarul Rusiei este ocrotitorul tuturor neamurilor slave și creștine de pe Peninsula Balcanică, aflate sub stăpânirea Imperiului Otoman [252, c. 12].

Un alt demnitar rus, Alexandr Zaşciuk, a abordat pentru prima dată, după războiul din Crimeea (1853-1856), problema demografiei Basarabiei, acordând o deosebită atenție componenței etnice a populației din regiune [168]. Afară de informațiile de ordin statistic, care nu diferă substanțial de cele ale lui A. Skalkovski, A. Zaşciuk se referă în mod detaliat la viața economică (ocupațiile agrare, meșteșugurile casnice) și la stările sociale și componența confesională, informația acestuia completând tabloul general al coloniștilor bulgari în această perioadă.

Informații prețioase despre etniile care locuiau în sudul Basarabiei conține lucrarea semnată, în anul 1867, de către Alexandr Klaus [186], în care autorul a reliefat trăsăturile specifice ale gospodăriilor agricole bulgare. Klaus menționează asigurarea cu pământ a coloniștilor, formele de deținere a pământului, dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului în colonii. Pe de altă parte, ca reprezentant al etniei germane, autorul supraapreciază modul de trai al coloniștilor germani, dezapreciind însă viața de toate zile a coloniștilor de alte etnii, pe care îi califică drept „o gloată, o adunătură pestriţă de vagabonzi şi fugari” [186, c. 310-311]. Klaus își exprimă încrederea că numai sub administrația rusă coloniștii au avut posibilitatea să se dezvolte mai rapid, acomodându-se la nivelul de trai al populației ruse (astfel, el subliniază influența binefăcătoare a țarismului rus asupra coloniștilor). Cercetările din ultimele decenii au demonstrat că afirmațiile lui A. Klaus sunt eronate, întrucât emigranții erau reprezentanți ai unei populații sedentare, și nu nomazi, și se ocupau cu agricultura și comerțul, ocupație care cere anumite cunoștințe (de ordin geografic, financiar etc.). În același context, emigranții transdanubieni erau din diferite categorii sociale, preponderent ţărani şi târgoveţi [209; 67; 68; 129].

Un alt cercetător care s-a ocupat de istoria comunităţii bulgare din Basarabia este Nicolai Derjavin Lucrarea sa, apărută în două volume la Sankt Petersburg şi Sofia în 1914-1915, nici acum peste o sută de ani nu şi-a pierdut actualitatea [153]. Informaţiile aduse de Derjavin sunt importante şi din considerentul că ele au fost obţinute în urma cercetărilor sale de teren în satele bulgare din Basarabia. Principalul scop al lui Derjavin a fost de a colecta material etnografic, ceea ce nu l-a împiedicat sub aspect calitativ să atingă şi istoria emigrării. Lucrarea slavistului N. Derjavin a

constituit o primă monografie cu caracter generalizator, în care, în baza diferitor izvoare (prioritatea fiind acordată de autor celor statistice), a fost cercetată complex o gamă largă de probleme cu privire la colonizare, numărul şi activitatea economică a coloniştilor bulgari. Derjavin este unul dintre primii cercetători care au analizat critic politica țaristă de colonizare. El porneşte de pe poziţia că autorităţile ţariste erau interesate de primirea emigranţilor transdanubieni, dată fiind existența unui deficit de braţe de muncă. Derjavin pledează împotriva politicii de rusificare desfăşurate în coloniile bulgare, ceea ce, după părerea lui, a creat o atmosferă de neîncredere între reprezentanții statului, pe de o parte, și coloniștii bulgari, pe de altă parte [153, c. 41-42, 52-53].

Meritul istoriografiei ruse prerevoluţionare constă în colectarea şi sistematizarea unui bogat material informaţional cu privire la coloniştii bulgari. În multe privinţe, acest lucru a fost posibil datorită poziţiei sociale ocupate de către autori, majoritatea lor făcând parte din sistemul administrativ sau militar ţarist. Totodată, acest factor a avut o contribuţie negativă, deoarece respectivii autori interpretau emigrarea prin prisma politicii ţariste, care scotea în prim-plan realităţile interne existente în Balcani (situaţia extrem de dificilă în componenţa Imperiului Otoman: impozite mari, represiuni, islamizare şi deznaţionalizare), care au provocat emigrarea bulgarilor. Acest lucru a dus la omiterea unui şir de chestiuni privind interesul autorităţilor ţariste de a popula o serie de teritorii cucerite, slab locuite şi de a forma la hotarele Imperiului Rus zone-tampon locuite de o populaţie slavă, loială Imperiului.

În istoriografia sovietică subiectul legat de colonizarea Bugeacului cu bulgari a fost cercetat, în mare parte, la Chişinău. Postulatul marxist-leninist privind caracterul determinant al relaţiilor economice impunea prioritatea problematicii social-economice în cercetările ştiinţei istorice [125, c. 18]. În acest sens, este remarcat istoricul chişinăuian Ivan Meşceriuk. În studiul său dedicat mişcărilor sociale ale bulgarilor din Basarabia în anii 1812-1820 [205], având la bază materiale arhivistice, I. Meșceriuk a relevat lupta migranţilor bulgari pentru obţinerea unor drepturi echivalente cu cele acordate cazacilor din Armata de pe Don. Acest fapt prevedea oferirea anumitor privilegii social-economice. Coloniştii solicitau aşezarea pe pământurile de stat din Bugeac, fapt care periclita interesele proprietarilor funciari pe pământurile cărora ei s-au aşezat până la 1812. Bulgaristul, pe bună dreptate, ajunge la concluzia că rezultatul insistenţelor imigranţilor transdanubieni a fost faptul că guvernul ţarist a extins asupra lor legislaţia rusă cu privire la imigranţi şi le-a permis trecerea pe pământurile nepopulate din Bugeac, acordându-le, ca şi în cazul coloniştilor germani, statutul de colonişti. Neştirbind din meritele acestui istoric bulgarist, vom arăta

totuşi că lucrarea respectivă are o serie de lacune. Noi considerăm că o parte din terminologia folosită de către I. Meşceriuk, cum ar fi „lupta împotriva iobăgiei”, nu corespunde conţinutului revendicărilor coloniştilor bulgari din sudul Basarabiei în perioada cronologică dată. Cu toate că în mare măsură revoltele bulgarilor erau îndreptate împotriva marilor proprietari funciari, ele totuşi nu aveau un caracter antişerbie, deoarece în Basarabia ea nu era răspândită, iar marea boierime nu avea posibilitatea de a aduce în starea de şerb o persoană liberă. În plus, bulgarii se opuneau şi reprezentanţilor puterii locale de diferite ranguri, şi organelor de poliţie, în caz de acţiuni injuste ale acestora. Mai degrabă, putem califica mişcările sociale ale imigranţilor bulgari din această perioadă ca fiind orientate spre primirea unui statut social-juridic deosebit, lucru care a fost cerut nu o dată de către aceştia în adresările lor către autorităţile ţariste.

Într-o altă lucrare, dedicată mişcărilor sociale ale coloniştilor în anii 1842-1844 [206], I. Meşceriuk cercetează subiectul respectiv de pe poziţiile luptei bulgarilor cu samovolniciile administraţiei coloniilor, care oprima şi folosea abuziv munca acestora. Autorul, bazându-se pe postulatele istoriografice sovietice, a omis un factor foarte important, şi anume că unul dintre rolurile principale în aceste mişcări l-au jucat bulgarii înstăriţi, de exemplu familia Mincov din Bolgrad, care au organizat o serie de revolte ale coloniştilor.

Ivan Meşceriuk a pus accentul, pentru prima dată în bulgaristica istorică, pe specificul etnic al emigranţilor, delimitând din masa imigranţilor transdanubieni găgăuzii. Aceasta însă, după părerea noastră, nu poate fi considerată o abordare obiectivă, deoarece în documentele timpului găgăuzii nu erau trataţi aparte, ci erau consideraţi parte componentă a coloniştilor bulgari. La moment, cercetătorii nu dispun de metode obiective care ne-ar permite să delimităm bulgarii şi găgăuzii atunci când este vorba despre prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Subiectul emigrării bulgarilor în Basarabia de Sud, în anii 1828-1834, de asemenea a ocupat un loc important în cercetările lui I. Meşceriuk [207]. Această problemă era legată în principal de politica balcanică a Imperiului Rus. Meşceriuk este primul din istoriografia sovietică care critică destul de dur politica ţarismului în Balcani şi explică migraţia bulgarilor, relaționând-o, în primul rând, cu interesele strategice şi geopolitice ale ţarismului. Anume, cu o astfel de politică balcanică (reputaţia Imperiului Rus în faţa popoarelor din Balcani) este asociată atitudinea internă favorabilă în raport cu bulgarii strămutaţi. Meşceriuk a reuşit, pentru prima dată, în baza materialelor de arhivă din Chişinău, să localizeze regiunile de unde au emigrat bulgarii stabiliți în Bugeac. El indică nu numai regiunea de unde s-a emigrat, ci şi localitatea de origine concretă. Evident, istoricul sovietic

trebuia să ţină cont de ideologia perioadei în care a cercetat. Din analiza lucrărilor sale, am ajuns la concluzia că I. Meşceriuk a fost nevoit să abordeze procesul de emigrare a bulgarilor prin prisma relaţiilor de prietenie ruso-bulgare. Nu întâmplător monografia sa privind emigrarea are următorul subtitlu: „Из истории развития русско-болгарских дружеских связей" („Din istoria dezvoltării relaţiilor de prietenie ruso-bulgare"). O atenţie deosebită trebuia acordată exemplelor de succes de colaborare dintre bulgari şi ruşi în războiul-ruso turc din 1828-1829. Această sarcină a dus la aceea că atenţiei autorului i-au scăpat probleme legate de relaţiile bulgarilor cu alte grupuri etnice din Bugeac.

Una dintre principalele lucrări ale lui I. Meşceriuk este dedicată dezvoltării social-economice a coloniilor bulgare din Basarabia de Sud (1808-1856) [209]. Cercetătorul a tratat cu succes două aspecte problematice: social şi economic. Sub aspect social, Meşceriuk a atras atenţia asupra structurii sociale a comunităţii de colonişti, a reliefat problema privind statutul social-juridic al coloniştilor. Sub aspect economic, a făcut descrierea multisectorială a gospodăriilor din colonii (agricultura, creşterea animalelor, viticultura şi pomicultura). El descrie detaliat tendinţa bulgarilor de a înlocui proprietatea funciară de obşte (în devălmăşie) cu proprietatea individual-devălmaşă. Pentru prima dată cercetătorul s-a oprit amănunţit asupra evoluţiei producţiei meşteşugăreşti şi asupra comerţului. Meşceriuk a stabilit că până la venirea migranţilor din perioada războiului ruso-turc din 1828-1829, în colonii meşteşugurile erau slab dezvoltate şi erau orientate spre satisfacerea cerinţelor interne. Odată cu încheierea războiului din 1828-1829, în colonii pătrunde un număr mare de meşteşugari, ceea ce duce la o creştere semnificativă a acestei ramuri, care capătă caracterul unui furnizor important de mărfuri.

Şi în cazul acestei monografii, Meşceriuk a fost obligat să ţină cont de poziţia oficială a istoriografiei sovietice. Astfel, chiar în prima fază de discutare a manuscrisului privind dezvoltarea social-economică a coloniilor bulgare, lui Meşceriuk i-a fost înaintată cerinţa „de a arăta, în baza exemplului localităţilor bulgare şi găgăuze, rolul progresiv al unirii Basarabiei cu Rusia". Această dispoziţie a fost aplicată în partea întroductivă a lucrării. De asemenea, conform recomandărilor venite din partea recenzenţilor manuscrisului, autorul a exclus din cercetarea sa aspectele privind viaţa culturală a coloniştilor [301, c. 121-125].

Constantin Poglubco, un alt bulgarist de vază din perioada respectivă, pentru prima dată a enunţat câteva etape concrete de emigrare a bulgarilor în Basarabia. De asemenea, el este primul

care a ridicat (şi, cu regret, nu a dezvoltat) întrebarea cu privire la evoluția vieţii culturale a coloniştilor [232].

O abordare completamente nouă în istoriografia sovietică în cercetarea strămutării populaţiei bulgare în Basarabia a propus balcanistul Samuil Bernştein. În baza arhivelor de la Odesa, a reuşit să stabilească legătura dintre emigrarea de după războiul ruso-turc din 1828-1829 şi încercarea guvernatorului general al Basarabiei, M. Voronţov, de a atrage în regiunea administrată de el meşteşugari şi profesionişti ai meseriilor maritime (constructori navali, marinari etc.). Cercetătorul interpretează acest lucru prin prisma necesităţii de dezvoltare a flotei ruse de la Marea Neagră [127]. Acelaşi S. Bernştein a delimitat în calitate de problemă de sine stătătoare periodizarea procesului de emigrare [126]. Drept criteriu a desemnat indicatorul cantitativ al fluxului migraţionist şi impactul acestuia asupra scării de explorare a sudului Rusiei [125, c. 23].

În epoca sovietică au fost întreprinse primele încercări de a cerceta istoria localităţilor bulgare. Gheorghi Stoinov, în baza tezei de licenţă, a publicat monografia satului Chirsovo în 1990. Lucrarea are o bază bibliografică slabă şi este elaborată în spiritul ideologic al perioadei sovietice [262]. Multe lucrări au fost realizate în corelaţie cu datele jubiliare. În anul 1980, în legătură cu a 180-a aniversare a întemeierii satului Tvardiţa, a fost editată o monografie despre această localitate a istoricilor Constantin Poglubco şi Ivan Zabunov [233]. Ea reprezintă o realizare foarte bine pusă la punct sub aspect ştiinţific. Chiar dacă are un volum mic, ea abundă în materiale de arhivă. În acelaşi an a fost publicată monografia satului Chiriutnea [226]. Autorii ei, Savelie Novacov şi Nicolai Cervencov, au utilizat arhivele moldoveneşti şi ruseşti şi date deja existente în istoriografie.

După dezmembrarea URSS, istoricii sovietici care efectuau studii de bulgaristică istorică sunt concentrați în Rusia, Ucraina și Republica Moldova, făcând parte în așa fel din istoriografia țării în care ei activează.

În pofida faptului că documentele importante referitoare la colonizarea sudului Basarabiei de către bulgari la începutul sec. al XIX-lea se află în arhivele din Sankt Petersburg și Moscova, istoriografia rusă modernă acordă acestei probleme o atenție mai redusă. Putem menționa doar monografia Elenei Belova despre politica de migraţie în sudul Imperiului Rus şi strămutarea bulgarilor în ţinutul Novorosia şi Basarabia (1751-1871), care a apărut în anul 2004 [125]. În baza unor materiale de arhivă inedite, cercetătoarea rusă a analizat diferite acte legislative emise de curtea imperială cu scopul reglementării imigrării bulgarilor în provinciile sudice. Ea ajunge la concluzia că guvernul rus, cu toate că a încurajat emigrarea, nu a avut un program bine stabilit de a atrage

bulgarii, astfel încât, din cauza numeroşilor doritori de a părăsi Imperiul Otoman, deseori procesele de migraţie ieşeau de sub controlul administraţiei ruse.

În Republica Moldova s-au evidenţiat cel mai mult în acest domeniu istoricii Nicolai Cervencov şi Ivan Grec, care au publicat în 1993, în limba bulgară, o monografie despre trecutul şi prezentrul bulgarilor din Ucraina şi Moldova [293]. Istoricii nu şi-au propus să aducă ceva nou, ei au dorit să rezume în plan tematic informaţiile referitoare la fiecare problemă legată de istoria constituirii şi dezvoltării diasporei bulgare din sudul Basarabiei. Din această cauză o serie de probleme legate de emigrarea şi aşezarea bulgarilor în Bugeac au rămas tratate sumar. În acelaşi timp este necesar de subliniat bogatul material de arhivă, folosit de către autori în lucrarea lor.

În ultimii ani, bulgariştii din Republica Moldova acordă atenţie unei analize detaliate a aspectelor din istoria diasporei bulgare. În acest sens menționăm lucrarea lui I. Grec despre istoria învățământului în coloniile bulgare în prima jumătate a sec. al XIX-lea [143]. Având la bază arhive inedite din Ismail și Odesa, lucrarea respectivă este prima care abordează în mod aparte așa probleme ca: datarea apariției primelor imstituții de învățământ, nivelul de pregătire a elevilor, componența socială a învățătorilor, răspândirea cărților de limba bulgară în colonii.

Se bucură de atenție și problema dezvoltării spirituale a bulgarilor din Basarabia. În acest sens menționăm lucrarea Ecaterinei Celac despre biserica din Tvardița, a lui Ivan Duminica despre biserica din Chirsovo și a lui Nicolai Cervencov despre biserica din Ciișia [162; 274; 358]. Aceste lucrări se bazează preponderent pe fondurile de arhivă al Dicasteriei și al Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău. Cu ajutorul acestor materiale inedite au fost puse în circuitul științific date noi privind înființarea bisericilor în colonii, numărul clericilor etc.

De o popularitate deosebită se bucură tema privind istoria localităţilor. Astfel au apărut cărţile despre „arborii genealogici" ai locuitorilor Taracliei, Cairacliei şi Tvardiţei [180; 203; 360]. Iniţiatorii acestor lucrări sunt, de regulă, istoricii locali. De asemenea, se observă creşterea interesului faţă de istoria satelor bulgare. Iniţiatorii unor astfel de lucrări sunt savanţi cunoscuţi, care consultă varii surse documentare. Realităţile de azi au dus la aceea că în acest tip de lucrări au început să fie abordate subiecte privind dezvoltarea vieţii spirituale a coloniştilor. De exemplu, există deja două cărţi despre istoria satului Chiriutnea (Corten), editate de Savelii Novacov şi Nicolai Gurgurov în 1995 şi în 2009 [223, 224]. În anul 1995, în limba bulgară a fost publicată istoria satului Valea Perjei, r-nul Taraclia [323]. Autorii Ana Maleşcova, Nicolai Curtev şi Dmitri Dimov, într-o formă succintă de popularizare, prezintă întemeierea acestei localităţi din Bugeac de

către bulgari şi moldoveni. Într-un stil ştiinţific a fost elaborată istoria satului bulgar Diulmen (Ucraina) de către bulgaristul chişinăuian Ivan Grec [139]. Autorul a acordat atenţie aspectelor socioeconomice de dezvoltare a acestui sat în contextul general de imigrare în Basarabia. În anul 2013, cu prilejul aniversării a 200 de ani ai oraşului Taraclia, bulgariştii Nicolai Cervencov şi Ivan Duminica au prezentat publicului local primul volum al lucrării despre istoria acestei localităţi [275], rezultat al consultării unei game largi de surse din arhivele din Chişinău, Odesa, Ismail şi Moscova.

E necesar de menţionat că uneori istoricii locali preferă să prezinte materialul colectat brut, fără a fi însoţit de analiză şi generalizare. În opinia noastră, acest lucru diminuează valoarea ştiinţifică a lucrărilor. Din această serie menţionăm monografiile despre oraşele Comrat, Vulcăneşti, satele Curci, Cazaclia, Avdarma ş.a. [128, 130, 132].

Istoricii bulgarişti din Ucraina sunt preocupaţi în special de problemele emigrării bulgarilor care s-au concentrat în Zaporojie. Explicaţia rezidă în faptul că la mijlocul sec. al XVIII-lea, pe acest teritoriu s-au format primele aşezări bulgare agricole şi militare. Cercetările privind acest segment cronologic aparţin lui Vladimir Milcev [365]. Lucrările lui abundă în documente din arhivele locale şi regionale. Cu toate că bulgaristica din Odesa s-a concentrat pe aspectele etnologice, ea a făcut progrese şi în cercetarea istoriei colonizării bulgare. Acest lucru se observă în lucrările de istorie locală. În anul 2003, V. Zlatova, I. Zlatov şi F. Gheorghiev au elaborat o lucrare despre satul Zarea (Camcik) [170]. Peste un an, D. Miserji a editat istoria satului Delijiler [210]. În anul 2009 a apărut de sub tipar cartea despre istoria satului Kulevcea a lui D. Karaulan [181]. Un neajuns al acestor lucrări este că, deşi în posesia Arhivei din Odesa se află fondul Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei, care conţine date despre colonizarea sudului Rusiei, autorii rareori apelează la el. Ca urmare, aceste lucrări sunt fragmentare şi incomplete.

Trebuie de menționat că în ultimul timp istoricii ucraineni manifestă un interes sporit pentru studiul problemei originii și formării comunității de bulgari numite „tukani” (cei mai vechi colonişti, stabiliți în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812) în Basarabia de Sud. Ca rezultat al cercetărilor de teren efectuate în Bulgaria, al analizei folclorului bulgarilor basarabeni și al documentelor de arhivă, Vladimir Milcev, Alexandr Gancev și Alexandr Prigarin au dovedit că zona de proveniență a acestora este regiunea Sărnena Sredna Gora din sudul Bulgariei [362].

Un exemplu de colaborare între reprezentanţii şcolilor de bulgaristică moldovenească şi ucraineană este monografia colectivă despre istoria satului Cubei, apărută în anul 1999 [278]. Din

partea ucraineană au colaborat Andrei Şabaşov, Vladimir Dîhanov, iar din cea moldovenească – Ecaterina Celac. Volumul mic al lucrării nu a permis autorilor să acorde mai multă atenţie unor aspecte particulare. O altă colaborare fructuoasă datează din 2003, când a apărut monografia satului Ciişia (Gorodnee) [276]. Din partea moldovenească a participat N. Cervencov, originar din această localitate. Concentrarea specialiştilor pe compartimente aparte le-a permis să acorde o atenţie detaliată temei. Considerăm că astfel de exemple trebuie preluate în scrierea istoriei altor localităţi bulgare din Basarabia.

În istoriografia bulgară, problemele stabilirii şi dezvoltării bulgarilor în Basarabia au început să fie studiate la sfârşitul sec. al XIX-lea. Autorii, de obicei, erau bulgari basarabeni stabiliţi în Bulgaria. Primele cercetări în acest domeniu au fost reprezentate de o serie de articole ale lui Gavriil Zanetov [306]. Din păcate, azi aceste articole (publicate în anii 1891-1895) practic nu sunt utilizate de cercetători. Materialele semnate de către Zanetov sunt importante prin faptul că, folosind o astfel de sursă oficială cum este „Colecţia completă de legi ale Imperiului Rus", el a urmărit acţiunile administraţiei ţariste de atragere a populaţiei bulgare. Autorul a încercat să stabilească punctele iniţiale de plecare a populaţiei bulgare în baza însemnărilor contemporanilor, precum şi a interviurilor realizate de el însuşi pe teren.

Este cunoscută şi lucrarea lui Iov Titorov, editată la Sofia în anul 1903 [347]. Titorov este băştinaş din Bolgrad, iar după eliberarea patriei sale în 1878, a trăit şi a lucrat în Bulgaria. În cartea sa, în afară de lucrările autorilor contemporani lui, a recurs la memoriile oamenilor vârstnici. Lucrarea dată include materiale inedite despre diferite aspecte ale vieţii bulgarilor în Bugeac, de la strămutarea lor până la modul de funcţionare a comunităţilor. Datorită lui Titorov, în circuitul istoric sunt introduse numele şi destinul starostilor bulgari care au făcut parte din administraţia colonială locală şi informaţii despre evoluţia unor reprezentanţi ai grupurilor sociale înstărite: Mincov, Canazirschi, Ţanco-Câlcic ş.a.

În perioada interbelică cercetătorii de la Sofia încercau să dovedească că conaţionalii lor din Regatul României trebuiau să se bucure de aceleaşi drepturi şi privilegii pe care le-au avut în Rusia ţaristă, inclusiv de autonomie administrativă. În acest spirit, în 1918, la Sofia a fost editată o monografie semnată de Vladimir Diacovici [304]. Autorul a denumit intenţionat lucrarea sa „Basarabia bulgară". Diacovici era fondatorul şi conducătorul societăţii „Uniunea bulgarilor basarabeni". În martie 1918 el elaborează un „Memoriu", care a fost semnat de 57 de membri ai acestei societăţi. Acest document a fost trimis prim-ministrului bulgar Vasil Radoslavov. În

memoriu se cerea ca autoritățile bulgare să lupte pentru drepturile conaționalilor din Basarabia, în sensul înființării unei regiuni autonome cu denumirea *Българска Бесарабия* (Basarabia Bulgară). În 1930, fiul său Alexandr Diacovici a reeditat cartea tatălui său, schimbându-i titlul în unul neutru – „Bulgarii în Basarabia" [305]. Lucrarea conţine o serie de date importante privind etapele principale de colonizare a Bugeacului şi explorarea sa din punct de vedere economic.

După o lungă pauză, cercetătorii din Bulgaria se întorc la această temă în 2003. Astfel, istoricul Stefan Doinov, în baza tezei sale de doctorat, a publicat o carte despre bulgarii din Ucraina şi Moldova în perioada anilor 1751-1878 [298]. Cercetătorul, fiind preocupat de această problemă de mult timp, a putut să sintetizeze informaţiile deja existente, dar şi să valorifice surse de arhivă necunoscute din arhivele ruse. Având un interes ştiinţific pentru acţiunile militare de pe teritoriile bulgare, el a acordat o atenţie deosebită subiectului privind participarea voluntarilor bulgari la aceste acţiuni şi legătura acestora cu emigrarea. Doinov, printre primii, folosind arhivele de la Sofia, s-a oprit în detaliu asupra situaţiei educaţionale şi bisericeşti din coloniile bulgare.

Luând în consideraţie interesul mare al comunităţii bulgare faţă de bulgarii basarabeni, istoricul din Veliko Târnovo, Kalčo K. Kalčev, în 2009, a editat un curs de lecţii despre apariţia și dezvoltarea etnicilor bulgari în Basarabia [314]. Lucrarea include informații despre principalele evenimente ale istoriei bulgarilor basarabeni, relaţiile lor cu ţara de origine, informaţii despre personalităţi marcante. Pe baza izvoarelor deja publicate Kalčev cercetează şi relevă succint noi aspecte de studiere a istoriei bulgarilor basarabeni.

În anul 2011, în oraşul Dobrici, a fost publicată monografia lui Gheorghi Kazandjiev referitor la emigrările bulgarilor în Basarabia în anii 1765-1878 [312]. Kazandjiev se bazează preponderent pe izvoare publicate anterior. Cercetătorul încearcă să arate interesul Imperiului Rus de a popula cu populaţie creştină provinciile sale slab populate. Exodul populaţiei, după părerea lui, a avut efecte negative asupra vieții culturale şi economice a oraşelor bulgare [312, c. 95].

Istoriografia bulgară din perioada contemporană se caracterizează printr-o atitudine negativă a istoricilor faţă de politica Rusiei de atragere a compatrioţilor lor spre emigrare. În acelaşi timp, autorii bulgari au apreciat pozitiv rolul autorităților țariste în dezvoltarea social-economică, politică şi spirituală a diasporei bulgare din Imperiul Rus.

În cadrul şcolii istorice române, bulgarii au beneficiat de o atenţie specială după anul 1918, atunci când Basarabia a întrat în componenţa României Mari. Caracteristic pentru această şcoală istorică este interesul pentru cauzele emigrării bulgarilor şi evoluţia numărului acestei populaţii în

sudul Basarabiei. Primul care a cercetat aceste chestiuni a fost G. M. Dragomir [65]. El a acordat o atenţie deosebită bazei legislative cu privire la reglementarea statutului de colonist. Un studiu detaliat al unui aspect aparte nu este întâmplător, după cum recunoaşte chiar autorul în introducere, el afirmând că a purces la scrierea acestei lucrări deoarece „autorităţile au fost dese ori sesizate prin reclamaţiuni, de către locuitorii diferitor sate, asupra unor pricini care au la bază fixarea unor drepturi de proprietate asupra terenurilor şi bălţilor, pe care aceşti locuitori le socotesc proprietate obştească în baza drepturilor vechilor colonişti" [65, p. 5]. Totuşi, în afara atenţiei autorului au rămas problemele privind evoluţia economică şi culturală a emigranţilor. Astfel, din insuficienţă de informare, lucrarea nu şi-a îndreptăţit titlul, care cere o tratare mai amplă a subiectului.

La rândul său, istoricul Alexandru Arbore, în 1929, a sistematizat datele statistice existente la acel moment cu privire la bulgari [32]. Arbore vine cu documente inedite care reflectă dezvoltarea coloniilor bulgare întemeiate în Dobrogea.

Teodor Holban, în anul 1937, a consacrat bulgarilor basarabeni o serie de articole ce au fost publicate în revista chişinăuiană *Viaţa Basarabiei* [76]. Izvoarele principale la care apelează autorul au un caracter statistic. Holban denotă convingerea că evoluţia şi creşterea numerică a bulgarilor au avut loc datorită eforturilor autorităţilor ruse, „care au purtat o deosebită grijă tuturor coloniştilor străini [...] în special celor de origine slavă" [76, p. 35]. În aceste articole sunt vizibile o serie de note negativiste, îndeosebi atunci când Holban încearcă să sublinieze că progresul social-economic din colonii este legat de privilegiile acordate bulgarilor de guvernul rus.

Un succes al istoriografiei române în studiul problemelor bulgarilor basarabeni este publicarea, în anul 1938, la Constanţa, a cărţii lui Dimitar Mincev [85]. Autorul ei a analizat complex procesul de colonizare a regiunii. E necesar de menţionat că o parte a materialului pentru carte i-a fost dat de prietenul său, cunoscutul genealogist Gheorghe Bezviconi. Ca scop de bază Mincev şi-a propus ca, pe exemplul bunei vecinătăţi din Bugeac, să arate exemple de succes ale colaborării dintre bulgari şi români.

În anul 1944, la Bucureşti, Ion Nistor, bazându-se pe materiale arhivistice, pune în valoare date statistice despre bulgarii din Banat şi Basarabia, indicând judeţele, comunele, precum şi numărul de bulgari care locuiau în ele, folosind date din corespondenţa diplomatică austriacă păstrată la Bucureşti [88]. Nu au rămas fără atenţie nici drepturile şi privilegiile primite de bulgari din partea guvernului rus, ce au fost obţinute de către protectorul lor Ivan Inzov. În lucrarea dată, pentru prima dată s-a încercat o analiză a structurii etnice a coloniştilor transdanubieni. Greşeala lui

Nistor este că, comparând datele statistice din anii 1817 şi 1930, ajunge la concluzia nefondată precum că, în anul 1817, locuitori ai coloniilor cum sunt cele bulgare, de fapt, erau găgăuzii.

1.2. Sursele istorice

Documente referitoare la subiectul nostru se pot găsi în arhivele naţionale din diferite ţări: Federaţia Rusă (Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia; Arhiva Istorică de Stat din Rusia ş.a.), Ucraina (Arhiva de Stat din Regiunea Odesa; Arhiva din Ismail) şi Bulgaria (Arhiva Centrală a Statului, Biblioteca Naţională „Sfinţii Chiril şi Metodie"). În cele ce urmează, ne vom concentra asupra caracterizării documentelor inedite din Arhiva Naţională a Republicii Moldova, precum şi asupra publicaţiilor cu referire la această temă, considerate de noi ca fiind de prim interes. Utilizarea materialelor de arhivă în elaborarea tezei de doctor ne ajută să aducem claritate în unele chestiuni cu privire la problema pusă în discuţie.

Referitor la caracterul surselor privind migranţii bulgari în Basarabia, le divizăm condiţional în două grupe: nepublicate şi publicate. În prima categorie includem documente din ANRM ce reprezintă acte emise de domnii Moldovei Constantin Ipsilanti, Mihail Suţu, Alexandru Suţu, Alexandru Moruzi. Acest tip de documente ne-a permis să urmărim aspectele privind aşezarea bulgarilor în împrejurimile Chişinăului, la Tomarova (Reni) şi în apropierea cetăţilor Akkerman şi Ismail [24]. Actele domneşti confirmă interesele economice ale conducerii moldoveneşti privind colonizarea interioară şi arată de unde au migrat cea mai mare parte a bulgarilor (Plovdiv, Panaghiurişte, Stara Zagora, Kazanlâk). De asemenea este indicată perioada strămutării bulgarilor, consemnaţi ca fiind sârbi. Domnii Ţării Moldovei, aflându-se sub suzeranitatea Constantinopolului, probabil nu doreau să aibă probleme cu turcii din cauza acceptării fugarilor din Imperiul Otoman: de aceea majoritatea imigranţilor bulgari erau înregistraţi sub un alt nume etnic. Această situaţie a determinat o inexactitate a datelor statistice privind numărul imigranţilor transdanubieni în Ţara Moldovei [66].

Ordinele, rapoartele şi corespondenţa oficială dintre reprezentanţii comandamentului rus şi conducerea Divanului Ţării Moldovei între anii 1806 şi 1812 ne permit să urmărim curentul de migraţie a populaţiei bulgare în partea sud-estică a Principatului Moldovei în perioada războiului ruso-turc. Documentele au demonstrat că la acea etapă autorităţile ţariste practic nu controlau migraţia din Balcani, astfel ea purta adesea un caracter neorganizat şi sporadic. Totodată, liderii

locali pregăteau bulgarii pentru emigrare, indicându-le „calea spre locurile stabilite” [7, inv. 1, d. 419, f. 3], astfel strămutarea populaţiei din partea sudică a Bulgariei devenea un proces planificat în prealabil.

Corespondenţa funcţionarilor moldoveni, a proprietarilor de pământ cu reprezentanţii ruşi în Divan demonstrează că migranţii au provocat o mulţime de probleme autorităţilor moldovenești. De exemplu proprietarul Mereacru, la 2 martie 1811, anunţa că bulgarii refuză plata impozitelor, ocupă abuziv terenurile preferate de ei şi ascund printre ei birnici moldoveni. În scrisoarea de răspuns funcţionarii ruşi confirmau găsirea printre coloniști a 779 de familii de birnici, sugerând că numărul lor real ar fi cu mult mai mare [7, inv. 1, d. 4268, ff. 90-91].

Din documentele cancelariei guvernatorului Basarabiei menţionăm copiile decretelor împăratului rus Alexandru I cu privire la coloniştii străini, dispoziţiile guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei, instrucţiunile şi rapoartele operate de autorităţile coloniale locale, ţinutale şi regionale, precum şi o vastă corespondenţă cu Comitetul de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei, care se ocupa cu primirea şi stabilirea acestora în anii 1818-1830 [8]. Pentru a elucida o serie de întrebări controversate referitoare la pământurile libere din Basarabia şi la proiectele administraţiei ruse privind repartizarea lor coloniştilor bulgari, poate fi utilizată corespondenţa oficială dintre funcţionarii ruşi şi reprezentanţii administraţiei coloniale [8, inv. 1, d. 1326, 1362, 1501, 1568]. Despre stabilirea bulgarilor pe pământurile statului, ca fundament pentru prosperarea coloniilor, pot fi considerate relevante documentele financiare şi actele administrative – inventare, liste de venituri şi cheltuieli, borderouri privind semănatul şi recoltarea culturilor cerealiere, borderouri privind şeptelul ş.a. Pentru a stabili structura socială a coloniştilor, sunt relevante cererile de acordare a cetățeniei ruse din partea imigranţilor bulgari în anii 1828-1829, după încheierea celui de-al doilea război ruso-turc [8, inv. 1, d. 112, ff. 24-25v.].

Abuzurile ofiţerilor poliţiei locale i-au făcut pe coloniști să acţioneze împotriva încălcării drepturilor şi libertăţilor lor. O serie de documente reflectă cerinţele imigranţilor: reglementarea statutului lor social şi juridic, monitorizarea ofiţerilor de poliţie şi a proprietarilor de pământ, acordarea de drepturi şi privilegii [8, inv. 1, d. 214, 521, 3749; 12, inv. 1, d. 17, 47, 75; 26, inv. 1, d. 388, 389, 394]. De exemplu, la 14 aprilie 1816, locuitorii satului Chirsovo, judeţul Bender (Hristo şi Nicolai Milişoglu, Gheorghi Saroglu, Nicola Ciolacoglu ş.a.) au trimis Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei o plângere împotriva moşierului Gh. Braşovan, care şi-a însuşit bunurile lor: 12 boi, 7 vaci, 3 cai, 100 de oi şi o cantitate mare de porumb [8, inv. 1, d. 372, f. 68].

Abia după ce în această situaţie s-a implicat tutorele coloniştilor transdanubieni, D. Vatikioti, şi adjunctul lui A. P. Iuşnevski, problema s-a rezolvat în favoarea coloniştilor.

Pentru studierea structurii etnice a populaţiei Basarabiei sunt importante datele recensământului coloniştilor transdanubieni stabiliţi în Moldova şi Ţara Românească în anul 1811 [7, inv. 1, d. 3246]. Lista este prezentată sub formă de tabelă, divizată în patru coloane: în prima se indică numărul de ordine al familiei recenzate; în a doua – numele şi prenumele soţilor, iar dacă unul din soţi a murit, se indică numele soţului supravieţuitor cu nota că este văduv(ă); în a treia coloniţă se indică numărul de persoane de sex masculin, iar în a patra coloniţă – numărul de persoane de sex feminin din familia respectivă. Din cauza deteriorării documentului, lista cu numele bulgarilor nu s-a păstrat în totalitate şi conţine date din Ţara Moldovei şi din câteva judeţe din Ţara Românească. În baza recensământului, aflăm numărul locuitorilor (cu numele de familie indicate) din coloniile bulgare înfiinţate în partea de sud-est a Ţării Moldovei.

Cât priveşte numărul populaţiei bulgare din Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus, informaţiile necesare se conţin în „Lista bulgarilor din regiunea Basarabia" (1816) şi „Lista coloniştilor transdanubieni din regiunea Basarabia" (1818). Ele sunt alcătuite sub formă de tabele, în care sunt notate satele, aşezate atât pe pământurile statului, cât şi pe pământuri proprietate privată, iar coloniştii sunt notaţi cu familia şi porecla [10, inv. 2, d. 421, 439]. Analiza antroponimelor din listă arată că majoritatea familiilor s-au format prin preluarea numelui tatălui (patronimicul), spre exemplu Velicov, Doncev, Iliev, Marinov, Stoianov, Tanasov. Aici mai evidenţiem nume de familii legate de apartenenţa etnică: Bulgar, Grec, Sârb etc. În unele cazuri numele de familie vorbeşte despre ocupaţia titularului: Covaci (fierar), Corcimari (cârciumar), Râbak (pescar), sau despre o anumită particularitate a persoanei în cauză: Cara (negru), Popazoglo (fiul preotului), Uzun (lung), Celac (om cu un anumit defect fizic), Topal (şchiop) ş.a.

Alte surse importante care ne permit să concretizăm numărul coloniştilor bulgari stabiliţi în Basarabia sunt documentele cu caracter statistic – listele fiscale ale populaţiei (*ревизские сказки*). Din păcate, în ANRM documentele primului recensământ, din 1821, efectuat cu scopul legalizării pământurilor deţinute de colonişti, practic lipsesc. Însă rezultatele recensământului au fost publicate în „Descrierea statistică a Bugeacului [...]", ce include o descriere a proprietăţilor coloniilor din 1822-1827 [259]. Informaţia incompletă poate fi suplinită cu datele recensământului din 1835 (revizia VIII) şi din 1850 (revizia IX). Au fost recenzate 83 de colonii cu colonişti transdanubieni, fondate la acel moment [19]. Datorită formatului listelor fiscale, am urmărit şi aspectele cantitative,

structura socială şi pe sexe, precum şi procesul de migraţie internă între colonii, întrucât este indicat locul anterior de reşedinţă şi data plecării. În unele cazuri, bulgarii „plecau peste Dunăre". Acest lucru s-a datorat unor cauze socioeconomice (insuficienţă de terenuri libere, încălcarea drepturilor de către oficialii locali şi proprietarii de pământ), iar uneori din cauza epidemiilor de ciumă, care deseori izbucneau în Basarabia [12, inv. 1, d. 146, f. 2].

Pentru a studia aspectul vieţii spirituale a bulgarilor basarabeni, sunt importante documentele ecleziastice, în primul rând cele referitoare la înfiinţarea bisericilor bulgarilor din Basarabia [21; 22; 23; 27]. După unele surse bisericeşti putem reconstitui arborele genealogic al fiecărei familii de coloniști bulgari din Basarabia. Condicile („*vedomosti*") de spovedanie conţin date despre coloniştii care s-au mărturisit în biserică. Ele au fost întocmite în ordine alfabetică, după numele de familie şi proveniența enoriaşului. La sfârşitul documentului, s-a anexat un tabel în care se indică structura socială a populaţiei din colonii (cler, mic-burghezi, ţărani, soldaţi etc.). O copie a documentului se păstra în biserică, o alta era trimisă în fiecare an, până la 1 octombrie, Consistoriului Duhovnicesc. O altă formă de documente ecleziastice sunt condicile parohiale (*клировые ведомости*) [21; 22], care ne permit studiul situaţiei parohiilor şi clerului ortodox, determinarea anului şi numelui persoanei care a coordonat construcţia bisericii, găsirea informaţiilor despre renovarea curentă a clădirilor ce aparţineau bisericilor ş.a. La sfârşitul fiecărei condici parohiale a fost ataşată o tabelă, care includea numărul total al enoriaşilor bisericii ortodoxe şi al celor care erau lipoveni şi evrei. Din păcate, documentele ecleziastice sus-menţionate s-au păstrat parţial, deoarece în anii 1856-1878 bisericile bulgare se aflau sub jurisdicţia Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti/României. Trecerea bisericilor de la mitropolia rusă la cea română şi, în 1878, înapoi a condus la faptul că anumite documente, pur şi simplu, s-au pierdut în arhivele de la Iaşi şi Ismail [353]. Rapoartele clerului local către Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău arată rolul important al bisericii în coloniile bulgare, în calitate de autoritate în reglementarea relaţiilor de familie (căsătorie, recăsătorire, divorţ, adulter). Documentele demonstrează că la etapa iniţială de stabilire a coloniştilor bulgari, problemele de familie erau soluţionate în cadrul bisericii, unde preotul încerca cu orice preţ să păstreze legăturile de familie [21, inv. 1, d. 546, 737, 2391].

Al doilea grup de surse cuprinde actele publicate în Bulgaria, România, Uniunea Sovietică şi alte ţări, acte care, la rândul lor, pot fi împărţite în oficiale şi personale. Dintre sursele cu caracter oficial, prioritate au rapoartele. La începutul secolului al XX-lea, la Vaslui, ies de sub tipar documentele din arhiva istoricului bucovinean Eudoxiu Hurmuzachi, unul dintre fondatorii

istoriografiei române din perioada modernă [78, p. 5]. Constituită din 12 volume, colecţia Hurmuzachi, deşi se referă la istoria românilor, include şi documente cu privire la istoria coloniştilor bulgari în Principatele Române. În special, volumele XVI-XXI prezintă corespondenţa diplomaţilor ruşi cu omologii lor din Imperiul Austriac şi Franţa, în care se tratează anumite probleme legate de strămutarea şi stabilirea coloniştilor bulgari [56; 57; 58; 59; 60; 61; 62]. Pentru bulgarişti prezintă interes şi documentele cu caracter statistic puse în circulaţie de Ivan Halippa [270; 271]. El era un bun cunoscător al acestor aspecte, întrucât a fost directorul Comisiei Arhivelor Ştiinţifice a Guberniei Basarabia. Aceste documente, de regulă, prezintă date cu referire la toată Basarabia, şi printre ele se găsesc informaţii despre imigranţii transdanubieni. Informaţii valoroase se află în „Recensământul proprietarilor de pământ şi păturilor sociale din 1817", care a fost efectuat în legătură cu jurământul de credinţă faţă de împăratul rus depus de locuitorii noilor teritorii ocupate [270]. De asemenea, în baza formularelor păstrate în Arhiva Consistoriului Duhovnicesc al Eparhiei Chişinăului, I. Halippa a prezentat publicului „Informaţii despre starea bisericilor din Basarabia în anii 1812-1813" [271]. În special, acestea redau numele bisericii, materialul de construcţie (nuiele, lemn, piatră), averea şi date despre cele mai timpurii referinţe de datare a bisericii. Mai târziu, C. Tomescu, în calitate de secretar-şef al Arhiepiscopiei de Chişinău (1918-1942), a avut acces la arhivele bisericeşti şi a publicat în revista *Arhivele Basarabiei*, sub titlul „Diferite date din arhiva Consiliului Eparhiei Chişinăului", descrieri adnotate a 300 de cazuri cu tematică eclesiastică din perioada Imperiului [103]. Aceste izvoare publicate servesc şi azi bulgariştilor drept fundament în studierea primelor decenii din istoria comunităţii bulgare din Bugeac.

O deosebită importanţă pentru studierea subiectului prezintă documentele incluse în circuitul ştiinţific de către cercetătorul chişinăuian Toma Bulat, unul dintre primii documentalişti ai României, care a publicat două serii de acte: „Divanul Moldovei şi bulgarii din Basarabia. 1810-1812" [39] şi „Ştiri noi cu privire la bulgarii din Basarabia" [40]. Primul articol conţine 10 documente (dări de seamă şi rapoarte ale oficialilor moldoveni), în special privind strămutarea bulgarilor de către Imperiul Rus în Basarabia. Cealaltă serie conţine 22 de documente din anii 1806-1812, referitoare la examinarea plângerilor imigranţilor transdanubieni către împăratul Rusiei, privind stabilirea lor în Basarabia. Ele denotă o atenţie deosebită faţă de bulgari a administraţiei imperiale.

Foarte importantă pentru bulgarişti s-a dovedit a fi publicarea în perioada interbelică, sub redacţia lui Stoian Romanski, a unei valoroase culegeri de documente „Bulgarii din Ţara

Românească şi Ţara Moldovei" [341], care include diverse rapoarte, dări de seamă, date statistice ş.a. Aşa cum St. Romanski a cercetat istoria românilor şi poseda limba română, el nu a întâmpinat greutăţi în colectarea şi traducerea în limba bulgară a documentelor, reprezentative pentru situaţia imigranţilor bulgari în Principatele Dunărene la începutul sec. al XIX-lea. Meritul lui St. Romanski constă în aceea că el, primul, a publicat documente privind politica domnilor moldoveni şi munteni, reflectând atitudinea lor faţă de imigranţi, ilustrând procesul migratoriu spre nord şi reemigrarea la sud de Dunăre. În primul caz, mutarea bulgarilor în Principate s-a datorat ilegalităţilor din partea administraţiei turceşti, iar în al doilea caz – presiunea din partea marilor proprietari de pământ moldoveni şi munteni i-a determinat pe bulgari să se întoarcă în limitele Imperiului Otoman. Documentele reflectă originea bulgară a multor sate româneşti care, în urma proceselor de migraţie şi asimilare, şi-au pierdut elementul bulgar. În ciuda volumului impresionant al colecţiei, ea acoperă doar o parte a documentelor din arhivele române referitoare la mutarea bulgarilor în Principate după războiul ruso-turc din 1828-1829 (o parte din materiale, din motive necunoscute, nu l-au interesat pe autor). Cu toate acestea, munca lui St. Romanski reprezintă o elocventă dovadă a priceperii acestuia de a găsi şi analiza documente istorice şi diverse surse scrise [295]. Interesant este că popularitatea colecţiei în Bulgaria nu a fost atinsă şi în România. Istoricul român L. Roman a constatat că până la 1965, în România, această carte putea fi găsită doar în colecţiile particulare, şi doar în 1965, la propunerea lui, de la Academia de Ştiinţe a Bulgariei a fost trimis un exemplar la biblioteca Academiei de Ştiinţe a României [100].

Izvoare preţioase sunt actele domneşti prin care migranţilor li se permite să se stabilească legal în Principatele Române. În perioada interbelică, publicistul român de origine bulgară Dimitar Mincev a publicat în revista bulgară *Svetoglas* documentele emise de domnul moldovean Grigore III Ghica la 20 aprilie 1775 şi de Constantin Ipsilanti la 11 iulie 1800, referitoare la controlul şi monitorizarea procesului de stabilire a bulgarilor în limitele Basarabiei [326], fapt ce demonstrează interesul administraţiei moldoveneşti în colonizarea teritoriului dat cu cetăţeni străini (administraţia Moldovei a văzut în migranţi un deosebit talent negustoresc, fapt care putea fi valorificat pentru dezvoltarea comerţului moldovenesc până la Constantinopol şi Cairo).

Documentele din anii 1790-1810 din ANRM, majoritatea – acte domneşti care au fost acordate coloniştilor bulgari de către domnitori, au fost publicate de Ivan Dundarov şi Valentina Pelin în culegerea „Actele domnitorilor moldoveni pentru strămutarea şi stabilirea bulgarilor în Ţara Moldovei în anii 1790-1810" [303]. Culegerea prezintă interes pentru cercetători, deoarece

documentele sunt scrise în limba bulgară veche şi în ele sunt date listele cu numele de familie ale migranţilor, cu numele satelor din Bulgaria de unde ei au emigrat şi ale satelor din Basarabia unde ei s-au stabilit.

La mijlocul secolului al XX-lea, în Uniunea Sovietică, în baza documentelor păstrate în arhivele din Chişinău, au fost publicate culegeri de documente în care sunt consemnate acţiunile ofiţerilor superiori ai armatei ţariste în secolele XVIII-XIX, privind atragerea coloniştilor, acordarea de ajutor material şi stabilirea lor pe teritoriile alipite după războaiele ruso-turce [119, 193, 194, 195, 268]. Ca urmare a activităţii fructuoase în arhivă a cercetătorilor C. Crâjanovscaia şi E. Rusev, a ieşit de sub tipar culegerea de documente „Stabilirea imigranţilor transdanubieni în Basarabia şi activitatea lui A. P. Iuşnevski", dedicată activităţii decembristului A. P. Iuşnevski de selectare a informaţiilor despre coloniştii bulgari din Basarabia la începutul sec. al XIX-lea, cu scopul acordării drepturilor şi privilegiilor pe viitor [174]. Aceasta este prima publicaţie tematică constituită din material arhivistic, care dezvăluie un aspect necunoscut al procesului de stabilire a bulgarilor în Basarabia şi arată cum s-a produs statornicirea imigranţilor bulgari, sub ce formă a decurs lupta lor pentru drepturi şi rolul în această situaţie a administraţiei ţariste. Culegerea conţine 425 de documente ce se referă la anii 1811-1819. Deşi o mare parte din ele sunt dedicate stabilirii bulgarilor în Basarabia, luptei imigranţilor pentru drepturi şi privilegii, sunt reliefate şi câteva documente ce atestă planurile comandamentului militar rus de a-i include pe colonişti în cadrul unei armate bulgare sub conducerea căpitanului D. Vatikioti [174, p. 6-8].

În istoriografie, au existat încercări de a publica documente referitoare la participarea voluntarilor din Balcani şi Ţările Române în cadrul detaşamentelor ruseşti. În anul 1960, cercetătorii I. Teriohina şi A. Nudelman au publicat 35 de documente sub genericul „Documente despre participarea populaţiei Moldovei la acţiunile militare ale armatei ruse în timpul războaielor ruso-turce de la sfârşitul sec. al XVIII-lea − începutul sec. al XIX-lea" [265]. Materialele au fost selectate în mare parte din Fondul nr. 1, „Arhiva senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova şi Valahia, 1808-1812", şi din Fondul nr. 220, „Colecţia de acte medievale moldoveneşti", de la ANRM. După câţiva ani, G. Grosul şi R. Danilenko au publicat 12 documente din fondurile nr. 1 şi nr. 6, „Administraţia guberniei Basarabia". Trei din aceste documente au fost identificate în Arhiva Ştiinţifico-Militară a Statului Major General (din 1992, Arhiva Militaro-Istorică de Stat a Rusiei) şi în Arhiva Istorico-Militară de Stat din Rusia. Sursele publicate dezvăluie informaţii noi despre înrolarea voluntarilor în armata ţaristă [147, p. 120-136]. Autorii sugerează că în perioada

războiului ruso-turc din 1806-1812 ar fi existat două etape de abordare de către autorităţile ruse a problemei voluntarilor. Dacă în prima etapă, până la Armistiţiul de la Slobozia, se pleda pentru formarea unor detaşamente independente, ataşate la infanterie şi cavalerie, în a doua etapă, în perioada pregătirii pentru reînceperea luptelor (toamna anului 1808 − toamna anului 1809), voluntarii erau admişi pentru serviciul militar în cadrul armatei regulate ruse. În 1984, a văzut lumina tiparului o lucrare valoroasă, intitulată „Rusia şi lupta de eliberare a poporului moldovenesc împotriva jugului otoman (1769-1812)" [247]. Alcătuitorii ei, M. Muntean şi I. Semionova, au publicat 241 de documente, multe din ele inedite, despre participarea populaţiei Moldovei la războaiele ruso-turce de partea Rusiei. Seria de documente oferă informaţii despre modul în care se formau detaşamentele de voluntari: nu toţi ţăranii aveau acces la ele, doar cei care aveau cai şi arme. Alte surse denotă criteriile după care autorităţile ţariste acordau arnăuţilor anumite privilegii. Ivan Duminica a publicat şapte documente inedite referitor la participarea bulgarilor în cadrul deşatamentelor militare ruse la războaiele ruso-turce din anii 1769-1774, 1787-1791, 1806-1812 [73]. Ele au fost identificate în Fondul arhivistic nr. 88 al Adunării Deputaţilor Nobilimii din Basarabia din ANRM. Documentele au fost incluse în acest fond din considerentul că, după anexarea Basarabiei în 1812, pentru a-şi confirma proveniența nobiliară, nobilii moldoveni adunau diferite acte, acordate anterior pentru meritele lor de către funcţionari ruşi, pentru a fi depuse la Comisia provizorie pentru examinarea dovezilor prezentate de nobilii din Basarabia în vederea confirmării titlului de nobil, care a activat în anii 1815-1817. A doua comisie analogă a activat în perioada 17 februarie-10 decembrie 1821. Ea a fost prezidată de guvernatorul Ivan Inzov şi era formată din mareşalul nobilimii Dimitrie Râşcanu şi boierii mari Alexandru Ghica, Ioan Sturdza, Iordache Milo, Matei Râşcanu, Petrache Catargi, Teodor Krupenski, Iancu Rusu, Iacovache Paladi, Ioan Donici şi Vasile Iamandi [31, p. 150-152].

Bulgariştii din Republica Moldova Ivan Grec, Ivan Zabunov şi Nicolai Cervencov au publicat documente rare despre soarta lui Petar Gancev şi Vasil Hadjivălkov, conducători ai mişcărilor bulgarilor din Brăila din 1841-1843 [144; 145]. Sunt importante materialele lui Mihail Dihan, Iono Mitev [296], Konstantin Kosev [321], Stefka Slavova [343] şi Boris Nedkov [331], care deschid pagini noi necunoscute ale acestor evenimente substanţiale din istoria mişcărilor de eliberare naţională a poporului bulgar.

Cât priveşte descrierea situaţiei social-economice a coloniştilor bulgari pentru perioada supusă studiului, are importanţă catalogul de documente publicat de istoricul Valentin Tomuleţ – „Cronica

protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia (1812-1828)" [106]. V. Tomuleţ a identificat şi a descris mai mult de 500 de surse arhivistice, care se găsesc în Fondul nr. 2 al ANRM (Cancelaria Guvernatorului Basarabiei). Printre ele găsim informaţii despre bulgari care s-au adresat către guvernator cu plângeri referitoare la abuzurile comise de poliţia locală, arendatori, concesionari, negustori şi proprietarii de terenuri. De asemenea, se găsesc documente referitoare la cererile privind prezenţa terenurilor libere în Bugeac şi permisiunea de a se stabili acolo şi privind necesitatea micşorării taxelor fiscale.

Relevante pentru cunoaşterea activităţilor comerciale ale bulgarilor sunt documentele publicate de V. Tomuleţ cu titlul „Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia (1812-1830)" [110]. Pentru prima dată sunt puse în circuitul ştiinţific documente din arhive din Federaţia Rusă, Ucraina şi Republica Moldova. În ele se găsesc informaţii despre felul cum bulgarii dezvoltau comerţul cu grâu în oraşele-port Reni, Ismail şi Odesa. De asemenea, aflăm că în 1829, printre colonişti se găseau şleahtici polonezi, supuşi austrieci şi turci, care nu se aflau la evidenţa Oficiului pentru Coloniştii Străini (*Бессарабская Контора для иностранных поселенцев*) şi nu erau scutiţi de plata taxelor. Autorităţile coloniale au luat măsuri pentru a corecta situaţia atestată.

În urma colaborării ştiinţifice româno-bulgare dintre Veselin Traikov şi Constantin Velichi, în anul 1980 a fost editată culegerea de documente referitoare la emigrarea bulgarilor în Ţara Românească în anii 1828-1829 [289]. Aceste documente prezintă un proces masiv de strămutare a bulgarilor după Tratatul de la Adrianopol (1829). În culegere au fost incluse şi documente păstrate în Arhiva Naţională din Bucureşti, fondul Visteriei, ce oferă informaţii noi şi unele detalii despre soarta migranţilor bulgari în Ţara Românească. Sunt făcute publice documente necunoscute privind revenirea migranţilor transdanubieni în limitele Imperiului Otoman.

Referitor la problema educaţiei în coloniile bulgare din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea, o importanţă deosebită au documentele de arhivă publicate de I. Grec [143] şi R. Radkova [337]. Surse din anii 1824 şi 1846 conţin o listă cu toate instituţiile de învăţământ din colonii, unde este scrisă data deschiderii şcolii, numărul elevilor, numele învăţătorilor şi statutul lor social şi disciplinele şcolare predate. Pentru o perioadă mai târzie – 1857-1878 (perioadă când teritoriul sud-estic al Basarabiei a intrat în componenţa Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti/României) – sunt relevante documentele publicate de bulgariştii I. Puşkov [242], O. Majdrakova-Ciavdarova [322] şi E. Siupiur [345]. Deşi aceste documente nu se află în aria noastră cronologică de interes, subliniem că printre ele se pot găsi informaţii destule despre

învăţători, renumiţi revoluţionari bulgari care anterior au avut o activitate didactică prodigioasă în partea rusească a Basarabiei.

O altă categorie de izvoare o constituie numeroasele jurnale şi memorii despre războaiele ruso-turce, care prezintă caracteristica geografică şi strategică a Bulgariei, date despre numărul populaţiei bulgare din Imperiul Otoman, diverse subiecte despre deplasarea bulgarilor în Imperiul Rus. Ele au început să fie publicate deja la mijlocul sec. al XIX-lea, deci la scurt timp după evenimentele menţionate.

Jurnalele şi memoriile lui I. P. Liprandi, etnograf, cercetaş, ofiţer al Marelui Stat Major rus [197; 198; 199; 200], conţin date mai puţin cunoscute despre deplasarea bulgarilor. Liprandi a realizat o descriere a Turciei europene, a caracterizat poporul bulgar, a adus date despre participarea bulgarilor la războaiele ruso-turce din 1806-1812 şi 1828-1829. Autorul scrie foarte detaliat despre Basarabia, despre structura sa etnică, regiunile colonizate. Datele concrete privind dezvoltarea Basarabiei după războiul ruso-turc din 1806-1812 permit reconstituirea unei imagini de ansamblu asupra populării acestui teritoriu şi răspunsul la întrebarea: de ce în aceşti ani migranţii bulgari s-au stabilit în Basarabia, şi nu în teritoriile nord-pontice [198]. După părerea lui Liprandi, principala cauză a fost teama imigranţilor că în regiunea Novorosia vor fi iobăgiţi de proprietarii funciari locali şi că acolo nu sunt păduri şi oameni şi solurile nu sunt fertile. Basarabia, care la acel moment încă nu se afla în componenţa Imperiului Rus, era pentru bejenarii bulgari o zonă-tampon, unde puteau aştepta încheierea luptelor pentru a se întoarce la locurile de baştină.

Sunt relevante pentru bulgarişti jurnalele emigrantului francez, general de infanterie al armatei ruse, contele A. F. Langeron [116]. El a ţinut un jurnal în fiecare campanie de război la care a participat, notând multe detalii şi oferind o descriere plină de viaţă a evenimentelor. Se distinge relatarea momentului din războiul ruso-turc din 1806-1812 când din Dobrogea bulgarii, însoţiţi de militari ruşi, s-au îndreptat spre Basarabia.

În perioada interbelică, în presa română s-au publicat mărturiile militarului şi diplomatului francez Hector de Béarn privind evenimentele din Turcia europeană în perioada războiului ruso-turc din 1828-1829 [115]. În notiţele sale realizate în Basarabia, Dobrogea, nordul Bulgariei, se întâlnesc informaţii despre bulgari. De Béarn vizitează centrul administrativ al bulgarilor basarabeni, numit de el „Bolgrad-Tobolsk, în jurul căruia nu era nici un copac”. Diplomatul are o atitudine plină de compătimire faţă de imigranţi, subliniind că „o mare parte din bulgari, care au fugit de tirania şi violenţa turcească, au venit la ţar (Alexandru I – *I.D.*) să găsească adăpost. El le-a oferit pământuri

în Basarabia, anume acolo s-au îndreptat aceşti nefericiţi, luând în grabă cu ei tot ce au putut. Pe feţele lor am văzut durere din cauza asupririlor pe care le-au suportat sub jugul turcesc" [115, p. 198].

În anul 1891 au ieşit de sub tipar memoriile şefului (1817-1834) Oficiului pentru Coloniştii Străini din Ecaterinoslav (*Екатеринославская Контора для иностранных переселенцев*), A. M. Fadeev. El povesteşte despre activitatea Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei în anii 1818-1834 şi rolul tutorelui principal I. N. Inzov în stabilirea bulgarilor în Bugeac. Anume la insistenţa lui Inzov, Alexandru I a oferit drepturi şi privilegii bulgarilor, fapt ce le-a permis să obţină titlul de colonişti şi libertăţi social-economice [266].

O sursă nu mai puţin importantă despre stabilirea şi dezvoltarea comunităţii bulgarilor sub aspect social, economic şi spiritual sunt notiţele cu caracter istoric şi etnografic publicate în diferite periodice din Imperiul Rus, în mod special în *Kişinevskie eparhialnîe vedomosti* (*Monitorul Eparhiei Chişinăului*). Autorii acestor articole, majoritatea preoţi ai bisericilor locale – E. Neftalimov [216], P. Kazanakli [179], C. Malai [202], St. Chiranov [184, 185], M. Fedorov [267], F. Varzopov [132], I. Cozac [187], L. Laşcov [196], D. Ciachir [273], M. Popov [238], N. Stoicov [261], au adunat şi publicat materiale preţioase referitoare la viaţa spirituală în parohiile bulgare. Datorită eforturilor lor, putem urmări istoria pe termen lung a dezvoltării coloniilor bulgare din Basarabia.

Izvoarele de arhivă, în pofida informaţiilor incomplete, contradictorii pe care le conţin, împreună cu datele reale din publicaţiile documentare, ne permit să cercetăm într-un mod aproape exhaustiv subiectul supus cercetării.

Menţionăm faptul că analiza istoriografiei și a materialelor de arhivă ne oferă validitate să abordăm mai complex unele probleme ce au fost mai puțin cercetate de către înaintaşi. Ca rezultat **scopul** lucrării constă în studierea cauzelor, a factorilor obiectivi şi subiectivi care au generat emigrarea bulgarilor de la sud de Dunăre în Basarabia, precum și în analiza proceselor de dezvoltare socială, economică, spirituală a bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în:

- analiza critică a izvoarelor şi a istoriografiei referitoare la subiectele abordate în lucrare;
- identificarea cauzelor care au generat emigrarea bulgarilor în Basarabia;
- determinarea aşezărilor din care au emigrat bulgarii;
- stabilirea etapelor de bază ale emigrării bulgarilor în Basarabia;

- evidenţierea factorilor care au contribuit la migraţia internă a coloniştilor bulgari pe teritoriul Basarabiei;

- localizarea geografică a coloniilor după etapele de bază ale colonizării;

- studierea vieţii social-economice a bulgarilor;

- cercetarea evoluţiei vieţii spirituale în coloniile bulgare.

Metodologia cercetării ştiinţifice. La realizarea tezei s-a acordat preferinţă metodelor problematico-cronologice şi comparativ-istorice, prin intermediul cărora s-a examinat procesul de stabilire şi de dezvoltare socială şi economică a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856.

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică a lucrării constă în elucidarea complexă a dezvoltării sociale şi economice a coloniilor bulgare în Bugeac în perioada anilor 1806-1856. În circuitul ştiinţific au fost introduse izvoare noi din arhive, ce îşi aduc aportul la stabilirea punctelor de ieşire a emigranţilor bulgari din metropolă şi la cunoaşterea modului de formare şi organizare a coloniilor. Sub aspect metodologic şi factologic, lucrarea abordează în premieră unele subiecte problematice ale colonizării sudului Basarabiei. Se prezintă locul şi rolul coloniştilor în dezvoltarea acestei regiuni.

Problema ştiinţifică soluţionată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1856, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Analiza istoriografiei şi a surselor de diversă natură ne oferă următoarele rezultate:

1. În prezent, în ştiinţa istoriografică nu există o lucrare de bulgaristică care să sintetizeze toate informaţiile referitoare la problema emigrării şi stabilirii bulgarilor în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea.

2. Practica istorică a arătat că cercetările au cuprins doar anumite aspecte ale acestui subiect. În perioada ţaristă, informaţii despre imigranţii bulgari deţineau doar oficialii ruşi, care erau interesaţi în general de date statistice, şi preoţii locali, care acordau atenţie obiceiurilor bulgarilor. În perioada interbelică cercetătorii români, cu scopul de a demonstra caracterul românesc al Basarabiei, de asemenea au acordat atenţie datelor cu caracter statistic. În perioada sovietică, postulatul marxist-leninist despre caracterul de bază al relaţiilor economice în societate a determinat prioritatea – în

ştiinţa istorică sovietică – problematicii social-economice. Prin prisma unei dezvoltări economice dinamice a coloniştilor, istoricii trebuiau să arate că în Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, s-au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea social-economică a popoarelor.

3. O particularitate a şcolii de bulgaristică sovietică este tendinţa de a trata problema emigrării bulgarilor prin prisma relaţiilor de prietenie ruso-bulgare.

4. Este evidentă necesitatea abordării unor surse noi pentru a clarifica anumite chestiuni, precum şi necesitatea reanalizării surselor cunoscute în corespundere cu abordările moderne ale istoriografiei naţionale.

5. Analiza surselor publicate anterior ne-a condus la constatarea că multe din ele au rămas neutilizate în cercetările ştiinţifice. Această situaţie se referă în special la sursele din perioada interbelică, când reprezentanţii istoriografiei române şi bulgare au publicat o serie de date importante privind emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre. Ulterior, aceste surse au fost ignorate, deoarece autorii lor au fost catalogaţi drept cercetători „burghezi".

5. O altă constatare rezidă în faptul că la publicarea documentelor de arhivă, cercetătorii contemporani nu verifică dacă acestea au fost deja utilizate în alte lucrări. Acest lucru duce la o repetare a publicaţiilor. La fel în istoriografie. Cercetătorii ignoră (sau nu doresc să cunoască) lucrările editate anterior şi încearcă să afirme că ei sunt pionieri în abordarea anumitor teme.

6. În fine, utilizarea surselor de arhivă publicate sau nepublicate poate duce la o reconstrucţie obiectivă şi complexă a istoriei comunităţii bulgare din Basarabia.

2. EMIGRAREA BULGARILOR ÎN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

2.1. Premisele emigrării bulgarilor din Imperiul Otoman la sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea

Există diferite cauze care i-au determinat pe bulgarii din Imperiul Otoman să emigreze la nord de Dunăre la sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Una din ele este situaţia internă din Imperiu: jafurile şi violenţa din partea trupelor de cârjalii, luptele locale dintre feudalii turci au devenit motive importante ale fugii bulgarilor la nord de Dunăre [310, p. 375; 328, p. 345; 330, p. 17-25]. Urmează caracterul politicii economice a Porţii. Conectarea ei în sec. al XVIII-lea la piaţa capitalistă europeană şi extinderea pieţei comerciale au dus la reformarea vechilor reguli economice. Aceste procese au determinat mărirea impozitelor şi întărirea presiunii economice. În special, acest lucru s-a întâmplat în regiunile unde erau importante porturi şi cetăţi, căi strategice şi comerciale între Dobrogea şi Imperiul Rus, de aceea populaţia bulgară din aceste teritorii otomane a fost puternic asimilată şi supusă violenţelor din partea administraţiei turceşti [207, p. 22; 136, p. 13].

Motive asemănătoare existau pentru populaţia bulgară care a emigrat din Imperiul Habsburgic. Migraţia lor în Principatele Române şi în Imperiul Rus – subliniază istoricul ucrainean V. Milcev – a fost determinată de mai mulţi factori [325, c. 27]. După părerea lui, fiecare factor era atât de important, încât putea fi hotărâtor: „neîndeplinirea promisiunii guvernului austriac făcute la sf. sec. XVII de oferire a privilegiilor; disperarea coloniştilor bulgari cât priveşte posibilitatea eliberării de către Imperiul Habsburgic a teritoriilor lor etnice din Balcani; presiunile catolicismului, în special ale iezuiţilor; voinţa de a converti la catolicism sau de a-i uni cu Biserica Romano-Catolică pe bulgarii ortodocşi; asupririle feudalilor locali, care doreau să-i aducă în starea de şerbie pe bulgari; disciplina extrem de dură impusă de comandamentul militar austriac în regimentele de miliţie, ceea ce a dus la confruntarea balcanicilor cu germanii” [325, c. 27].

O altă cauză este politica Imperiului Rus de colonizare a regiunilor sale sudice slab populate. Rezultatul acestui proces a fost formarea a două unităţi administrativ-teritoriale în estul şi vestul Ucrainei. Având drept fundament apartenenţa religioasă şi etnică comună a migranţilor care locuiau acolo, aceste unităţi au fost denumite Serbia Nouă (*Новосербия*) şi Serbia Slavă (*Славяносербия*) [126, p. 46; 137, p. 150; 153, p. 29; 175, p. 76; 231, p. 338-340; 364, p. 30-42]. Un rol important în atragerea migranţilor bulgari l-au jucat privilegiile promise. Din cauza că în Imperiul Otoman

populaţia creştină era persecutată, drepturile şi privilegiile promise de Imperiul Rus erau atractive [364, 33].

Aici mai trebuie de adăugat factorii economici interni din Imperiul Rus. Dezvoltarea industriei în zonele centrale, foarte populate, a ridicat problema extinderii zonei agricole din contul noilor pământuri din sud. Administraţia rusă a luat măsuri urgente de valorificare a stepelor sudice nepopulate [125, p. 56; 279, p. 29-30].

Drept una dintre cauzele strămutării bulgarilor în regiunea pruto-nistreană putem menţiona şi interesul domnitorilor moldoveni în atragerea unei populaţii plătitoare de impozite. Cu acest scop nou-veniţilor li s-au dat gramote domneşti potrivit cărora titularii plăteau impozite mai mici decât alţi cetăţeni. În ultimii zece ani ai sec. al XVIII-lea astfel de documente au fost date la 182 familii, iar la înc. sec. al XIX-lea – la 654 familii. Într-o gramotă domnească scrie că Mihai Sârbu a primit titlul de mazil pentru faptul că a adus de peste hotare mulţi imigranţi, care s-au stabilit în ţinutul Orhei, în satele Păpăuţi, Parcani şi Sârbi [156, p. 75].

Cercetătorul D. Dimitrov a observat corect, după părerea noastră, că bulgarii erau victimele unor circumstanţe ce nu depindeau de ei, victime ale confruntării dintre două imperii – Otoman şi Rus. Imperiul Otoman exploata şi asuprea poporul bulgar, făcându-l să-şi părăsească patria, iar Imperiul Rus, ghidat de propriile interese economice şi politice, îi încuraja pe bulgari să se stabilească pe teritoriile sale, folosindu-i ulterior după cum dorea [155, p. 8]. Toţi aceşti factori au dus la migraţia bulgarilor la nord de Dunăre.

Pentru sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt caracteristice două direcţii migratorii: teritoriile Principatelor Române şi regiunile sudice ale Imperiului Rus. Bugeacul prezenta o deosebită atracţie, fiind o regiune unde migranţii se puteau ascunde de persecutările cârjaliilor. Migraţia bulgarilor ortodocşi în Bugeac în timpul aflării acolo a tătarilor nogai poate fi explicată prin faptul că aici era o regiune de frontieră, slab populată, a Imperiului Otoman. Aici administraţia otomană ducea o mare lipsă de populaţie sedentară (necesară pentru aprovizionarea cetăţilor turce), şi tătarii nogai trebuiau să ia în considerare acest lucru. Drept urmare, în aceste regiuni de frontieră presiunea naţională, spirituală şi economică era mai slabă, decât în pământurile bulgare [145, c. 62; 293, c. 12].

Migraţia din această perioadă (sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea) purta un caracter sporadic. Procesul migratoriu a avut un caracter mai organizat în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (1768-1774, 1787-1791), când grupuri de locuitori din

teritoriile bulgare, dar şi din Principatele Române, de teama represiunilor otomane, au fost nevoiţi să fugă în Imperiul Rus. Conducerea ţaristă a profitat de această situaţie şi, cu scopul populării teritoriilor sale sudice, a început să atragă migranţi.

Drept exemplu poate servi Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), unde pentru prima dată a fost stabilită clar posibilitatea trecerii cu traiul în Imperiul Rus. În conformitate cu pct. 5 din art. 6 din tratat, Poarta s-a obligat ca în decurs de un an să nu „împiedice familiile doritoare să-şi părăsească patria şi să se deplaseze spre alte locuri" [159, p. 354]. În acelaşi timp, familiile aveau dreptul să-şi ia cu sine bunurile. Nici administraţia rusă nu dorea să aibă cheltuieli în plus la stabilirea migranţilor. Petersburgul spera că se vor strămuta categoriile sociale înstărite şi asigurate, ceea ce confirmă celelalte puncte ale tratatului, în care se prevede ca puterea otomană să nu pretindă de la doritorii de a pleca careva contribuţii sau plăţi pentru perioada de război, de asemenea „să nu ceară de la ei niciun fel de bani pentru cheltuielile din trecut, indiferent sub ce formă ar fi" [159, p. 354]. Aceste condiţii erau absolut convenabile doritorilor de a emigra, fapt care a încurajat strămutarea lor în Imperiul Rus. Potrivit lui A. Skalkovski, după un an de la încheierea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, în gubernia Novorosia trăiau 116 bulgari [255, p. 26]. În anii următori această cifră s-a mărit treptat, şi către începutul războiului ruso-turc din 1806-1812, în toată regiunea Novorosia, numărul bulgarilor a ajuns la 17 000-18 000 de persoane [298, p. 65; 300, p. 299-301].

Până la încheierea dintre Poartă şi Rusia a Tratatului de pace de la Iaşi (1791), emigranţii din teritoriile bulgare s-au stabilit în principal pe teritoriul aşa-zisei Noua Serbie. După încheierea tratatului, când condiţiile lui au permis strămutarea fără obstacole, migranţii s-au aşezat cu traiul în partea stângă a Nistrului şi o mare parte – în partea dreaptă a râului.

În mai multe cazuri, în documentele cancelariilor domneşti din Ţările Române, bulgarii sunt notaţi cu etnonimul „sârbi" sau „greci". Nu negăm prezenţa sârbilor în spaţiul basarabean, dar mulţi dintre acei „sârbi" şi „greci", de fapt, erau bulgari. În istoriografie există mai multe variante de explicare a acestei greşeli. Istoricul V. Constantinov menţionează referitor la acest fapt următoarele: „Trebuie să ţinem cont de specificul emigranţilor sud-dunăreni, cei care au reuşit să se impună în calitate de mari dregători vor avea acelaşi tratament în reprezentarea colectivă, ca şi al boierilor greci" [51, p. 50]. Această situaţie a fost valabilă şi pentru alte categorii sociale ale bulgarilor. Referitor la confundarea cu sârbii, L. Cerovici susţine că fenomenul se explică prin faptul că sârbii au pătruns mai devreme la nord de Dunăre, românii îi cunoşteau mai bine pe ultimii, care, prin migraţii masive în anii 1690 şi 1737, s-au stabilit în Ţara Românească. Potrivit lui Cerovici, până în

sec. al XVIII-lea, mai mulţi sârbi s-au concentrat în zonele Banat, Crişana şi Maramureş [44, p. 22-23]. Începând cu perioada ambelor migraţii masive ale sârbilor, în opinia lui D. Gămulescu, toţi slavii care au locuit în Balcani, dar şi cei care imigrau în spaţiul românesc se numeau „sârbi" [77, p. 41]. La rândul său, Petre Constantinescu-Iaşi credea că cei care efectuau recensământul populaţiei nu cunoşteau limba bulgară şi nu puteau s-o diferenţieze de cea sârbă. Tot aici se adaugă faptul că bulgarii şi sârbii purtau haine naţionale aproape identice [48, p. 10]. Unii cercetători sunt dispuşi să considere că bulgarii înşişi s-au prezentat cu un alt etnonim. Astfel consideră D. Mincev, care afirmă că la începutul renaşterii lor naţionale, bulgarii au dorit să facă „înfrăţire politică" cu sârbii, aşa cum ei aveau „legături de sânge şi limbi identice". De aceea, după părerea lui Mincev, bulgarii, din proprie dorinţă, în anumite momente „singuri s-au numit sârbi". Dar asta nu înseamnă, după cum subliniază şi Mincev, că „bulgarii din România au origine sârbească" [87, p. 51]. Lingvistul Iorgu Iordan vede în acest fenomem un pretext economic. El afirma că, emigrând la nord de Dunăre, bulgarii se autodenumeau în special cu etnonimele altor popoare, ca „sârbi, ruşi şi greci", pentru că anume aceştia aveau drepturi garantate de formare a „sloboziilor" – sate libere care beneficiau de privilegii şi erau scutite de dările către stat. Iordan adaugă că, până la apariţia etnonimului „sârbi", românii îi numeau pe bulgari „schei", forma română a cuvântului latin „sclavus", cu care erau numiţi toţi slavii [81, p. 200, 263, 526].

Există şi alte explicaţii ale acestei greşeli, de exemplu faptul că bulgarii şi sârbii au limbi asemănătoare, astfel că era posibil de confundat apartenenţa etnică a vorbitorilor acestor limbi slave [320, p. 332]. Prezintă interes opinia medievistului român Al. I. Gonţa, care menţiona că a cercetat privitor la această temă numeroase documente. După părerea lui, greşeala se explică prin faptul că începând cu secolul XVI, datorită cancelariei domneşti şi a limbii oficiale (numită în Ţara Moldovei „sârbească"), între sârbi şi bulgari se facea tot mai puţin diferenţa, iar bulgarii erau numiţi cu numele generic „sârbi" [79, p. 85]. Istoricul Ion Donat considera că toponimia română confirmă că bulgarii erau numiţi greşit sârbi: „Deşi multe dintre sate în denumire conţin termenul sârbi, de exemplu: Ciocăneşti Sârbi, Băleni Sârbi, Sârbişor etc., în ele niciodată nu au trăit sârbi, dimpotrivă şi azi aici trăiesc bulgari" [64, p. 101-133]. Există exemple elocvente de necorcondanţă a toponimului cu structura etnică a populaţiei care locuieşte în acea aşezare. De exemplu, cercetătorii români Maria Tufeanu şi Svetlana Grosu, în monografia lor despre populaţia bulgară din oraşul Târgovişte, judeţul Dâmboviţa, arată că în partea sud-estică a oraşului se află Mahalaua Sârbă, sau „sârbii", aşa cum îi numeşte populaţia locală. În realitate, acea parte a oraşului de mult timp era locuită de bulgari. Ele

explică că acest lucru se datorează similitudinilor dintre cele două limbi slave, precum şi faptului că la strămutarea la nord de Dunăre în 1830, la hotarul cu Ţara Românească, „de teamă să nu fie întorşi de către oficialităţi, bulgarii s-au declarat sârbi, pentru că aceştia erau consideraţi oameni liberi (în 1829 turcii au recunoscut independenţa Serbiei – I.D)" [80, p. 34]. O părere contrară exprimă istoricul moldovean Ion Chirtoagă. El consideră că, cel mai probabil, etnonimul „sârbi" sau „greci" era dat românilor (aromânilor) veniţi din Balcani. În calitate de dovadă el aduce exemplul unui sârb austriac care, căsătorindu-se cu o fată din satul Purcari în 1771, dorea să obţină drept moştenire moşia tatălui său. Şi aşa cum a observat istoricul în baza datelor oferite de recensământul din 1771-1771 şi 1774, în afară de români, în acea localitate nu este menţionat niciun sârb [46, p. 89]. Cercetătorii I. Dundarov şi V. Pelin atrag atenţia că în această perioadă, Principatul Moldovei se afla sub suzeranitatea Porţii şi toate documentele perfectate de administraţia locală erau analizate atent de către funcţionarii turci. „Ca să evite problemele cu otomanii, domnitorii Moldovei îi numeau pe bulgari – sârbi" [303, p. 19]. Acest fapt este confirmat şi de alte surse, în care se menţionează că otomanii cereau insistent domnului să nu-i accepte pe bulgari. Domnia a ordonat întărirea controlului la frontierele cu Rusia, pentru a nu permite trecerea frontierei de către doritorii de a trece permanent cu traiul [125, p. 77; 298, p. 60; 329, p. 74]. Obstrucţionarea migraţiei bulgarilor a fost cauzată de nedorinţa ca Imperiul Otoman să piardă populaţie plătitoare de impozite.

Considerăm că ultimii autori au dreptate în afirmaţiile lor, pentru că sursele documentare demonstrează că Poarta nu avea niciun interes în emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre, fenomen ce ar fi cauzat micşorarea populaţiei pe pământurile bulgare şi, implicit, micşorarea impozitelor plătite statului. În acest context, Poarta elaborează diferite acte legislative pentru a stopa pribegia bulgarilor [131, p. 106-114; 329, p. 71-226].

Cercetătorii atestă pentru prima dată bulgarii în Basarabia încă în sec. XV. Istoricul rus S. Murtuzaliev a subliniat că, pentru a popula teritoriile cucerite, sultanul a adus aici bulgari. Acest lucru s-a întâmplat în 1484, când pe lângă cetatea Chilia au fost stabiliţi bulgari din oraşul Silistra. Ei urmau să se ocupe cu pescuitul şi să plătească impozite în caznaua otomană [327, p. 77]. Despre prezenţa bulgarilor în Bugeac la mijlocul sec. XVII aminteşte patriarhul Antiohiei, Macarie, care în 1657 a fost la Ismail şi a observat că printre reprezentanţii diferitor etnii ce locuiau acolo erau şi bulgari [126, 45]. Despre bulgarii care locuiau în sloboziile din Moldova aminteşte Dimitrie Cantemir în 1714-1716 [41, p. 168]. Conform izvoarelor de arhivă, în anul 1732 migranţi transdanubieni s-au aşezat în Vulcăneşti [10, inv. 2, d. 563, f. 10]. Peste 20 de ani, între 1752 şi

1753, 70 familii de bulgari au întemeiat aşezarea Ceşma [304, 78]. Cu câţiva ani mai târziu, în 1760, bejenarii s-au aşezat în satul Mingir [190, p. 84]. Unii bejenari se aşezau în satele din ţinutul Orhei, care se afla sub jurisdicţia domnitorului Ţării Moldovei. De exemplu, la 6 ianuarie 1767 domnitorul Moldovei, Alexandru Ghica, a permis lui Huzulu Ionu să se aşeze cu traiul în seliştea Zăhăicani, ţinutul Orhei [63, p. 196]. Conform înţelegerilor cu visteria, în locul tuturor dărilor, s-a stabilit o dare anuală fixă (4 lei). Există surse documentare că în 1762 bejenari bulgari s-au stabilit în aşezarea Caragaci. Acest lucru este confirmat de datele Misiunii Economice de Stat, care a fost pentru documentare în ţinutul Ismail. Chestionând populaţia din Caragaci, membrii Misiunii au stabilit că acolo locuiau 11 familii (318 persoane de sex masculin şi 290 persoane de sex feminin), toate bulgare. Satul a fost întemeiat de două grupuri de imigranţi – acei care au venit în 1762 şi acei care s-au stabilit în 1810 [10, inv. 2, d. 563, f. 7v.]. Considerăm că informaţia dată este concludentă, pentru că dacă luăm în consideraţie perioada scursă de la stabilirea în aşezarea Caragaci a bulgarilor şi vizita Misiunii, observăm că au trecut doar 58 de ani, perioadă vie în memoria comunităţii. Cu siguranţă erau încă în viaţă martorii evenimentelor petrecute; datele oferite de Misiunea Economică de Stat denotă că în sat locuiau 32 persoane de sex masculin şi 38 persoane de sex feminin cu vârsta mai mare de 46 de ani [10, inv. 2, d. 563, f. 7v].

Potrivit lui A. Skalkovski, în perioada **1769-1791** bulgarii s-au stabilit pe lângă cetăţile Chilia, Bender, Akkerman şi Ismail (unde o perioadă de timp au stat garnizoanele ruseşti), în oraşele Chişinău şi Reni pe pământurile boierilor moldoveni şi împreună cu nogaii în câşle [252, p. 4-5]. Atunci când etnograful rus aminteşte despre traiul bulgarilor „împreună cu nogaii", el are în vedere, cel mai probabil, că ei au locuit în acele locuri în perioada când nogaii părăseau regiunea. Este cunoscut că în cursul războiului ruso-turc din 1768-1774, în stepele nord-pontice, timp de cinci ani s-au aflat trupele ruse. Conform acordului din 1772, stepa Bugeacului a fost complet părăsită de nogai, care au trecut în Nordul Tauridei şi regiunea Kuban. De asemenea, conform Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi şi Convenţiei de la Ainali-Kavak din 1779, Hanatul Crimeii cu toate hoardele a fost recunoscut un organism statal independent, fără dreptul ca nogaii să se întoarcă în Bugeac. Din această cauză, în decursul câtorva ani Bugeacul a rămas aproape pustiu [124, p. 372; 361, p. 20]. Toate aceste evenimente au creat condiţii favorabile pentru colonizarea regiunii. Nu excludem că în unele câşle au fost şi cazuri singulare de nogai care au rămas, care nu prezentau deja un pericol pentru bulgari. Un caz de atitudine binevoitoare a existat în colonia Taraclia, unde

coloniştii bulgari au găsit o tătăroaică bătrână, care trăia singură în bordeiul său. Ea a fost găzduită şi a trăit împreună cu coloniştii până la sfârşitul vieţii [180, p. 22-23].

Războiul ruso-turc din 1787-1791 a generat un nou val de migraţie din Balcani, care a fost mai mare în comparaţie cu cel anterior. Conform pct. 4, art. IV din Tratatul de la Iaşi, Poarta s-a obligat să permită emigrarea tuturor familiilor care manifestă această dorinţă, cu bunurile lor. Pentru aceasta s-a acordat un termen de 14 luni, cu 2 luni mai mult decât în cazul anterior, din primul război. Emigranţii puteau vinde sau încredinţa bunurile proprii rudelor sau „în general să-şi mandateze [rudele] să se ocupe de toate afacerile lor" [158, p. 44]. Acest acord a avut un mare efect, şi din teritoriile bulgare a început un proces masiv de plecări.

Conform Tratatului de pace de la Iaşi, Imperiul Rus a primit teritoriul dintre sudul Bugului şi Nistru. Vizitând aceste teritorii, guvernatorul general al Ekaterinoslavului, M. V. Kahovski, a scris un raport către Ecaterina a II-a, în care menţiona despre găsirea aici a unui număr mare de terenuri ce pot fi valorificate în scopuri agricole şi de creştere a animalelor. El a propus valorificarea acestor teritorii prin invitarea de colonişti din Polonia, Moldova, Basarabia şi din rândul popoarelor balcanice din Rumelia şi Anatolia [256, p. 263]. Guvernatorul general Kahovski nu s-a bazat exclusiv pe bulgari, deoarece ei nu întotdeauna puteau fi ţinuţi sub control. De exemplu, în timpul războiului, pe malul stâng al Nistrului trăiau deja 831 de familii de bulgari, dar aşa cum 51 din ele au fugit în Principatul Moldovei, „287 de familii au fost strămutate pe partea stângă a Bugului" [231, p. 338]. Totuşi, în 1795, pe partea stângă a Nistrului, administraţia ţaristă a fondat satul Arnăutovca. Conform datelor cercetătoarei ruse E. Belova, un obstacol serios în calea realizării politicii migraţioniste a fost recensământul fiscal din Imperiul Rus, început în iunie 1794. Pentru a evita taxa pe cap de locuitor şi din teama de a nu fi aserviţi, bulgarii, în număr mare, au fugit pe partea dreaptă a Nistrului [125, p. 74]. Aici e necesar să menţionăm şi dorinţa moşierilor de a-i iobăgi pe ţărani [124, p. 329]. De această perioadă este legată şi strămutarea bulgarilor din Serbia Nouă în interfluviul Prut-Nistru. Din cauza că nu le plăcea „sălbătăciunea stepelor şi strânsura de tot felul de oameni, din care foarte mulţi erau răi", ei au plecat în 1793, în Basarabia, unde au creat trei sate – Târnova, Sofia şi Ţarigrad [89, p. 695]. Teodor Porucic, care a publicat în perioada interbelică rezumatul manuscrisului ce conţinea aceste date, menţiona că, deşi aceste sate erau românizate, totuşi la Târnova puteai întâlni mulţi oameni în vârstă care vorbeau bulgară. În aşa fel, procesul de strămutare din regiunile nord-pontice în Basarabia va continua până la începutul războiului ruso-turc din 1806-1812.

În Basarabia imigranţii bulgari au populat noi teritorii sau s-au stabilit în sate deja întemeiate şi pe pământurile moşierilor. Imigranţii mai înstăriţi au ales pentru stabilire „târgul comercial Chişinău". Aici erau condiţii favorabile pentru comerţ şi grădinarit. În 1793, aici s-au stabilit 21 de bulgari [24, inv. 2, d. 848, f. 9]. Pentru acest drept ei trebuiau să plătească impozite către haznaua domnească: 210 lei pe an şi câte 5 parale de la fiecare leu, impozit pentru răsură pe care trebuiau să-l plătească de două ori pe an câte 150 de lei în ziua de Sf. Dumitru (26 octombrie/8 noiembrie) şi câte 150 de lei în ziua de Sf. Gheorghe (23 aprilie/6 mai). De asemenea, ei trebuiau să dea a patra parte din venituri pentru eliberarea din slujba administrativă [24, inv. 2, d. 848, f. 9]. La 10 iulie 1800 şi la 13 februarie 1811, domnitorul Constantin Ipsilanti emite gramotă domnească pentru „89 sârbi şi bulgari din oraşul Kalofer, regiunea Plovdiv" pentru stabilirea lor în Chişinău. În afară de obligaţiile de a plăti dări, care au fost micşorate la 15 lei pe an pentru haznaua statului (rupta la vistierie), constatăm şi anumite scutiri în legătură cu slujba militară şi întreţinerea staţiilor poştale. De asemenea, bulgarii au fost scutiţi de plata impozitelor pentru vânzarea uleiului, cerealelor, căruţelor, materialelor de construcţie din lemn. Cei care aveau turme de oi în Bugeac nu au fost obligaţi să plătească birul, dar, dacă le duceau în Moldova, ei trebuiau să plătească impozit pentru acestea în egală măsură ca toată populaţia Moldovei [24, inv. 2, d. 848, f. 13]. La fel a procedat şi domnitorul Alexandru Moruzi la 23 septembrie 1802 şi la 15 iunie 1806, când au fost făcute anumite scutiri pentru „49 bulgari şi sârbi care sunt infirmi, săraci şi lipsiţi de tot necesarul pentru traiul paşnic" [24, inv. 2, d. 1255, f. 34-41].

În concluzie, în perioada 1790-1806, în urma emigrării bejenarilor de peste Dunăre în Moldova şi stabilirea lor în oraşul Chişinău, aici s-a format o diasporă bulgară numeroasă. Conform estimărilor noastre, aici au trăit 741 de persoane de ambele sexe de origine bulgară [24, inv. 2, d. d. 848, 864, 884, 886, 967, 970, 978, 979, 986, 1004, 1005, 1047, 1049, 1051, 1099, 1167, 1169, 1179, 1180, 1183, 1184, 1219, 1220, 1255, 125]. Mai târziu, izvoarele vor fixa un cartier bulgar, dovadă a provenienţei actualei străzi Bulgare în acest oraş. Această categorie de bulgari, probabil, se ocupau cu comerţul şi meşteşugurile, pentru că documentele atestă că ei cereau autorităţilor să fie stabiliţi cu traiul în „oraşul comercial Chişinău" şi au fost în stare să plătească statului anumite impozite. La rândul lor, autorităţile au fost cointeresate ca ei să se stabilească anume în Moldova, pentru că, datorită relaţiilor comerciale pe care le-au dezvoltat, constituiau o sursă de venit pentru stat şi ar fi putut să joace un anumit rol în dezvoltarea economică a oraşelor mici.

A continuat să fie populat Bugeacul şi valea Prutului. La aceasta a contribuit faptul că, odată cu stabilirea frontierei Imperiului Rus pe Nistrul Inferior, acest teritoriu a devenit regiune frontalieră. Aici, practic, nu au rămas nogai: în Bugeac, în 1790 erau 23 de sate, iar în 1807 numărul tătarilor nogai varia de la 7 000 la 5 000 de persoane [47, p. 94; 123, c. 136; 254]. Cu toate acestea, administraţia otomană a continuat să controleze aceste teritorii. Când în 1794 aproape 1 000 de familii din Rumelia s-au stabilit în aşezările din judeţul Ismail, sultanul a ordonat administraţiei locale, în persoana mutevaliilor, să întoarcă fugarii. Nu au reuşit să-i întoarcă pe toţi, mulţi s-au ascuns în aşezările din olatul Reni, ţinuturile Greceni şi Codru [45, p. 123]. Dispunem de informaţia că un grup de bulgari, în 1795, s-au stabilit în satul „Tartaul din Larga", iar în 1798 migranţii au întemeiat aşezarea Pelenia Bulgar. În aceeaşi perioadă bulgarii s-au stabilit şi în satul Baurci-Moldoveni.

Peste doi ani, în 1800 imigranţii transdanubieni s-au stabilit în satele Ciobalacci-Tatar, Baimaclia Mare şi Chiet. Despre aceasta comunică o informaţie din 1820 a Misiunii Economice de Stat din ţinutul Ismail [10, inv. 2, d. 563, f. 10v.-24 v.]. Migraţiile în primii şase ani ai sec. al XIX-lea au fost determinate de politica internă a Imperiului Otoman, de abuzurile comise de cîrjalii, care jefuiau şi agresau populaţia locală. Numai în 1801 au fost arse 200 de sate bulgare. Ca urmare, mulţi bulgari au fost nevoiţi să fugă la nord de Dunăre. În mai 1801 un val de emigranţi a ajuns la Galaţi, însă după ei a venit un ofiţeri otoman, care dorea să-i întoarcă, şi doar datorită intermedierii făcute de oficialii şi negustorii moldoveni, bulgarilor le-a fost permisă stabilirea temporară până la rezolvarea problemei lor [291, p. 267-269]. De situaţia încordată a profitat guvernul rus, care în martie 1803, în persoana ministrului Afacerilor Interne, Alexandr Voronţov, a recomandat consulului general la Iaşi, Isac Jerev, să-i atragă pe bulgari pentru „stabilirea lor [...] în stepele dintre Nistru şi Bug" [247, p. 188]. S-a promis că nou-veniţilor li se vor oferi toate cele necesare pentru construcţia gospodăriilor. De asemenea, pentru a câştiga încrederea coloniştilor, autorităţile ruse au emis diverse ordine şi decrete privind condiţiile şi locul de stabilire a coloniştilor, inclusiv a bulgarilor, în regiunile nord-pontice. Conform unui decret din 1802, moşierilor le-a fost interzis să întemniţeze imigranţii. În februarie 1814 s-a permis intrarea persoanelor care puteau să se ocupe cu viticultura sau cu creşterea duzilor, pentru dezvoltarea sericiculturii. Coloniştii, conform decretului, au prinit scutiri pentru zece ani şi câte 60 desetine de pământ pentru fiecare familie. Coloniştilor li s-a dat dreptul la libertate confesională şi au fost scutiţi de înrolare în armată şi participare la război. Li s-a permis să aibă fabrici, uzine, să adere la bresle şi ateliere, să se ocupe cu comerţul [125, p.

80]. Din cauza insuficienţei terenurilor, li s-a propus să se stabilească la bulgarii din judeţul Tiraspol, care erau compatrioţii lor.

Au beneficiat de scutiri şi privilegii şi meşteşugarii şi negustorii bulgari stabiliţi în stânga Prutului. Conform hrisovului din 1805 al domnitorului Moldovei, Alexandru Moruzi, ei au primit posibilitatea să se înscrie în categorii fiscale (rupta de visterie şi rupta de cămară). Fiind înscrişi în categoria fiscală în schimbul privilegiilor, ei plăteau câte 13 lei de familie în haznaua statului şi câte 5 parale în cămara lefurilor. De exemplu, de aceste privilegii au beneficiat 6 familii de bulgari din satul Dracul, ţinutul Akkerman, 6 – din Caraciuc, 19 – din Tatarbunar, 27 – din Şichirlichitai, ţinutul Ismail [106, p. 256-257].

Trebuie de menţionat că în perioada vizată, migranţii transdanubieni participau activ la acţiunile militare în cadrul războaielor ruso-turce din 1787-1791, 1806-1812. Atunci când luptele se desfăşurau pe teritoriul Principatelor Române, o parte din ţăranii bulgari şi moldoveni se înrolau în detaşamentele de voluntari ce luptau alături de armata rusă. Aceste formaţiuni militare purtau numele de detaşamente de arnăuţi. O altă cauză a formării detaşamentelor de arnăuţi era că Armata Dunăreană avea doar 38 000 oameni, număr insuficient pentru a organiza acţiuni militare de succes împotriva armatei otomane, care o depăşea numeric [240, p. 156; 318, p. 104]. Arnăuţii aveau o misiune specială în cadrul armatei ruse, cunoscând bine zona de război, ei se orientau uşor şi, deoarece cunoşteau limba populaţiei locale, mulţi dintre ei erau implicaţi în obţinerea informaţiilor secrete, efectuau servicii de patrulare, păzeau depozitele şi prestau servicii poştale. Detaşamentele de arnăuţi nu depăşeau 500-600 de persoane [299, p. 116].

Conform unor date, la războiul ruso-turc din anii 1768-1774 au participat circa 10 000-12 000 de voluntari [102, p. 117; 188, p. 38-39; 212, p. 209]. Majoritatea proveneau din ţinuturile Hotin, Soroca, Orhei-Lăpuşna, Codru, situate în estul Principatului Moldovei, de acolo, în caz de pericol, aceştia puteau să se retragă mai repede în Rusia [102, p. 116-117]. Voluntarii bulgari au ieşit în evidenţă în timpul luptelor de cucerire a cetăţilor Bender şi Ismail, pe câmpurile de lângă Râmnic, Larga şi Cahul. Autorităţile ţariste apreciau acest fapt, un argument în acest sens fiind acordarea pentru capii familiilor de voluntari a aşa-numitelor salvgarde (*салвагвардии*) – un document ce îi scutea de plata impozitelor către stat. Unii istorici afirmă că anume dorinţa de a fi scutiţi de impozite era motivul principal сфке îi atrăgea pe ţărani în rândurile voluntarilor. Însă banii pe care ar fi urmat să-i plătească cei scutiţi erau puşi pe seama familiilor fără voluntari [102, p. 117]. În cazul bulgarilor nu putem să negăm faptul că ei, pe lângă dorinţa de a avea anumite privilegii, doreau în primul rând

să contribuie la eliberarea pământurilor lor de sub dominaţia Imperiului Otoman. Istoricul român M. Matei afirma în acest sens că „voluntarii se ridică la luptă împotriva jugului otoman, nesiliţi de nimeni, de nici o lege” [84, p. 64]. În acest context, nu este întâmplător nici faptul că autorităţile ţariste i-au sprijinit pe voluntari şi le-au acordat înlesniri anume în Basarabia. Stabilirea bulgarilor voluntari în această zonă a avut scopul creării unei rezerve strategice pentru viitoarele războaie. Pentru ca localnicii să fie loiali armatei ruse, autorităţile ţariste ordonau militarilor să ajute familiile bulgare şi să nu comită fărădelegi. În acelaşi timp, ocrotindu-i pe imigranţii transdanubieni, Imperiul Rus dorea să le demonstreze altor popoare balcanice: sârbi, greci, albanezi etc., că este apărătorul şi susţinătorul lor.

Sursele timpului atestă cum erau numiţi de către comandamentul rus bulgarii şi reprezentanţii altor popoare care participau la război. În surse găsim doi termeni utilizaţi frecvent: „arnăuţi” şi „voluntari”. Cercetătorii G. Grosul şi R. Danilenko consideră că termenul „волонтёр” (voluntar) se referea doar la detaşamentele militare moldoveneşti (care erau şase la număr), cu termenul „арнаут” (arnăut) fiind numiţi alţii [147, p. 135]. La rândul lor, participanţii la războiul ruso-turc din 1787-1791 Von Roon şi generalul G. Enghelgard menţionau că „aici, arnăuţi se numeau moldovenii şi volohii care se încadrau benevol în serviciul militar cu propriul cal şi armament, pentru asta ei primeau câte un cervoneţ pe lună şi nutreţ” [250, p. 89]. Istoricul S. Vianu scria că termenul „arnăuţi” în Rusia se atribuia cavaleriei uşoare formate din locuitorii Moldovei şi Ţării Româneşti [114, p. 68]. Documentele de care dispunem sugerează că arnăuţi erau numiţi moldovenii împreună cu bulgarii [17, inv. 1, d. 15, ff. 10, 12, 15, 21], dar voluntari − numai bulgarii [17, inv. 1, d. 15, ff. 19, 20, 22]. Din acest motiv, nu putem afirma că în cadrul comandamentului rus a existat o delimitare strictă a celor care doreau să participe la război. Mai mult ca atât, nu este exclus că până la războiul din 1806-1812, toţi voluntarii erau numiţi arnăuţi. În acest context, cea mai adecvată este opinia lui V. Konobeev, care susţinea că în armata rusă arnăuţi erau numiţi toţi voluntarii din teritoriile cucerite, care se înrolau în armată [318, p. 105].

Salvgardele scot în evidenţă şi alte probleme ce au existat în timpul războaielor ruso-turce. Ele se refereau la fărădelegile ispravnicilor locali, dar şi ale militarilor ruşi. Nu întâmplător, în toate documentele găsim indicaţia ca ispravnicii „să nu hărţuiască”, iar militarii, „sub ameninţarea cu pedeapsa pe care o prevăd statutele militare, să nu-şi permită să comită insolenţă şi ruinare şi să nu ia ceva fără bani şi fără licitaţii benevole”. De exemplu, referitor la ispravnici, la 30 septembrie 1771, membrii Divanului Moldovei cereau general-maiorului A. Rimski-Korsakov să-i scoată din

funcţie pe ispravnicii din Hârlău, Nicolae Aslan şi Alexandru Hurmuzachi, care jefuiau populaţia locală. În opinia unor cercetători, atitudinea autorităţilor ruse faţă de nenumăratele abuzuri reclamate de locuitori era caracterizată fie de negare, ignorare sau minimalizare, fie de false sau neadecvate măsuri punitive [30, p. 314]. Totuşi, trebuie să recunoaştem, salvagvardele demonstrează că comandamentul rus interzicea cu strictețe, „sub ameninţarea cu pedeapsă conform statutelor militare", samovolnicia militarilor [17, inv. 1, d. 15, f. 10].

Componenţa socială a emigranţilor transdanubieni era diferită. Printre ei erau ţărani, militari, dar şi negustori. Unii dintre ei au reuşit să se ridice pe scara socială. Un caz elocvent este cel al lui Semion Glavce. El s-a stabilit în Ţara Românească în anul 1792, în timpul domniei lui Mihai Suţu (martie 1791 – ianuarie 1793), în această perioadă bulgarul a obţinut dregătoria de al II-lea comis. În anul 1793 Glavce s-a strămutat în Ţara Moldovei, unde Mihai Suţu a domnit din februarie 1793 până în aprilie 1795. Aici Glavce, peste un an, a obţinut dregătoria de jitnicer. Istoricul S. Bacalov crede că obţinerea dregătoriilor boiereşti, precum şi mutările dintr-o ţară în alta sub unul şi acelaşi domn vădesc existenţa unor relaţii strânse cu familia Suţu [35, p. 211].

În prezent, din cauza surselor insuficiente, nu dispunem de date concrete privind numărul bulgarilor stabiliţi în Bugeac la sfârşitul sec. al XVIII-lea. Analizând rezultatele recensământului populaţiei din 1774, cercetătorul D. Haidarlî ajunge la constatarea că în regiunea pruto-nistreană au locuit 223 de familii (1 115 persoane de sex masculin şi feminin) de imigranţi transdanubieni. Luând în consideraţie că în acest recensământ au fost incluse 14 551 de familii, putem concluziona că imigranţii constituiau 1,5% din totalul populaţiei. Majoritatea din ei locuiau în ţinutul Greceni, unde erau în număr de 152 de familii (760 persoane), sau 16,4% din 927 de familii înregistrate în această circumscripţie [269, p. 494]. Conform opiniei lui A. Skalkovski, aşa-numiţii „vechii bulgari" – cei care au venit în Basarabia între anii 1769 şi 1791 – erau în jur de 2 000 de persoane de ambele sexe [252, p. 4-5]. Bulgariştii moldoveni I. Grec şi N. Cervencov sunt predispuşi să considere că până la războiul ruso-turc din 1806-1812, aici locuiau 8000 de imigranţi transdanubieni [293, p. 12-13]. La rândul său, A. Şabaşov, în baza „Datelor despre numărul familiilor emigranţilor transdanubieni în 1818", a ajuns la concluzia că „vechii bulgari" erau în număr de 2 294 de familii, sau 11 080 de persoane [276, p. 108-109].

2.2. Emigrarea bulgarilor în regiunea dintre Nistru şi Prut în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Peninsula Balcanică continua să fie o scenă de rivalităţi şi lupte pentru sferele de influenţă între puterile europene: Rusia şi Austro-Ungaria, pe de o parte, şi Înalta Poartă, pe de altă parte. Războiul ruso-turc din 1806-1812 a devenit un punct de cotitură în istoria regatului bulgar, care era de cinci secole (1396-1878) sub dominaţie otomană. Situaţia era agravată şi de circumstanţele crizei interne din Imperiul Otoman. Luptele dintre paşalele turce au condus la faptul că bandele de cârjalii, care se supuneau feudalilor locali Karafedji şi Osman Pazvantoglu, jefuiau satele bulgare şi distrugeau comunităţile locale. În 1804, Pazvantoglu a efectuat atacuri, însoţite de crime, asupra bulgarilor rebeli din regiunile Niş, Pirot, Belogradcişko şi Vidin. În 1806, el a capturat mai mulţi laici şi preoţi din Vidin şi zona înconjurătoare, în frunte cu Înalt Preasfinţitul Calinic, şi i-a decapitat în faţa altarului în biserica Sf. Petka. La ordinele sale, în satele Rakoviţa şi Kulsko au fost arse mănăstirile. Violenţele comise de cârjalii au fost dezastruoase pentru bulgarii din zona Dunării, care au fost supuşi represiunilor de către forţele guvernamentale şi separatiste [72]. În acelaşi timp, poziţia dominantă a bisericii greceşti în sfera ecleziastică nu contribuia la dezvoltarea spirituală a bulgarilor. Pe de altă parte, este cunoscut faptul că din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea guvernul rus intenţiona colonizarea teritoriilor slab populate din sudul Imperiului. Prin atragerea coloniştilor bulgari Rusia a căutat să-şi consolideze poziţia strategică în regiunile frontaliere şi în Balcani. Totodată, războiul ruso-turc care a început în 1806 a intensificat dorinţa bulgarilor de a găsi un loc pentru viaţă paşnică într-un mediu liniştit. Toate procesele de mai sus au dat naştere fenomenului emigrării populaţiei din Balcani, care se îndrepta spre Ţara Românească şi Moldova, precum şi spre regiunile de sud ale Imperiului Rus. Repopularea teritoriilor la nord de Dunăre de către bulgari este una din cele mai importante migraţii din Europa de Sud-Est.

Trupele ruse au ocupat Moldova şi Ţara Românească în noiembrie-decembrie 1806. În august şi septembrie 1809 ele au intrat în Bulgaria. Aceasta a determinat populaţia bulgară să spere la o eliberare rapidă a patriei lor de sub dominaţia otomană, mulţi bulgari se înrolau voluntari în armata rusă sau organizau unităţi speciale, care luptau cu succes împotriva turcilor. Generalul P. I. Bagration, care a preluat postul de comandant suprem al Armatei Dunărene la 30 iulie 1810 [7, inv. 1, d. 676, f. 138], nota că succesul operaţiunilor militare din 1810 s-a datorat cu precădere atitudinii binevoitoare a populaţiei locale faţă de armata rusă, care, la rândul ei, a continuat să

inspire prin comportamentul său bulgarilor ideea că obiectivul principal al Rusiei este eliberarea Bulgariei [138, p. 102]. Intrarea trupelor ruse în Principate a provocat mişcarea de migraţie „a bulgarilor şi a creştinilor de alte naţionalităţi, care vroiau să profite de protectoratul Imperiului Rus" [174, p. 37].

Comandantul Armatei Dunărene, feldmareşalul A. A. Prozorovski, elaborând un plan de operaţiuni militare împotriva Porţii, a remarcat că „bulgarii şi alte naţiuni creştine, cu excepţia cetăţenilor ruşi fugari, ar trebui să fie stabiliţi pe locuri noi în cazul în care doresc acest lucru". În ordinul său către armată Prozorovski a declarat „că acest popor de aceeaşi credinţă, fidel faţă de poporul rus, nu numai să nu fie prădat şi să nu-i fie luat nimic, ci, dimpotrivă, să-i fie arătată dragoste frăţească, afecţiune şi prietenie" [7, inv. 1, d. 676, f. 158].

Primele valuri de strămutare au fost cauzate de faptul că trupele turce în retragere jefuiau satele şi persecutau familiile creştine. În iunie şi iulie 1809, sute de refugiaţi din Tulcea, Babadag şi Isaccea au decis să părăsească malul stâng al Dunării. În acelaşi timp, 80 de familii de bulgari din Varna şi Pazardjik au decis „o dată pentru totdeauna să scăpe de crimele asupritorilor", ei au ajuns în Principatul Moldovei, aici cu permisiunea comandamentului rus au strâns recolta de pe câmpurile lăsate de trupele turce, dând jumătate din aceasta armatei ţariste pentru aprovizionare [318, c. 122].

Este dramatică soarta imigranţilor din regiunile Kavarna şi Mangalia. Trupele turce, în timpul retragerii, au ucis civili, le-au dus vitele spre sud şi au ars satele lor până la temelie. Când trupele ruse au ajuns în aceste pământuri, au ordonat populaţiei locale să rămână în casele lor. Dar nici protecţia armatei ruse nu i-a convins pe bulgari să aştepte şi să rabde în continuare atrocităţile turceşti. La generalul rus E. M. Markov au venit bătrânii satelor şi, din numele a 3000 de familii, au cerut împăratului rus să le aloce terenuri în sudul Imperiului Rus [210, c. 190]. După primirea permisiunii pentru strămutare, bulgarii din Kavarna şi Mangalia au adunat toate bunurile lor şi, prin punctul de frontieră de la Hârşova, au trecut în Principate şi, mai departe, în Basarabia. Cercetătorul bulgar Stefan Doinov consideră că, probabil, cu aceasta a început relocalizarea primilor migranţi în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea [298, p. 75]. Probabil, ei s-au stabilit în Bugeac în fostele sate tătare Ceadâr, Congaz şi Vulcăneşti. Părerea noastră este întărită de faptul că unul dintre cartierele din Vulcăneşti este numit de localnici Kavarna şi locuitorii săi – kavarneni (rus. *kavarnenţî*), chiar numele satului vine de la un nume de familie des întâlnit în Varna – Vălkanov [298, p. 75].

În ciuda trecerilor sporadice ale bulgarilor pe malul stâng al Dunării, credem că primele strămutări organizate ale bulgarilor au fost conduse de general-locotenentul A. Sas. El a adus în satele Niculiţel şi Mănăstirea în apropiere de Tulcea 1800 de imigranţi transdanubieni [7, inv. 1, d. 676, f. 159]. Se cunosc unele nume ale capilor de familii care s-au mutat în perioadă dată la nord de Dunăre, numele lor reflectă locurile lor de baştină: Georgi Kiustendenli, Karanfil din Varna, Dimiter Iankovici din Pleven, Gheorghi Bairaktar de la Kazanlăk, Nicola Constantin de la Varna, Nedialko Filibeli, Stoian Alexei de la Varna, Stoiko Penu, Lazar Samokovli, Kiriak Arnaut din satul Devnia (districtul Varna), Marincio Pazardjikli, Dimiter Dimciu din Sliven, Anghel Dimitrovici din Şiştov, Dimiter Ioţovici din Razgrad, Ivan Sviştovli, Milko Iancio [297, p. 70-71]. Mai târziu, aceştia au fost transferaţi în Galaţi, pentru a fi mutaţi ulterior în Bugeac. P. I. Bagration, într-o scrisoare din 16 august 1809 către reprezentantul rus în Divan, senatorul S. S. Kuşnikov, constată că ar trebui să fie date ordine cu privire la strămutarea bulgarilor în Ţara Românească şi Moldova şi, de preferinţă, în Basarabia [7, inv. 1, d. 916, f. 141]. Mai târziu, el a trimis o petiţie cu scopul de a afla „unde anume în Moldova şi Basarabia sunt amplasate familiile bulgarilor veniţi de peste Dunăre şi dacă toţi şi-au amenajat o gospodărie sau sunt familii care trăiesc în carele lor până la amenajarea unui loc de trai permanent în locurile noi” [7, inv. 1, d. 676, f. 156]. Acest fapt, în opinia noastră, dovedeşte că după expulzarea din Bugeac, în 1807, a 17 000 de tătari nogai, guvernul rus planifica să mute pe teritoriul dat populaţie creştină loială [264; 214]. Acest lucru a fost menit să lipsească Poarta de o bază de operaţii importantă. Probabil, Kuşnikov a prezentat Divanului propunerea lui Bagration, căci pe 19 august 1809 a devenit cunoscut faptul că de stabilirea bulgarilor se va ocupa un reprezentant special al Divanului Moldovei, vornicul Hrisoverghi, care era „deputat” pe lângă armata rusă [7, inv. 1, d. 916, f. 137]. El trebuia să trimită bulgarii care aveau rude în Moldova către aceştia, iar pe acei imigranţi pentru care nu se dădea garanţie îi trimitea în Basarabia, cu loc de stabilire la o anumită distanţă de Ismail. În urma activităţii sale de instalare a bulgarilor, Hrisoverghi menţiona că doar 131 de familii din cele care aşteptau în Galaţi au arătat dorinţa de a fi strămutate. Ele au vrut să trăiască în oraşul Reni, din ţinutul Tomarova (unitate administrativă în Principatul Moldovei) [7, inv. 1, d. 916, f. 137]. În acelaşi timp, Bagration, din cauza că bulgarii i s-au plâns că sunt hărţuiţi de boierii moldoveni, a hotărât să mute bulgarii nou-sosiţi în regiunea Novorosia. Pentru realizarea acestui lucru, el a cerut guvernatorului general al guberniei Novorosia, E. de Richelieu, ca acesta să delegheze în principat un emisar pentru a examina situaţia la faţa locului şi a elabora un plan de strămutare a refugiaţilor transdanubieni. Ca urmare, în primăvara anului 1807, în Moldova au ajuns

trimişii speciali: cadetul P. S. Meşcerski, membru al Biroului de tutelă, Zela Nestor, bulgar din colonia Parcani de pe malul stâng al râului Nistru, şi general-maiorul I. F. Catargi, şeful Serviciului de Frontieră [125, p. 88]. Deşi Meşcerski planifica să strămute în regiunea nistreană 400 de familii bulgare, din cauza timpului rece, în 1807, doar un mic grup de bulgari, numiţi şopi, au trecut Nistrul.

În septembrie 1809, cneazul Bagration „a încredinţat conducerea tuturor pământurilor ocupate acum şi pe viitor de armatele Maiestăţii Sale Imperiale pe partea dreaptă a Dunării consilierului de stat A. I. Koronelli, şi acest fapt este adus la cunoştinţa întregii armate" [7, inv. 1, d. 676, f. 187]. Anton Koronelli (*Антон Коронелли*) s-a născut în 1752 pe insula Naxos din Marea Egee, în familia de nobili Koronello – evrei spanioli botezaţi. În 1770 familia a emigrat în Imperiul Rus. În anul 1784, prin decret imperial a fost angajat la Comisia de Stat a Afacerilor Externe şi desemnat consul pe insulă Chios. A luptat contra suedezilor în 1789; a fost distins cu Ordinul Sf. Vladimir de gradul IV în 1789. După ce a lucrat în diferite departamente şi locuri, a fost avansat la rangul de consilier de colegiu în 1800. În ianuarie 1809 consilierul de stat activ A. Koronelli a fost numit adjunct al general-feldmareşalului Alexandr Prozorovski, comandant al armatei ruse din Moldova [6, inv. 23, d. 7028, ff. 1-23; 170].

Koronelli a luat în subordinea sa câteva starşinale bulgare, printre care au fost astfel de oameni respectabili ca Zelo Nesterov, Kiro Vălkov, Iani Karabadjakov, Dimo Dragne, Stoian Nikolov, Bratan Dobre şi alţii. Ei au vizitat diverse regiuni ale Principatelor Române şi, făcând cunoştinţă cu situaţia de pe teren, i-au convins pe semenii lor să se mute pe malul stâng al Dunării. Pentru cheltuieli de strămutare lor le-a fost alocată suma de 300 000 de ruble. Ei au ales următoarele zone pentru aşezări, precum Parcani, Chişinău şi Bugeac [298, c. 73].

Totodată, Koronelli creează o structură pentru guvernarea coloniştilor: el cere întocmirea listelor de bulgari care deja au emigrat şi numeşte inspectori din foştii voluntari, a căror activitate nu se subordona Divanului. Astfel, căpitanul Comnen şi căpitanul în rezervă Spiridon Koronelli (fratele lui A. Koronelli) au fost numiţi inspectori în Oltenia, capitanul Logofet în Galaţi şi Brăila, registratorul de colegiu Machedon în judeţul Ialomiţa, căpitanul Caravia în fosta raia turcească Giurgiu (mai târziu el va fi trimis să supravegheze bulgarii din judeţul Teleorman în raioanele Oltului de Jos, Marginea şi Călmăţuia). În oraşele Giurgiu şi Baia „liniştea bulgarilor" era monitorizată de căpitanul Vasile. Căpitanul Afanasie Nekovich a fost numit inspector în satele din împrejurimile Bucureştiului, herţegovineanul Liubobratici a fost trimis la Turnu Severin, căpitanul Enache a devenit prefectul sârbilor care s-au aşezat în Giurgiu. În satele Cirnoci şi Stupinele din

judeţul Ilfov au fost desemnaţi căpitanii Dumitru şi Andronache. La bulgarii din Bugeac, în calitate de prefect a fost numit căpitanul Grinari [3, inv. 165, d. 1, ff. 1-14]. Toţi aceşti inspectori trebuiau să monitorizeze starea imigranţilor bulgari. Istoricul român Constantin Velichi consideră că, probabil, în calitate de prefect al imigranţilor transdanubieni a activat şi Dmitri Vatikioti, care a comandat corpul de voluntari bulgari şi găgăuzi. Din 1812 până în 1818 acesta va executa funcţia de mandatar al coloniştilor transdanubieni din Basarabia [112, p. 42]. În septembrie 1807 imigranţii bulgari din Principatele Române au fost informaţi cu privire la decretul împăratului rus „Despre privilegiile acordate bulgarilor care vin în Rusia pentru trai", care prevedea: „1. Guvernul rus acordă imigranţilor bulgari protecţia sa specială, oferindu-le dreptul de a utiliza toate avantajele, beneficiile şi protecţia garantate de lege supuşilor ruşi prin naştere. 2. Coloniştilor li se cere să se ocupe preponderent cu cultivarea cerealelor, să sădească livezi şi vii şi, în special, să crească duzi. Fiecare de ce e capabil, şi să facă tot ceea ce este caracteristic unui bun agricultor şi nou locuitor, protejat de graţia monarhului". În acelaşi timp, li se oferă următoarele privilegii: „1. Scutirea de toate impozitele şi prestaţiile funciare din momentul sosirii în Rusia pe un termen de 10 ani. 2. Se dă din trezorerie familiilor sărace cu împrumut două sute şaptezeci de ruble pe timp de zece ani, iar celorlalţi, în dependenţa de averea de care dispun, cât va fi necesar pentru stabilire. 3. Se acordă fiecărei familii depline în proprietate veşnică şi ereditară 60 de desetine de pământ. 4. În plus, tuturor li se acordă câte 5 copeici pe zi pentru hrană de la data sosirii în Rusia până la prima recoltă. 5. Noii colonişti, precum şi descendenţii acestora vor fi scutiţi o dată pentru totdeauna de serviciul militar, de încartiruirea trupelor militare, cu excepţia cazurilor ieşite din comun în timpul trecerii trupelor prin satele bulgare, şi atunci pentru o perioadă scurtă de timp, cum ar fi pentru înnoptare sau odihnă. 6. Bulgarilor li se acordă dreptul de a construi biserici în conformitate cu credinţa lor, cu clopote, să aibă preoţii lor şi în general libertatea deplină de credinţă. 7. După curgerea celor zece ani de scutire, se fixează alţi zece ani pentru a returna banii, cine şi cât va primi împrumut de la trezorerie" [3, inv. 165, d. 1, ff. 17-18v.].

Menţinerea ostilităţilor pe frontul ruso-turc a dus la apariţia unor probleme majore pentru armata rusă: insuficienţă de furaje, epidemii etc., iar situaţia bulgarilor din Imperiul Otoman a fost atât de periclitată, încât pe 17 (29) noiembrie 1809, Bagration a fost nevoit să scrie lui Alexandru I despre necesitatea de a trece în timpul iernii pe malul stâng al Dunării: „Pe tot teritoriul de la Tulcea şi Isaccea până la Silistra, Pazardjik şi Kavarna nu este niciun locuitor, nicio casă, niciun adăpost, nu există nicio modalitate de a obţine chiar şi cea mai mică parte a celor necesare pentru existenţa fizică

a oamenilor şi a animalelor" [138, c. 89]. La rândul său, Mihail Kutuzov a dat ordinul de încetare a acţiunilor militare şi de transferare a trupelor de pe malul drept al Dunării pe malul stâng [195, p. 718]. În această perioadă, fluxul principal de imigranţi venea din: Razgrad, Silistria, Sevliev, regiunea Pleven. De asemenea, în această perioadă locuitorii satelor Kuzgun şi Rassevatoi au trecut Dunărea, unii au rămas în Ţara Românească sub supravegherea căpitanului Lyubobratich şi Samburski, care i-au repartizat în satele dunărene, iar restul au fost transferaţi în Principatul Moldovei [7, inv. 1, d. 916, f. 182]. În total, la nord de Dunăre au trecut, după unele date, 3 000 de familii, iar după altele – 13 000 de familii, aducând cu ele 20 000 de capete de bovine [210, p. 207]. Koronelli l-a rugat pe Kuşnikov să solicite Divanului din Moldova ca autorităţile din satele unde vor fi repartizaţi imigranţii bulgari să nu le încalce drepturile, iar, în caz de necesitate, să-i ajute. La rândul său, Divanul Moldovei a răspuns că ispravnicii nu numai că nu vor împiedica trecerea bulgarilor în Principat, dar vor ajuta şi se vor asigura ca refugiaţilor să li se plătească îndemnizaţii [7, inv. 1, d. 916, ff. 182, 185].

În martie 1810, în locul lui Bagration, comandant al Armatei Dunărene a fost numit contele N. M. Kamenski, care a promis tuturor imigranţilor bulgari care s-au stabilit temporar în Ţara Românească şi Moldova că primăvara ei vor fi mutaţi în Bugeac sau în gubernia Herson [112, p. 34]. Strămutarea ulterioară a bulgarilor la periferiile de sud ale Imperiului Rus a fost aprobată şi de preşedintele Divanurilor, generalul V. I. Krasno-Milaşevici. Aceasta, după părerea noastră, arată că guvernul rus nu a renunţat la ideea să aşeze bulgari în regiunea Herson, mai ales că între aceştia şi administraţia din Moldova nu s-au stabilit relaţii bune. Astfel, Richelieu trimite un alt mesager, consilierul de stat N. Karpov, pentru organizarea strămutării [174, p. 48]. Karpov s-a ciocnit de dificultăţi în invitaţia bulgarilor în Novorosia, deoarece aceştia au fost convinşi că Rusia „va lua în stăpânire întreaga Bulgarie şi va supune cu arma sa toate pământurile de acolo, şi atunci ei se vor întoarce în locurile natale şi vor redeveni stăpânii fostelor lor case" [174, p. 9]. În plus, bulgarii nu agreau ca loc de stabilire gubernia Novorosia, deoarece considerau că pământurile de acolo erau lipsite de vegetaţie forestieră, solurile erau infertile, iar cei care locuiau acolo erau iobagi. Refugiaţii bulgari alegeau libertatea în sărăcie, decât viaţa în sclavie. În situaţia dată a intervenit V. Krasno-Milaşevici, care prin decrete speciale a impus bulgarii să se strămute. Potrivit acestor decrete, toţi bulgarii care traversau Dunărea, cu excepţia celor din Şiştov, Razgrad şi Arnautkioi, urmau să fie obligatoriu transferaţi în gubernia Novorosia către ianuarie 1811. În total, se planifica să fie transferate până la 2 000 de familii de „agricultori harnici", în acest scop le-a fost alocată suma de 2

418 leve din indemnizaţia colonială [174, p. 12]. Pentru ca bulgarii să poată supravieţui pe drum, bărbaţilor şi femeilor li se alocau câte 16 parale pe zi, iar copiilor sub 14 ani – 8 parale pe zi. În plus, la sosirea pe Nistru, până la stabilirea lor deplină, un adult primea câte 20 de copeici de cupru, în timp ce copiii primeau câte 10 copeici [174, p. 40]. Primul grup de migranţi bulgari a fost aşezat în satele Bugeac, Beşghioz şi Congaz.

În acelaşi timp, noul comandant-şef al armatei ruse de la Dunăre, M. Kutuzov, pledând pentru o politică loială faţă de imigranţii transdanubieni, a contracarat planurile autorităţilor ruse. Aceasta se datorează vizitei făcute lui Kutuzov de către episcopul bulgar Sofronie de la Vraţa, care, în numele bulgarilor refugiaţi în Principatele Române, a cerut ca bulgarii să nu fie mutaţi la distanţă mare de graniţele Bulgariei. Kutuzov şi-a explicat decizia afirmând că, în cazul unor viitoare acţiuni militare, trupele ruse nu vor avea susţinere materială din partea populaţiei locale, deoarece pe acest teritoriu devastat, pur şi simplu, nu va fi nimeni. Acest fapt, după părerea noastră, contrazice opinia cercetătorului Ion Nistor, care credea că „ruşii voiau să depopuleze Bulgaria, ca să lase turcilor un pustiu" [88, p. 12]. Lipsa bazei de argumente pentru opinia istoricului român e dovedită şi de corespondenţa oficială dintre reprezentanţii ruşi şi austrieci în Principate. De exemplu emisarul Nikolai Rajewski, într-o scrisoare către Heinrich von Kalice, scria că speră că „bulgarii vor continua să se revolte împotriva dominaţiei otomane, iar Imperiul Rus, la rândul său, îi va sprijini în toate" [57, p. 97].

Intervenţia lui Kutuzov a permis căpitanului Borovski să oprească pe drum şi să întoarcă la vechile lor locuri de reşedinţă 128 de familii de imigranţi de peste Dunăre [174, p. 12]. În acelaşi timp, ministrul de Interne al Imperiului Rus, P. O. Kozodavlev, în scrisoarea sa către Kutuzov, a exprimat sprijinul său, menţionând că relocarea bulgarilor chiar de la începutul războiului a luat o formă de constrângere. Pentru strămutarea lor, el a propus să se aleagă un alt timp mai potrivit.

Diplomaţii străini priveau cu dezaprobare strămutarea bulgarilor. La 7 iulie 1810 consulul francez în Principate, Martin Champigny, a remarcat că în Iaşi sunt coloane de „prizonieri", compuşi în mare parte din femei şi copii. Din informaţiile pe care el le-a adunat, se poate urmări numărul de refugiaţi care au trecut prin portul Galaţi: de la începutul anului 1806 – circa 16000 de turci, bulgari şi sârbi [58, p. 861]. Datorită aceleiaşi surse, putem determina locul de unde au venit familiile bulgare refugiate la nord de Dunăre. Consulul francez indică punctul Ruşciuk (actualul oraş Ruse), Razgrad, Silistra, Şiştova (actualul Sviştov) [58, p. 383]. Din aceste date putem deduce că în această etapă mişcarea de migraţie a cuprins nord-estul Bulgariei. Oficiali de la Ministerul francez al

Afacerilor Externe considerau că, după războiul cu Imperiul Otoman, „Rusia urmărea scopul să distrugă tot ceea ce se afla între Balcani şi Dunăre” [56, p. 371]; a fost, de asemenea, remarcat faptul că se planifica transportarea bulgarilor din Bulgaria şi Dobrogea în Basarabia şi în regiunea oraşului Odesa.

Un interes deosebit reprezintă datele contelui emigrant francez, general de infanterie al armatei ruse, A. F. Langeron. El a ţinut un jurnal în fiecare campanie la care a participat. Generalul a notat că uneori îi trimitea forţat pe imigranţii transdanubieni peste Prut. De exemplu, de la 2 august până la 14 august 1809, când Tulcea a fost ocupată de trupele ruse conduse de generalul M. Bulatov, populaţia oraşului a fugit în Babadag, acei 1500 de refugiaţi care au fost „capturaţi”, împreună cu căruţe şi bagaje, au fost duşi în Basarabia. Aceeaşi soartă îi aştepta pe încă 1200 de bulgari, reţinuţi în mănăstirea Kokoş, situată la 5-6 km distanţă de Isaccea [116, 176-183].

Ostilităţile reluate în aprilie-mai 1811 în apropiere de oraşele Ruse, Vidin şi Calafat au generat un nou val de deplasare a bulgarilor (3 000 de familii) la nord de Dunăre [308, c. 63]. În acelaşi timp, coloniştii bulgari, din cauza numărului lor mare, au început să resimtă o insuficienţă de terenuri libere şi privirea lor s-a îndreptat spre regiunile nordice ale Principatelor Române. Atunci Kutuzov a văzut circumstanţe potrivite pentru strămutarea migranţilor în gubernia Novorosia şi la 26 aprilie 1811 a anunţat despre privilegiile acordate de ţar. Chemându-i pe bulgari să treacă pe malul stâng al Dunării, el, în numele guvernului rus, le-a promis scutirea de impozite şi taxe pe trei ani. Kutuzov, înzestrat de împăratul Alexandru I cu atribuţii foarte largi, a declarat bulgarilor următoarele: „Dorind să acordăm toate avantajele posibile coreligionarilor noştri, care se eliberează de jugul turcesc şi trec în mod voluntar de pe malul drept pe malul stâng al Dunării [...] le acord o scutire pe trei ani de toate taxele şi obligaţiile funciare [...] din momentul stabilirii lor în partea stângă a Dunării, în locurile unde ei îşi vor alege singuri locul de domiciliu şi unde vor fi alocate terenuri libere pentru aşezarea lor” [174, p. 1]. Kutuzov sugera că, probabil, aceste scutiri vor fi prelungite ulterior. Migranţii bulgari trebuiau să se afle sub supravegherea ofiţerilor ruşi şi să nu depindă de autorităţile locale.

Bulgarii care se mutau în Principatul Moldovei se aşezau aleatoriu pe pământuri mănăstireşti. Cei înstăriţi se stabileau în oraşele mari. În acelaşi timp, refugiaţii bulgari simţeau opresiune din partea Divanului şi a boierilor, care îi percepeau ca forţă de muncă ieftină, încercând să-i lege de pământ [174, p. 22-23]. Aceasta a dus la faptul că unii imigranţi, deziluzionaţi de condiţiile oferite, doreau să se întoarcă acasă, iar alţii plecau în stepele goale ale Bugeacului.

Văzând situaţia, A. Koronelli propune lui M. Kutuzov să le aloce terenuri mai bune, de stat, de 15 desetine, în apropierea râului Tatarbunar, cu formarea unui centru al coloniei, numit Parfenop. Totodată, Koronelli a cerut ca bulgarii să fie scutiţi de toate plăţile şi taxele pe 12 ani, iar oraşele şi localităţile să fie scutite de impozite în folosul statului, să fie permisă organizarea târgurilor, construirea fabricilor şi uzinelor cu dreptul la comerţ în alte porturi şi oraşe ale Imperiului Rus. Koronelli mai propunea ca, în viitor, pentru acei imigranţi care se vor stabili în Basarabia să fie desemnat un tutore, acesta având obligaţia de a oferi celor nevoiaşi sume de bani pentru construcţia caselor noi. Divanul şi moşierii erau obligaţi să aloce coloniştilor lemn gratuit pentru construcţii. Koronelli a propus să fie avertizaţi reprezentanţii Divanului Moldovei şi moşierii moldoveni, ca să nu împiedice relocarea bulgarilor în Basarabia, iar dacă cineva va încerca să-i reţină cu forţa, acea persoană va fi amendată cu un 1 galben olandez pentru fiecare migrant. În perspectiva unei necesităţi de ordin militar, se propunea de a organiza din oameni apţi de serviciul militar o formaţiune militară după exemplul celei a cazacilor de pe Don. Pentru a face acest lucru, el a cerut lui Kutuzov să-i desemneze ca instructori pe maiorul Jari şi pe cadeţii Jakobson şi Termin din Regimentul VIII de Husari de la Liuben [174, p. 25-26].

Kutuzov, într-o scrisoare către V. Krasno-Milaşevici, recunoştea că bulgarii aduşi de peste Dunăre în diferite perioade „încă nu au un adăpost sigur şi pribegesc prin diferite locuri din aceste principate, deşi au fost luate diferite măsuri pentru a-i aşeza pe pământuri nepopulate” [174, p. 30]. Într-o altă scrisoare, trimisă către exarhul Moldovei, Gavriil Bănulescu-Bodoni, generalul rus şi-a exprimat opinia despre necesitatea crearii unei rezerve de cereale pentru nevoile imigranţilor transdanubieni săraci. Kutuzov a prezentat şi planul lui Koronelli, care prevedea următoarele: 1. Bulgarii care s-au stabilit pe pământuri mănăstireşti nu vor trebui în continuare să dea mănăstirii a zecea parte din recolta lor, lăsând-o în calitate de rezervă. 2. Bulgarii care s-au stabilit pe terenurile moşierilor trebuiau să păstreze doar jumătate din a zecea parte din recoltă, cealaltă jumătate aveau să o dea moşierului [174, p. 11]. Kutuzov a explicat aceasta prin faptul că pământurile pe care au venit coloniştii transdanubieni, înaintea sosirii lor, erau necultivate. Migranţii se aşezau în localităţile din Moldova, deoarece, odată ajunşi la loc nou, ei aveau nevoie de produse alimentare şi trebuiau să fie angajaţi în activităţi economice. Ei nu puteau fi aşezaţi pe pământurile libere proprietate domnească, considerând că acestea erau în mare parte necultivabile [174, p. 67]. Din acest motiv, ei au fost nevoiţi să se aşeze pe terenurile care se aflau în proprietatea boierilor şi a mănăstirilor. Stabilindu-se în locurile noi, bulgarii nu vroiau să plătească impozitele către proprietarii de teren, precum şi dările

pe vânzarea de vin şi pe fiecare cap de vită către stat [341, p. 18-23], ceea a provocat conflictul dintre ei. Primii justificau refuzul lor prin faptul că Kutuzov, în aprilie 1811, le-a promis scutiri. Acest lucru l-a impus pe V. Krasno-Milaşevici să se adreseze lui M. Kutuzov, cerând explicaţii precise ale decretului său. El l-a rugat pe comandantul rus să le explice refugiaţilor că ei sunt scutiţi de taxe care includ „oameni, utilaje şi căruţe", şi nu de alte taxe, cum ar fi zeciuiala în favoarea proprietarului de pământ, iar în Basarabia – de taxele pentru vânzarea de bunuri. Krasno-Milaşevici a cerut ca refugiaţilor să li se explice faptul că nu au dreptul de „a ocupa" samovolnic terenuri. Bulgarilor, de asemenea, li se interzicea să ascundă printre ei birnici moldoveni. Administraţia rusă a stabilit că printre colonişti au fost găsite 779 de familii de birnici. E de menţionat că preşedintele administraţiei ruse era convins că numărul real de birnici care s-au ascuns printre bulgari era mai mare [30, p. 347]. Coloniştii îi ascundeau deoarece nu depindeau de autorităţile locale. Probabil, bulgarii în aşa măsura îi compătimeau pe localnici, încât autorităţile raportau că în fiecare lună numărul de ţărani birnici se reducea. Ca rezultat, suferea nu numai trezoreria statului, dar şi armata rusă, care era întreţinută de această categorie de ţărani. Este cunoscut că armata rusă trebuia să primească anual 51 600 de tone de cereale, fonduri pentru întreţinerea spitalelor în cuantumul de 852 281 lei şi pentru a cumpăra carne şi vin – 354 242 lei [7, inv. 1, d. 65, f. 164; d. 2283, f. 1130; d. 2322, ff. 93-94]. Pentru a evita pierderile, s-a propus să fie anulate scutirile coloniştilor transdanubieni care s-au mutat înainte de anul 1810. Kutuzov, considerând importanţa bunăstării tuturor bulgarilor, nu a aprobat cerinţa respectivă. Următorul exemplu de solidaritate între populaţia română şi bulgari este că bulgarii, în special în acele locuri unde trăiau printre populaţia autohtonă, refuzau să ofere casele lor pentru încartiruirea militarilor, ceea ce a dus la faptul că şi populaţia locală refuza să accepte soldaţii ruşi în casele lor [174, p. 51].

În această perioadă, funcţionarii ţarişti continuau să organizeze relocarea bulgarilor în regiunile de sud-est ale Ţării Moldovei. În acest scop, o comisie specială la Iaşi trebuia să întocmească listele bulgarilor, în scopul de a pregăti pentru ei locuri de trai, care urmau să fie gata către momentul sosirii acestora la destinaţie. În acelaşi timp, Koronelli îl ruga pe Kutuzov să amâne temporar strămutarea, pentru că bulgarii făceau semănatul de primăvară şi plecarea din locurile populate le poate aduce pierderi [174, c. 36]. Kutuzov a ordonat lui A. Koronelli ca, imediat, bulgarii să se pregătească pentru strămutarea în Bugeac, fiind anunţaţi că se vor bucura de aceleaşi privilegii, ca şi compatrioţii lor care trăiesc în gubernia Novorusia. Koronelli a răspuns că, în primul rând, bulgarilor trebuie să le fie arătată o listă în limba bulgară cu privilegiile acordate şi că, în al doilea

rând, e nevoie ca bulgarilor săraci se li se dea câte 10 parale pe zi, iar de la sosirea în Basarabia şi până la prima recoltă – câte 6 parale pe zi. În cazul în care nu le vor ajunge bani, ei aveau dreptul să ceară un împrumut de la stat cu obligaţia de a restitui întreaga sumă în termen de 10 ani [174, p. 40]. Acei migranţi care au făcut însămânţări de primăvară urmau să fie mutaţi în Basarabia după recoltare. Bulgarii trebuiau să fie însoţiţi de funcţionari speciali şi de câţiva cazaci călare. Pentru a preveni strămutarea birnicilor români, fiecărui bulgar strămutat i se oferea un act unde se indica numele şi starea sa socială. Locurile de aşezare au fost desemnate: pe lângă Tatarbunar, Căuşeni, lângă lacurile Catlabuga, Ialpug, Chitai, la râurile Cahul şi Prut. Strămutarea a fost condusă de maiorul Şafirov [174, p. 41-42].

După cum se ştie, înainte de migraţia în masă a bulgarilor în partea de sud-est a Ţării Moldovei, aici deja locuiau bulgari, aceasta se demonstrează prin faptul că cei care au ajuns în Bugeac în perioada 1806-1812 se numeau „bulgarii noi", spre deosebire de „bulgarii vechi", care s-au stabilit aici până la 1806 [32, p. 12]. A. Zaşciuk a considerat că între anii 1807 şi 1812, în Basarabia au venit „bulgarii negri" – originari din Macedonia şi Rumelia, numiţi „kaloferi sau orăşeni", care scriau cu litere slave [168, p. 512]. În ultimul caz, probabil este vorba de persoane strămutate din oraşul Kalofer, care se află în regiunea Plovdiv, sudul Bulgariei. În cursul perioadei de dominaţiei otomană, oraşul a fost jefuit şi ars de trei ori de către turci, iar locuitorii au fost expuşi violenţelor.

În fine, mai rămâne întrebarea cu privire la numărul de bulgari care s-au mutat la nord de Dunăre în anii **1806-1812**. Sursele indică faptul că, în această perioadă, au locuit în Principatele Române 20 000 de familii bulgare [174, p. 40; 341, p. 109-110]. În ceea ce priveşte numărul de bulgari din Ţara Românească, D. Fotino invocă cifra de 7 799 de familii [75, p. 147]. Această cifră a fost stabilită de recensământul pentru anul 1815. Istoricul bulgar St. Doinov a completat datele colegilor români, concluzionând că, în Principatele Române şi în gubernia Novorosia, s-au mutat 96 700 bulgari [298, p. 300-301]. În ceea ce priveşte numărul populaţiei bulgare în partea de sud-est a Principatului Moldovei, conform opiniei lui A. Skalkovski, în Bugeac se numărau 2 800 de familii de bulgari [252, p. 14]. I. Chirtoagă estimează că până în 1811, în Bugeac au fost stabiliţi circa 10 000 de imigranţi transdanubieni [45, p. 189]. În contextul dat, o să menţionăm că în septembrie-octombrie 1811 autorităţile ţariste au desfăşurat în principat un recensământ. Datele colectate ne-au permis să alcătuim un tabel care să prezinte satele şi numărul de familii bulgare care s-au stabilit în acestea (**tabelul A.1.1**). Pe baza acestor date, putem concluziona că, până în 1812, în partea de sud-

est a Principatului Moldovei, au locuit 1 521 de familii bulgare, reprezentând 6 765 de persoane de ambele sexe, care au fost repartizate în 62 de sate (cele mai multe erau sate părăsite de nogai, expulzaţi de aici în 1807). Cei mai mulţi imigranţi transdanubieni au locuit în ţinutul Greceni, urmat de ţinutul Tomarova [7, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261]. Trebuie să subliniem faptul că, în afară de satele menţionate în statistica rusă, bulgari s-au stabilit în oraşele Ismail, Chilia, Akkerman, Bender, Vâlkov şi Chişinău, ceea ce, în opinia noastră, creşte în mod considerabil numărul imigranţilor bulgari; mai ales că la începutul anului 1812, ca urmare a încetării ostilităţilor de pe malul drept al Dunării şi a retragerii trupelor ţariste din teritoriul bulgar în legătură cu semnarea rapidă a armistiţiului între Imperiul Otoman şi Imperiul Rus, bulgarii, de teama de răzbunare şi represiuni din partea otomanilor, treceau masiv în Principatul Moldovei. Către primăvara anului 1812 numărul de imigranţi transdanubieni stabiliţi pe teritoriul dintre Prut şi Nistru a ajuns la 87 037 de persoane sau 20 316 de familii [318, p. 47].

Din cele expuse mai sus, putem concluziona că, în anii **1806-1812**, confruntările ruso-turce pe pământurile bulgare, abuzurile comise împotriva populaţiei locale de cârjalii, căutarea terenurilor libere pentru agricultură şi trai au dus la emigrarea în masă a bulgarilor în Ţara Românească şi Ţara Moldovei. În acelaşi timp, această perioadă se caracterizează printr-o politică deliberată a guvernului rus de atragere de colonişti pentru popularea regiunilor de la periferia sudică a Imperiului Rus, preferinţă, în acest caz, se dădea bulgarilor, care veneau cu unelte proprii, bovine şi proprietăţi mobile. Un rol important în realizarea acestei politici a fost atribuit diplomaţilor şi comandanţilor militari ruşi aflaţi în Principate. Privilegiile acordate coloniştilor stabiliţi au fost menite să încurajeze strămutarea la nord de Dunăre şi a ceilalţi bulgari, rămaşi sub jugul otoman, să migreze la nord de Dunăre.

2.3. Migraţia internă a bulgarilor din Basarabia în perioada anilor 1812-1828

La începutul secolului al XIX-lea, în Basarabia au avut loc procese etnice dinamice, cauzate de migraţia internă a coloniştilor în cadrul teritoriului dintre Prut şi Nistru (deplasările de pe moşiile boiereşti în coloniile bulgare, din oraşe în colonii, din colonie în colonie). De altfel, procesul de strămutare dintr-un loc în altul era caracteristic Basarabiei şi în perioada administraţiei moldoveneşti. Încă la 22 octombrie 1810, Divanul Moldovei a ordonat serdarilor de ţinuturi să întoarcă la baştină pe cei care au plecat în alte sate şi ţinuturi. Serdarii nu s-au grăbit să

îndeplinească ordinul, deoarece erau interesaţi să mărească numărul populaţiei plătitoare de impozite în limitele administrative ale jurisdicţiei lor. La 22 iulie 1812, Visteria Moldovei s-a adresat încă o dată serdarilor cu aceeaşi cerinţă, dar, din cauza anexării Basarabiei, ea nu a fost îndeplinită [5, inv. 2, d. 41, f. 2].

În primii ani după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, strămutarea samovolnică a locuitorilor s-a intensificat. Pe bejenari îi atrăgeau pământurile libere din Bugeac, care după 1812 au fost trecute în proprietatea statului. Însă la acest pământ pretindeau şi moşierii basarabeni, care au preluat în stăpânirea lor circa 117 202 desetine de pământ (care se aflau în partea stângă a Prutului dintre Valul lui Traian Inferior şi Valul lui Traian Superior). Numai moşierul transilvănean Iancu Balş a deţinut în aceste locuri 41 519 desetine [259, p. 500, 507]. Boierii motivau pretenţia lor prin faptul că, până la venirea aici a nogailor, aceste pământuri se aflau în posesia familiilor lor. Ulterior, multe dintre moşiile noi erau vândute sau date în arendă. De exemplu, în posesia boierului Ion Sturdza se aflau satele Sadâc, Cupcui, Chiat, Cajdamgalia, Enichioi, Ciucurmişi, Borceac, Tatar-Baurci ş.a. Moşierul Iancu Balş era proprietarul satelor Mingir, Tomai, Ciumai (ţinutul Hotărniceni), Acbota, Aluat, Hadjichioi, Tartaul, Borceac, Cugurlui (ţinutul Greceni) ş.a. Proprietarul satului Şomailia era Grigore Codrean, iar al satului Capaclia – V. Bălănescu [7, inv. 1, d. 3256, f. 37; 8, inv. 1, d. 214, f. 45]. Menţionăm că în satele enumerate au locuit bulgari care, crezând că aceste locuri sunt libere, s-au stabilit aici încă în perioada războaielor ruso-turce din anii 1787-1792 şi 1806-1812. Din cauza boierilor şi a ispravnicilor, coloniştii suportau multe greutăţi. Erau impuşi la muncile de câmp în folosul boierului şi la lucrările de construcţie a drumurilor şi podurilor. Totodată, ei erau obligaţi să acorde moşierului zecimea de roadă strânsă, aşa cum făceau ţăranii moldoveni [8, inv. 1, d. 1414, f. 71]. În 1814 ispravnicul ţinutului Codru, Nepeipivo, într-un raport, a confirmat că în unele aşezări ale ţinutului, locuitorilor li se cere impozit neţinându-se cont de venitul lor: „într-o localitate de la 6 la 10, în alta de la 12 la 18 lei” [5, inv. 2, d. 41, f. 9]. Asemenea abuzuri au fost explicate de administraţia locală prin faptul că adevăraţii proprietari ai moşiilor nu se află în regiune, dar ei împuternicesc anumite persoane să administreze moşiile sau dau în arendă terenurile pe câţiva ani. Aceasta i-a determinat pe bulgarii din satele boiereşti să caute soluţii de scăpare de sub autoritatea moşierilor, şi mulţi alegeau să se mute pe pământurile libere ale Bugeacului, unde au fost create ulterior coloniile bulgăreşti. În martie 1813, 10 familii de „sârbi” din ţinutul Hotărniceni s-au plâns pe arendaşul moşiei Orac-Murza, care îi asuprea. Ei cereau să li se permită să părăsească satul, cerinţă ce le-a fost respinsă [5, inv. 2, d. 41, f. 2v.]. Dar imigranţii au continuat să plece în taină în

alte aşezări şi ţinuturi. Aflată în Bugeac la acea dată, Misiunea Financiară a Basarabiei a considerat acest proces dăunător atât pentru coloniști, cât şi pentru satele care au fost părăsite. La 22 mai 1813, serdarilor din Orhei li s-a ordonat să fie întorşi aceşti coloniști, iar administraţiei satelor unde ei s-au mutat să nu-i primească. Probabil, administraţia locală a avut o atitudine serioasă faţă de acest ordin, astfel încât la 25 iulie 1813, în ţinutul Hotărniceni au fost reţinuţi doi bulgari, locuitori ai satului Curulu, din cauza că ei „au dat motiv de ruinare a satului şi ţinutului", şi au fost trimişi sub arest la Chişinău [5, inv. 2, d. 41, f. 3].

O altă cauză ce a generat acest proces de migraţie internă erau, uneori, relaţiile tensionate cu populaţia autohtonă, deoarece, din cauza suprapopulării satelor, pământ arabil nu era suficient pentru toţi. De exemplu, în martie 1812 ţăranii moldoveni din ţinutul Greceni se plângeau autorităţilor că sunt asupriţi de coloniştii de peste Dunăre. Aceasta reieşea din faptul că bulgarii foloseau cele mai bune lanuri, nu permiteau vitelor moldovenilor să păşuneze pe terenuri întinse [7, inv. 1, d. 3506, f. 2]. Despre o situaţie asemănătoare declară 80 de locuitori ai satului Curulu, ţinutul Hotărniceni, în apelul lor către guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturza. Ei veneau cu propunerea ca nou-veniţii să părăsească satul sau ca autohtonilor să le fie permis să plece [5, inv. 2, d. 41, f. 3]. Guvernatorul a refuzat cererea localnicilor, dar a poruncit ispravnicului de ţinut să verifice situaţia din sat şi să dea pământ celor cărora nu le ajunge din fondul pământurilor din apropierea acestei localităţi.

Funcţionarul rus P. Svinin, pe lângă cauzele enumerate mai sus, adaugă dorinţa imigranţilor de a trăi liber pe pământurile statului. De aceea, conform datelor lui Svinin, numai de pe moşiile lui I. Balş au plecat 1000 de familii [248, p. 316]. Nu putem fi de acord cu această cifră, deoarece datele de arhivă ne oferă informaţia că numai la începutul lunii februarie 1815, de pe moşiile lui Balş au fugit 500 de imigranţi transdanubieni, iar la mijlocul lunii octombrie 1815 au plecat încă 500 [5, inv. 2, d. 41, ff. 5v., 14]. Ca exemplu, mai avem apelul a 60 de familii de „sârbi veniţi de peste Dunăre" în satul Cugurlui, ţinutul Hotărniceni, de a li se permite să se mute în ţinutul Bender şi să se stabilească cu traiul pe pământurile libere numite „Tatar-Bunar". Guvernatorul civil interimar al Basarabiei, general-maiorul Ivan Hartingh, găsind acest proces folositor pentru haznaua statului, a permis bejenarilor să se strămute. Însă ispravnicia de Hotărniceni a comunicat că verificările ei au arătat că dintre aceste familii de bejenari numai 24 sunt venite de peste Dunăre, iar altele 36 sunt familii de băştinaşi, care cultivă viţă-de-vie, deţin mori şi case. Se atenţiona că, dacă se va permite plecarea birnicilor, satul Cugurlui va deveni pustiu, ceea ce va face dificilă pregătirea anuală a

fânului. Isprăvnicia propunea să fie permisă trecerea pe pământurile libere tuturor bulgarilor, pentru că aflarea lor în ţinut „aduce nelinişte în rândul birnicilor”. Ca rezultat, I. Hartingh, la 24 iulie 1813, a poruncit să nu li se interzică bulgarilor din raza ţinutului Hotărniceni să se strămute în Bugeac, pe când locuitorii autohtoni trebuiau să rămână pe loc [5, inv. 2, d. 41, ff. 3-4]. La 13 noiembrie acelaşi an 1813, bulgarilor din Cugurlui li s-a dat pământ în Tatarbunar; foarte probabil că ei, la acel moment, erau deja stabiliţi acolo, pentru că încă în august li s-a permis să se întoarcă în Cugurlui şi să-şi strângă roada. Popularea Tatarbunarului până la repartizarea oficială a pământului se dovedeşte şi prin faptul că, la 9 şi la 13 august 1813, sulgerul Fiodor de la isprăvnicia ţinutului Hotărniceni era obligat de autorităţile guberniale să permită bejenarilor aflaţi sub supravegherea sa să plece în Tatarbunar. Deja în anul următor li s-a permis să treacă acolo cu toată averea şi familia lor.

Nu tuturor bulgarilor li s-a permis strămutarea în ţinutul Bender, „bulgarii vechi”, care au locuit în ţinutul Hotărniceni până în 1806, aveau gospodării şi plăteau birul, erau lipsiţi de acest drept [5, inv. 2, d. 41, f. 5v.]. Însă, conform datelor din 1813, şi ei înterprindeau tentative de a fugi pe pământurile libere din Bugeac. În situaţiile date, isprăvniciile trimiteau detaşamente de cazaci, ca să-i întoarcă. Aşa s-a întâmplat în luna mai 1814, când în Tatarbunar au fugit 63 de familii. Isptăvnicia ţinutului Hotărniceni şi-a trimis reprezentanţii pentru a-i întoarce pe aceşti bulgari, însă s-a împotrivit ispravnicia ţinutului Bender, care a refuzat să-i întoarcă, motivând prin faptul că ei deja au făcut arături şi au semănat cereale. Poliţmaistrul din Bender a întors numai câţiva oameni, dar şi ei pe drum au fost preluaţi de un ofiţer rus. Pe alţii el nu i-a întors, motivând că aceşti bejenari au venit de peste Nistru cu mult timp în urmă. Fiind cointeresaţi de mărirea numărului de contribuabili, autorităţile locale din ţinutul Bender chiar acordau căruţe bejenarilor, ca să-şi ia cu ei bunurile. La 20 noiembrie acelaşi an 1814, după bulgari a fost trimis un esaul cu 25 cazaci. În luna mai 1815, în ţinutul Bender au fost trimişi 35 de cazaci, ca să-i prindă pe bulgarii care „din cauza că nu aveau un loc de trai permanent, au devenit nomazi” [5, inv. 2, d. 41, ff. 12, 17-18].

Influenţă asupra strămutării bulgarilor avea şi propaganda făcută de ofiţerii ruşi. Unul dintre ei a fost porucicul Neko, care facea agitaţie în raza ţinutului Greceni, promiţând că cei care se vor muta cu traiul pe pământurile statului vor plati dări mai mici. Agitaţia sa a avut efect, astfel încât în 1814 locuitorii satului Aluat şi-au exprimat dorinţa de a părăsi localitatea. Aşa acţiuni a desfăşurat şi un alt ofiţer rus, care chema bejenarii din ţinuturile Hotărniceni, Greceni şi Codru să părăsească moşiile boierilor şi să se mute pe pământurile statului, spunând că, în caz contrar, ei vor deveni „ţăranii moşierilor” [5, inv. 2, d. 41, ff. 6v.-7v.]. Mobilul acţiunilor ofiţerilor ruşi consta în faptul că

ei doreau ca bulgarii să se înscrie în detaşamentele de cazaci. Acest lucru este confirmat de locuitorii satului Vulcăneşti, care la 30 august 1815 i-au numit pe cei care faceau agitaţie activă şi au plătit 100 de lei pentru întreţinerea lor, aceştia erau un oarecare Vasili Rubin şi Dmitri Vatikioti [5, inv. 2, d. 41, f. 21]. Ultimul era foarte cunoscut şi de încredere printre transdanubieni, datorită faptului că în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 a condus un detaşament de 2 000 de voluntari bulgari şi i-a ajutat să emigreze din Bulgaria în Basarabia [244, c. IX]. D. Vatikioti avea planuri de a forma din rândul bulgarilor detaşamente speciale de cazaci, care trebuiau să fie dislocate în ţinutul Tomarova şi să păzească graniţele Imperiului Rus cu Imperiul Otoman. Însă ideea lui nu a fost susţinută de autorităţile ţariste.

Aceste agitaţii au sporit numărul de migranţi interni. În 1814 majoritatea locuitorilor satului Curulu din ţinutul Hotărniceni au părăsit localitatea. Cei rămaşi, aproximativ 10 bulgari, au spus că şi ei intenţionează să se mute în Bugeac. În aprilie 1814 guvernatorul Basarabiei a fost anunţat că strămutarea din ţinuturile Hătărniceni, Greceni şi Codru a luat proporţii mari şi nicio măsură luată nu a dat rezultate. Atunci Hartingh a menţionat că soluţia acestui fenomen era în mâinile moşierilor, care numai prin atitudinea lor binevoitoare faţă de ţărani puteau să-i reţină pe moşiile lor. Ca să dezmintă informaţia precum că bulgarii vor fi în „veci robi pe moşiile sale", I. Balş, la 24 septembrie 1814, a încheiat cu bejenarii care locuiau pe moşiile sale un contract în care se confirma libertatea lor şi că ei vor plăti dări mai mici [5, inv. 2, d. 41, f. 13].

O altă cauză care a dus la strămutarea internă a bulgarilor este că multe din aşezările unde se stabiliseră trebuiau să îndeplinească sarcini în beneficiul statului, cum ar fi întreţinerea poştei şi pregătirea fânului.

Fuga pe terenurile statului a luat proporţii importante, ceea ce a dus la ruinarea proprietarilor de moşii şi a îngreunat colectarea impozitelor la stat. A apărut pericolul că puteau rămâne pustii nu numai satele, dar şi ţinuturile de lângă Prut. Unii fugari, serile, în grupuri, înarmaţi, se întorceau în satele lor, îşi stricau casele şi duceau materialele de construcţii în Bugeac, în locurile noi unde se stabiliseră. Prin urmare, conducerea guberniei a fost nevoită să ia măsuri urgente. În februarie 1815, I. Hartingh a emis un decret care dispunea că toţi cei care, la 1 ianuarie 1813, erau locuitori permanenţi ai unui sat trebuiau să devină birnici (să plătească bir), iar cei care s-au strămutat după 1 ianuarie 1813 trebuiau să fie întorşi la locul unde au locuit anterior. Aceste măsuri nu se refereau la cei cărora le-a fost permisă strămutarea şi la migranţii veniţi de peste Nistru, care aveau libertatea să aleagă locul unde doresc să trăiască [5, inv. 2, d. 41, f. 14v.]. La 2 martie 1815, guvernatorul, la

cererea lui I. Balş, i-a dat un document în conformitate cu care toţi funcţionarii trebuiau să ajute moşierilor la întoarcerea fugarilor. Dar aceasta nu a avut niciun efect. La 8 aprilie 1815, I. Balş a anunţat conducerii guberniei că patru aşezări din ţinutul Greceni s-au mutat deja „şi alţii se pregătesc să facă acelaşi lucru". El şi-a exprimat îngrijorarea că aceştia nu vor fi întorşi niciodată. Balş a anunţat că acest fapt îi provoacă multe daune şi el va cere întoarcerea prejudiciilor de la visterie. Conducerea guberniei a hotărât să verifice la faţa locului de ce anume din ţinutul Greceni fug cei mai mulţi oameni. Funcţionarii locali au răspuns că oamenii au fugit deoarece „au fost hărţuiţi de proprietarii de pământ" [5, inv. 2, d. 41, f. 14v.]. După aceasta Balş a primit un răspuns dur la pretenţiile lui, Guvernul Regional al Basarabiei i-a comunicat că nu poate plăti despăgubiri moşierilor şi, mai ales, să îndeplinească capriciile privind căutarea şi întoarcerea fugarilor. Proprietarii de pământ au înţeles că vor trebui să aibă grijă de oamenii stabiliţi pe moşiile lor, dacă nu vor ca ei să se mute.

Prezintă interes activitatea comisiei special constituite pentru examinarea fugii migranţilor. Ea a fost creată la cererea lui I. Hartingh în urma raportului revizorului A. Donici din 31 martie 1815, în care se comunica că locuitorii satului Cărbuna s-au plâns de pretenţiile venite din partea lui Balş. El le cerea sume mai mari decât puteau achita şi îi bătea frecvent. Ca urmare, din sat, timp de două săptămâni, au fugit 20 de familii. Locuitorii rămaşi au promis că, dacă moşierul va continua să aibă o astfel de atitudine faţă de ei, vor pleca şi ei în alte locuri. În componenţa comisiei au intrat consilierii Departamentului I al Guvernului Regional al Basarabiei: Leibin, Iordache Donici, revizorii Tokalski şi Andrei Donici [5, inv. 2, d. 41, f. 18v.]. Cercetările comisiei au arătat că din ţinuturile Greceni, Codru şi Hotărniceni migranţii fug nu numai în Bugeac, dar şi peste hotare. Migranţii şi-au arătat nemulţumirea că ei erau trataţi la fel ca locuitorii Basarabiei, care au trăit pe pământurile moşierului. S-a raportat de asemenea că până nu demult migranţii stabiliţi pe moşii plăteau câte 1 leu pe an (în locul muncii la moşier 12 zile pe an) şi dădeau dijmă din roada lor. Acum însă moşierii le cereau să îndeplinească munca pe moşie în baza legilor din Ţara Moldovei, fiind siguri că acest lucru e aprobat de puterea centrală. Membrii comisiei, de asemenea, au comunicat că imigranţii stabiliţi pe moşiile boiereşti erau îngrijoraţi de zvonurile că vor deveni ţărani şerbi.

Constatând că situaţia cu imigranţii ieşea de sub control, administraţia ţaristă, în frunte cu rezidentul plenipotenţiar al Basarabiei, A. N. Bahmetev, a emis la 14 martie 1806 dispoziţia conform căreia isprăvniciile ţinuturilor Ismail, Greceni, Codru şi Iaşi şi Comitetul Provizoriu al

Basarabiei trebuiau să permită imigranţilor transdanubieni (cu excepţia celor veniţi până la 1806) să treacă în Bugeac [174, p. 362-363].

Analiza documentelor arată că primii care părăseau satele moşiereşti erau imigranţii veniţi în perioada ultimului război ruso-turc. De exemplu, în satul Şomailia, în 1809 au venit 20 de familii de imigranţi, care în 1812 părăsesc satul şi se stabilesc în colonia Curci. În mai 1814, 9 oameni din aşezarea Greceni s-au strămutat în Vulcăneşti, ţinutul Tomarova, explicând că ei cu mult timp în urmă au trăit în Vulcăneşti. În 1814, în colonia Taraclia, judeţul Akkerman, se stabilesc câteva familii din Aluat şi 35 de familii din satul Cugurlui [11, inv. 2, d. 672, ff. 244-247v, 384-388]. Populaţia acestor sate reprezintă rezultatul sosirii aici a două grupuri de imigranţi. Primul a venit în Basarabia în 1808 din regiunile sudice ale Bulgariei, iar al doilea era constituit de bulgari din nord-estul Bulgariei, veniţi în 1811. Tot atunci, în Taraclia se stabilesc 13 familii bulgare din satul Şomailia, care locuiau acolo din 1801. Un an mai târziu, în 1815, în Taraclia vin 35 de familii din localitatea Aluat, care se stabiliseră în acel sat încă în 1810 [11, inv. 2, d. 604, ff. 133-134]. În una din scrisorile sale trimise Departamentului I al Guvernului Regional al Basarabiei la 26 aprilie 1815, moşierul I. Balş a comunicat că din satul Ceadâr a fugit populaţia, după ce şi-au distrus casele [5, inv. 2, d. 41, f. 18]. Această informaţie pune la îndoială datele existente în istoriografie referitoare la formarea oraşului Ceadâr-Lunga. Preotul Dmitri Ciachir, care a scris despre acest fapt în 1893, a descris totul în lumini mai albe, afirmând că imigranţii au părăsit satul după ce au rezolvat paşnic toate problemele existente cu moşierul Balş. Ulterior, în toamna anului 1819, datorită primului reprezentant al familiei Ciachir – preotul Zahari Ciachir, colonişti din ţinutul Bender au format Ceadâr-Lunga [213, c. 7; 272, c. 33].

Multe colonii s-au format prin mutarea locuitorilor din satele ce au aparţinut moşierilor. Populaţia din patru sate boiereşti (Orac, Ceadâr, Tomai şi Mingir) a pus bazele a şase colonii – Ceadâr-Lunga, Dezghingea, Tomai, Baurci, Gaidar şi Avdarma. Astfel, în colonia Avdarma au fugit 30 de familii din Mingir, 2 din Tomai şi o familie din Orac [190, p. 79]. Din alte sate boiereşti: 15 oameni au fugit din Tartaul, prin satul Bujor în Giurgiuleşti, şi 30 de oameni au plecat în Cube. Din Pelinia-Moldoveni o jumătate din populaţie a plecat în Bolgrad, Împuţita, Banovca, Taşbunar, Caracurt şi Satu-Nou, iar cealaltă jumătate – în Caragaci, Colibaşi şi Anadolca. O parte din imigranţii din Cugurlui s-au stabilit în Taşbunar, din Şomailia în Curci şi din Musait în Bolgrad [191, p. 153].

Fuga bulgarilor a fost atestată şi de pe moşiile altor moşieri. În 1813, din satul Şomailia, ce aparţinea lui Costache Ghica, fug 70 de familii de imigranţi şi se stabilesc în „locul numit Bugeac". Însă, la scurt timp după aceasta apare moşierul Gh. Braşevan (care a cumpărat de la C. Ghica moşiile) şi îi obligă să se întoarcă în Şomailia. Bulgarii refuză să se supună şi în 1816 părăsesc aceste locuri şi se stabilesc în colonia Chirsovo [10, inv. 2, d. 439, ff. 312-316]. Peste un an, la 11 martie 1817, în Chirsovo vin 18 familii din Capaclia şi câteva familii din Tomai şi Mingir [8, inv. 1, d. 214, ff. 6, 142-145]. În 1818 încă se mai aflau imigranţi bulgari sub supunerea moşierilor. De exemplu, în aprilie 1817, din satul Hadjichioi, ţinutul Greceni, au plecat 32 de familii şi au rămas 5, localitatea Acbota au părăsit-o numai 5 familii şi au rămas 32, din Tartaul au fugit 31 de familii de bejenari, iar 17 au rămas [8, inv. 1, d. 214, f. 6, 107]. Documentele arată că în toamna lui 1817, din Borceac au plecat toate cele 37 de familii bulgare. Însă în toamna anului 1818 aici găsim 32 de familii de imigranţi. Asta ne duce la gândul că în locul celor plecaţi veneau noi imigranţi, care peste un anumit timp de asemenea fugeau de pe moşie. Conform datelor lui I. Meşceriuc, în noiembrie 1818, în satele boiereşti încă se aflau 3 510 bulgari [205, p. 100].

Un alt val de migraţie internă are loc în perioada anilor **1821-1828** şi este direcţionat în mare parte din colonie în colonie. Cauzele fenomenului au fost seceta, roada mică, epidemiile de ciumă, dar şi lipsa de pământuri pentru familiile tinere. Asfel, în Chirsovo vin încă 14 familii din coloniile create anterior, precum Cairaclia (judeţul Ismail), Tomai şi Dezghinja (judeţul Bender), Dimitrievca, Satalâc-Hadji (judeţul Akkerman) [19, inv. 2, d. 45, ff. 190-271]. Iar în Taraclia se stabilesc câte două familii din coloniile Enichioi, Ivanovca şi câte o persoană din Traianu-Vechi, Chiriutnea, Ciadâr-Lunga şi Buialâc [19, inv. 2, d. 52, ff. 139-178v.]. Din colonia Ciişia, în 1822 pleacă 10 familii, din care 7 se transferă în colonia Bolgrad.

În unele cazuri, imigranţii nu se opreau pentru mult timp într-o colonie, dar îşi continuau drumul. Astfel, imigranţii din 1806-1812 vin în satul Ciumai, după care trec în colonia Caracurt, iar după cinci ani, o parte dintre ei se stabilesc în Bolgrad. Migraţia internă din coloniile Taraclia, Ciişia, Taşbunar şi Caracurt a dus la creşterea populaţiei în colonia Bolgrad. Se observă mişcarea coloniştilor din aşa localităţi ca Ciadâr-Lunga, Dezghingea, Tomai, Gaidar, Vulcăneşti, Chiriet, Chirsov, Beşalma, Avdarma, Cioc-Maidan. Migraţia internă a propagat epidemia de ciumă. Din cauza ei, în 1817, 80 de familii din satul Copceac, ţinutul Bender, au părăsit localitatea şi o parte din ei au format localităţile Comrat şi Tatar Copceac [190, p. 153].

Aşa cum a fost menţionat anterior, în urma migraţiilor interne a fost înfiinţată colonia Bolgrad, care va deveni principalul centru administrativ, politic şi cultural al bulgarilor din Basarabia. Istoriografia ne prezintă diferite opinii privind data înfiinţării acestei colonii. Cele mai relevante date sunt anii 1818, 1819, 1820, 1821, 1823 [301, p. 204-205]. Noi, în baza datelor de arhivă, susţinem opinia că în 1821 „colonia Bolgrad" deja figura în documentele administraţiei coloniale. După cum argumentează şi istoricii, atunci a început construcţia instituţiilor publice. Aşa, la 7 mai 1821, tutorele imigranţilor bulgari, maiorul Serghei Malevinski, a încheat un acord cu negustorul de ghilda a treia din Orhei, Ivan Gorce, şi cu mic-burghezul din Akkerman, Sava Iakovlev, pentru livrarea în Bolgrad a unor cantităţi de lemn şi var în sumă de 48 300 de lei [14, inv. 2, d. 279, ff. 1-1v.]. În luna mai 1821, S. Malevinski a încheat un contract cu locuitorii din Chişinău, Egor Kuzneţov şi Simeon Emelianov, pentru construirea clădirilor din piatră în colonia Bolgrad [14, inv. 2, d. 276, f. 1].

Trebuie de menţionat că până la 1821 denumirea de „colonia Bolgrad" se atribuia localităţii Tabac. Anume această localitate, conform unui decret imperial din 29 decembrie 1819, trebuia să devină centrul administrativ al coloniilor bulgare din Bugeac. Imigranţii şi-au numit oraşul Bolgrad, dorind să accentueze că aici trăiesc bulgari şi că ei nu-şi uită patria – Bulgaria, etimologia cuvântului fiind „bălgarski grad" („oraşul bulgăresc") [305, p. 12; 347, p. 74]. De asemenea, Tabacul nu era comod pentru a deveni centru administrativ al coloniilor. Atunci tutorele principal al coloniştilor din sudul Rusiei, I. N. Inzov, a venit cu iniţiativa ca, la distanţa de 5-6 km de Tabac, pe un deal de lângă lacul Ialpug, să fie înfiinţată o nouă colonie cu denumirea Bolgrad. Această informaţie este confirmată de sursele documentare. La 13 iulie 1821, protoiereul din Ismail Nichita Glizean informa pe episcopul de Bender şi Akkerman, Dmitrii, că i s-a adresat tutorele bulgarilor S. Malevinski, care i-a spus că I. N. Inzov a poruncit să se întreprindă măsuri „pentru înfiinţarea unei noi colonii Bolgrad pe un loc nou", de aceea de la autorităţile duhovniceşti se cerea binecuvântarea pentru construcţia unei biserici „pe acel loc unde va fi întemeiată colonia" [21, inv.1, d. 3398, ff. 1-1v.].

Pentru anii **1812-1828** este caracteristică şi migraţia bulgarilor care anterior s-au stabilit în oraşele basarabene. În 1821, bulgarii din oraşul Ismail au format colonia Banovca, iar cei din Chişinău, în 1822, colonia Zadunaievca. Menţionăm şi mutarea coloniştilor în oraşe. De exemplu, în 1821, din Ciişia în Chişinău trec două familii, în 1822 – 3 şi în 1823 – 1 [19, inv. 2, d. 52, ff. 319-371v.]. Subliniem şi cazul de strămutare a 31 de bulgari din cetăţile Akkerman şi Ismail, la începutul anului 1817, motivul fiind dorinţa de a se ocupa cu agricultura: cei din Akkerman s-au aşezat în

ocolul Ismail, pe lângă limanul Catlabug, iar cei din Ismail − în satele apropiate [8, inv. 1, d.214, ff. 61-61v.].

Sunt cazuri când, din proprie voinţă, unii bulgari părăseau colonia şi se stabileau în locuri necunoscute. Din această cauză, în „Catagrafia coloniilor" ei erau înscrişi ca „fugiţi". De exemplu, în anii 1823-1828, din Ciişia au fugit 4 persoane [19, inv. 2, d. 52, ff. 319-361v.].

Trebuie de menţionat că în această perioadă, **1812-1828**, împreună cu bulgarii, în colonii pătrunde un număr mic de ţărani moldoveni. Din satele Moleşti şi Cugurlui s-au mutat în Avdarma un grup mare de moldoveni, care ulterior s-au stabilit pe pământurile statului din judeţul Bender: o parte, în 1828, în Cogâlnic, altă parte, în 1833, la Cioara-Murza [190, p. 79]. În coloniile Ciişia şi Taraclia, iniţial întâlnim nume precum Pâslari, Ţurcanov, Muntean, Cojuhari. Aceasta se explică prin faptul că încă în Principatul Moldovei printre imigranţii bulgari se ascundeau birnici moldoveni. Împreună cu bulgarii, ei trec în Basarabia şi se stabilesc în colonii. Tot în colonii fug ţăranii moldoveni din satele boiereşti din Basarabia [8, inv. 1, d. 214, ff. 263-264]. Locuind printre bulgari, ei beneficiau pe deplin de drepturile şi privilegiile prevăzute pentru statutul de colonist. Cu timpul, mulţi dintre ei s-au bulgarizat, urmaşii lor au identitate bulgară şi numai numele lor vorbeşte de originea lor.

În anii 1812-1828 continuă să crească populaţia coloniilor din contul imigranţilor de peste Dunăre. La 26 septembrie 1813, I. Hartingh scria ministrului de Interne, cneazul A. Kurakin, că la Alexandru Pini, consulul rus de la Iaşi, au început să vină bulgari, cu familii şi averi, care, emigrând din posesiunile turceşti, doreau să locuiască în Basarabia. Întrucât Pini spera că migraţia bulgarilor spre Basarabia va continua, el cere, cu scopul de a le acorda ajutor, autorităţilor basarabene să ordone strajei de la hotar să permită trecerea bulgarilor în Basarabia în baza paşapoartelor eliberate de consulat. Îndată ce a primit răspuns pozitiv la scrisoare, Hartingh i-a comunicat consulului să-i îndrepte pe bulgari numai spre Sculeni pentru a trece hotarul [91, p. 68; 104, p. 201]. Conform mesajului ispravnicului din Tomarova de la 10 august 1816, din Balcani în Basarabia au venit 8162 persoane (4290 persoane de sex masculin şi 3872 persoane de sex feminin) [9, inv. 1, d. 44, f. 95]. Despre faptul că opresiunea turcilor a fost o cauză a fugii oamenilor, putem să ne dăm seama în baza informaţiilor despre imigranţi. De exemplu moldoveanul Ignat Filimonov, când a sosit în 1827 de peste hotare împreună cu familia sa, a fratelui său şi a unei cunoştinţe, a comunicat următoarele: în 1824, în satul lui natal Beştepe subaşă era turcul Ibrail. El l-a obligat pe Filimon şi pe câţiva săteni să-i pască oile. În anul acela multe oi au murit, şi turcul a început să-i pedepsească pe ciobeni. Din

această cauză, câteva familii au hotărât să treacă pe malul stâng al Dunării. Evadarea lor a fost îngreunată de urmărirea turcilor, dar ei au reuşit să găsească o barcă şi să treacă râul. De acolo ei au fost duşi de cazaci în carantina din Ismail [11, inv. 2, d. 134, ff. 2-2v.]. Această familie nu a fost inclusă în numărul locuitorilor din colonie şi, din proprie voinţă, s-au stabilit în satul Speia din judeţul Bender.

În această perioadă au fost notate cazuri de migraţie singulară în coloniile moldoveneşti. Imigranţii veneau din Dobrogea. În martie 1825, Ion Andrei din satul Folteşti, ţinutul Galaţi, s-a stabilit la fratele lui în colonia Colibaşi şi a început să lucreze la cârciuma acestuia. În martie 1826, din satul Cealtî, ţinutul Galaţi, a sosit Vasilie Ivanov. El a fugit de stăpânul său turc Hasan Caprâoglu, care nu i-a plătit pentru muncă. S-a îndreptat spre colonia Colibaşi, la fratele său [11, inv.2, d. 114, ff. 39, 90v.].

Erau cazuri când imigranţi bulgari fugeau în partea dreaptă a Prutului. Factorii motivanţi erau hărţuirea din partea moşierilor şi a ispravnicilor de ţinut, zvonurile despre introducerea iobăgiei, epidemia de ciumă care a bântuit în Basarabia din noiembrie 1812 până în 1814. O altă cauză rezidă în faptul că unii imigranţi nu au putut să-şi organizeze o gospodărie ţărănească în sudul Basarabiei, având alte meserii decât cea de agricultor. Acesta este cazul lui Ianco Stoico din Caracioban. El a fugit peste Prut, deoarece era meşter de care şi nu ştia să se întreţină din agricultură, „cu care nu era deprins", iar pentru confecţionarea carelor „nu erau păduri prin apropiere" – toate acestea l-au determinat să plece cu familia peste hotare [107, p. 74].

Curentul migrator spre Prut a fost semnificativ, întrucât deja la 1814 domnul Moldovei, Gheorghe Calimachi, a comunicat consulului rus de la Iaşi, Pini, despre intenţia a 60 de familii din ţinutul Greceni să treacă cu toată averea lor în ţinutul Fălciu [205, p. 25]. Tot în această perioadă, peste Prut au fugit 290 de familii din ţinutul Codru şi 906 persoane din ţinutul Hotărniceni [248, p. 318, 320]. După datele lui I. Chirtoagă, în 1814, din Bugeac pe malul drept al Prutului au fugit „3000 români şi emigranţi transdanubieni" [45, p. 129]. Numai în primii şase ani ai sec. al XIX-lea, din sudul ţinuturilor Codru şi Tomarova au fugit 1068 de persoane, iar din Greceni – 23 de familii [95, p. 95]. Acest proces se înregistra şi din oraşe. În aprilie 1816, din Ismail peste hotare au fugit 6 familii de bejenari [8, inv. 1, d. 515, f. 162]. Numai în 1816, din ţinutul Ismail au fugit 175 de familii. O parte din ei erau bulgari care au fugit din satul Doluchioi – 9 familii, Şichirlichitai – 2, Cişmichioi – 3, Vulcăneşti – 6 ş.a. În anii următori s-a observat o diminuare a numărului fugarilor în Moldova de peste Prut [107, p. 72].

Între 1820 şi 1828, din toate ţinuturile sudice, numai 10 oameni au părăsit judeţul Ismail. Această schimbare a fost determinată, în primul rând, de faptul că în 1819 imigranţilor transdanubieni le-au fost oferite privilegii, iar în al doilea rând, în 1817 a fost instituit cordonul sanitaro-vamal la Prut şi Dunăre şi, în al treilea rând, după adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, au fost luate măsuri pentru întărirea instituţiilor poliţieneşti şi administrative.

Pentru anii 1812-1828 este caracteristic şi un alt moment, când bulgarii mergeau la lucru în judeţele centrale ale Basarabiei şi nu se înregistrau în colonii. De exemplu, în 1821, în Basarabia lucra ca argat supusul turc Ţvetko Jeleazkovici. În noiembrie 1827, pe 11 luni, în interes de afaceri comerciale au venit supuşii moldoveni Zile şi Panait Tanasov, iar în decembrie 1827 – supusul austriac Stepan Hristov. Veneau în Basarabia şi pe cale maritimă prin Odesa, pe unde la 20 octombrie 1823 a trecut supusul turc Andrei Gheorghi, căruia, deşi nu avea paşaport, i-a fost permis să trăiască liber în Chişinău [8, inv. 1, d. 1297, ff. 4v., 7, 57; inv. 2, d. 78, ff. 198].

Înăbuşirea răscoalei eteriştilor din 1821 a fost un factor care a determinat refugierea în Basarabia a bulgarilor care susţineau acţiunile grecilor în Principatele Române. Refugiaţii bulgari erau primiţi cu bunăvoinţă de către autorităţile ţariste din cauza că erau văzuţi ca o forţă puternică, care trebuia să sporească dezvoltarea economiei regiunii. Precizarea noastră este confirmată de raportul secretarului de stat Ioannis Kapodistrias, care, la 11 martie 1821, scrie senatorului Pavel Divov: „...Locuitorii, având gândul ferm de a trece cu familiile lor în ţara noastră, vor spori populaţia Basarabiei şi vor fi de folos pentru a prelucra pământul ce se află încă în pustiire” [173, p. 156]. Despre numărul bulgarilor sosiţi în Basarabia în această perioadă ne vorbeşte comunicatul rezidentului plenipotenţiar interimar al Basarabiei, I. N. Inzov, către comandantul-şef al Armatei a II-a, generalul P. H. Wittgenstein, că în carantina de la Sculeni au fost amplasate 300 de familii de bulgari. În februarie 1823, Inzov l-a informat pe ministrul Instrucţiunii Publice, A. N. Goliţîn, că în perioada martie-septembrie 1821, din Principatul Moldovei au venit în Basarabia „mai mult de 40 de mii de oameni de diferite etnii” [93, p. 34]. Trebuie de menţionat că după înăbuşirea revoltei eteriste din 1821, printre refugiaţi se numărau şi bulgarii basarabeni care au participat la mişcarea revoluţionară. Conform informaţiei eteristului Marinos Stratis, un detaşament de voluntari bulgari din ţinutul Ismail în frunte cu colonistul din Comrat, căpitanul Constantin Coicio, în martie 1821, a avut intenţia să participe la mişcarea eteriştilor din Principatele Române: „Ei se vor răscula dacă nu vor reuşi să plece pe ascuns”. Eteristul grec D. Kotiris avea relaţii prietenoase cu bulgari din oraşul

Ismail şi a organizat aici câteva detaşamente de voluntari [53, p. 141-142, 149-150]. Avem şi alte cazuri în acest sens, de exemplu în aprilie 1821, din Basarabia în Galaţi a trecut ilegal Karanfil Domuhciu, care a participat la răscoală şi după înăbuşirea ei s-a retras în sudul Rusiei, unde a stat un timp în lagărul temporar din Orş, de lângă graniţă. În acest lagăr, în afară de el, au aşteptat trecerea în Rusia încă 130 de bulgari care, până la izbucnirea rebeliunii, au trăit în Ţările Române şi pe pământurile bulgare din sudul Dunării [348, c. 8].

Pentru perioada 1812-1828, din cauza migraţiei interne a coloniştilor, nu putem stabili numărul lor exact. În conformitate cu datele comisiei conduse de D. Vatikioti şi A. Iuşnevski, privind imigranţii transdanubieni din Basarabia (perioada 6 aprilie-13 iulie 1816), pe teritoriul Basarabiei erau înregistraţi 24 360 de imigranţi transdanubieni (din ei, 12 813 erau bărbaţi) şi 1 804 „locuitori vechi" [174, p. 244]. Peste doi ani, în 1818, în Basarabia locuiau deja 31 161 de imigranţi, sau 6 727 de familii [192, p. 103]. Astfel, în decurs de doi ani, numărul imigranţilor a crescut cu 6 801 de persoane. Acest indicator demografic poate fi explicat de sporul natural al populaţiei, precum şi de continua strămutare a bulgarilor în Basarabia din Balcani şi din regiunile sudice ale Imperiului Rus. Un factor primordial de atragere a migranţilor a fost faptul că în 1818 deja era clar că în scurt timp coloniştii bulgari în Basarabia vor dispune de drepturi şi privilegii, asemănătoare celor acordate anterior coloniştilor germani.

Aşadar, constatăm că în prima jumătate a sec. al XIX-lea, coloniile imigranţilor transdanubieni în Basarabia se formau prin trei modalităţi: ca rezultat al strămutării bulgarilor din satele moşiereşti, al strămutării din oraşe şi alte colonii, dar şi al aşezării directe a coloniştilor bulgari. Cu timpul, datorită proceselor interne migratorii, populaţia unor colonii creştea şi se crea o neomogenitate etnică în rândul locuitorilor. Observăm că pe parcursul anilor, localnicii s-au amestecat cu bulgarii, care erau originari din diferite regiuni bulgăreşti.

2.4. Colonizarea Basarabiei de Sud de către bulgari în timpul şi după războiul ruso-turc din 1828-1829

Cauzele migraţiei bulgarilor în Basarabia în timpul şi după războiul ruso-turc din 1828-1829 sunt diverse. În primul rând, menţionăm represiunile din partea otomanilor pentru ajutorul acordat de bulgari trupelor ruse [203, 32; 252, p. 37; 306, p. 880; 346, p. 136], tactica „pământului pârjolit" aplicată de armata otomană, când localităţi întregi erau incendiate, iar populaţia lua drumul bejeniei

[324, p. 54; 355, p. 39]. Menţionăm şi situaţia economică grea a populaţiei bulgare din Imperiul Otoman, provocată de impozitele mari, epidemia de ciumă, abuzurile comise de conducerea locală şi centrală otomană [298, p. 84]. Un factor important a fost insuficienţa terenurilor pentru ţăranii bulgari, situaţie ce încetinea dezvoltarea industriei şi comerţului. De aceea ţăranii erau atraşi de promisiunea guvernului rus precum că pe noile locuri ei vor primi câte 60 desetine de pământ. Considerând toate acestea, bulgarii au ales drept loc de stabilire pământurile întinse aflate la nord de Dunăre [293, p. 19-20; 314, p. 46].

Trebuie luate în considerare şi interesele strategice ale guvernului rus în ce priveşte emigrarea bulgarilor. Sankt Petersburgul a urmărit înainte de toate păstrarea influenţei sale în Balcani, şi grija arătată faţă de bulgari oferea un exemplu despre rolul Rusiei ca protectoare a popoarelor din Balcani. În politica sa colonială, Rusia a fost alimentată şi de motive interne: principii economice, dezvoltarea ţinutului Novorosia prin colonizarea cu agricultori bulgari, care erau harnici [207, p. 8, 22, 70].

Trebuie de menţionat că în timpul războaielor ruso-turce, de partea ruşilor totdeauna au luptat voluntari bulgari. Aceasta a creat o imagine bună a bulgarilor în ochii oficialilor ruşi şi a influenţat politica ţaristă de colonizare a sudului Basarabiei. Voluntarilor participanţi la război li s-a garantat strămutarea pe viitoarele posesiuni şi ajutor pentru stabilire. Existau totuşi diferite atitudini ale conducerii ţariste faţă de voluntarii bulgari şi faţă de coloniştii bulgari din Basarabia. Ţarismul nu a permis coloniştilor să lupte pentru eliberarea Bulgariei, deoarece ei aveau sarcina să îndeplinească prestaţiile excepţionale în caz de război pentru armata rusă, cum ar fi aprovizionarea cu alimente şi furaje [141, p. 44-45]. Cu toate acestea, la statul major al Armatei a II-a ruse, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, bulgari stabiliţi anterior în Basarabia au efectuat diverse misiuni. Printre ei erau 7 locuitori din Bolgrad [8, inv. 1, d. 1326, f. 2]. În general, temându-se pentru viaţa voluntarilor bulgari, guvernul rus a fost de acord cu formarea detaşamentelor bulgare numai cu condiţia că voluntarii se vor muta după război în Basarabia.

Pentru ca aceste detaşamente de voluntari să nu obţină o putere militară şi să devină un actor în lupta antifeudală din Balcani, conducerea ţaristă a permis înscrierea în aceste unităţi doar selectiv. În plus, ele au fost încorporate în regimentele armatei ruse şi erau conduse de către ofiţeri ruşi. Un astfel de detaşament a fost constituit în 1829, sub conducerea colonelului rus J. Liprandi, şi a inclus 1578 de voluntari bulgari [207, p. 44-45; 287, p. 86]. În Principatele Române au fost formate unităţi militare independente, de exemplu în Ţara Românească, a fost format un detaşament de 300 de

voluntari, condus de Panait Fochiano şi căpitanul Gheorghi Mamarcev (Buiukli). Acesta din urmă a acordat ajutor trupelor ruse şi în războiul ruso-turc din anii 1806-1812. Din detaşamentul lui Mamarcev o parte din voluntari, în 1830, se stabilesc în Basarabia. De exemplu Nicolai Boicev împreună cu fiii săi Piotr, Stoian şi Boicio s-au stabilit în colonia Slobozia, districtul Cahul-Prut. În colonia Dermendere s-au stabilit 5 voluntari din diferite detaşamente [292, p. 8-9].

Operaţiunile de război din Balcani declanşate la începutul lunii aprilie 1828 au determinat startul valului de refugiaţi în Basarabia. Vorbind despre migraţia din această perioadă, e necesar de menţionat că ea a avut loc pe două căi: terestră şi maritimă. Calea terestră începea din nord-vestul teritoriului Bulgariei, apoi trecea prin Dobrogea şi ajungea în Basarabia. Coloniştii erau primiţi prin carantina din Satu-Nou. Calea maritimă începea din porturile Varna şi Burgas, aflate pe litoralul nord-vestic şi sud-vestic al Bulgariei, apoi coloniştii ajungeau în portul Odesa şi de aici plecau în Basarabia.

Deja în vara lui 1828 apar primele grupuri de migranţi, care, de altfel, în plan social, reprezentau o categorie înstărită a populaţiei (negustori, meşteşugari). Ei îşi puteau permite o stabilire separată de ceilalţi refugiaţi. Sosiţi în Basarabia, ei solicitau cetăţenia rusă şi se stabileau în oraşe. Astfel, în iunie 1828, aici au venit fraţii Iorgu şi Drăgan Stoica, primul a plecat la Reni, iar al doilea la Akkerman [8, inv. 1, d. 1297, f. 102]. La 28 iulie 1828, cetăţenie rusească au primit Ştefan Panaiot, Anastasie Ivanov, în luna septembrie 1828 – Stamate Popovici. În luna octombrie 1928, în Akkerman se stabilesc Ion Dimitriev şi Cristea Constantinov. A primit cetăţenie rusă Atanasie Racovici şi a primit dreptul de a se stabili la Chişinău. De asemenea în acest oraş, în luna octombrie s-au stabilit Tanasie Varbanov, Cristea Dimitriev. Ion Stepanov din oraşul Calofer se ocupa cu vinderea vinului în Chişinău [8, inv. 1, d. 1204, ff. 28, 43, 46-47, 51, 72].

În această perioadă obţin cetăţenie rusă şi bulgari supuşi austrieci, de exemplu Toma Cantarji, în noiembrie 1828, s-a stabilit la Chişinău, atunci şi Doncio Ţelanovici s-a stabilit la Buiucani [8, inv. 1, d. 1204, ff. 54, 56, 102].

Operaţiunile militare în Balcani au surprins în Basarabia mulţi bulgari supuşi străini, veniţi aici în scop de afaceri. Unii din ei au cerut să li se prelungească termenul de şedere pe acest teritoriu până la sfârşitul ostilităţilor sau au solicitat cetăţenie rusă. Este cunoscut faptul că în anul 1821, în Basarabia, a sosit comerciantul Diordii Konstantinovici din oraşul Ruşciuk şi că în octombrie 1830 el devine cetăţean al Imperiului Rus. Aşa a procedat în februarie 1831 Stoico Stoian, venit în 1820, şi Lazăr Raikov, venit în 1819. Tot în acea perioadă Ignat Draganov s-a înregistrat în Chişinău ca

locuitor ruptaş. Printre colonişti întâlnim şi reprezentanţi ai intelectualităţii. În aprilie 1829, Iani Paraschiev a primit cetăţenia rusă. Născut în oraşul Razgrad, s-a stabilit în Basarabia în 1828, fiind înscris ca făcând parte din comunitatea grecească [8, inv. 1, d. 1204, ff. 70, 109, 119v., 121v.]. Conform surselor, aici el a predat limba greacă.

Slavistul rus S. Bernştein a atras atenţia că politica migraţionistă a Sankt Petersburgului în această perioadă era concentrată pe dezvoltarea flotei maritime comerciale şi de război din Marea Neagră, astfel, de data aceasta, s-a pus accent pe atragerea migranţilor care aveau profesii ca marinari, constructori de nave, meşteşugari şi comercianţi, şi nu a migranţilor agricultori [126, p. 54; 127, p. 333]. Această iniţiativă a aparţinut guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei, M. S. Voronţov, care a gândit planul prin care se acorda prioritate locuitorilor de pe litoralul Mării Negre, care puteau fi utili în calitate de marinari şi constructori de nave. Pentru a-l convinge pe împăratul Nicolae I (care, împreună cu alţi oficiali, prefera atragerea migranţilor agricultori), Voronţov l-a convins pe Inzov să arate împăratului date edificatoare care arătau că în Basarabia pentru nu erau terenuri îndeajuns pentru noi colonişti. Nicolae I a fost nevoit să facă concesii. Astfel, în martie 1830, din oraşul Agatopoli schiperilor Gheorghi şi Lefter Ghorgachi, împreună cu familiile lor în număr de 14 oameni, le-a fost permis să treacă cu traiul în oraşul Reni. În luna mai al aceluiaşi an 1830, din oraşul Vasilico în oraşul Ismail a fost permisă trecerea schiperului Iani Furmuz cu familia şi sluga [8, inv. 1, d. 1326, ff. 32, 92]. Emisarii lui M. Voronţov cu greu au găsit în portul Sozopol vreo 507 persoane, competente în diferite munci marine. În iunie 1829, au venit 124 de persoane, care s-au stabilit în Crimeea. În cele din urmă, această iniţiativă a eşuat, întrucât majoritatea imigranţilor erau agricultori.

Printre refugiaţi erau şi reprezentanţi ai înaltului cler. Ieromonahul Iosif, în anul 1828, a sosit în Basarabia şi, în noiembrie 1830, a primit cetăţenie rusă. El a procedat astfel, cel mai probabil, din cauza sfârşitului războiului, când a înţeles că Bulgaria nu va fi eliberată. Cunoaştem despre el că a oficiat la biserica Sfântul Dumitru din Ismail [8, inv. 1, d. 1204, f. 112]. În aprilie 1830 a sosit în Basarabia arhimandritul Dristorului (Silistra), Hadji Gheorghe, împreună cu familia sa, formată din 15 oameni [8, inv. 1, d. 1326, ff. 52]. O soartă asemănătoare a avut Antim, mitropolitul de Dristor (Silistra) şi Preslav (martie 1821 – septembrie 1836). Când, la 19 iunie 1829, armată rusă a intrat în oraşul Silistra, el împreună cu enoriaşii săi i-a întâmpinat pe ruşii eliberatori. Fiind rugat de comandamentul rus, mitropolitul a ordonat ca moscheea oraşului să fie transformată în biserică ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae. Aici ar fi putut să se roage soldaţii ruşi. Acest fapt a nemulţumit

comunitatea turcă din Silistra, care s-a plâns la Constantinopol. De acolo au ordonat ca Antim să fie expulzat peste hotare. După sfârşitul războiului şi, ca urmare a semnării Păcii de la Adrianopol, oraşul Silistra cu satele din împrejurime au rămas sub administraţie rusă timp de şapte ani. În această perioadă mitropolitul Antim a continuat să îndeplinească funcţiile sale duhovniceşti. La iniţiativa şi sub supravegherea sa, la Silistra se construieşte o biserică ce urma să poarte hramul Sf. Gheorghe. Lucrările nu au fost încheiate, pentru că armata rusă, după trecerea termenului de şapte ani, a fost nevoită să părăsească oraşul în iulie 1836. Mitropolitul Antim, temându-se că turcii o să-l ucidă pentru susţinerea ruşilor şi construirea bisericilor, părăseşte Silistra, urmând trupele ruse. Din documente aflăm că el s-a stabilit în Basarabia în oraşul Ismail, unde a slujit în biserica grecească Sf. Dumitru. El a murit la 16 decembrie 1836 şi a fost înmormântat în biserica unde a oficiat ultimele sale servicii divine [22, inv. 2, d. 1787, ff. 1-66].

Izvoarele arată că mulţi clerici bulgari, care se bucurau de respect în comunităţile lor, au fost cei care au organizat şi au condus imigranţii spre noile teritorii. Astfel, oamenii din aşezarea Dervent de lângă Târnova au fost conduşi în refugiu de preotul lor Mihail Stanev. La 29 iulie 1830, împreună cu enoriaşii, s-a stabilit în Iserlia şi a fost numit paroh al acestora [22, inv. 12, d. 1, f. 153v.]. Preotul Nicolai Gheorghievici a condus locuitorii satului Devlet-Agaci, iar Feodor Feodorovici pe cei din satul Vaisal. Din oraşul Anhialo a venit preotul Dmitri Ivanov împreună cu familia şi slujitorii. Preotul Tanas Bano din Boialâcul Mic a condus 31 de familii (254 de persoane). Din satul Derechioi, 81 de familii (518 de persoane) au plecat împreună cu preotul Dmitri Miu. Din satul Cuciuc Manastârli au plecat protoiereiul Stoica, preoţii Hristo şi Costa Anastasiev [8, inv. 1, d. 1326, ff. 69, 73, 154]. Emigranţii din satul Tvardiţa, ţinutul Sliven, au fost conduşi de preotul Fiodor Vlaikov Cerven, Dragni Pascalev Papazoglu şi Fiodor Zlatev Şeghi [358, p. 145]. Conform datelor Comitetului tutelar pentru coloniştii străini din sudul Rusiei, în 1830, în coloniile bulgare s-au stabilit 35 de familii de clerici bulgari. În componenţa lor erau 136 de persoane de sex masculin şi 118 persoane de sex feminin [21, inv. 1, d. 6565, ff. 2-7].

Aşa cum arată şi documentele, plecările în masă din Bulgaria au început imediat după semnarea Tratatului de pace de la Adrianopol (2 septembrie 1829). Acest lucru era validat de articolul 13 al Tratatului, conform căruia părţile aflate în conflict acordau amnistie subiecţilor săi csre au sprijinit partea adversă. Mai mult decât atât, în decurs de 18 luni acestora li s-a permis strămutarea împreună cu familiile şi bunurile mobile [158, p. 79].

Bulgarii care au luptat de partea ruşilor se temeau pentru viaţa lor şi au luat decizia să plece împreună cu trupele ruse la nord de Dunăre. Această stare de spirit s-a păstrat în memoria contemporanilor. De exemplu voievodul Ghencio Kârgov (1789-1883) a comunicat că, după sfârşitul războiului, bulgarii erau nehotărâţi cum să procedeze mai departe: „...oameni ca noi nu ştiam ce să facem, unde să ne ducem" [294, p. 234]. Bântuia frica că „atunci când vor veni turcii, îi vor tăia". Acest lucru este confirmat şi de căpitanul englez Slaide, care a auzit cum majoritatea populaţiei vorbea despre aceasta: „Noi ştim că sultanul se va răzbuna pe noi; noi ne-am unit cu duşmanul său [...], putem noi într-o astfel de situaţie să aşteptăm iertare" [285, p. 134]. E necesar să menţionăm că în baza a ceea ce se vorbea printre bulgari, erau diferite păreri cum ar trebui de procedat mai departe. Balcio Neikov comunică că principalii organizatori erau voievozii bulgari, care, temându-se pentru viaţa lor, au hotărât să plece în Basarabia şi îi convingeau să facă acest pas şi pe sătenii aflaţi în jurisdicţie. B. Neikov vorbeşte despre existenţa, în acea perioadă, a două tabere cu opinii adverse privind plecarea în Basarabia. Prima tabără era condusă de Mitar Ciobarji din satul Icime, iar a doua de Vâlco Binbelov. Au fost comise o serie de asasinate ale unor lideri din ambele tabere [332, p. 154]. Despre divizarea comunităţii în două tabere confirmă şi Ghencio Kârgov, care spune cum satul său natal Colupcii (azi Gurcov, regiunea Stara Zagora) s-a divizat în două tabere: „...unii doreau să rămână, alţii se pregăteau de drum. Au plecat cei care s-au gândit că atunci când vor veni turcii, vor fi nimiciţi. Au rămas cei care nu aveau păcate pe suflet şi erau gata să se închine iarăşi turcilor" [294, p. 236]. În oraşul Sliven existau trei tabere, care aveau puncte de vedere diferite privind plecarea. Primul grup era constituit din grecofili şi oameni bogaţi, care nu doreau să-şi strice relaţiile cu turcii şi să-şi piardă averile. Al doilea grup era format din „comercianţi meşteşugari", care promovau plecarea, şi al treilea grup, constituit din tineri conduşi de căpitanul Gheorghe Mamarcev, erau adepţii răscoalei [285, p. 142-143].

Pentru clarificarea situaţiei, în toamna anului 1829, bulgarii din oraşul Sliven au trimis o delegaţie la comandantul armatei ruse, contele Ivan Dibici. Delegaţia a vorbit despre situaţia disperată în care se aflau bulgarii. Deja în octombrie 1829, Ivan Dibici a comunicat împăratului despre „cererea urgentă a creştinilor din teritoriile cucerite de turci să li se permită să-şi părăsească casele şi să se stabilească cu traiul permanent în Rusia". Ca răspuns la cererea bulgarilor, în februarie 1830, Nicolae I adoptă o rezoluţie conform căreia locuitorilor din teritoriile bulgare care, direct sau indirect, s-au implicat în lupta contra turcilor li se permitea intrarea în Imperiul Rus. În acelaşi timp, s-a pus condiţia ca imigranţii singuri să-şi asigure cheltuielile de imigrare, astfel încât

caznaua să nu suporte cheltuieli [8, inv. 1, d. 1326, f. 10v.]. S-a dat dispoziţia ca ei să fie instalaţi în Basarabia, după ce vor trece prin carantina de la Satu-Nou. De asemenea, aveau libertatea să aleagă locul de stabilire.

Persoanelor care doreau să emigreze în Imperiul Rus li s-au dat bilete în baza cărora ulterior au fost stabilite liste pe sate şi oraşe. Aceste liste ofereau date despre numărul de familii, numele şi prenumele capului familiei, numărul de persoane majore şi copii în familie, numărul certificatului şi ocupaţia titularului. Elibera biletete generalul de serviciu al Armatei a II-a ruse, general-maiorul Obrucev. În baza surselor cunoaştem că până în ziua semnării Tratatului de la Adrianopol – 1 septembrie 1829 au fost date bilete la 10 familii din satul Cuciuc-Buialâc, care din Rumelia doreau să plece în Basarabia. Lor le-a fost permisă stabilirea în Chişinău [8, inv. 1, d. 1326, f. 10v.]. Însă conducerea regiunii a anunţat despre imposibilitatea stabilirii lor la Chişinău, pentru că oraşul nu se afla „în cea mai bună situaţie", fapt ce ar îngreuna situaţia imigranţilor. Astfel, guvernatorul general al Novorosiei şi Basarabiei, contele Mihail Voronţov, a ordonat să li se găsească un alt loc de stabilire în limitele regiunii.

Cele mai numeroase plecări au fost din partea nord-vestică a Bulgariei. Organizatorul şi conducătorul plecării din satul Sliven a fost Ivan Seliminski. Pregătindu-se de plecare, el l-a vizitat de două ori pe conducătorul general al armatei ruse în regiune, generalul Vaht. Acesta l-a încredinţat pe Seliminski că locuitorii satului Sliven vor primi privilegii, de asemenea li se va permite stabilirea în colonia Bolgrad, deoarece aceasta este mai favorabilă sub aspect climatic şi comercial. La a doua întâlnire, lui Seliminski i-a fost transmisă o scrisoare-invitaţie din partea bulgarilor basarabeni, stabiliţi anterior în sudul Rusiei, care au promis că vor ceda din pământurile lor pentru noii veniţi [285, p. 147]. Datorită organizării plecării de către Seliminski, la 20 aprilie 1830, 11000 de emigranţi din Sliven, Iambol, Varna şi Stara Zagora s-au îndreptat la nord de Dunăre [346, p. 140].

Cum arată sursele, exodul a cuprins şi marile centre comerciale. În octombrie 1829 au fost date bilete locuitorului oraşului Andrianopol, grecul Alexandru, şi familiei sale, constituită din 4 membri; în noiembrie al aceluiaşi an au primit bilet 7 familii de greci. În martie 1830, din acelaşi oraş pleacă alte 2 familii de greci; aceste două familii din Adrianopol au primit bilete de plecare cu numărul 829 şi 830. Putem conchide că până la momentul respectiv au fost date bilete la 828 de familii, reieşind din aceea că un astfel de document se dădea fiecărei familii care dorea să emigreze. În decembrie 1829, din oraşul Sliven au plecat 10 familii [8, inv. 1, d. 1326, ff. 17, 20v., 22, 30]. Numai de la 16 septembrie până la 13 martie 1830, în diferite locuri din Basarabia s-au stabilit 2999

de imigranţi din Rumelia (1 461 persoane de sex masculin şi 1 409 persoane de sex feminin) [8, inv. 1, d. 1326, f. 43]. Cei mai mulţi s-au stabilit în sudul Basarabiei – 2774 de persoane, mai puţini în oraşele mari: Akkerman – 205, Reni – 14, Ismail – 6. Era destul de mare numărul de copii: 992 de băieţi şi 793 de fete, în comparaţie cu 668 de bărbaţi şi 616 femei.

În februarie 1830 au fost date bilete de emigrare la 32 de familii de bulgari din oraşul Târnovo în Akkerman [8, inv. 1, d. 1326, ff. 17, 20v., 26]. Aceste familii au plecat pe cale maritimă şi au plătit trecerea din propriile resurse. Analiza structurii sociale a acestui grup de emigranţi arată că majoritatea erau negustori – 15 oameni, agricultori – 9, ciobani – 3, bijutieri argintari – 2 şi câte un croitor, un frizer şi un boiangiu. Astfel, putem concluziona că majoritatea orăşenilor emigranţi erau comercianţi. Datele arată că deseori se strămutau câteva familii înrudite. În cazul de faţă: familia Ivan, Petco, Todor şi Fedor Stoianov, de asemenea Gheorghi şi Stoian Fedorov, Velciu şi Kirno Radoslavov, Stanciu şi Gheorghi Chirpu. Cu siguranţă, biletele de plecare au fost date mai înainte, deoarece în tabele familiile încep cu nr. 67 (**tabelul A.1.2**).

În martie 1830, s-a permis venirea în Basarabia a 52 de familii (230 de persoane) din Târnovo şi a 53 de familii (244 de persoane) din oraşul Eding [8, inv. 1, d. 1326, f. 35]. Faptul că fluxul migratoriu din regiunea Târnovo a luat proporţii este demonstrat de biletele care ajung, în martie 1830, la numărul 340. Putem presupune că mai devreme a plecat un grup format din 273 de familii. Structura socială a emigranţilor din Târnovo este diferită: 38 agricultori, 6 negustori, 4 păstori şi câte două familii de fierari şi meseriaşi. În oraşul Eding, aproape toate familiile erau agricultori, în afară de Dimitri Nedov (cizmar) şi Rulcio Gheorghe (negustor).

Emigrau şi locuitorii din sate, astfel în octombrie 1829 au fost date bilete la 4 locuitori din satul Boian Boialâc. La începutul anului următor, în ianuarie 1830, au fost eliberate bilete la 42 de familii de bulgari pentru emigrarea în Basarabia [8, inv. 1, d. 1326, f. 24]. Din aprilie până în august 1830, au hotărât să plece bulgari din aproximativ 80 de sate. Numărul lor era de 4418 familii sau 24523 de persoane [207, c. 93].

Continua emigrarea şi pe cale maritimă, fiind utilizată de comercianţii greci care locuiau în Bulgaria. În martie 1830, din portul Burgas pe mare s-au îndreptat spe Ismail doi greci – Gheorghe Gheorgachi, târgoveţ de tutun, şi Todor Lascarachi, legumicultor. Atunci au fost date bilete şi la 17 familii (88 de persoane) de emigranţi greci din oraşul Ianin: 8 agricultori, 5 comercianţi, 2 dulgheri şi 1 croitor [8, inv. 1, d. 1326, ff. 34-39]. La 30 martie 1830, în portul Ismail, pe nava comercială „Sfântul Nicolae” au sosit 40 de familii de greci (240 de persoane) originari din oraşul Anhialo.

Majoritatea din ei erau comercianţi, şi comunitatea de negustori greci din oraşul Tucikov (denumirea oraşului Ismail în anii 1812-1856) a cerut autorităţilor că nou-veniţii să fie lăsaţi să trăiască temporar în oraşul lor [8, inv. 1, d. 1326, f. 55v.]. Mai târziu, aflăm că o parte din ei, în număr de 5 familii (20 de persoane), s-au stabilit în Akkerman, şi aceştia erau viticultori. La 28 aprilie 1830, guvernatorul civil al Basarabiei, A. I. Sorokunski, a comunicat că şeful Statului Major al Armatei a II-a i-a oferit date privind numărul imigranţilor care s-au folosit de articolul 13 al Tratatului de la Adrianopol. Astfel, în martie 1830, în Basarabia s-au stabilit 603 familii de bulgari (21 de familii emigrate din satul Başalca, 108 – Devlet-Agaci, 25 – Karabunar, 39 – Kudjatarlî, 206 – Vaisal, 3 – Caramazî, 70 – Tatariar, 39 – Kadjatarlî, 46 – Peiciu Mihalî, 17 – Gadjilar, 8 – Smechmen, 11 – Kanarî). În total, acest flux a inclus 2589 persoane (1344 persoane de sex masculin şi 1245 persoane de sex feminin). Toţi erau agricultori. În aprilie au sosit 5 greci, 3 moldoveni şi 2 familii de bulgari. Ultimii au fost 10 persoane care se ocupau cu agricultura. Tot atunci au imigrat încă 5 familii (20 de persoane) din satul Sarmantina. În mai 1830, din satul Enichioi, ţinutul Adrianopol, au emigrat în Basarabia 33 de familii (117 persoane), ulterior după ei au plecat 25 de familii (103 persoane), din Sliven – 18 familii (110 perdsoane), din Muradamlî – 11 familii (70 de persoane), din Ahialo – 43 de familii, din Iambol – 2, din Burgas – 1. Din ultimele două oraşe, locuitorii s-au stabilit în oraşul Tucikov. În martie 1830, 37 de familii de bulgari, în aprilie – 3 greci şi 25 bulgari, iar în aprilie 66 de familii de bulgari din Rumelia s-au stabilit în Basarabia. Dintre aceştia, în oraşul Ismail au rămas 29 de familii (150 de persoane), iar celelalte 37 de familii (229 de persoane) s-au împrăştiat în alte colonii din Basarabia [8, inv. 1, d. 1326, f. 65, 83-84].

Caracterul de masă al migraţiei a provocat o presiune la hotarul sudic al Imperiului Rus. Ca rezultat, la 5 aprilie 1830, şeful carantinei din Satu-Nou s-a adresat guvernatorului civil al Basarabiei, A. I. Sorokunski, cu propunerea ca imigranţii să nu aştepte 21 de zile împreună cu trupele, deoarece aceasta le-ar provoca o pierdere de timp şi unii imigranţi „s-ar putea întoarce acasă” [8, inv. 1, d. 1326, f. 46v.]. Pentru remedierea acestei situaţii, s-a cerut direcţionarea imigranţilor prin carantinele din Reni şi Ismail, pe unde trecerea era mai liberă. Propunerea nu a fost pusă în aplicare, deoarece acele puncte de frontieră nu erau pregătite pentru o asemenea sarcină. Deja mai târziu, la 12 aprilie 1830, guvernatorul general al Basarabiei a menţionat că întreţinerea imigranţilor nu va fi acoperită de stat şi le va fi asigurată doar în timpul aflării lor în carantină [8, inv. 1, d. 1326, f. 58v.]. Dar, din cauza că majoritatea imigranţilor erau ţărani, autorităţile ruse au

fost nevoite să-şi schimbe planurile şi deja la sfârşitul lunii mai a anului 1830, pentru întreţinerea imigranţilor au fost cheltuiţi 71 000 lei şi 65 000 ruble [127, c. 341].

Imigranţii stabiliţi în Basarabia au reuşit să întemeieze 26 de colonii, iar în anul 1832 existau deja 83 de colonii ale imigranţilor transdanubieni [209, c, 4]: Tvardiţa, Chiriutnea, Vaisal, Glavan, Goliţa, Burgugi, Dermendere, Devlet-Agaci, Delijiler, Diulmen, Cuparan, Tropoclo, Eschipolos, Pandaclia, Iserlia, Selioglu, Traianu-Vechi, Camcic, Culevcea, Ciumlechioi, Valea Perjei, Gasan-Batâr, Fântâna-Zânelor, Baimagala şi Dragodan. Ultimele două nu au existat mult, deoarece locuitorii lor în cel mai scurt timp s-au întors în Bulgaria. În cele mai dese cazuri, coloniile erau denumite analog cu aşezările din Bulgaria de unde au venit colonişti în Bugeac. Este vorba de coloniile: Tvardiţa, Chiriutnea (Corten), Pandaclia, Selioglu, Iserlia, Cuparan, Tropoclo, Dermendere, Burgugi, Dragadonovo şi Caragaci. Coloniile Culevcea şi Camciuc au primit numele în memoria victoriei trupelor ruse în satul bulgăresc Culevcea şi la râul Camciuc [207, p. 147-148].

Ultima etapă a migraţiei din Bulgaria în Basarabia a avut un caracter mai restrâns. Ea s-a desfăşurat în **a doua jumătate a anilor ’30 ai sec. al XIX-lea** şi a fost legată de plecarea trupelor ruse din Silistra. Acest val diferă de celelalte pentru că, împreună cu bulgarii, au părăsit pământurile bulgareşti şi lipoveni, ucraineni, moldoveni şi greci. S-au strămutat în total 2 388 de persoane. Dintre aceştia, 1 346 de persoane erau bulgari: 640 au plecat în sudul Rusiei, 11 au rămas în Moldova şi 1213 – în Valahia [125, p. 117-119].

Prezintă interes datele statistice despre numărul emigranţilor care au părăsit Bulgaria în această perioadă. Cea mai mare cifră cunoscută în istoriografie arată că în perioada 1828-1830 pământurile bulgare au fost părăsite de 140 000-150 000 bulgari. Ea este susţinută de V. Traicov, N. Jecev şi S. Doinov [298, p. 111; 351, p. 113]. Hr. Gandev aduce cifra de 130 000 de emigranţi din pământurile vestice bulgare [290, p. 624]. Etnograful din Sliven, S. Tabakov, consideră că la mijlocul lui aprilie 1830, pe câmpia Aitos, s-au adunat 100 000 de persoane din regiunile Sliven, Aitos şi Karnobat [346, c. 145]. Bazându-se pe materialele de arhivă, bulgaristul sovietic I. Meşceriuk a considerat că Bulgaria a fost părăsită de 86 700 de persoane [207, p. 90]. V. Kabuzan a clarificat că după semnarea Tratatului de la Adrianopol a crescut valul migrator şi la mijlocul anului 1831, în sudul Basarabiei erau 7 592 de familii, constituite din 38 846 de persoane, iar în 1832 bulgarii şi găgăuzii nou-veniţi deja erau în număr de 36 529 de persoane [176, p. 44]. Bulgariştii moldoveni I. Grec şi I. Cervencov, în baza datelor de arhivă, au ajuns la concluzia că la sfârşitul lunii octombrie a anului 1830, în Basarabia au intrat 52 777 de persoane, în 1835, din ei au rămas

33-35 mii persoane [293, p. 21]. În 1837, în Basarabia se aflau 57 440 colonişti bulgari. Din punctul nostru de vedere, bazat pe date de arhive ruse, putem vorbi că în toamna anului 1831, în Basarabia, de peste Dunăre au venit 9 085 de familii (51,5 mii persoane). În primăvara anului 1832 ei au întemeiat 26 de colonii, cu o populaţie de 11 770 de persoane, iar în vechile colonii (întemeiate anterior) au fost stabilite 24 760 de persoane. În total, s-au stabilit în Basarabia 36 530 colonişti, pe 243,5 mii desetine. Prin urmare, 15 mii de persoane s-au întors în Bulgaria. Un număr mare de imigranţi şi-au găsit refugiul în trei judeţe – Ismail, Bugeacul de Sus şi Bugeacul de Jos [4, inv. 29, d. 490, ff. 355-356, 552-553].

Pentru perioada dată este caracteristic procesul de întoarcere (reemigrare) a bulgarilor în limitele Imperiului Otoman, determinat de diferiţi factori. Aşa, exodul a cuprins un număr mare de oameni, a pustiit un număr mare de sate din nord-vestul pământurilor bulgare. Aceasta a influenţat asupra dezvoltării social-economice a regiunii, care a lovit direct în economia Imperiului Otoman. Conducerea Imperiului Otoman a fost nevoită să ia măsuri urgente. Politica sa a fost axată pe două direcţii: liniştirea populaţiei din localităţile unde s-a atestat o emigraţie masivă prin introducerea unor facilităţi economice; agitaţia printre emigranţii din Principatele Române şi sudul Rusiei. Pentru primul tip de acţiune este caracteristică scrisoarea datată cu anul 1829, în care marele vizir Mehmed Raşid-Paşa, în adresarea sa către sultanul Mahmud al II-lea, vorbea despre concesii economice şi scutiri de taxe. În particular, în sud-vestul Bulgariei – regiunea Iambol –, au fost oferite ajutoare financiare ţăranilor şi negustorilor. Administraţia locală a fost strict obligată să adopte o atitudine binevoitoare faţă de populaţie. Scopul acestor măsuri a fost ca, în primul rând, să-i atragă înapoi pe bulgarii mutaţi la nord de Dunăre [29, d. 43944]. Conducerea otomană ştia că fugarii erau cointeresaţi de întoarcerea lor la baştină („urechile lor sunt pe spinare”) şi nu pierdeau speranţa de a se întoarce înapoi. După câteva luni, marele vizir Mehmed Raşid, într-o scrisoare către sultan, descrie situaţia grea a bulgarilor din regiunea Iambol. După datele sale, nemulţumirea populaţiei locale a fost provocată de diferitele impozite care trebuiau plătite de ţărani. Ca rezultat, administraţia otomană a cerut perceptorilor să adopte o moderaţie în colectarea impozitelor. În acelaşi timp, în sate au fost trimişi reprezentanţi otomani speciali, care trebuiau să anunţe locuitorii despre micşorarea impozitelor [29, d. 43991]. Pentru a convinge populaţia creştină să rămână pe pământurile sale, conducerea otomană a apelat la clerici creştini. A fost răspândită proclamaţia patriarhului ecumenic, iar mitropolitul Adrianopolului, Gherasim de Creta, a vizitat personal satele bulgare şi a convins ţăranii că sultanul îi iartă pe toţi vinovaţii din timpul războiului. O misiune

asemănătoare au avut şi bulgarii înstăriţi, de exemplu Vălcean Ciorbadjiu din Sliven şi Ianko Celebi din Târnovo [329, p. 77; 338, p. 19-20; 346, p. 138-139]. Pentru al doilea tip de acţiune, Constantinopolul îl trimite pe Halil-Bei în Principatele Române cu scopul de a-i întoarce pe fugari în Imperiul Otoman, sub supravegherea lui desfăşoară agitaţie şi episcopul Neofit [329, p. 116]

Printre alte cauze ale întoarcerii bulgarilor în Imperiul Otoman putem să menţionăm condiţiile rele de viaţă pe teritoriile din nordul Dunării: epidemia de ciumă şi holeră (1830-1832), seceta şi roada mică (1833-1834), insuficienţa rezervei de terenuri, repartizate fiecărei familii, exploatarea bulgarilor de către marii proprietari de pământ [176, p. 45; 186, p. 321; 293, p. 21; 349, p. 161]. Cercetătorul sovietic I. Meşceriuk afirmă că printre cauzele care i-au determinat pe bulgari la acest pas era dorinţa de a-i revedea pe cei dragi, rămaşi în Imperiu, sau necesitatea de a participa la împărţirea averilor rămase acolo, sau speranţa bulgarilor că patria lor va fi eliberată curând [207, p. 182-183].

Istoricul bulgar I. Titorov a explicat acest proces prin punctul său de vedere. După părerea lui, bulgarilor, obişnuiţi cu climatul sud-european, le era greu să se aclimatizeze în Basarabia, unde vremea este schimbătoare şi mai dură. De asemenea, bulgarii, obişnuiţi cu apa curată de izvor şi cu râurile rapide, nu puteau să se obişnuiască cu aceea că în uscăciunea Bugeacului e greu de găsit apă. Un alt motiv este ciuma, ale cărei efecte erau evidente în jurul Bolgradului, unde se afla cimitirul în care erau îngropaţi cei decedaţi din cauza acestei epidemii. Cea mai importantă cauză este insuficienţa alimentelor în Basarabia, resursele nu erau suficiente pentru hrana tuturor familiilor de bulgari [347, p. 29-30]. O cauză nu mai puţin importantă pentru întoarcerea la sud de Dunăre era dorinţa de a lupta împotriva otomanilor. Unii voluntari bulgari care s-au stabilit, în 1830, în coloniile Slobozia şi Dermendere, deja în 1832 pleacă în Bulgaria pentru a lupta împreună cu căpitanul Gheorghi Mamarcev [292, p. 10].

Referitor la numărul bulgarilor reveniţi în Imperiul Otoman, există date care variază de la 18 840 [293, p. 21] la 20 839 [176, p. 46] şi 25 000 [207, p. 198-199] de persoane. Noi, bazându-ne pe datele de arhivă, considerăm că în această perioadă s-au întors pe pământurile bulgare 15 000 de persoane [4, inv. 29, d. 490, ff. 355-356, 552-553].

2.5. Concluzii la capitolul 2

Materialul prezentat în capitolul dat ne permite să tragem următoarele concluzii:

1. Încă de la începitul sec. al XIX-lea, emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre în Principatele Române şi în sudul Imperiului Rus a luat proporţii mari, care s-au amplificat în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, atingând cel mai înalt nivel în timpul războiului din 1828-1829.

2. Izvoarele arată că mulţi dintre aşa-zişii „sârbi" stabiliţi în Principatele Române în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi chiar la începutul sec. al XIX-lea erau, de fapt, bulgari. În documentele oficiale ale domnilor, ca să nu fie probleme cu administraţia otomană, care nu dorea plecarea bulgarilor, bulgarii erau notaţi în calitate de sârbi. Aici trebuie adăugat factorul asemănării limbilor slave, ceea ce a făcut ca administraţia română să nu facă diferenţa între bulgari şi sârbi, dar să-i privească drept un singur popor.

3. Una dintre formele luptei de eliberare naţională a poporului bulgar a fost participarea detaşamentelor de voluntari de partea armatei ruse în războaiele ruso-turce. Bulgarii s-au dovedit a fi foarte buni traducători şi călăuze. Anume această implicare activă a bulgarilor a atras atenţia guvernului rus, acesta considerându-i un popor loial coroanei ruse.

4. Datele obţinute ne permit să reanalizăm poziţia din istoriografia sovietică privind cauzele plecării bulgarilor de pe pământurile moşierilor pe cele ale statului. Pe lângă intenţia moşierilor şi arendatorilor de a-i obliga pe colonişti să plătească dijma şi să lucreze anumite zile pe pământurile lor, o cauză importantă este suprapopularea satelor moldoveneşti. Insuficienţa pământurilor arabile a provocat conflicte între imigranţi şi populaţia băştinaşă. De aceea imigranţii doreau să se stabilească pe pământurile statului, pe care ar putea să le prelucreze în voie.

5. În migraţia intrabasarabeană a bulgarilor în perioada 1812-1828 se delimitează câteva direcţii principale: din ţinutul Greceni, Hotărniceni şi Codru în special în ţinutul Bender şi, ulterior, în Tomarova. Aceasta se explică prin prezenţa de pământuri libere ale statului în ţinuturile Bender şi Tomarova. Cei mai mulţi plecau din ţinutul Hotărniceni, din cauza vecinătăţii cu ţinutul Bender.

6. Analiza datelor obţinute în timpul cercetării a arătat că majoritatea coloniştilor emigraţi din oraşele bulgare erau negustori, iar cei emigraţi din sate erau ţărani şi meşteşugari. În această perioadă, din dorinţa de a dezvolta propria flotă la Marea Neagră, guvernul rus încuraja imigrarea persoanelor care aveau profesii maritime.

7. Deranjată de fluxul mare de emigraţie, administraţia otomană a întreprins acţiuni de oprire şi de întoarcere a bulgarilor deja plecaţi. Au fost luate măsuri de micşorare a impozitelor pentru ţăranii bulgari. Printre cei plecaţi în Basarabia şi Principatele Române făceau agitaţie emisarii otomani, care încurajau întoarcerea în Imperiul Otoman, la baştină.

8. Cea mai mare migraţie în Basarabia a avut loc în timpul şi după războiul ruso-turc din 1828-1829. În această perioadă, în Basarabia au venit 9085 familii (51,5 mii persoane). În primăvara anului 1831 ei au întemeiat 22 colonii noi, cu o populaţie de 11 770 persoane, iar în vechile colonii (întemeiate anterior) erau stabilite 24 760 persoane. În total, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în Bugeac au fost întemeiate 83 colonii, în componenţa cărora au intrat 12 sate moldoveneşti şi unul ucrainean.

3. DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A COLONIŞTILOR BULGARI ÎN BASARABIA (1812-1856)

3.1. Statutul coloniştilor bulgari în Basarabia în componenţa Imperiului Rus

Politica colonială a Imperiului Rus în zona Mării Negre a fost determinată de interese bine definite: colonizarea teritoriilor cucerite, slab populate şi asigurarea progresului lor economic. Colonizarea era un instrument de asimilare şi valorificare a noilor teritorii, de integrare a lor în complexul politico-statal al Imperiului. Referitor la imigraţia din Balcani în Imperiu, strategia politică se baza pe următoarele considerente: în primul rând, necesitatea de a popula teritoriile cucerite; în al doilea rând, coloniştii trebuiau să întărească baza socială a statului, dorindu-se atragerea unor imigranţi calificaţi profesional (ţărani experimentaţi, meşteşugari etc.), în al treilea rând, consolidarea prestigiului şi poziţiei Imperiului Rus pe arena internaţională, în general, şi în Balcani, în special. Aceste planuri încă de la început au determinat statutul imigranţilor transdanubieni drept o categorie socială deosebită. Din punct de vedere formal, statutul lor social-juridic a fost fixat abia în anul 1819.

La 26 aprilie 1811, M. I. Kutuzov a adresat un apel tuturor imigranţilor transdanubieni din Principatele Române. El promitea privilegii celor care s-au mutat pe malul stâng al Dunării, scutirea de taxe pentru folosirea pământului nobilimii şi de obligaţiile fiscale şi militare pe o perioadă de câţiva ani. Totodată, el da asigurări că fiecare imigrant va fi liber să-şi aleagă locul de trai. Administrarea imigranţilor bulgari urma să fie asigurată de ofiţeri ruşi. Kutuzov credea că acordarea privilegiilor va atrage în Rusia şi alte popoare balcanice [174, p. 1-2].

La 16/28 mai 1812, Imperiul Rus şi Imperiul Otoman au semnat Pacea de la Bucureşti. Drept urmare, Imperiul Rus anexează pământurile de la est de Prut ale Ţării Moldovei. Conform prevederilor Păcii de la Bucureşti, timp de 18 luni populaţia care locuia pe ambele maluri ale Prutului avea dreptul să se mute liber acolo unde dorea [174, p. 18-19]. Guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, i-a scris, la 14 octombrie 1812, amiralului P. V. Ciceagov că pe malul stâng al Prutului trăiesc 2 700 de familii transdanubiene, care lesne se pot întoarce peste Dunăre [8, inv. 1, d. 10, ff. 23v.-24]. Pentru a împiedica întoarcerea lor, Sturdza propunea ca acestea să fie scutite de impozite. Propunerea reieşea din faptul că în 1811 bulgarii au încheiat un contract pe trei ani cu Divanul Moldovei privind plata unui impozit anual la stat în sumă de 12 lei de fiecare familie

[90, p. 193-194]. Propunerea lui Sturdza a fost acceptată, mai mult, s-a decis să li se acorde ajutor financiar în sumă de 30 096 lei [8, inv. 1, d. 80, f. 376v.].

Autorităţile ţariste, prin ofiţerii lor din Principatele Române, duceau o propagandă intensă pentru a stimula migraţia în Basarabia a bulgarilor stabiliţi deja în Principate. Un exemplu în acest sens este cazul locotenentului major D. Vatikioti, care a venit cu propunerea de a trece în Basarabia către 3 000 de familii de bulgari din judeţul Călăraşi, din Ţara Românească [174, p. 70]. Promisiunile ofiţerilor ruşi şi încrederea în „fraţii slavi" au dus la strămutarea masivă a bulgarilor în Basarabia.

Înţelegând că Basarabia are o poziţie geografică favorabilă din punct de vedere strategic, guvernul rus a iniţiat o amplă acţiune de colonizare. În primul rând a fost colonizată zona de sud a Basarabiei, de unde au plecat nogaii în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, retrăgându-se la sud de Dunăre, în Dobrogea. Pentru a atrage în Bugeac populaţie străină, administraţia ţaristă întreprinde diferite măsuri. Primul punct al „Regulamentului privind instituirea administraţiei provizorii a Basarabiei" (semnat la 2 august 1812 de către Alexandru I) oglindea sarcina de bază a administraţiei regiunii: „Basarabia trebuie să devină model pentru popoarele vecine, consolidând astfel poziţiile Rusiei în Balcani". În acest context, se recomanda analizarea în detaliu a situaţiei existente şi, pornind de la rezultatele acestei analize, organizarea şi elaborarea reglementărilor în toate domeniile vieţii regiunii, în scopul atragerii atenţiei străinilor [97, p. 67]. Guvernul rus a decis acordarea cetăţeniei ruse oricărui locuitor care se afla în Basarabia, fie că era autohton, fie că venise să se stabilească acolo, cu condiţia să depună jurământul de credinţă faţă de ţar. Articolul XXII al Regulamentului prevedea: „Toţi locuitorii provinciei, precum şi cei ce vor veni să se stabilească acolo ulterior sunt scutiţi pe timp de trei ani de plata impozitului general şi a celui agricol către stat". Iar articolul XXIII completa: „Toţi locuitorii provinciei, precum şi cei ce ar veni să se stabilească acolo de acum înainte sunt scutiţi de serviciul militar" [33, p. 488; 52, p. 115].

Dorinţa de a-i atrage pe imigranţii transdanubieni în Basarabia se confirmă de spusele secretarului de stat al Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei, contele I. Kapodistrias, care era un simpatizant al popoarelor balcanice în bătălia lor împotriva jugului otoman. El menţiona că „Basarabia, după voia împăratului, trebuie să devină în ochii locuitorilor ţărilor vecine un loc al odihnei şi bunăstării" [181, p. 216]. Lev Casso sublinia că interesul extern al Rusiei a fost cauza principală a introducerii autonomiei în Basarabia. Prin instituirea unei administraţii provizorii aici se

urmărea ridicarea bunăstării populaţiei locale şi atragerea celor care nu mai puteau suporta viaţa în Imperiul Otoman [181, p. 225].

În acest context, nu trebuie de negat faptul că, în cadrul administraţiei ruse, au existat voci care pledau pentru caracterul pur naţional al Basarabiei – locuită de populaţia baştinaşă, şi transferarea bulgarilor în Novorosia. Funcţionarul V. I. Krasno-Milaşevici, văzând că părerea sa nu este acceptată de autorităţile de la Petersburg, a propus ca bulgarii să locuiască în Basarabia numai „acolo unde anterior se aflaseră localităţile tătarilor bugeceni, anume dincolo de Valul lui Traian de Sus, pe râul Ialpug, pe cursul superior al râului Cogâlnic [...] Ei trebuie să fie aşezaţi în localităţi separate, unde nu sunt moldoveni ori valahi...” [174, p. 52-56]. Propunerea lui Krasno-Milaşevici a fost respinsă, deoarece administraţia ţaristă avea alte scopuri, pe care le vom enumera mai jos. Mai mult, guvernul rus a indicat guvernatorului S. Sturdza să-i direcţioneze pe toţi bulgarii care caută o patrie nouă în Bugeac.

Aici trebuie de adăugat că la 3 iulie 1815, noul guvernator al Basarabiei, A. N. Bahmetev, a trimis un raport împăratului Alexandru I, în care a cerut să se aloce pentru bulgarii care trăiesc pe pământurile nobilimii basarabene şi pentru cei care vor veni din Turcia pământurile statului din sudul Basarabiei şi ca ei să aibă drepturi egale cu bulgarii din Novorosia. Guvernatorul Basarabiei mai cerea ca pentru imigranţi să fie create locuri de trai şi ca ei să fie scutiţi de impozite pe o perioadă de 6 ani. Aceasta, în opinia lui Bahmetev, ar fi contribuit la bunăstarea imigranţilor şi ar fi stimulat alţi bulgari care se aflau sub jugul otoman să vină în Rusia [8, inv. 1, d. 372, ff. 111-112]. Istoricul I. Meşceriuk considera raportul lui Bahmetev drept primul proiect de stabilire a bulgarilor şi a găgăuzilor în Basarabia [205, c. 84].

Văzând că starea lor se agravează, iar autorităţile centrale nu întreprind măsurile necesare pentru a uşura situaţia lor, la sfârşitul lunii august – începutul lui septembrie 1815, bulgarii au ales din rândurile lor 6 reprezentanţi şi i-au trimis la Tulcin cu „Petiţia emigranţilor transdanubieni din regiunea Basarabia de la întreaga societate”, compusă de ei la 8 septembrie şi adresată comandantului Armatei a II-a, L. L. Bennigsen [8, inv. 1, d. 372, ff. 6-7]. În 1816, în raportul său către Alexandru I, guvernatorul A. N. Bahmetev explica înaintarea acestei petiţii astfel: „Negăsind pe pământurile statului apărare şi totuşi fiind ataşaţi de solul fertil al Basarabiei, ei au vrut să fie scoşi de sub influenţa funcţionarilor de stat” [8, inv. 1, d. 372, f. 11].

În petiţia sus-citată, bulgarii cereau ca toţi imigranţii să fie uniţi „într-un popor războinic, precum erau detaşamentele cazacilor de pe Don”. De aici reiese că coloniştii aspirau la o autonomie

similară celei pe care au avut-o cazacii din regiunea râului Don. Probabil, ei vroiau să fie constituită o organizaţie militară de frontieră. Mai ales că, potrivit datelor statistice, numărul doritorilor de a face parte din această organizaţie era de 12 813 bărbaţi, din care 10 756 erau bulgari, 1 872 – moldoveni şi 185 – greci [12, inv. 1, d. 17, f. 165; 177, p. 45]. Coloniştii şi-au exprimat solicitările în numele propriu şi în numele rudelor lor „oprimate de jugul turcesc". Ei cereau patronajul şi protecţia Rusiei [8, inv. 1, d. 372, f. 7].

A doua solicitare a coloniştilor era ca administraţia ţaristă să le aloce pământurile ocupate deja de ei în Bugeac. Bulgarii mai voiau ca pe aceste pământuri să se poată stabili cu traiul nu numai acei care au venit în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, dar şi acei care s-au stabilit aici mai devreme şi care se aflau pe pământurile nobilimii de pe ambele maluri ale Dunării. Totodată, ei cereau ca viitorul lor tutore să fie „bun şi care ne-ar accepta ca un tată pe copilul său, să aranjeze totul în ordine, să aducă pe pământurile noastre fericire şi prosperitate" [8, inv. 1, d. 372, f. 7].

După întâlnirea cu deputaţii bulgarilor, Bennigsen, în raportul său din 20 septembrie 1815, propune împăratului rus să grăbească examinarea „Petiţiei" coloniştilor bulgari, care, în opinia lui, „iubesc libertatea şi munca, sunt obişnuiţi cu autoguvernarea". În acelaşi timp, el explică de ce guvernul rus trebuie să ia în consideraţie solicitările imigranţilor. El credea că, în caz de soluţionare a acestor solicitări, rudele imigranţilor rămase în Imperiul Otoman vor dori să se reunească cu ei, „pentru că toată Bulgaria îi priveşte şi asta va creşte în ei dorinţa, speranţa, fidelitatea şi dragostea faţă de Rusia" [8, inv. 1, d. 372, f. 9]. Bennigsen se temea că dacă Alexandru I nu va acorda privilegii bulgarilor, aceştia vor trece pe malul drept al Dunării. Putem constata că autorităţile ţariste voiau cu orice preţ să-i menţină pe bulgari în Basarabia. Aceştia împreună cu congenerii lor din Balcani erau consideraţi o forţă militară puternică şi faptul că ei doreau să formeze o armată înlesnea planurile administraţiei ţariste privind „marşul spre Constantinopol" [8, inv. 1, d. 372, f. 9]. Potrivit lui I. Meşceriuk, autorul raportului din 20 septembrie 1815 este, de fapt, I. N. Inzov, care era atunci şeful Statului Major al Armatei a II-a. Anume la el ar fi putut să apeleze deputaţii coloniştilor, care au venit la Tulcin, având în vedere că Inzov a avut o atitudine binevoitoare faţă de bulgari în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, mai ales în 1811, când era comandant al oraşului Silistria. Este cunoscut faptul că el a ajutat atunci multor refugiaţi să treacă Dunărea [205, p. 33].

Oficialii ruşi aveau atitudini diferite privind dorinţa bulgarilor de a crea trupe bulgare de cazaci. Alexandru I şi contele I. Kapodistria considerau că trupele bulgare de la hotarele Imperiului vor prezenta un pericol, pentru că bulgarii înarmaţi ar putea „să caute legătură cu confraţii lor din

Turcia, ceea ce va duce la confruntări cu Constantinopolul şi îi va distrage de la principala lor ocupaţie – agricultura" [8, inv. 1, d. 355, f. 55]. Din cele prezentate mai sus observăm că curtea de la Petersburg vedea în bulgari, în primul rând, o forţă de muncă, necesară pentru prelucrarea pământului.

Preocupat de faptul că, fugind din Basarabia, bulgarii vor prezenta Imperiul Rus într-o lumină nefavorabilă acestuia în Balcani, la 31 decembrie 1815 ministrul rus de Interne, O. P. Kozadavlev, i-a ordonat guvernatorului I. M. Hartingh să adune informaţii despre situaţia coloniştilor stabiliţi în Basarabia şi să verifice declaraţiile făcute de M. I. Kutuzov referitoare la administrarea acestora [174, p. 108].

În scopul studierii stării bulgarilor şi al stabilirii termenilor organizării lor finale, la 28 februarie 1816 a fost luată decizia de a crea o comisie specială. În componenţa acesteia au intrat reprezentanţii Armatei a II-a, funcţionarul de rangul VII Alexei Iuşnevski (1786-1844), ştabs-rotmistrul Dmitrii Vatikioti (1786-1820), maiorul Miletici şi fostul ispravnic al ţinuturilor Codru şi Greceni, Marcenko, ultimul fiind inclus în comisie deoarece cunoştea limba bulgară. Preşedinte al comisiei a fost numit Alexei Iuşnevski [8, inv. 1, d. 372, ff. 20, 23, 24, 28; 177, p. 37; 205, p. 69].

Pe parcursul a patru luni, Comisia specială a depistat mai multe nereguli în procesul de administrare a imigranţilor bulgari. Astfel, s-a stabilit că, neprimind ajutor din partea autorităţilor ţariste, dar cu încrederea că le vor fi acordate privilegiile promise, bulgarii au ocupat pământuri în sudul Basarabiei, o parte din care nobilimea autohtonă le considera drept proprietate proprie. Ei s-au plâns că sunt supuşi presiunilor pe pământurile statului: ispravnicii locali le cereau bani, a zecea parte din recolta poamei, legumelor şi stufului, dar şi dări fiscale de la creşterea vitelor şi apicultură. Coloniştii trebuiau să adune toate acestea în locurile special indicate de funcţionarii ţarişti. În al doilea rând, fiecare familie plătea impozit pe fiecare casă (*podîmnaia podati*) în sumă de 14 lei, iar celibatarii plăteau câte 7 lei pe an. Comisia a aflat că funcţionarii minţeau că impozitele sunt stabilite de guvern şi îi obligau pe bulgari să adune lemne din pădure pentru construirea caselor destinate coloniştilor germani şi sârbi, care s-au stabilit aici după anul 1814. În cazul bulgarilor care refuzau să adune lemne, fiecare familie trebuia să plătească de la 150 până la 900 de lei. În total, bulgarii erau obligaţi să plătească 40 de feluri de impozite. Din banii proprii, coloniştii trebuiau să construiască depozite şi magazine pentru proviant, să finanţeze staţiile poştale şi să aducă acolo furaje. Funcţionarii primeau rubla rusească de la colonişti la un curs de schimb de 4 lei, în timp ce cursul oficial de schimb valutar stabilea 5 lei. Aici trebuie de adăugat că funcţionarii cumpărau de la

bulgari grâu la preţuri mici, iar dacă ultimii nu erau de acord cu preţul, funcţionarii ordonau poliţiei să ia cu forţa tot ce doreau, iar coloniştii respectivi erau arestaţi pentru nesupunere [8, inv. 1, d. 80, f. 1128; d. 355, f. 42; d. 596, f. 36].

Bulgarii nu erau mulţumiţi nici de faptul că autorităţile ţariste au mutat portul de la Reni la Ismail. Primul a fost mai aproape de aşezările coloniştilor, care puteau să încarce rapid şi direct mărfuri pe vasele comerciale. Mutarea portului la Ismail însemna, pentru bulgarii care se ocupau cu comerţul, pierderi cauzate de drumurile lungi şi rele [8, inv. 1, d. 355, ff. 49-50; 205, p. 47-48].

La mijlocul lunii iulie 1816, Comisia specială a întocmit lista coloniştilor care urmau să beneficieze de privilegii şi înlesniri (**tabelul A.1.3**). Din datele comisiei constatăm că imigranţii s-au stabilit cu traiul în 90 de sate şi un oraş. În rândurile nou-veniţilor, pe lângă bulgari şi găgăuzi, se întâlneau greci şi moldoveni din Principatul Moldovei. Imigranţii şi-au construit sate în Bugeac. La rândul lor, autohtonii au cerut ca şi ei să fie incluşi în lista de beneficiari ai viitoarelor privilegii [8, inv. 1, d. 355, f. 165].

După studierea stării bulgarilor, Comisia a prezentat „Note despre imigranţii basarabeni", în care se arăta că bulgarii sufereau mult din cauza funcţionarilor publici şi a moşierilor. Comisia cerea administraţiei ţariste să întreprindă măsuri urgente, altfel „când vor îngheţa Prutul şi Dunărea, ei vor fugi în Turcia, purtând cu sine nemulţumirea faţă de guvernarea rusă, ceea ce va determina pentru ruşi pierderea avantajelor pe care le-ar putea aduce acest popor" [8, inv. 1, d. 355, ff. 49-50].

În acest context, trebuie de menţionat că, numai după numeroase solicitări din partea coloniştilor şi a Comisiei speciale, administraţia centrală din Petersburg a început să se preocupe serios de prosperarea noilor supuşi ai Imperiului. Aceasta numeşte tutori pentru administrarea provizorie a coloniştilor transdanubieni. A fost creat Oficiul din Basarabia pentru Coloniştii Străini. La 26 iunie 1816, comandantul suprem al Armatei a II-a, generalul L. L. Bennigsen, a raportat guvernatorului Basarabiei, A. N. Bahmetev, despre ocuparea funcţiei de tutori ai bulgarilor de către A. P. Iuşnevski şi D. P. Vatikioti, care trebuiau să-i ocrotească pe bejenarii creştini din Balcani de insulte şi hărţuire [12, inv. 1, d. 17, ff. 32-37]. Drept salariu, tutorii primeau 1000 de ruble pe an din suma care se aloca pentru stabilirea bulgarilor în Basarabia. Totodată, ei erau ajutaţi de 6 persoane alese dintre colonişti, care se bucurau de drepturi şi aveau responsabilităţi faţă de tutore. La solicitarea lui D. Vatikioti, din luna august 1818 tutorii erau ajutaţi de 6 călăraşi [10, inv. 3, d. 612, f. 1]. Tutorele trebuia să inspecteze personal coloniile de trei ori pe an şi să verifice „ca imigranţii să nu fie hărţuiţi de către funcţionari, să ocrotească victimele, să demită starostii care au săvârşit

infracţiuni în colonii şi să raporteze guvernatorului Basarabiei despre aceste infracţiuni. Pentru a pretinde de la bulgari impozite, oricare ar fi fost acestea, funcţionarii trebuiau, în primul rând, să ceară permisiunea tutorelui coloniştilor, care era pentru ultimii şi prima instanţă de judecată" [8, inv. 1, d. 372, f. 133]. A. P. Iuşnevski s-a menţinut în această funcţie o perioadă scurtă de timp, deoarece la 10 iulie, conform instrucţiunii guvernatorului A. N. Bahmetev, în calitate de tutore a rămas doar rotmistrul D. Vatikioti, fost şef al miliţiilor bulgare din timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. Bulgarii erau mulţumiţi de conducerea lui şi au cerut autorităţilor ţariste ca el să rămână în funcţia de tutore al coloniilor bulgare. Sub administraţia lui D. Vatikioti se aflau bulgarii din ţinuturile Hotărniceni, Codru, Greceni, Tomarova, Bender şi din oraşul Chişinău. Istoricul D. Mincev considera că Vatikioti, de fapt, nu reuşeşte să ocupe acest post pentru că e bolnav şi moare [85, p. 20]. În ajutorul lui a fost trimis funcţionarul Malevin [8, inv. 1, d. 355, ff. 98-99; d. 372, f. 137].

În mai 1818, ţarul, însoţit de secretarul de stat I. Kapodistrias, a vizitat gubernia Novorosia şi Basarabia. Această vizită a avut drept scop verificarea situaţiei din Basarabia după anexare şi a coloniştilor de aici conform intereselor imperiale în Balcani. Aflând despre vizita lui Alexandru I în Basarabia, bulgarii au trimis la el o delegaţie pentru a cere privilegii. După întâlnirea acesteia cu ţarul, mulţi funcţionari au fost demişi din funcţii. Alte plângeri ale coloniştilor au fost remise ministrului Afacerilor Interne, Osip Kozodavlev [251, p. 208].

Imediat după întâlnirea cu bulgarii, prin decretul imperial din 22 martie 1818, a fost instituit Comitetul de Tutelă pentru Coloniştii Străini din sudul Rusiei, pus sub autoritatea Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei. Comitetului i-au fost subordonate administraţiile coloniştilor străini din guberniile Herson, Taurida, Ekaterinoslav şi regiunea Basarabiei. Şef al Comitetului a fost numit I. N. Inzov. El a fost ales pentru că bulgarii îl cunoşteau şi îl stimau [12, inv. 1, d. 70, ff. 144-146; 165, p. 34].

Coloniştii bulgari îl consideră cel mai valoros ocrotitor şi îndrumător al lor pe generalul I. N. Inzov (1768-1845), numit de împărat la 7 martie 1818 drept tutore principal [36, p. 17].. Imediat după numirea în calitate de tutore principal al coloniştilor, Inzov întreprinde o călătorie de informare şi documentare în Bugeac. În raportul său către împăratul Alexandru I el scria: „Coloniştii bulgari merită pe deplin înalta protecţie pentru hărnicia lor, buna purtare şi activitatea lor în acest loc" (Mincev 1938, 20). Grija deosebită manifestată de către Inzov faţă de colonişti i-a făcut pe unii cercetători să remarce că „în dorinţa de a proteja coloniştii de presiunile autorităţilor centrale, el

trecea cu vederea unele ordonanţe venite de la superiori", iar aceste acţiuni, la rândul lor, îşi lasă amprenta asupra situaţiei sociale din Basarabia [160, p. 36].

La 29 decembrie 1819, drept rezultat al intervenţiei lui Inzov, ţarul Alexandru I emite un decret (ucaz) imperial prin care acordă coloniştilor bulgari din Basarabia ţaristă drepturi şi privilegii deosebite. Acest ucaz a fost păstrat cu grijă în altarul catedralei din oraşul Bolgrad. Ucazul cu privire la stabilirea în regiunea Basarabia a bulgarilor şi a altor colonişti transdanubieni şi instituirea districtelor pentru amplasarea lor era alcătuit din 16 articole şi prevedea modalitatea de stabilire în Basarabia a coloniştilor transdanubieni şi privilegiile de care aceştia pot beneficia. Prima preocupare a fost reglementarea dreptului de proprietate; aceasta s-a făcut pornind de la împărţirea bejenarilor în cinci clase după vechimea stabilirii lor [235, p. 517-520]:

a) *bejenarii veniţi de peste Dunăre în timpul ocârmuirii otomane;*
b) *bejenarii veniţi de peste Dunăre în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812;*
c) *bejenarii stabiliţi anterior pe pământurile statului;*
d) *bejenarii care în vremea ocârmuirii otomane s-au aşezat pe pământurile proprietarilor supuşi legilor Moldovei;*
e) *bejenarii stabiliţi pe pământurile numite Icasaat şi Musaitu, aflate în judeţul Cahul* [65, p. 16].

Pentru categoria *a*, adică pentru cei veniţi în timpul ocârmuirii otomane, s-a prevăzut, pe lângă dreptul de aşezare şi de muncă pe pământurile statului, o scutire de orice dare şi prestaţie către stat pe o perioadă de trei ani.

Coloniştilor din categoria *b*, pe lângă aceleaşi drepturi, li se acordă o scutire de dări şi prestaţii pe o perioadă de şapte ani.

Persoanelor din categoria *c* nu li se acordă nicio scutire, avându-se în vedere că proprietatea lor era mai veche şi nu fusese atinsă şi că aceştia au avut timp pentru a-şi întemeia gospodării.

Referitor la coloniştii care, în perioada dominaţiei otomane, s-au transferat pe pământurile moşiereşti, administrate după legile Moldovei, în cazul în care aceştia vor fi strămutaţi pe pământurile statului, toate construcţiile lor gospodăreşti urmau să fie lăsate în proprietate moşierului, dacă se va dovedi că acestea au fost construite din mijloacele lui [235, c. 518].

Coloniştilor care s-au transferat pe pământurile numite Ikagaat şi Musaitu, înainte ca acestea să fie date în proprietate persoanelor particulare, şi care s-au transferat din aceste localităţi pe

pământurile de stat, li se acorda dreptul de a-şi transfera sau a-şi vinde averea care le aparţine [235, c. 518].

Imigranţii care s-au stabilit în oraşe şi pe pământurile moşiereşti primeau dreptul de a se muta pe pământurile statului, cu permisiunea autorităţilor coloniale din Basarabia.

În pofida reglementării oficiale, s-a instalat un adevărat haos, pentru că fiecare se stabilea cu traiul acolo unde dorea, fără a preîntâmpina autorităţile, deoarece nu a fost informat din ce categorie face parte şi nici nu se ducea o evidenţă în acest sens.

Fiecare familie a fost împroprietărită cu câte 60 desetine de pământ. Lotul care a fost dat în proprietatea colonistului nu putea fi supus exproprierii. Loturile rămase fără moştenitori treceau în proprietatea rudelor mai apropiate. Împărţirea loturilor între fraţi se putea face numai cu autorizaţia autorităţilor coloniale şi a capului familiei. Pentru procurarea inventarului agricol se acordau împrumuturi pe termen lung de cel puţin 10 ani. Coloniştii au fost scutiţi de orice impozit şi prestaţie către stat pe o perioadă de 7 ani.

Dacă în jurul unui sat se găsea mai mult pământ, adică dacă se constata că fiecare colonist a fost împroprietărit cu cele 60 desetine şi totuşi a mai rămas teren, coloniştii erau liberi să-l lucreze. Însă pentru fiecare desetină suplimentară, colonia plătea câte 20 de copeici [293, p. 15]. Asta fără a ţine cont de scutirile ce li se acordau coloniştilor după categorii, pe trei sau pe şapte ani, deoarece scutirile se refereau numai la cele 60 de desetine acordate fiecărei familii.

Guvernul ţarist le-a oferit coloniştilor bulgari, în 1819, condiţii similare cu cele ale coloniştilor germani. În Basarabia li s-au pus la dispoziţie 1 700 000 desetine de pământ. Scalkovski indică cifra de 554 000 desetine, din care 57 000 nu erau bune pentru prelucrare. A. Zaşciuk consideră că, în total, bulgarii, găgăuzii, moldovenii şi nemţii au primit 800 000 desetine de pământ [252, p. 36; 168, 496]. Numai în judeţele Chilia şi Cetatea Albă s-au repartizat 454 000 desetine de teren. Suprafeţele terenurilor acordate nu erau similare. De exemplu colonia Etulia a primit 3 920 desetine, Djoltai – 3 180, Bolgrad – 26 882, Comrat – 20 340, Vulcăneşti – 12 144 desetine de pământ [259, p. 400-499]. Din aceasta reiese că unii colonişti primeau loturi mai mari, iar alţii – mai mici. Unele sate au primit mai puţin pământ comparativ cu norma prevăzută de privilegii. O astfel de situaţie se atestă în localităţile unde populaţia autohtonă constituia majoritatea, situate în ocoalele Prut şi Cahul: Cartal, Satu-Nou şi Brânza; aici familiile primeau numai câte 30-37 desetine de pământ. În acelaşi timp, în satele cu un număr mic de locuitori, coloniştilor li s-a repartizat mai mult pământ decât era prevăzut. Astfel, în Beşghioz primeau câte 136,6 desetine, în Başcalia – 130,3, în Cairaclia – 293,6. În satele

care aveau mai mult pământ decât prevedea regula, iar obştile de colonişti trebuiau să plătească o taxă de 20 de parale pentru fiecare desetină suplimentară, inclusiv pentru perioada de privilegii. Remarcăm că de norma de împroprietărire s-a ţinut cont numai în satele Ciişia şi Gaidar. În acelaşi timp, potrivit datelor statistice, au rămas nerepartizate circa 78 620 desetine de pământ, care puteau fi date în folosinţă coloniştilor.

În unele cazuri, loturile cu care au fost împroprietăriţi coloniştii nu erau fertile. De exemplu, în 1835 tutorele imigranţilor transdanubieni în Bugeac, M. Butkov, scria că locuitorii satului Novopocrovca sunt nemulţumiţi de pământul primit, pentru că în sol se conţine o concentraţie mare de sare, care nu permite plantelor să crească [209, p. 23].

Alte înlesniri acordate coloniştilor bulgari au fost:

1) dreptul de a se strămuta pe pământul statului, acordat tuturor celor care trăiau în târguri sau pe moşii particulare şi care doreau acest lucru. Nu se putea, însă, strămuta nimeni fără a înştiinţa autoritatea oblastei şi autoritatea colonială. Ucazul imperial nu dădea nicio explicaţie asupra modului şi formei în care trebuia să se facă o asemenea înştiinţare, ci preciza doar: „Asemenea strămutare să nu urmeze decât numai prin ştirea autorităţii oblastei şi a celei coloniale” [252, p. 16];
2) scutirea de orice dare către fisc la vinderea vinului şi a rachiului produs de ei şi dreptul de a vinde aceste produse numai în districtele în care locuiesc;
3) scutirea de serviciul militar (ucazul prevedea însă că, după propria dorinţă, fiecare avea voie să se înscrie în armată);
4) dreptul de a trece în alte clase sociale, cu condiţia de a îndeplini anumite formalităţi prevăzute în Aşezământul Consiliului Imperial din 27 noiembrie 1812;
5) scutirea de impozitul vamal;
6) dreptul de asociere şi de a practica orice profesie;
7) cea mai de seamă înlesnire acordată coloniştilor – libertatea cultului şi a obiceiurilor proprii;
8) în cazul în care bulgarii sufereau de pe urma condiţiilor climaterice şi rămâneau fără recoltă, ei aveau dreptul să ceară de la stat ajutor sub formă de furaje şi bani [65, p. 19]. De exemplu, în 1819, generalul I. N. Inzov cere de la autorităţile centrale în calitate de ajutor pentru bulgari suma de 75 000 ruble, care a fost utilizată pentru cultivarea culturilor cerealiere. După aceasta, I. N. Inzov a scris ministrului de Interne că bulgarii au

răsplătit totul mai devreme. În doi ani (1820-1821), încheie generalul, bulgarii au ajuns la acel nivel de dezvoltare la care nu au ajuns alţi colonişti timp de 5-6 ani [4, inv. 29, d. 411, f. 405].

Ucazul ţarului din 29 decembrie 1819 prevedea şi obligaţiile pe care le aveau coloniştii bulgari, printre care:

1) după expirarea termenului în care coloniştii au fost scutiţi de dări, fiecare familie era obligată să plătească statului câte 70 de lei pe an. Pe lângă aceasta, pentru fiecare desetină, după expirarea perioadei de scutire, urma să se plătească 15-20 copeici pe an, iar dacă erau şi alte dări fixate dinainte şi pe care le plăteau şi ceilalţi supuşi ai statului, între care se aşezau cu traiul, nici coloniştii nu erau scutiţi. Toate aceste impozite erau numite dări pământeşti [252, p. 31];
2) pentru că li se făceau înlesniri şi pentru ca aceştia să nu caute profit din situaţia lor, părăsind când le va conveni colonia şi plecând din Basarabia, s-a prevăzut că oricine va fi liber de a părăsi Imperiul, lăsând pământul pe care l-a căpătat în calitate de colonist. Iar dacă avea şi pământ cumpărat în proprietate, era obligat să-l vândă sau să-l dăruiască altui colonist care rămânea în colonie. Pe lângă aceasta, el nu avea dreptul să părăsească Imperiul dacă avea datorii, cerându-i-se să plătească birul pe trei ani, după impunerea pe care o avea;
3) o obligaţie importantă impusă tuturor celor care veneau să se stabilească în Imperiul Rus era aceea de a depune un jurământ în religia sa, prin care se angaja să se supună Statului Rus. Fără această procedură nimeni nu avea dreptul să se stabilească cu traiul pe mult timp în Imperiu;
4) populaţia autohtonă care se află în districtele coloniştilor va fi inclusă în componenţa acestor districte, acordându-i-se aceleaşi drepturi de care beneficiază coloniştii [65, p. 19-20].

Ucazul stabilea şi districtele instituite în Basarabia pentru aşezarea bulgarilor şi a altor colonişti transdanubieni: Prut, Cahul, Ismail şi Bugeac. Constatăm că, în primul rând, în circumscripţiile create erau şi sate cu populaţie autohtonă majoritară (de exemplu satele Anadolca, Văleni, Fricăţei, Eschipolos, Babele, Erdec-Burnu, Colibaşi, Slobozia, Cartal, Satu-Nou, Barta, Hadji-Abdula). În al doilea rând, remarcăm că erau sate cu populaţie amestecată de autohtoni şi bulgari (Valea Perjei, Başcalia). Deducem că, în afară de bulgari, de drepturi şi privilegii au beneficiat şi autohtonii care au trăit în acele colonii. Anume aşa prevedea articolul 13 din ucazul imperial din 29 decembrie 1819: „Cei care trăiesc aici din timpurile vechi şi acei băştinaşi care

trăiesc în circumscripţiile nou-create, precum şi cei care trăiesc printre bulgari vor beneficia de aceleaşi drepturi, ca şi coloniştii bulgari". Trebuie de menţionat că, datorită lui Inzov, statut de coloniști au primit şi ţărani care au trăit din timpuri vechi în Basarabia şi, împreună cu bulgarii, s-au stabilit cu traiul în Bugeac. În anul 1819 aceştia erau în număr de 605 familii [4, inv. 29, d. 411, ff. 148-150].

Fiind nevoie de o instituţie care ar fi asigurat îndeplinirea prevederilor ucazului imperial din 29 decembrie 1819, a fost înfiinţat Oficiul din Basarabia pentru Coloniştii Străini [252, p. 45]. Instituţia dată avea drept atribuţie controlul asupra coloniilor. Ucazul prescria expulzarea celor care nu au fost ascultători şi care nu voiau să se supună autorităţilor ruse. Dacă se dovedeau asemenea fapte, făptaşul era expulzat nu doar din colonie, ci trebuia scos în afara hotarelor, însă doar după ce achita toate datoriile pe care le avea către fisc până la data când fost decisă expulzarea lui.

Graţie ucazului imperial din 29 decembrie 1819, bulgarii din Basarabia se bucurau de privilegii excepţionale, faţă de ceilalţi coloniști, ale căror drepturi au fost stabilite prin dispoziţiile „Aşezământului de înfiinţare a oblastei Basarabia" din 1818, care prevedea că „bejenarii străini sub numirea de coloniști se vor primi de a se statornici cu locuinţa în oblastea Basarabiei pe temeiul pravilelor ce există în Rusia şi se vor folosi cu politicească şi personalicească slobozenie sub apărarea ocârmuirii şi haznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei, aşijderea şi havalelor (sarcinilor) pământeşti în scurgere de patru ani din vremea ce se vor aşeza" [88, p. 21].

În scopul unei administrări mai eficiente a coloniilor bulgare, la 29 decembrie 1819, în conformitate cu decretul contelui Cociubei, pentru bulgari au fost înfiinţate patru ocoale (districte): ocolul Prutului, Cahulului, Ismailului şi Bugeacului [88, p. 45]. În ocolul Bugeacului, cu pământuri nelocuite, se puteau strămuta coloniştii transdanubieni de pe pământurile moşiereşti, din oraşe şi parţial din districtele Prut şi Cahul, în care, numărul populaţiei fiind mare, nu era suficient pământ. În 1827, pe lângă primele trei ocoale, au fost formate încă două: Bugeacul de Sus şi Bugeacul de Jos [259, c. 397]. Aceasta a însemnat pentru coloniști acordarea unei anumite autonomii administrative (**tabelul A.1.4**).

În fruntea celor patru unităţi teritorial-administrative se afla un prefect, ca reprezentant al Guvernului, care a fost numit şi plătit de acesta [363, c. 10]. În Basarabia, bulgarii au avut două centre principale, oraşele Bolgrad şi Comrat. Subprefect al ocolului Ismail, cu sediul la Bolgrad, a fost numit bulgarul din colonia Taraclia Stepan S. Panov, succedat, până la 1844, de P. Satovski. Ca subprefect al ocolului Cahul, cu sediul la Comrat, a fost desemnat bulgarul Atanas Mistankov, apoi

a urmat D. Dimitrievici-Culea. Subprefect al ocolului Bugeacul de Sus a fost, iniţial, bulgarul Constantin Koicio, iar în anii ’30 ai sec. al XIX-lea, acesta a fost înlocuit de Alexei Ilaşkov, fratele căruia a condus ocolul nou Bugeacul de Jos [347, p. 103-104]. I. Grec îi consideră reprezentanţi ai mic-burgeziei din Ismail, în timp ce I. Meşceriuk crede că sunt imigranţi de peste Dunăre [142, p. 44; 209, p. 108].

După cum observăm, în administraţia publică, bulgarii aveau deplina libertate de a-şi alege conducători dintre semenii lor. Toţi subprefecţii ocoalelor erau bulgari, cu excepţia lui Atanasie Dropolo, de la ocolul Prutului. Subprefecţii erau asistaţi de un consiliu format din patru membri, dintre care doi erau supleanţi.

Starostele coloniei, care, de regulă, dispunea de avere mare, era ales de membrii coloniei pe un termen de 2 ani, fiind ajutat de doi consilieri aleşi, doi supleanţi şi un copist. Cei cinci nu erau aleşi, ci invitaţi în colonii, pentru că la început bulgarii nu cunoşteau limba rusă pentru a scrie documentele. Ei puteau fi realeşi pentru al doilea mandat, dar în cazurile în care sătenii nu erau mulţumiţi de administrarea lor, ei puteau să-i demită prin vot în adunarea generală a satului [141, p. 58-60].

După „Ucazul” lui Alexandru I au urmat şi alte înlesniri. La 13 martie 1820, colonelul S. Malevinski, care pe atunci era comandantul infanteriei din Kamciatka, a venit la Bolgrad şi în biserica oraşului, în faţa prefecţilor ocoalelor şi a aleşilor satelor, a anunţat actul ministrului Afacerilor Interne al Rusiei, contele V. P. Kociubei [252, p. 29]. Apoi, cele două documente, „Ucazul din 29 decembrie 1819” şi „Actul din 13 martie 1820” au fost depuse în altarul hramului pentru păstrare. Bulgarii erau recunoscători ţarului rus şi au decis să construiască pe acest loc, din bani proprii, o catedrală mare.

În Actul din 13 martie 1820 au fost incluse 11 capitole din „Ucazul din 29 decembrie 1819”, 16 capitole din „Manifestul Ecaterinei a II-a din 22 iulie 1763” şi „Ucazul lui Alexandru I din 20 februarie 1804”, în care privilegiile bulgarilor au fost confirmate la egalitate cu cele ale altor colonişti străini.

Actul din 13 martie 1820 [252, p. 30-34] confirma pentru totdeauna privilegiile vechi ale coloniştilor bulgari şi stabilea altele noi:

1) Libertatea credinţei după obiceiurile şi riturile lor, fără niciun impediment din partea statului.
2) Scutirea de taxe şi impozite de-a lungul anilor indicaţi.

3) După încheierea perioadei de scutiri, ei, în termen de 10 ani, trebuiau să plătească impozite pentru folosirea pământului: pentru fiecare desetină câte 15-20 de copeici pe an. În continuare, acest impozit se stabilea la egal, ca cel plătit de toţi ţăranii statului. Însă coloniştii trebuiau, pe deasupra, să aprovizioneze armată ţaristă atunci când aceasta va trece prin colonii.
4) Eliberarea de serviciul militar şi civil. Cei care din propria dorinţă vor participa la aceste servicii au libertatea deplină să o facă, însă ei nu vor fi scutiţi de datoria de a plăti pentru ajutorul statului.
5) Dacă banii împrumutaţi de la stat nu vor fi înapoiaţi până la dată indicată, atunci termenul de returnare se prelungeşte pentru încă 10 ani.
6) Cei care se stabilesc în Rusia cu traiul trebuie să confirme acest fapt şi să depună jurământul de credinţă Imperiului şi ţarului.
7) Străinilor li se dădea voie să se mute în Imperiu cu averea lor, fără a plăti taxe vamale. Ei puteau să-şi aducă cu sine familia, precum şi doi lucrători adulţi şi patru femei. Ei aveau voie să aducă marfă în sumă nu mai mare de 300 de ruble.
8) Dacă străinul dorea să părăsească ţara, în afară de faptul că nu trebuia să aibă datorii faţă de stat, el trebuia să plătească impozite pe trei ani.
9) Li se permitea să construiască uzine, să se ocupe cu meşteşugăritul, să facă parte din bresle şi să-şi vândă marfa în tot imperiul. Acest privilegiu a fost destul de important, pentru că în Rusia ţaristă nu toţi puteau să-şi vândă marfa pe tot cuprinsul Imperiului. De exemplu, potrivit Regulamentului cu privire la comerţul din Basarabia, emis la 17 februarie 1825, a avut de suferit numai burghezia comercială autohtonă, pentru că negustorilor basarabeni li se interzicea de a-şi exporta mărfurile în Rusia [236, p. 90-95].
10) Se permitea ca străinii să cumpere pământuri de la moşieri în gubernia Novorosia, conform legii din 1 martie 1804. În cazul în care proprietarul pământului dorea să părăsească Rusia, el trebuia să vândă unei persoane care rămânea în loc. Această normă se referea şi la moştenitorul pământului.
11) Dacă coloniştii străini doreau să se stabilească cu traiul pe pământul proprietarului în orice gubernie, conform legii din 25 august 1817, proprietarul, din propria dorinţă, putea să le dea voie să se aşeze acolo. În acest caz, ei beneficiau de toate privilegiile de care se bucurau

coloniştii străini în Imperiul Rus. Cu toate acestea, moşierul trebuia să plătească impozite pentru aceştia, la fel ca pentru toţi ţăranii autohtoni.

12) Pentru un trai şi o administrare eficientă şi convenabilă, toţi coloniştii au fost puşi sub tutela Oficiului pentru Coloniştii Străini.
13) Cei care erau „neascultători şi nesupuşi" administraţiei coloniei şi care se ocupau cu „moravurile uşoare" vor fi daţi afară din Imperiu.
14) Pământurile pe care erau stabiliţi coloniştii nu puteau fi vândute, nici dăruite de colonişti fără hotărârea instituţiei speciale, în cazul dat Oficiul pentru Coloniştii Străini, conform legii din 6 septembrie 1800 despre aşezarea în Novorosia a menoniştilor.
15) Conform legii din 27 noiembrie 1812, coloniştii aveau dreptul să treacă în alte categorii sociale.

Tutorele principal al coloniştilor I. N. Inzov moare la 27 mai 1845, la Odesa, la vârsta de 77 ani. Din Odesa până la Bolgrad (300 km), trupul lui a fost dus într-un car special. Prin coloniile bulgare, sicriul era purtat pe mâini şi era pus pe car numai atunci când cei care-l duceau pe umeri se odihneau. De la porţile bisericii şi până la altar (câteva zeci de metri) aceşti oameni au mers în genunchi. La cerinţa bulgarilor, Inzov a fost înmormântat în biserica „Sf. Mitrofan". Pe mormânt sunt scrise următoarele cuvinte: „El a dat o viaţa nouă imigranţilor străini în patria nouă" [239, p. 28; 262, p. 217-228]. În afară de generalul Ivan Nichitici Inzov, despre care bulgarii basarabeni au păstrat numai amintiri bune şi recunoştinţă, numindu-l „moş Inzul" (portretul lui putea fi găsit în fiecare casă bulgărească) [309, p. 562], aceştia au avut şi un alt binefăcător – contele M. S. Voronţov (1782-1856), numit la 17 mai 1823 guvernator general al Novorosiei şi rezident plenipotenţiar al Basarabiei. Începutul administrării lui M. Voronţov în Basarabia a fost precedat de realizarea unor investigaţii la diferite niveluri: „...şase luni [...] le-a dedicat studierii problemelor oblastei" [83, p. 165].

Sub influenţa lui Mihail Voronţov, care i-a arătat împăratului Nicolai I (1796-1855) beneficiile pe care le-ar putea aduce 70 de mii de „bulgari noi" din punct de vedere economic şi politic, suveranul le acordă, la 7 iunie 1830, printr-un manifest special, înlesniri noi [237, p. 492]. În primul rând, manifestul prevedea ca bulgarii care au venit după războiul ruso-turc din 1828-1829 să fie stabiliţi cu traiul în guberniile Basarabia, Herson şi Tavria. În al doilea rând, se prevedea că meşteşugarilor, vinificatorilor, marinarilor şi pescarilor li se permite să-şi aleagă liber locul de trai şi că nimeni nu are dreptul să le interzică acestora să se aşeze cu traiul în oraşele şi satele statului sau

pe pământurile libere ale nobilimii, de comun acord cu aceasta. Cei care se stabileau în oraşe erau împărţiţi în două clase: 1) cei transferaţi în breasla marinară – pentru a stimula industria maritimă, cu scutire de plata impozitelor pe o perioadă de 25 de ani; 2) cei care vor să se înscrie în clasa mic-burgheziei, cu scutire de recrutare şi impozite pe 10 de ani [237, p. 493]. Prin această decizie, autorităţile ţariste urmăreau stimularea comerţului în oraşele din guberniile sudice şi dezvoltarea flotei maritime pentru viitoarele războaie cu Imperiul Otoman. Manifestul prevedea, de asemenea, că administraţia coloniilor trebuia să ia sub tutela sa văduvele şi orfanii, iar în alte locuri, această funcţie revenea Departamentului Asistenţei Publice. Fiecare emigrant primea paşaport rus. În cazul în care emiterea paşapoartelor întârzia şi ca imigranţii să nu fie reţinuţi, guvernatorul trimitea la vamă bilete speciale cu semnătura sa.

Bulgarii au avut şi tutori (*управляющий/попечитель задунайскими переселенцами*), care erau subordonaţi tutorelui principal, cum ar fi Lukin, colonelul Serghei Malevinski. Ultimul, până la 1826, a fost adjutantul lui I. N. Inzov şi a fost unul dintre fondatorii oraşului central al coloniştilor bulgari – Bolgrad [209, 16-17]. Tot S. Malevinski, în 1821, a condus comisia specială care se ocupa de împărţirea pământurilor din Bugeac pentru stabilirea imigranţilor transdanubieni. A urmat funcţionarul de clasa a VI-a (*коллежский советник*) P. Merder (fratele lui K. Merder, învăţătorul viitorului împărat Alexandru al II-lea), care a ocupat această funcţie până în anul 1832. În timpul lui, Bolgradul, timp de 23 de zile, în perioada 4-28 mai 1828, a fost reşedinţa împăratului rus Nicolai I, care supraveghea trecerea peste Dunăre a armatei sale, în apropiere de colonia Satu-Nou [239, p. 141]. P. Merder este înmormântat în cimitirul din Bolgrad, unde bulgarii i-au înălţat un „monument modest, dar decent” [142, p. 39; 252, p. 41]. Următorul tutore a fost Mihail Butkov, timp de 12 ani (30 noiembrie 1832 – 23 noiembrie 1844) [26, inv. 1, d. 337, f. 1]. Înainte de a fi numit în aceasta funcţie, el lucra în cadrul Ministerului de Interne ca funcţionar de clasa a 7-a pentru porunci deosebite. A fost transferat la Comitetul de Tutelă la 16 iulie 1832, în locul consilierului de stat Zaverscki. Butkov s-a mutat la Bolgrad, ca să fie mai aproape de coloniști. La 5 ianuarie 1833 el a început să exercite oficial funcţia de tutore al coloniştilor transdanubieni [26, inv. 1, d. 337, f. 4]. A făcut multe lucruri bune pentru coloniştii bulgari şi a câştigat dragostea şi încrederea lor [252, p. 41]. A sprijinit înălţarea Catedralei în Bolgrad. La 27 iunie 1833, în prezenţa lui şi a lui I. N. Inzov a fost pusă prima piatră la temelia Catedralei, construcţia căreia va fi încheiată după cinci ani. Pentru înălţarea lăcaşului, bulgarii din toate coloniile au adunat 278 391 ruble 90 copeici [293, p. 174]. În altarul central al Catedralei a fost pus spre păstrare „Ucazul ţarului Alexandru I din 29 decembrie

1819”. În anii 1845-1846, în funcţia de tutore s-au succedat consecutiv Loseev şi maiorul Aliambarov. Colonelul Ivan Arendarenko a fost ultimul tutore al coloniştilor şi a ocupat această funcţie din 1846 până în 1856. Acesta, însă, s-a bucurat de puţină popularitate în rândurile bulgarilor, pentru că el închidea şcolile din colonii, afîrmând că „educaţia pentru bulgari este inutilă şi nocivă” [143, p. 33; 232, 93].

În martie 1832 Oficiul din Basarabia pentru Coloniştii Străini (care se afla la Căuşeni) a luat sub tutela sa şi coloniştii transdanubieni. Până atunci ei erau supravegheaţi de către un tutore pentru imigranţii transdanubieni, care era subordonat Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei, organul superior de administrare a coloniştilor (a fost desfiinţat în 1871, iar coloniile au fost incluse în administraţia de zemstvă) [26, inv. 1, d. 331, f. 1]. Tutorele coloniştilor bulgari a fost transferat la acest Oficiu şi ocupa funcţia de adjunct al membrului superior al Oficiului. În total, Oficiul avea 4 funcţionari: membrul superior, adjunctul lui şi doi membri inferiori. Pentru supravegherea coloniştilor transdanubieni membrul superior al Oficiului primea 4 500 ruble pe an [26, inv. 1, d. 331, f. 4]. Pentru a înlesni corespondenţa dintre Comitetul de Tutelă şi Oficiul pentru Colonişti, în 1832, în coloniile Cubei, Ciişia şi Valea Perjei a fost înfiinţate staţii de poştă. Însă acest organ administrativ nu a activat mult timp. Deja în 1833, Oficiul a fost lichidat. Pentru administrarea coloniilor bulgare a fost creată Administraţia Coloniştilor Transdanubieni în Basarabia, cu sediul în colonia Bolgrad. Aceasta a primit un grad înalt de independenţă şi a fost un organ administrativ important. Activitatea sa se baza pe „Regulamentul despre coloniile străinilor în imperiu” [249, p. 1-101] şi pe rezoluţiile Ministerului Afacerilor Interne (până în 1837), ale Ministerului Proprietăţii de Stat şi ale Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei, în subordinea căruia se afla. Administraţia colonială a fost autonomă în raport cu organele de conducere ale Novorosiei şi Basarabiei, soluţionând toate întrebările legate de colonişti prin intermediul funcţionarilor săi.

Din cele prezentate mai sus putem concluziona că administraţia ţaristă a pus în practică o politică de acordare de privilegii coloniştilor nou-veniţi de peste Dunăre. În cadrul acestei politici, o atenţie deosebită a fost direcţionată către bulgari, care au fugit de jugul otomanilor şi căutau un adăpost paşnic. Coloniştilor le-au fost aplicate vechile decrete din secolul al XVIII-lea, referitoare la colonizarea în Novorosia, dar şi privilegii largi: lemn pentru construcţii, acordare de loturi mari de pământ în folosinţă ereditară (nu în proprietate privată), scutire de dări şi prestaţii pe o anumită perioadă etc. Bulgarii au primit, în primul rând, statutul special de colonişti – proprietari de pământ, care prevedea anumite înlesniri sociale şi ecomomice. Discriminarea în privinţa repartiţiei

pământurilor, operată prin lege, avea un obiectiv demografic şi politic. Bugeacul, declarat teren al statului, a fost distribuit coloniştilor. În timp ce locuitorilor moldoveni din regiune li s-au acordat câte 12 desetine de fiecare familie, coloniştii bulgari au primit câte 60 desetine (66 ha). În al doilea rând, s-au stabilit relaţii agrare între coloniştii transdanubieni şi organele Rusiei feudale, prin noua politică fiscală ce prevedea scutirea de impozite şi prestaţii pe o anumită perioadă de timp. În al treilea rând, coloniile bulgare au primit o anumită autonomie sub administraţie specială. În al patrulea rând, Oficiul din Basarabia pentru Coloniştii Străini, în frunte cu tutorele, trebuia să monitorizeze dezvoltarea bulgarilor în anumite domenii ale economiei şi să supravegheze bunăstarea şi liniştea în colonii.

De ce anume bulgarilor basarabeni le-a fost acordată atâta atenţie? Considerăm că răspunsul la această întrebare se află în conţinutul politicii externe şi interne a Imperiului Rus. În primul rând, pe exemplul bulgarilor administraţia ţaristă a vrut să demonstreze popoarelor care se aflau sub regimul otoman că este protectorul adevărat al popoarelor slave şi balcanice. În viitor, aceste popoare (sârbi, bulgari, greci etc.) trebuiau să asigure trecerea armatei ţariste spre Constantinopol. Bulgarii erau cunoscuţi în Balcani drept un popor de agricultori harnic. Prin acordarea privilegiilor, guvernul rus a dorit să-i încurajeze să se ocupe cu agricultura, ceea ce, de fapt, a adus la aşa-numita înflorire a stepei. În schimb, ei urmau să aprovizioneze cu alimente şi furaje armata ţaristă în următoarele războaie ruso-turce. Totodată, putem constata că, în schimbul „ajutorului creştinesc" acordat, Rusia conta pe loialitatea bulgarilor.

3.2. Rolul bulgarilor în viaţa economică a Sudului Basarabiei

Coloniştii, de la începutul aşezării lor în Basarabia, s-au bazat pe creşterea de vite ca pe un sector economic important. Pentru această activitate au existat condiţii şi cerinţe preliminare necesare. Imigranţii care au ajuns în Bugeac cunoşteau foarte bine acest domeniu, iar cei mai mulţi dintre ei au adus cu dânşii turme de bovine. Autorităţile ruse au fost interesate de dezvoltarea creşterii animalelor, fiindcă pentru războiul cu Imperiul Otoman exista necesitatea de un număr mare de vite pentru transportarea încărcăturilor militare, precum şi pentru aprovizionarea armatei cu carne şi grăsimi animaliere.

Condiţiile naturale pentru creşterea animalelor erau bune, iar colonişti nu au ezitat să profite de acestea. Ei creşteau vite mari cornute, cai, ovine şi, în număr mai mic, capre. Creşterea de bovine

şi cabaline la început a fost necesară din cauza că prelucrarea solului necesita aplicarea unei puteri fizice apreciabile. În 1850, A. Skalkovski a remarcat importanţa bovinelor şi ovinelor în economia agricolă a coloniştilor: „Acestea sunt necesare şi ca forţă de muncă pentru agricultură şi transportul greutăţilor mari, şi ca obiect al comerţului, bovine – prin vânzarea turmelor, grăsimii şi pielii, şi ovine – prin carne, lapte, coarne şi oase”. Chiar şi bălegarul de vite era un material important în calitate de combustibil, cunoscut sub numele de „cărămidă” sau „kizeak”. În prima jumătate a secolului al XIX-lea. aproape 80% din pământurile coloniştilor au fost folosite pentru fânaţuri şi păşune. Este interesant că pentru creşterea de vite se foloseau atât terenuri arendate, cât şi cele achiziţionate de la marii proprietari. Despre succesele obţinute de colonişti în acest domeniu vorbesc datele aduse de I. Meşceriuk, care a analizat diverse surse statistice şi a constatat că în perioada 1820-1856 numărul de vite mari cornute a crescut de 1,8 ori, iar numărul de cai a crescut de 2,6 ori [209, p. 58]. O familie prosperă de colonişti era considerată una care avea în gospodărie la 25 de capete de vite mari cornute, o familie cu venit mediu poseda până la 15 vite, iar una săracă – trei sau mai puţine vite [10, inv. 1, d. 563, f. 15].

Cei mai mulţi imigranţi au sosit în Bugeac cu multe vite, care erau destule şi pentru dezvoltarea creşterii de vite, şi pentru utilizarea animalelor ca forţă de tracţiune. Să analizăm situaţia în domeniul creşterii bovinelor şi cailor. Datele statistice din 1820 arată că, în medie, unei gospodării de colonişti bulgari îi reveneau 2,7 cai şi 9,65 bovine [209, p. 58]. Cele mai prospere erau coloniile: Taraclia – 873 cai per total, Cişmichioi – 822, Vulcăneşti – 590, Caragaci – 556, Cubei – 546 şi Ceadâr-Lunga – 468 [10, inv. 1, d. 563, ff. 11-16v.]. Către 1827, unei gospodării de colonişti din Taraclia îi revenea în medie: cai – 2,7, bovine – 9. Per total, în acel an 1827, aici erau 344 cai şi 1171 bovine [259, p. 405]. Şeptelul de bovine a constat în principal din rase caracteristice pentru zona basarabeană. Către 1837, în coloniile bulgare se numărau 19 616 cai şi 64 236 vite [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Dată fiind disponibilitatea de păşuni întinse, cea mai mare cotă a vitelor a fost înregistrată în districtul Bugeacul de Sus, constituind 21 211 cai şi 6 139 vite. Creşterea bruscă a numărului de animale este legată de sosirea noilor imigranţi de naţionalitate bulgară de peste Dunăre, după 1829. Este bine cunoscut faptul că mulţi imigranţi au venit în Basarabia cu turme mari de bovine. Pe scară largă se utilizau boii, care se înhămau câte două sau trei perechi la plugul greu cu brăzdar de fier. Conform datelor pentru 1820, doar în Taraclia au existat 1000 boi, urma colonia Tatar-Copceac (620 boi) şi câte 600 boi erau în Curci şi Caragaci [10, inv. 1, d. 563, ff. 11-16v.]. Cu toate acestea, numărul boilor în colonii va scădea repede. Reducerea numărului de vite mari cornute

se datora faptului că odată cu apariţia noului plug, uşor, a scăzut necesitatea de forţa lor fizică, deoarece la plugul uşor se înhăma un singur cal, în loc de doi boi. Un alt motiv pentru reducerea numărului de vite şi cai a fost moartea lor de foame şi de epizootii frecvente.

Cea mai rentabilă din punctul de vedere al condiţiilor naturale din Bugeac era creşterea de ovine, domeniu în care bulgarii aveau o tradiţie îndelungată şi bogată. Pentru dezvoltarea acestei ramuri economice coloniile bulgare dispuneau de terenuri întinse în luncile râurilor basarabene. Aici existau păşuni, fâneţe naturale şi, cel mai important – sursă de apă pentru animale.

Coloniştii preferau rasa de oi Ţigaie. Această rasă a fost adusă de colonişti. Ea are o capacitate înaltă de adaptare la climatul cald şi secetos specific zonelor de şes. Tonsura anuală de lână ajunge la 3-4 kg, de la un berbec – 6 kg de lână, randamentul anual de lapte – 95-100 litri de 6,3% grăsime [208, p. 412-413]. La începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, coloniştii au început să crească oi Merinos, aduse de autorităţile regiunii din Spania. Încrucişarea rasei Merinos cu rasa Ţigaie a dus la apariţia unei rase de ovine ameliorate. Coloniile Bolgrad, Taraclia, Comrat, Cazaclia, Vulcăneşti şi Enichioi au obţinut cele mai bune rezultate în creşterea rasei noi de oi [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Produsele de origine ovină se foloseau în primul rând pentru nevoile gospodăriei ţărăbneşti: hrană, îmbrăcăminte şi amenajarea casei. În acelaşi timp, bulgarii vindeau lână de oi, brânză, piele de oi. Coloniile erau adesea vizitate de negustori, care livrau produsele în porturile dunărene.

Statisticile arată că, în pofida recoltelor slabe din anii 1821-1824. numărul de oi în colonii a crescut. De exemplu, dacă în 1820, în colonia Taşbunar erau 1000 oi, atunci în 1827 erau 3560 oi şi în 1842 – 3731 oi [10, inv. 1, d. 563, f. 18; 28, inv. 1, d. 7682, ff. 20-20v.; 209, p. 68]. O situaţie similară a fost înregistrată la Taraclia: în 1819 erau 9100 oi, în medie – o familie avea 60 oi; în anul 1820, aici erau 9 103 oi şi 426 vite mici cornute; către 1827, acest număr a crescut, ajungând la 10 628 animale. Cu toate acestea, erau frecvente cazurile de mortalitate. Cel mai mare nivel de mortalitate este înregistrat în anii 1831-1834 – o perioadă de secetă şi recolte slabe. În ciuda acestui fapt, coloniştii au sprijinit populaţia de ovine şi chiar au încercat s-o mărească, aşa că, de exemplu, în 1837, în Bolgrad s-au recenzat 36 089 oi; în 1843 erau deja 57 847 oi [4, inv. 29, d. 610, f. 94; 28, inv. 1, d. 7682, ff. 21-22].

Dezvoltarea oieritului industrial este atestată de prevalarea în colonii a câşlelor mari (stâne de iarnă sau şi de vară). În Taraclia existau două astfel de câşle. Una din acestea se afla în posesia cetăţeanului austriac Alexander Kanota. El a sosit în Basarabia, în anul 1817. Aici erau amenajate 3

case de răchită şi erau angajaţi 8 bărbaţi. În această câşlă ţineau 3 200 oi Merinos, 150 cai, 150 vite mici cornute, 30 boi, 28 vaci [10, inv. 1, d. 563, f. 152].

A doua câşlă era deţinută de cetăţeanul austriac Aldi Kriştiţ. El a sosit în 1818. În marea lui gospodărie, în 1820, au lucrat 9 familii şi 8 burlaci (celibatari). Aceştia locuiau într-un bordei şi cinci case de răchită particulare. Aici erau crescuţi 100 cai [10, inv. 1, d. 563, f. 152].

Printre marii proprietari de câşle erau şi migranţii bulgari. În seliştea Djighilbai, trei câşle au aparţinut unor bulgari din Tucicov. Acolo creşteau 1500 oi, 200 cai, 100 boi, 120 vaci şi 176 vite mici cornute. Unele surse indică faptul că în 1838 coloniştii Deci şi Baniev din Taraclia au avut o mare turmă de oi [10, inv. 1, d. 563, f. 121; 15, inv. 1, d. 584, f. 7]. Crescătorii de oi angajau şi ciobeni, căci nu era obligatoriu ca în această ocupaţie să fie antrenaţi doar colonişti. Datorită plăţilor înalte, aici se angajau şi oameni din alte sate. Este cunoscut faptul că în 1827, din satul Aluat în Taraclia s-a angajat ca păstor Ivan Ianov Cimpoieş. El a lucrat aici timp de un an, după ce, împreună cu tatăl său, a plecat în Moldova. În 1837, în sat „la munca" a venit un băiat din satul Carbun, judeţul Bender – Grigorie Ţibirica (14 ani), plata acestuia a constituit 7 berbeci un an [15, inv. 1, d. 584, f. 7; 28, inv. 1, d. 2689, f. 6].

După cum putem vedea, în câşle se concentra toată bogăţia proprietarilor, care consta aproape exclusiv din turme de bovine, de oi şi cirezi de cai. De asemenea, aici se stabileau familiile angajaţilor şi lucrătorii celibatari care nu deţineau nicio proprietate. Este demn de remarcat faptul că principalii crescatori încercau să ia în arendă, cu ajutorul autorităţilor locale, mari porţiuni de teren viran din colonii. Sprijinul acordat acestora de către autorităţ era explicat de interesul Rusiei în reducerea importurilor de lână fină, care trebuia să fie înlocuită cu lână merinos, care putea fi furnizată de către crescătorii mari de ovine din sudul Rusiei. În plus, potrivit autorităţilor, era necesar de vândut coloniştilor oi de rasa Merinos, pentru încrucişarea cu oi de rasa Ţigaie şi de rasa cu lână aspră [209, p. 72]. Surplusul de animale şi de produse animaliere se vindeau pe pieţele din Tucikov şi Reni. Preţurile stabilite în 1820 indică faptul că costul unui cal ajungea la 150 de lei, o pereche de boi – 120 lei, vacile şi vitele mici erau vândute cu 45 de lei [15, inv. 1, d. 584, f. 121].

Pentru întreţinerea vitelor, coloniştii recoltau fân. Potrivit datelor pentru anul 1852, coloniile bulgare deţineau 168 938 desetine de pajişte. Cea mai mare parte din aceste terenuri se afla în Bugeacul de Jos (53 983 desetine), mai puţine în districtul Cahul-Prut (30 323). Cele mai extinse păşuni erau în districtul Ismail: Bolgrad (7 789 desetine), Babel (3 442), Caracurt (3 187), Taraclia (3 019). Cel mai bun timp pentru cositul fânului era perioada de la Sf. Petru (13 iulie) până la Sf.

Proclu (25 iulie). Bulgarii participau la cosit cu întreaga colonie, apoi fiecare gospodărie primea cantitatea necesară de fân. Este cunoscut că în anul 1834 au fost clădite 3 323 căpiţe de fân [13, inv. 1, d. 3, ff. 8-26; 28, inv. 1, d. 3672, ff. 2-2v.].

O ramură agricolă nouă pentru toţi coloniştii bulgari a fost creşterea porcilor. În metropolă, ei practic nu ţineau aceste animale. La noul loc de trai acestei ramuri de asemenea i se acorda puţină atenţie. În primul rând, la început erau foarte puţini porci: în 1828, în cele 58 de colonii creşteau porci doar în Ceadâr-Lunga (14 capete), Ivanovca (10), Colibaşi, Congaz, Caragaci (câte 7), Tomai (6), Gaidar şi Beşalma (câte 5), Curci (4), Beşghioz (3), Avdarma (2), Cazaclia (1): în total, 76 de capete. Treptat, numărul lor va creşte, de exemplu în Bolgrad, în 1837 erau 490 porci, deja în 1842 numărul lor a ajuns la 1 702 [4, inv. 29, d. 610, f. 96; 28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-170; d. 7682, f. 32]. Potrivit observaţiilor cercetătorilor, bulgarii basarabeni încă din anii '60 ai sec. al XIX-lea ţineau în gospodărie unul sau doi porci pentru satisfacerea nevoilor personale [353, c. 186].

Pe locul al doilea în economia imigranţilor bulgari se află cultivarea pământului. Această activitate a fost facilitată de o serie de factori. Odată ce s-au stabilit în Basarabia, coloniştii bulgari au început să prelucreze terenurile arabile din Bugeac. La acea vreme regiunea reprezenta o stepă cu buruieni şi arbuşti, care păreau a fi păduri nesfârşite şi impenetrabile. Coloniştii au dat foc tufişurilor uscate şi buruienilor, astfel că cenuşa a constituit un îngrăşământ natural pentru fertilizarea câmpului. Noaptea focul se vedea de departe. Din Dobrogea şi de peste Prut s-a putut urmări această imagine neobişnuită [347, p. 2]. Un efect negativ asupra stării solului din regiune îl are erozia eoliană: vânturile din direcţia nord-est erodau stratul superior al solului în lunile de vară, schimbându-se cu o acalmie sufocantă. Aceasta provoca uscarea plantelor, în special în timpul înfloririi şi al umplerii bobului. Astfel, obţinerea unei recolte bogate depindea de condiţiile naturale.

Pentru ca imigranţii bulgari să poată face agricultură, statul rus trebuia să le dea pământ şi să determine suprafaţa de teren arabil pentru fiecare gospodărie. Conform decretului guvernamental din 1819, terenurile au fost date obştii săteşti în folosinţă veşnică, excluzându-se posibilitatea de înstrăinare sub orice formă. Fiecare familie a primit 60 desetine de pământ [174, p. 543], dar acest teren nu se afla în stăpânirea privată individuală a familiei, ci în stăpânirea comună a obştii. La începutul lunii mai 1821, prin ordinul lui Inzov a fost creată o comisie, în care au intrat S. Malevinski (preşedinte), inginerul hotarnic Pisarenko şi asistentul său, inginerul hotarnic Opaţki, angajaţi ai biroului de cadastru din Basarabia (Biroul Regional de Hotărnicie din Basarabia) etc. [209, p. 16]. Datorită lucrărilor acestei comisii, au fost delimitate districtele coloniale şi coloniile de

imigranţi, au fost stabilite hotarele terenului fiecărui colonist. Drept urmare, bulgarii au primit posibilitatea de a se ocupa liber cu agricultura. Conform datelor statistice pentru 1827, în districtul Ismail, coloniştilor le-a revenit o suprafaţă de 135 426 desetine de teren arabil, în Bugeacul de Sus – 140 230, în Bugeacul de Jos – 6 720 şi în ocolul Prutului – 499 814 desetine [209, p. 16]. Dacă vom compara nivelul asigurării cu pământ a coloniştilor cu cel al altor categorii sociale din Basarabia, observăm că bulgarii au avut în folosinţă mai mult teren. În 1861, după suprafaţa de teren cultivabil deţinut, coloniştii, cu 415 998 desetine, erau surclasaţi doar de nobili, care aveau în proprietate 2 271 360 desetine. Urmau ţăranii de stat – 284 126 desetine, clericii – 241 970, răzeşii – 220 191, cazacii din Novorosia – 56 085 şi alţi deţinători de terenuri – 21 300 [148, p. 113].

Cu toate acestea, din cauza supraaglomerării, multe colonii bulgare de la bun început s-au dovedit a fi într-o situaţie dezavantajoasă. Astfel, dacă o parte din colonii au primit mai mult de 60 desetine per familie, cum ar fi: Cairaclia cu cătunele – 293,6 desetine per familie, Zadunaevca – 152,2, Beşghioz – 136,6, Başcalia – 130,3, Novopocrovca – 115,8, Ivanovca – 104,3, Banovca – 103,1, atunci anumite colonii, aflate în special în districtele Bugeacul de Jos, Cahul şi Prut, au primit mai puţine desetine per familie: Fricăţei – 30,6, Cartal – 34,3, Satu-Nou – 35,3, Anadolca – 36,4. Această distribuţie inegală a terenurilor a dus la apariţia ţăranilor fără pământ, care au fost forţaţi să meargă în alte colonii. Dacă în unele colonii au fost terenuri în plus, de exemplu în Ciişia, după repartizare au rămas 360 desetine, suficiente pentru 6 familii, atunci în Taraclia nu ajungea pământ pentru 30 de familii, care intenţionau să caute teren liber în alte locuri [259, p. 404]. Cinci ani mai târziu, în 1832, cota de teren per familie în Taraclia s-a redus la 36,7 desetine [207, p. 139]. Astfel, încă de la început Taraclia a intrat în categoria aşezărilor „cu puţin pământ”. Printre celelate colonii aceasta a fost cel mai puţin asigurată (Corten – 41,6 desetine, Cubei – 40,0, Valea Perjei – 47,4) [221, p. 522]. În anul 1837, găsim la Taraclia 9 542 desetine de teren cultivabil, deţinute de 255 de familii. Astfel, fiecărei familii îi reveneau 37 desetine 1 007 stânjene de pământ. În 1853, colonia poseda 9 752 desetine de teren arabil, care se afla în posesia a 220 de familii [4, inv. 29, inv. 610, f. 82-87; 13, inv. 1, d. 3, f. 14v.]. Prin urmare, fiecare familie deţinea 44,3 desetine. Din cauza creşterii populaţiei, locuitorilor din Taraclia le-au fost alocate suprafeţe suplimentare de teren din fondul funciar de stat. Lipsa de pământ persista, din cauza faptului că populaţia a crescut, iar loturile de teren individuale au rămas practic de aceeaşi dimensiune [221, p. 319] Această situaţie şi interesul guvernului de a primi plăţi de pe terenuri depline au condus la faptul că Comitetul de Tutelă a

purces la relocalizarea unor familii din coloniile supraaglomerate în alte sate, unde exista surplus de terenuri.

Principala provocare economică pe care guvernul a căutat să o rezolve a fost cultivarea cernoziomurilor. Însă pentru desţelenire era nevoie de un număr mare de animale de tracţiune, seminţe şi unelte agricole, în special pluguri, etc. Resursele proprii ale coloniştilor erau puţine. Guvernul a înţeles complexitatea situaţiei, şi coloniştilor le-au fost date credite cu scutire de impozit. Dar, totodată, prin lege, coloniştii erau obligaţi să desţelenească cel puţin 5 desetine pe an. În caz de neîndeplinire a acestei cerinţe, ţăranul putea supus la pedeapsă corporală, amenzi, confiscarea averii şi altele [209, p. 113].

În baza unei instrucţiuni emise în octombrie 1821 de I. N. Inzov, în coloniile bulgare a fost stabilită o procedură strictă pentru utilizarea terenurilor. Tot terenul satului urma să fie împărţit în mai multe părţi, astfel încât lotul agricol, după epuizare, să fie înlocuit cu unul nou, lăsând primul pentru odihnă (pârloagă) şi pentru păşunat, care, prin urmare, avea să fie îngrăşat de animale timp de câţiva ani. Terenurile arabile se distribuiau între toţi locuitorii satului, „în mod uniform şi cu bună-credinţă” [253, p. 61]. Fiecare sătean avea propria linie (delniţă) în câmpurile de grâu, secară, porumb. Tinerele familii se egalau în drepturi cu cele vechi şi, prin redistribuirea regulată a terenurilor, obţineau ternuri egale cu ceilalţi. Folosirea comună a terenurilor obştii şi sistemul de redistribuire au existat până la începutul secolului al XX-lea. Deşi fiecare familie, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, avea 60 desetine de pământ, din acestea se semănau nu mai mult de 10 desetine. O mică parte era rezervată pentru livezi, vii şi grădini. Restul terenului aparţinând coloniei era utilizat pentru creşterea vitelor şi oilor. Acest lucru este demonstrat de statistici. De exemplu, la 1 ianuarie 1852 suprafaţa terenurilor arabile în coloniile din districtul Ismail a constituit 38 741 desetine, în timp ce păşunile au cuprins 45 342 desetine. În districtul Bugeacul de Sus situaţia este şi mai evidentă: terenuri arabile erau 42 312 desetine şi păşuni – 46 615 desetine [13, inv. 1, d. 3, ff. 8-26]. Pe baza datelor medii pentru coloniile imigranţilor transdanubieni, pot face la concluzia că, în coloniile din anii '20 ai secolului al XIX-lea, suprafaţa terenului arabil era de 10%, la mijlocul secolului – până la 2%, începând cu anii '70 – 50% şi mai mult [151, p. 275; 209, p. 91-95]. Unul din cele mai importante motive care împiedica dezvoltarea agriculturii în coloniile bulgare au fost recoltele slabe, cauzate de secete frecvente. O secetă puternică a fost în 1822. De asemenea au fost foarte săraci în recoltă anii 1830, 1832, 1834, 1857, 1865-1867, atunci când câmpurile semănate nu au dat roadă de floarea-soarelui. Secetele se repetau periodic, o dată la şapte ani. Un impact

devastator asupra culturilor îl avea grindina, diverşii dăunători – omizi, veveriţe, şoareci de câmp. Lăcustele au cauzat pagube enorme în 1836, 1846-1848, 1859, 1861-1863 ş.a. În perioada 1844-1866, în Basarabia au fost 6 ani cu recoltă foarte mică, 7 ani cu recoltă săracă şi doar 6 ani bogaţi [148, p. 90; 221 p. 96-97].

Stabilirea pe pământuri fertile a permis coloniştilor bulgari să practice agricultura, însă ei trebuiau să depună un efort fizic enorm pentru prelucrarea pământurilor înţelenite, acoperite de iarbă deasă şi înaltă. Iniţial, bulgarii au folosit sistemul de agricultură cu ţelină (*залежное земледелие*), care a prevalat până la miljlocul sec. al XIX-lea. Ulterior au început să fie folosite unelte agricole perfecţionate, cum ar fi plugul perfecţionat, utilizat „pentru aratul pământurilor uşoare şi pentru aratul pământurilor înţelenite". Astfel, sistemul de agricultură cu ţelină a fost înlocuit de sistemul de agricultură cu pârloagă (*переложное земледелие*).

Exploatarea ţelinei din Bugeac, dezvoltarea agriculturii în regiune depindeau, într-o mare măsură, de asigurarea coloniştilor cu unelte agricole. O parte din colonişti au adus cu ei uneltele lor de pe vechile proprietăţi. Agricultorii lucrau pământul cu pluguri de lemn cu brăzdare de fier, grape, volocuşe, foloseau plăci de treierat, pietre şi seceri, furci, greble, sape. Recoltarea cu seceri era aproape în exclusivitate realizată de femei, în timp ce cositul era obligaţia bărbaţilor. Fiecare familie deţinea inventarul necesar de unelte agricole: seceri, coase, greble, furci de lemn, lopeţi, site de dimensiuni mari şi mici etc.

Iniţial, ţăranii dădeau preferinţă plugului de lemn cu brăzdar de fier. În anii '50-'60 ai secolului al XIX-lea, din ce în ce mai des au început să folosească plugul bulgar, cunoscut şi sub numele de basarabean, care era mai uşor şi asigura o calitate mai bună a arăturii [221 p. 106]. Statisticile arată că aproape toate coloniile au fost asigurate cu unelte agricole. Încă din 1837 cea mai mare cantitate de pluguri şi grape se afla în gospodăriile coloniale din Bolgrad – 149 pluguri şi 161 grape, în Taraclia – 100 pluguri şi 69 grape, Cubei – 96 pluguri şi 27 grape, Doluchioi – 70 pluguri şi 2 grape, Tvardiţa – 70 pluguri şi 7 grape. După cinci ani, ponderea instrumentelor modernizate a crescut, în 1842 s-au înregistrat următoarele date: în Bolgrad – 208 pluguri şi 200 grape, colonia Taşbunar – 96 pluguri şi 38 grape, în Tvardiţa – 88 pluguri şi 88 grape, în Doluchioi – 76 pluguri şi 47 grape. În termeni generali, la 1 ianuarie 1852 situaţia din districtele coloniale era după cum urmează: cel mai bine a fost asigurat cu unelte agricole districtul Bugeacul de Jos – 246 pluguri şi 2 270 grape, urma ocolul Cahul-Prut – 1870 pluguri şi 987 grape, districtul Bugeacul de Sus – 1 790 pluguri şi 1 662 grape, şi districtul Ismail – 1 706 pluguri şi 1 469. O astfel de poziţie

inegală în prezenţa uneltelor agricole în colonii şi districte, în general, se explică prin diferenţele de suprafeţe arabile şi de populaţie de sex masculin. Pentru comparaţie, observăm că, în acel an 1852, în districtul Bugeacul de Jos terenul arabil a constituit 42 312 desetine, cu 13 038 lucrători de la 16 la 60 de ani, în timp ce în districtul Ismail se găseau 38 741 desetine, cu doar 6 404 de lucrători. În total, în coloniile de imigranţi transdanubieni erau 7 828 pluguri şi 6 398 grape [4, inv. 29, d. 610, f. 302; 13, inv. 1, d. 3, f. 8; 28, inv. 1, d. 7682, f. 16]. Creşterea numărului de instrumente este dovada unei cultivări mai intensive a terenurilor arabile şi a extinderii pământurilor cultivate. Odată cu creşterea cantităţii de produse agricole a crescut numărul de căruţe, care au fost utilizate pentru transportul produselor în moşii şi pieţe. În 1852, în districtul Bugeacul de Jos au fost 8 981 căruţe, în Ismail – 4 547, în Bugeacul Superior – 4 270, Cahul-Prut – 3,854. În total, în posesia coloniilor au fost 21 652 căruţe [13, inv. 1, d. 3, f. 8]. Iar cu 19 ani mai devreme, în colonii erau doar 9 550 căruţe. Unele familii au avut mai multe căruţe. De exemplu, în colonia Ceşmeaua-Văruită din ocolul Ismail, 33 de familii aveau câte 2 căruţe, iar 25 de familii aveau câte 2-4 căruţe [209, p. 43, 47].

În ceea ce urmează ne vom opri la problema culturilor cultivate în coloniile basarabene ale imigranţilor transdanubieni.

Spre deosebire de gospodăriile ţăranilor şi răzeşilor moldoveni, în care locul principal în structura culturilor îl ocupa porumbul, care acoperea consumul intern, în structura culturilor semănate de coloniştii bulgari predomina grâul de primăvară şi de iarnă, care, în mare măsură, mergea la vânzare [148, p. 91]. Grâul de primăvară – „arnăutka” – acoperea mai mult de jumătate din suprafaţa cultivată. Acest lucru se datorează tradiţiei (bulgarii au cultivat acest soi în patrie), precum şi condiţiilor climatice şi pedologice [221, p. 89]. În plus, arnăutka satisfăcea nevoile proprii ale ţăranilor şi se bucura de cerere pe piaţa internă şi externă. Faptul că coloniştii preferau „arnăutka” este arătat în observaţiile personale ale inspectorului pe agricultură din provinciile sudice ale Rusiei, H. Steven. În 1841 el a subliniat că imigranţii transdanubieni nu vor renunţa la „arnăutkă” atât timp, cât vor avea pământuri în abundenţă şi vor folosi în acest scop terenuri noi, chiar dacă acestea se vor afla la 80 de mile distanţă de satele lor [260, p. 124]. În primii ani după aşezarea bulgarilor pe pământurile neexploatate, ei strângeau recolte relativ înalte. Primele date privind culturile şi recoltele din coloniile imigranţilor transdanubieni se referă la 1828 [28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-170]. Documentul respectiv, întocmit de tutorele Merder, foarte bine reflectă structura culturilor agricole. Cu o populaţie de 28 331 persoane (5 470 familii), în colonii au fost semănate 22 715 cetverturi de grâu de primăvară, iar recolta a constituit 99 532 cetverturi. Lideri, după

rezultatele recoltei acestei culturi în districtul Ismail, au fost: Cişmichioi (5 677 cetverturi), Slobozia (3 454 cetverturi) şi Vulcăneşti (3 288 cetverturi). În acelaşi timp, în districtul Cahul, cea mai mare recoltă de grâu de primăvară s-a adunat în colonia Hagi-Abdula (2 213,5 cetverturi), în timp ce în districtul Ismail, pe primul loc a ieşit Bolgrad (7 218 cetverturi). În Bugeac o recoltă bună s-a adunat în Comrat (4 957 cetverturi) şi Cazaclia (3 415,5 cetverturi).

A doua cultură cerealieră preferată de coloniști a fost grâul de iarnă. A fost semănată, în 1828, într-o cantitate de 287 cetverturi şi au fost recoltate 642 cetverturi. Coloniştii au semănat, de asemenea, 57 cetverturi de secară, recolta a constituit 119 cetverturi. În anul de raportare 1828, coloniştii au adunat o cantitate semnificativă de ovăz – 2 456 cetverturi, şi de orz – 13 478 cetverturi [28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-172].

Statisticile arată că, cu timpul, proporţia grâului de primăvară în colonii a crescut semnificativ: dacă în 1833 vor fi semănate 25 853 desetine, deja în 1843 suprafaţa de cultivare a acestei culturi a ajuns la 49 443 desetine, iar în 1852 – la 72 219 desetine [209, p. 115]. A crescut şi proporţia grâului de iarnă, care s-a mărit de la 150 desetine, în 1833, la 2 516 desetine, în 1852. Conform datelor pentru 1836, cea mai mare recoltă de grâu de primăvară a fost adunată în districtul Ismail (64 240 cetverturi), în descreştere ocolul Cahul-Prut (62 836 cetverturi), Bugeacul de Sus (60 750 cetverturi) şi Bugeacul de Jos (33 025 cetverturi) [4, inv. 29, d. 610, f. 88].

Din cereale migranţii trebuiau să-şi lase pentru hrana familiilor lor, în conformitate cu standardele stabilite atunci, câte 2 cetverturi per persoană pe an [209, p. 110]. Datele de mai sus arată în mod clar că cultivarea pământurilor în coloniile bulgare, cu toate că ocupa locul secundar după creşterea animalelor, a fost suficient de dezvoltată. Acest lucru se poate observa prin comparaţia datelor pentru toată Basarabia. Astfel, pe parcursul anilor 1834-1845, la o populaţie rurală de 533 860 de persoane din regiune, se semănau anual, în medie, 260 380 cetverturi de cereale. Ca rezultat, pentru fiecare ţăran revenea, în medie, mai puţin de 0,5 cetvert sau aproximativ 0,5 desetine de teren semănat cu cereale. Însă în colonii, pentru fiecare colonist revenea aproximativ 1 desetină de teren semănat sau câte 5 desetine per familie [209, p. 107]. Este evident faptul că coloniştii semănau mai multe cereale pe cap de locuitor decât ţăranii din regiune. I. Meşceriuk explică această tendinţă prin faptul că „pe teritoriul ocupat de coloniştii transdanubieni nu existau moşieri şi proprietate funciară moşierească” şi că, spre deosebire de ţărani, coloniştii nu depindeau de moşier. Încă din anii ’20 ai secolului al XIX-lea, bulgarii au început să practice agricultura nu

numai pentru a-şi satisface propriile nevoi, dar şi pentru vânzare. În cazul unei recolte bune, jumătate era vândută, iar în cazul unei recolte mai sărace – o treime.

Mai târziu coloniştii au acordat o mare atenţie cultivării secarei, orzului şi ovăzului. Explicaţia trebuie căutată în necesitatea asigurării gospodăriilor cu furaje, deoarece a crescut numărul de cai şi vite. Datele statistice ale anului 1828 arată că secara de iarnă era cultivată în cantităţi mici în districtul Bugeac (aici s-au recoltat 119 cetverturi), în 1836 ponderea recoltei de secară va creşte în toate districtele coloniale până la 5 442 cetverturi. Pe primul loc după cantitatea recoltată a ieşit Bugeacul de Jos [4, inv. 29, d. 610, f. 90; 28, inv. 1, d. 2407, f. 171]. Date pentru 1841 arată că coloniile au început să cultive o cantitate mică de secară de primăvară. Au fost semănate 19,5 cetverturi şi recoltate 37 cetverturi [28, inv. 1, d. 6796, f. 16].

Pe parcursul perioadei descrise, se observă creşterea suprafeţelor semănate cu porumb. Coloniştii s-au convins de beneficiile cultivării acestuia din experienţa ţăranilor moldoveni. Cultivarea porumbului necesită mult timp şi forţă de muncă, în schimb, în anii buni, acesta dă o recoltă mare. Aşa că, în anul 1828, după semănarea a 286 cetverturi de porumb, coloniştii au strâns 1126 cetverturi. În acest domeniu, lideri erau aşezările moldoveneşti care făceau parte din ocolul colonial Cahul-Prut: Văleni (au fost treierate 244 cetverturi), Slobozia (222 cetverturi), Colibaş (82 cetverturi) şi Brânza (66 cetverturi). A crescut productivitatea în colonia Bolgrad, ocolul Ismail: în 1828 localnicii au semănat 9,5 cetverturi şi au adunat 88,5 cetverturi de porumb. Colonia Comrat din ocolul Bugeacul de Sus: au fost plantate 47,5 cetverturi de porumb şi s-au recoltat 281 cetverturi [28, inv. 1, d. 2407, ff. 167-179]. Treptat, cota semănăturilor de porumb s-a ridicat, în 1833, la 5 135 desetine, în 1843 – la 7 415 desetine, iar în 1852 s-a înregistrat o creştere de trei ori – 10 111 desetine [209, p. 115].

Suprafeţele semănate cu linte, mazăre şi fasole, în comparaţie cu culturile cerealiere, ocupau un loc secundar. Cultivarea plantelor leguminoase avea scopul de a satisface nevoile personale, şi ele nu erau destinate vânzării. În 1837, coloniştii au semănat 207 cetverturi de fasole şi au recoltat 697 cetverturi. Cea mai mare parte din recoltă s-a strâns în ocolul Bugeacului de Sus: 277 cetverturi [4, inv. 29, d. 610, f. 95]. Structura suprafeţelor cultivate cu fasole a avut o creştere inegală: în 1843 – 1 180 desetine, în 1849 – doar 951 de desetine. În acelaşi timp, se vede o creştere notabilă a suprafeţelor cultivate cu mazăre: 63 desetine în 1833, 294 desetine în 1843, 534 desetine în 1852 [209, p. 115]. Cota acestei culturi leguminoase însă a fost nesemnificativă în comparaţie cu numărul

total de desetine din terenul arabil în colonii şi varia de la 0,15%, în primii ani, la 0,44%, în deceniile următoare din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Statisticile disponibile indică faptul că în această perioadă, în colonii a crescut cota culturilor de in şi cânepă, care, ca şi mazărea, nu ocupau suprafeţe mari. În 1834 recolta de cânepă, în toate districtele coloniale, a constituit 65 cetverturi, în ciuda faptului că au fost semănate 90 cetverturi, cifre mai bune sunt pentru recolta de in: 79 cetverturi, obţinute din cele 39 cetverturi semănate [28, inv. 1, d. 3673, f. 7]. Treptat, randamentele culturii de cânepă depăşesc indicii la in. În 1837 s-au semănat 277 şi s-au recoltat 614 cetverturi de cânepă; in a fost mult mai puţin: s-au plantat 135 şi s-au recoltat 357 cetverturi. Cânepa şi inul se cultivau cu preponderenţă în ocolul Cahul-Prut şi în Bugeacul de Sus. În 1841, observăm următorii indici generali pe districte: cânepă – 264 cetverturi (semănate 149 cetverturi), in – 253 cetverturi (semănate 165 cetverturi) [4, inv. 29, d. 610, f. 92; 28, inv. 1, d. 6796, ff. 2-17].

De-a lungul timpului, tot mai mulţi bulgari au început să se ocupe cu viticultura. Ei au acordat o atenţie deosebită acestei culturi, deoarece la acel moment gospodăriile ţărăneşti aveau puţin teren [122, p. 61]. În plus, condiţiile naturale din sudul Basarabiei corespund pe deplin cerinţelor acestei culturi. Acest lucru a permis angajarea într-o muncă care necesită mult efort fizic, dar aduce un venit considerabil. Autorităţile, la rândul lor, au încurajat dezvoltarea viticulturii în colonii. Ca rezultat, la 20 mai 1853, în Basarabia a fost permis comerţul liber cu vin [148, p. 235]. Acest lucru a accelerat dezvoltarea relaţiilor comerciale în gospodăriile coloniştilor. Primele date privind numărul de podgorii din coloniile bulgare pe care le avem sunt pentru anul 1819, şi anume 305 podgorii. Coloniştii produceau de pe aceste vii 9 447 găleţi de vin.

Reieşind din informaţiile de care dispunem, în 1828, în colonii erau 1 039 933 butuci de viţă-de-vie, în 1851 – 3 455 845 butuci, de pe care coloniştii au produs 319 870 găleţi de vin [209, p. 133]. Pentru a demonstra că dezvoltarea viticulturii în coloniile bulgare a fost una de succes, vom arată că, în 1836, în provincia Herson, existau 6 926 420 butuci de viţă-de-vie, iar în Georgia – 486 217 butuci. În acelaşi timp, numai în coloniile bulgare creşteau 2 092 783 butuci de viţă-de-vie, de pe care se produceau 37 000 găleţi de vin [209, p. 133].

Aproape toate gospodăriile aveau beciuri pentru depozitarea vinului. Dar, ţinând cont de faptul că vinurile erau de o calitate joasă şi se stricau rapid, proprietarii încercau să vândă o mare parte imediat după producere. Realizarea producţiei vinicole s-a mărit mai ales după 1861, când în Basarabia a fost introdusă libertatea comercializării vinului. Ducând un stil de viaţă sobru, coloniştii,

de regulă, utilizau pentru consumul casnic o treime din vinul produs, restul se vindea în numeroasele hanuri rurale, la bazaruri şi expoziţii. Este cunoscut faptul că în 1851 colonişti (fără toate coloniile din Bugeacul de Jos) au vândut vin în sumă de 35 237 de ruble de argint. Numai coloniştii din Taraclia au vândut vin în valoare de 1 930 de ruble de argint – sumă care a depăşit venitul din vânzarea vinului a tuturor celorlalte colonii bulgare [209, p. 135].

În perioada analizată, în special în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o atenţie mare se acorda pomiculturii şi silviculturii. În instrucţiunile lui I. N. Inzov, menţionate mai sus, în mod specific se stipula sarcina de amenajare a teritoriului regiunii. Dacă cineva nu îndeplinea aceste cerinţe, trebuia să fie pedepsit şi amendat [239, p. 115]. Coloniştii au fost însărcinaţi în fiecare an să planteze „cel puţin treizeci de copaci diferiţi". În conformitate cu datele anului 1837, în colonii erau 18 152 plantaţii de salcie, 2 929 plantaţii de nuci şi 1 661 plantaţii de plopi. Cele mai multe plantaţii se aflau în districtul Ismail [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Un impact pozitiv asupra pomiculturii a avut introducerea în 1822 a taxelor la importul nucilor, merelor şi altor fructe, care înainte se aduceau din posesiunile otomane. Efectul acestei taxe protecţioniste a fost creşterea suprafeţelor de livezi în coloniile bulgare. Colonişti erau aprovizionaţi cu puieţi de copaci fructiferi din Grădina Publică din Ismail. Astfel, grădinăritul a devenit o ramură agricolă de importanţă comercială şi industrială. Dacă în anul 1828, în colonii găsim 147 999 pomi fructiferi, în 1840 erau deja 759 584, iar până în 1851 numărul lor a crescut la 930 620 [209, p. 152-153]. Reieşind din datele pentru anul 1837, în coloniile populate de bulgari predominau plantaţiile de pruni (43 505 pomi), cireşi (10 653 pomi), măr (10 180 pomi), cais (4 321 pomi), mai puţine erau plantaţiile de păr, cireş şi piersic, respectiv 2 610, 1 760 şi 1 596 pomi [4, inv. 29, d. 610, f. 90]. Cele mai multe livezi se aflau în districtele Ismail şi Cahul-Prut. Acest lucru se datorează faptului că aceste regiuni sunt cele mai apropiate de pieţele de desfacere – Bolgrad, Reni, Ismail, Chilia şi Vâlcov. Nu există nicio îndoială că succesul grădinăritului a depins în primul rând de prezenţa în mediul coloniştilor a unor oameni cu experienţă, care au fost implicaţi în selectarea celor mai bune soiuri de pomi şi altoirea puieţilor. În 1837 specialişti în altoire erau doar în Taraclia şi Bolgrad.

Colonişti se ocupau cu succes şi cu sericicultura. Acest lucru a fost facilitat de condiţiile climatice favorabile din sudul Basarabiei şi de faptul că sericicultura era o activitate economică tradiţională pentru bulgari. Această ramură a zootehniei consta din trei ocupaţii interdependente: creşterea copacilor de dud, creşterea viermilor de mătase şi filarea/desfacerea gogoşilor; primele două aparţineau în totalitate activităţilor agricole, iar a treia reprezenta o activitate care se realiza în

condiţii casnice. Statisticile arată că, în 1837, creşteau 10 000 de duzi pe plantaţiile pomicole şi 7 579 duzi în gospodării [150, c. 269; 4, inv. 29, d. 610, ff. 104-109]. Pe primele locuri în acest domeniu se aflau coloniile Comrat (10 000 de arbori de dud) şi Congaz (546 duzi) din Bugeacul de Sus, Şichirlichitai (212 duzi) şi Dimitrovca (193 duzi) din Bugeacul de Jos, Bolgrad (1 222 duzi) şi Taraclia (968 duzi) din districtul Ismail. Încă în 1848, A. Skalkovski a remarcat despre locuitorii din Taraclia: „Femeile cresc copaci de duzi, adună gogoaşele şi deapănă mătase în cantităţi mari" [252, p. 50]. Mătasea produsă se utiliza pentru nevoi personale. Abia mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, această ramură a intrat în atenţia Zemstvei din Akkerman. Aceasta a angajat instructori din rândul învăţătorilor (şcoală primară), care au făcut cursuri de sericicultură [218, p. 117]. Nu este o coincidenţă faptul că şcoala din Taraclia a decis să promoveze în rândurile populaţiei rurale cultura creşterii viermilor de mătase. Ascensiunea sericiculturii în prima jumătate a secolului al XIX-lea este legată de numele unui bulgar, fiul unui comerciant din Chişinău, Nicolai Lovciiski, care a întemeiat prima plantaţie de duzi în provincie şi a promovat dezvoltarea acestei ramuri [150, p. 269].

Din primii ani ai aşezării, bulgarii se ocupau activ cu legumicultura. Iniţial, legumele erau cultivate pe terenuri mici, în gospodăria fiecărui colonist, doar pentru uz personal. În 1846 tutorele coloniştilor Aliambarov, în nota sa către guvernatorul Basarabiei, enumera coloniile care cu succes se ocupau cu grădinăritul şi a raportat că „acestea cresc legume: varză, sfeclă, morcovi, praz, ardei, vinete, roşii, ridiche, hrean, ceapă, usturoi, şi ierburi proaspete: pătrunjel, fenicul, ţelină şi păstârnac. Aceste produse sunt vândute atât în oraşele Reni, Ismail, Cahul şi de multe ori la Odesa, cât şi pe pieţele din coloniile Bolgrad şi Comrat" [8, inv. 1, d. 4779, f. 476]. În mare parte la dezvoltarea legumiculturii au contribuit măsurile luate de stat pentru a facilita munca în acest domeniu. Începând cu 9 decembrie 1849, Ministerul Proprietăţiilor de Stat a anunţat introducerea unor premii de stimulare pentru dezvoltarea pomiculturii şi legumiculturii în mărime de la 15 la 24 de ruble [18, inv. 1, d. 18, f. 32]. În ciuda acestui fapt, în conformitate cu datele lui I. Meşceriuk, numai 13 colonii comercializau legumele pe care le creşteau. Primele locuri la producţia de cartofi erau deţinute de Bolgrad şi Taraclia [209, p. 168]; în 1842, aici s-au colectat 219 şi, respectiv, 116 cetverturi de cartofi [11, inv. 1, d. 6796, f. 5]. Dacă bulgarii din colonii cultivau legume pentru consumul personal, atunci bulgarii din Chişinău practicau legumicultura în scopuri comerciale. Ei vindeau legume în pieţele din Chişinău, iar varza – la Odesa.

Către mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, în pofida posesiunii în devălmăşie a pământului, a început o stratificare socială accentuată a populaţiei. Menţionăm că în Bugeac, de la bun început s-au stabilit o mulţime de familii înstărite. Potrivit unor surse, cei din neamurile Şpac, Cocev (Şarco cu cinci fii), Gradeskov (fraţii Petar şi Ivan) au ucis grăniceri otomani şi au trecut peste graniţă cu turme mari de de oi (300-500 capete) [180, p. 53].

În diverse statistici şi materiale de arhivă, începând cu 1835 figurează latifundiarul Slavcio Iovcev din Taraclia. El a trăit în apropierea satului Balaban, într-o moşie situată pe o movilă şi poseda 1825 desetine de pământ. Împreună cu un antreprenor din Taraclia, Deordie Kolev Nedoglo, Iovcev cumpără şi arendează terenuri de la căpitanul Stepan Fadeev Kamboli (3 945 desetine). Acest teren, situat la vest de satul Balaban, era lucrat de lucrători angajaţi din Taraclia şi Cazaclia. Odată cu retrocedarea, în 1857, a sud-vestului Basarabiei Principatului Moldovei, pe acest pământ a fost trasă linia de hotar.. La 16 martie 1857 Iovcev s-a adresat la conducerea gubernială, ca să-i permită să lucreze acest teren, pentru că „şi aşa ultimii trei ani au fost săraci". Tutorele bulgarilor Arendarenko, la rândul său, a cerut administraţiei din Basarabia să permită coloniştilor să treacă pe câmp pe la piatra de hotar № 276, ceea ce nu ar necesita prezenţa unui mare număr de grăniceri. La 14 iunie 1857 Arendarenko a primit indicaţia să permită locuitorilor coloniei Taraclia să traverseze frontiera cu scopul efectuării lucrărilor de câmp [28, inv. 3, d. 905, f. 521].

Bulgarii se angajau să lucreze şi la comerciantul Chiril Mincov, din Bolgrad, care deţinea a suta parte din terenurile repartizate imigranţilor transdanubieni. În satele Aluat şi Bisericuţa el arenda de la proprietari aproximativ 7 000 desetine, din care 1100 desetine erau exploatate în scop agricol, iar celelalte – pentru păşuni şi fâneţe [28, inv. 3, d. 10991, ff. 1-7].

Terenurile lângă Musaitu şi Budăi – 5 700 desetine – se aflau în posesia unui oarecare Topalov din Bolgrad. I. Garanovski din Taraclia avea o herghelie mare de cai. Printre colonişti era cunoscut şi Dmitri Kanazirski din Bolgrad. El arenda fâneţele din văile Caracurt, Ismail şi Sariar. Tot el era un mare angajator de colonişti pentru munci agricole. De asemenea, el a deţinut o tavernă în colonia Curci. Un mare proprietar de pământ a fost negustorul din Ismail, Paul Mutafoglu, care lua în arendă 10 000 desetine de teren, colonistul Jeliu Ivanov din Delijiler a deţinut 2 725 desetine, iar Gheorghii Coiciu din Comrat lua în arendă 1 480 desetine. Un alt colonist, originar din Congaz, Todor Neag, a luat în arendă 5 880 desetine [209, p. 214, 242].

Din cauza lipsei de terenuri şi cu scopul de a arenda, unii colonişti s-au unit în aşa-numite tovărăşii. O tovărăşie din 19 persoane, împreună cu un colonist din Bolgrad, a primit în posesiune

temporară/mijlocită (*посессионное содержание*) ocina Trifeşti, care se află la 10 mile de Taraclia [8, inv. 1, d. 7085, ff. 1-2v.]. Acolo ei cultivau pământul şi păşteau vitele.

Datele de mai sus ne permit să concluzionăm că, stabilindu-se în locurile noi, bulgarii au continuat să practice agricultură. Ei au depăşit frecventele secete şi ciuma, au adaptat soiuri şi tehnici de producţie la noile condiţii. În acest context e potrivit să redăm cuvintele lui A. Skalkovski, care îi caracteriza pe bulgari în 1848 astfel: „Gazde bune, pricepuţi la creşterea vitelor, excelenţi oieri, se ocupă cu succes cu pomicultura şi viticultura" [252, c. 50]. În plus, coloniştii au obţinut succese semnificative în cultivarea grâului de primăvară, care de multe ori mergea la vânzare. Creşterea animalelor le permitea coloniştilor să se asigure cu carne, piei şi lână.

La începutul secolului al XIX-lea, în coloniile bulgare nu au existat întreprinderi industriale. Producţia de grâne pentru comerţ şi acumularea ulterioară de capital au dus la apariţia unei producţii semiartizanale. Din cauza lipsei fabricilor, localnicii produceau în condiţii casnice lucruri de lână pentru uz personal. Lână se folosea pentru a face ciorapi ţărăneşti şi un material special pentru brâiele bărbăteşti. Aceste ocupaţii artizanale aveau un caracter preponderent natural. Aproape toate familiile din mediul rural, cu puţine excepţii, făceau pentru asigurarea nevoilor casnice o varietate de ţesături din lână pentru îmbrăcăminte, din in şi cânepă pentru prosoape, feţe de masă, haine. Întregul proces de fabricaţie se desfăşura în gospodărie şi era o îndeletnicire a femeilor: lâna se spăla, se pieptăna, se torcea, se vopsea şi se ţesea. Numărul de războaie de ţesut în coloniile locuite de bulgari a crescut treptat: dacă în 1829 au fost notate 1 999 de războaie, atunci în 1845 numărul acestora a ajuns la 5 557 [209, p. 181]. Conform datelor statistice pentru 1837, repartiţia războaielor de ţesut după districte era: Bugeacul de Jos (889), Ismail (861), Bugeacul de Sus (566) şi Cahul-Prut (755). Numărul de roţi de tors: în Cahul-Prut – 211, iar în Bugeacul de Sus – 29. Cele mai multe războaie de ţesut erau în Bolgrad: începând din 1842 vom găsi aici 905 războaie, urmează colonia Tvardiţa – 121 şi Babel – 98 războaie de ţesut [4, inv. 383, inv. 29, d. 610, ff. 302-305; 28, inv. 1, d. 7682, f. 24]. Creşterea numărului de războaie de ţesut a dus la o creştere a cantităţii de pânză ţesută. În 1845, la războaiele de ţesut casnice s-au ţesut 185 881 arşini de stofă, în 1846 – 164 896 arşini, în 1850 – 122 415 arşini [209, p. 181].

Tot la meşteşuguri casnice se atribuie producerea încălţămintei pentru uzul cotidian. Bărbaţii făceau din piele de vacă sau de porc opinci (*цървули*). Era o încălţăminte confortabilă pentru munca în câmp şi în gospodărie. Femeile îşi coseau pantofi din stofă (*terliki*), care se purtau în casă [209, p.

182]. De asemenea, în fiecare familie se fabricau lumânări din seu de oaie atât pentru iluminarea caselor, cât şi pentru ritualurile religioase.

Meşteşugurile casnice satisfăceau o parte semnificativă a nevoilor coloniştilor. Cu toate acestea, o mulţime de activităţi economice nu puteau fi efectuate în fiecare gospodărie ţărănească individuală. Coloniştii apelau la serviciile cizmarilor din sat, care făceau încălţăminte mai rezistentă pentru ţărani şi pantofi pentru femei (*kalevri*). La serviciile meşteşugarilor care lucrau la comandă se apela pentru procurarea articolelor de tâmplărie sau din metal pentru case şi acareturi. În special, aceasta se referă la achiziţionarea de ferestre, uşi, lăzi şi unelte agricole: pluguri, grape, săpăligi, seceri, topoare ş.a. Toate acestea se cumpărau în oraşele Bolgrad, Ismail şi Cahul. Unii dulgheri din alte sate se angajau la lucru în colonii. De exemplu, în anii ’20 ai secolului al XIX-lea, Ivan Egorov şi Stepan Makarov, născuţi în satul Paşcani, au lucrat o perioadă ca tâmplari în colonia Şichirlichitai [10, inv. 2, d. 561, ff. 145-146v.]. În acelaşi timp, în colonia Doluchioi a lucrat un oarecare cizmar ucrainean. În colonii activau şi artizani locali. În 1820, în colonia Taşbunar activau trei cusătorese, toate erau de origine bulgară, în colonia Troian lucrau un croitor şi un blănar, în Bebeli – un croitor de origine sârbă şi unul bulgar, în Fântâna-Zânelor – un cizmar ucrainean, în Gaidar – doi croitori bulgari, în Chirsovo – doi meşteşugari şi un blănar [10, inv. 2, d. 563, f. 18]. În colonii au existat fierării: câte una în Cazaclia, Cisliţa, Boboca, în timp ce în Barta, Hagi-Abdula şi Vulcăneşti erau câte două. Producţia artizanală a început să se dezvolte în mod dinamic în colonii după venirea, în Bugeac, în perioada 1828-1829, a unui număr mare de meşteşugari. Este cunoscut faptul că din districtele bulgare Sliven şi Iambol au emigrat 424 pielari, 145 producători de săpun, 272 vopsitori/boiangii, 648 tâmplari, 883 croitori, 275 cizmari, 123 butnari, 4,021 ţesători şi 90 cazangii [209, p. 187].

Datorită creşterii oilor de rasa Ţigaie, a apărut posibilitatea de a dezvolta producţia de brânzeturi. Taraclia a găzduit faimoasa fabrică de brânzeturi din sudul Basarabiei, al cărei proprietar era omul de afaceri Chiril Mincov, din Bolgrad. Produsele finite, în cantităţi mari, se exportau către ţările europene. Colonistul din Taraclia Ignat Goranovski se ocupa cu producerea caşcavalului în Sărata (2100 de oi) [221, p. 137].

De-a lungul timpului, în afară de atelierele meşteşugăreşti, în colonii apar mici întreprinderi industriale. Statisticile arată că în 1845, în Taraclia se aflau 10 întreprinderi industriale mici. În medie, fiecare astfel de societate angaja de la 5 până la 15 muncitori, inclusiv 1-2 meşteri. În unele din ele lucra însuşi proprietarul, uneori – împreună cu membrii familiei lui, iar în unele cazuri –

împreună cu calfe şi ucenici angajaţi. Veniturile acestor „uzine” şi „fabrici” variau de la 40 la 2000 de ruble. Cele mai multe întreprinderi se aflau în Bolgrad: în 1845 – 33 de întreprinderi mici, iar în 1856 – 41 [209, p. 192]. Două fabrici de ţesut erau proprietatea lui Lazar Paslar (Ţonev). Este cunoscut faptul că, în 1845, compania sa a fabricat produse în valoare de 369 de ruble. Tot în Bolgrad funcţionau 6 vopsitorii, veniturile lor, în 1856, s-au ridicat la 2 411 ruble, iar în anii următori venitul acestor întreprinderi a scăzut: în 1849 – 600 ruble, în 1850 – 680 ruble. În 1845, la Taraclia şi-a început activitatea o întreprindere de producere a săpunului, care în primul an a câştigat 183 ruble, iar în al doilea an de activitate venitul a fost de doar 70 ruble. Situaţia s-a îmbunătăţit în 1850, când veniturile au ajuns la 190 ruble. Destul de profitabile au fost două fabrici de lumânări. În perioada 1845-1850 fabricile au fabricat produse în valoare de 1 028 ruble [8, inv. 2, d. 5455, f. 181]. Aceste întreprinderi au produs bunuri destinate vânzării locale până la 1856, „fără export în străinătate sau în alte locuri” [8, inv. 2, d. 5687, f. 1]. Mai târziu, produsele erau realizate în pieţele din oraşele Bolgrad şi Ismail.

În acest context, remarcăm faptul că bulgarii îşi vindeau producţia la târgurile săptămânale din coloniile Bolgrad, Comrat, iar din 1843 – şi în Ivanovca [109, p. 135]. Aici se vindeau cereale, brânză de oi, vin, cereale şi alte mărfuri necesare ţăranilor [13, inv. 1, d. 3, f. 19].

De o importanţă vitală pentru locuitorii din colonii a fost moara. Cu morăritul se ocupau anumiţi săteni. Datele statistice din 1820 indică faptul că în 48 de colonii au existat 232 mori de vânt, 21 mori de apă şi 41 mori cu cai. Din acest număr, 22 de sate aveau de la 1 la 5 mori, 14 sate – de la 6 la 10, 7 sate – de la 11 până la 15; 1 sat – 16 mori [209, p. 49]. Şaptesprezece ani mai târziu, în 1837, avem 728 mori de vânt, 14 mori cu cai şi 42 mori de apă. Cele mai multe mori de vânt se aflau în districtul Ismail (266), mai puţine în districtul Cahul-Prut (119). În districtul Bugeacul de Sus prevalau morile cu cai (61), iar cele de vânt prevalau în districtul Cahul-Prut [4, inv. 29, d. 610, ff. 96-103]. Numărul total de mori va creşte gradual şi în 1851 se va ridica la 1 486 mori. Performanţa lor era mare şi satisfăcea necesităţile populaţiei locale. De exemplu în 1829, 591 mori au prelucrat 154 000 cetverturi de grâu [209, c. 189] (**tabelul A.1.5**).

Mulţi coloniști se ocupau cu comerţul, în special cu comerţul în gherete. Este important să menţionăm că, la etapa iniţială, comerţul în gherete era o activitate economică practicată de comercianţi de origine rusă şi evreiască. Avem dovezi că la începutul anilor ’20, în unele colonii au fost deschise magazine. Câte un magazin, construit din piatră, funcţiona în Cubei, Ciişiia, Tatar-Copceac, Taraclia, Satalâc-Hagi, Cairaclia, Satu-Nou, Barta şi Bolboca. În Vulcăneşti au existat 10

magazine. După informaţiile din 1833, în colonii funcţionau 172 magazine şi 425 cârciumi, iar zece ani mai târziu vom găsi aici 210 magazine şi 88 cârciumi. În 1847, în centrul administrativ al coloniştilor bulgari erau 21 magazine. În acelaşi an, crâşma din Taraclia a fost arendată pe o perioadă de trei ani orăşeanului Celibadache [4, inv. 9, d. 8066, f. 3; 10, inv. 1, d. 563, ff. 23-42v.; 109, p. 135].

Amintim că printre imigranţii bulgari erau mulţi negustori. Istoricul Meşceriuk afirmă că din 32 000 de migranţi care şi-au manifestat dorinţa de a se stabili în Basarabia către anul 1830, 1 598 erau negustori. În 1833, în colonii au fost atestaţi 361 de ţărani care practicau comerţul, fără a fi înscrişi în ghildă, iar peste 10 ani numărul acestora va fi de 413 persoane. Coloniştii se implicau activ în relaţiile marfă-bani. După datele din 1840, în toate districtele coloniale erau 687 de negustori. Doar în districtul Ismail erau 415 negustori (60% din numărul total). Cei mai mulţi din aceştia (294 de persoane) se ocupau cu vânzarea propriilor produse, iar 120 vindeau în gherete situate lângă propria casă. Urmează Bugeacul de Sus cu 179 de negustori care vindeau în magazinele proprii şi 83 de negustori care realizau produse autohtone în colonii. Din cauza depărtării districtului Bugeacul de Jos de principalele rute comerciale, nu găsim date din 1840 despre negustori înregistraţi oficial [109, p. 136]. Familiile marilor comercianţi locuiau în coloniile bulgare mari. Ei îşi desfăşurau aici activitatea comercială, extinzându-şi legăturile în tot sudul Basarabiei.

În 1846, în Bolgrad locuiau 18 negustori, iar în Comrat – 12. În toate coloniile, numărul comercianţilor neînregistraţi în ghilde a ajuns la 435 de persoane. Datele statistice pentru 1847 atestă că printre coloniştii bulgari erau 13 negustori înregistraţi în ghilde şi 345 de persoane care practicau comerţul fără a fi înscrise în ghildă [148, p. 92]. Ei şi-au extins treptat afacerile: dacă în 1833 valoarea totală a produselor comercializate constituia 15 000 de ruble, până în 1843 profitul a atins 206 000 de ruble [109, p. 135-136]. Negustorii bulgari se aflau într-o poziţie mai favorabilă, pentru că principalele centre comerciale şi porturile Ismail, Reni şi Chilia erau în vecinătatea coloniilor. În plus, în colonii veneau cumpărători atât din satele basarabene, cât şi de peste Nistru şi din Odesa. Principalele obiecte de negoţ erau vitele, care se vindeau în piaţa din Bălţi, şi cerealele, care se exportau peste hotare prin negustorii din Odesa şi Ismail. În anii ’40-’50 ai sec. al XIX-lea s-au vândut 2 000 cai, 5 000 bovine şi peste 95 000 oi [293, p. 58]. Creşte comerţul cu lână: dacă în anii ’20 au fost exportate în străinătate 113 puduri de lână, atunci în anii ’30, numai în Odesa au fost trimise 40 mii de puduri.

Anume prin negustorii bulgari se stabileau legăturile cu marile centre comerciale din Rusia (Odesa şi Harkov), şi din străinătate (din Austria, Balcani şi Constantinopol). Negustorii bulgari basarabeni nu au rupt legăturile cu colegii de breaslă din Bulgaria, ci, dimpotrivă, folosindu-se de patronajul imperial, deveneau tot mai activi în această direcţie. De exemplu negustorul din Ismail B. Boşko, la scurt timp, a vândut 400 bovine în oraşul Stara Zagora. La începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea vindeau bovine în pământurile bulgare A. Draganov, M. Petrov, K. Coicev şi S. Iankovici din Dezghingea, P. Stoilov din Caragaci, S. Velev din Banovka şi D. Nikolov din Bolgrad. Negustorii bulgari importau în Basarabia mărfuri, inclusiv ţesături din Philipopolis (Plovdiv) şi Sviştov [293, p. 64]. Potrivit lui A. Skalkovski, în anii ’40 ai secolului al XIX-lea cifra de afaceri anuală medie a constituit 2 milioane ruble asignate. Tot negustorii bulgari au cumpărat în 1846 12 600 desetine de teren şi au luat în arendă 12 200 desetine de teren. Deja în anii '60 negustorii bulgari exportau aproximativ 100 mii cetverturi de cereale [149, p. 104] Ar trebui remarcat faptul că în Basarabia aduceau mărfuri negustorii din Bulgaria. Conform datelor de arhivă, în 1821, în Hânceşti vindea vite cornute mari Ivan Dimitriev. În martie 1829, din Galaţi a venit Ivan Dimo Kiose, care pe parcursul a cinci zile a efectuat „operaţii comerciale” în Basarabia [8, inv. 1, d. 1297, f. 293; 11, inv. 2, d. 78, f. 78]. În fiecare an, în Reni cu „diverse bunuri” venea T. Popovici, care în 1840 şi 1842 a fost însoţit de Hagi Todor Dimitrov. În 1842, în coloniile Caragaci şi Bolgrad îşi vinde marfa bulgarul Ivan Stoicovici, iar în Ismail – negustorii D. Kolciov şi S. Volcov din oraşul Karlovo.

Persoanele din stratul social care dorea să obţină privilegiile comerciale acordate negustorilor din ghilde s-au mutat în oraşe, unde s-au înscris în ghilde şi îşi desfăşurau activitatea comercială. Conform datelor pe care le aduce istoricul V. Tomuleţ, în 1814, în Chilia locuiau 7 negustori bulgari. Potrivit aceluiaşi istoric, în 1817, în Ismail bulgarii jucau un rol deosebit, ei aveau cele mai multe magazine comerciale – 44 gherete [109, p. 123, 125]. În 1820, în oraşul Tucikov şi-au început activitatea comercială 10 bulgari, iar 32 de bulgari au primit dreptul de a vinde carne la Chişinău. În centrul administrativ al Basarabiei, Chişinău, se poate urmări mai clar implicarea negustorilor bulgari în activităţi comerciale. Astfel, în anii ’30-’40 ai secolului al XIX-lea, 14,8% din negustorii din Chişinău erau bulgari, cedând numeric evreilor (33,2%), ruşilor (19,4%) şi grecilor (17,6%). Către 1863 numărul de negustori bulgari din Chişinău va creşte şi ei vor ocupa al doilea loc după evrei – 13,4% (43 de persoane) [109, p. 128, 132]. Cei mai mulţi dintre negustorii bulgari au făcut parte din ghilda a III-a. Sunt cunoscute numele unora dintre ei. În anii ’40-’50 ai secolului al XIX-

lea, hotelul din prima parte a oraşului era deţinut de negustorul de ghilda a II-a Iakov Nicopolski, el ţinea în oraş şi o cârciumă. În aceeaşi perioadă deţineau cârciume mic-burghezul Hristofor Draganov, negustorii Ivan Gani, Ivan şi Nikolai Hitov, Ivan Arnaut, Dmitri Markov, Chiril Dancev, Alexei Serbinov, Nikolai Mutov şi Petar Tanasov [16, inv. 1, d. 1573, ff. 6, 20-22v.]. Printre negustorii cunoscuţi din Chişinău putem să-i numim pe Dmitri Lovciiski, Miltiţa Nicolau, Vasili Belokos, Nicolai Balaban, Anikii Balin, Stanciu Jeliazkov, Hristo Kamburov, Mihail Pascal, Todor Rusin, Ekaterina Mumjieva, Dmitri Iarkov, Stepan Kaldaran, Nikolai Vasiliev, Ivan Guzun, Hagi Ispasov, Boncio Ivanovici, Stefan Kirov, Chiril Minkov ş.a [16, inv. 1, d. 957, ff. 8v., 18, 24, 25, 36, 43, 63, 64, 83, 369].

Cele expuse mai sus ne permit să concluzionăm că, în domeniul meşteşugurilor, locuitorii coloniilor bulgare au trecut cu succes de la artizanat la întreprinderi industriale. Ei asigurau coloniştii cu pânză, unt, brânză şi alte materiale şi produse necesare. Odată cu apariţia unor surplusuri de produse în gospodăriile ţărăneşti, acestea au început să fie vândute atât în piaţele locale, cât şi la Ismail şi Bolgrad. Acest proces a determinat creşterea bunăstării coloniştilor şi o stratificare/diferenţiere socială în rândul acestora.

3.3. Concluzii la capitolul 3

Materialele prezentate în acest capitol permit următoarele concluzii:

1. Componenţa socială a imigranţilor transdanubieni, majoritatea cărora erau ţărani, a determinat faptul că principala ocupaţie în colonii a devenit agricultura.

2. Considerând condiţiile meteoclimaterice din stepa Bugeacului şi prezenţa unor păşuni întinse, coloniştii bulgari au dat prioritate creşterii animalelor ca ramură economică.

3. Proprietatea în devălmăşie asupra pământului, agricultura extensivă, o anumită atitudine distantă a coloniştilor şi conservatismul lor au constituit factori care au împiedicat trecerea coloniilor la modul de producţie capitalist.

4. Reorientarea treptată a bulgarilor spre agricultură are loc în anii ’30 ai secolului al XIX-lea, atunci când, potrivit statisticilor, creşte suprafaţa terenurilor cultivate.

5. Economia coloniştilor bulgari se dezvolta ca una comercială şi se orienta în principal spre furnizarea pe piaţă externă şi internă a produselor de origine animală, agricolă şi vitivinicolă.

6. Guvernul rus încuraja includerea negustorilor bulgari în relaţiile marfă-bani. La baza acestei decizii a stat intenţia de a rezolva problemele economice existente în regiune, precum şi de a

stabili şi consolida relaţii comerciale şi economice dintre Rusia de Sud, inclusiv Basarabia, şi Imperiul Otoman.

7. Datorită condiţiilor preferenţiale şi privilegiilor acordate de guvernul rus, din mediul coloniştilor bulgari apar mari proprietari de pământ şi mari negustori. Primii, deja în anii ’30 ai secolului al XIX-lea, întemeiază mari moşii în colonii şi în afara acestora, iar negustorii bulgari dobândesc un mare capital comercial.

4. BISERICA ŞI ÎNVĂŢĂMÂNTUL ÎN COLONIILE BULGARE BASARABENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

4.1. Influenţa bisericii asupra vieţii spirituale a bulgarilor din Basarabia

Înainte de a trece la subiectul cercetării, considerăm necesar de a prezenta starea vieţii spirituale a bulgarilor în pământurile bulgare. În decursul a cinci secole, stăpânirea otomană s-a remarcat prin violenţă şi opresiune. Drept consecinţă, începe un exod al populaţiei bulgare la nord de Dunăre, în Ţările Române şi, mai ales, în Basarabia, unde bejenarii căutau un trai decent şi paşnic.

Unul dintre tipurile de discriminare a supuşilor creştini, inclusiv a bulgarilor, din Imperiul Otoman era nerespectarea libertăţii religioase prin închiderea şi distrugerea lăcaşelor sfinte. La 28 decembrie 1778, turcii au intrat în satul Gabrovo, i-au ucis pe creştini şi au ars bisericile Sf. Ioan şi Sf. Petca. În martie 1801, turcii au dat foc satului Teteven şi bisericii, cu tot cu cărţi şi icoane, iar clericii au fost luaţi în sclavie. În alte cazuri, bisericile erau jefuite. Aşa s-a întâmplat în vara anului 1826, când turcii au intrat în biserica satului Ţaribrodsko şi au luat de acolo potirul, moaştele, câteva candele şi 40 de groşi [72, p. 121, 123].

A suferit din cauza turcilor şi episcopul Sofronie de Vraţa, care a trăit în perioada tulburărilor lui Pazvantoglu (paşă turc din Vidin, care se răscula împotriva Porţii). Preotul bulgar a scris o autobiografie în care descrie, într-o manieră impresionantă, acele vremuri teribile. El prezintă un caz când, fiind preot în ocolul Kranobat, a cununat doi tineri bulgari din satul Şehlari. Mireasa, însă, era pe placul turcului Ahmed Gherian. Aflând cine a cununat perechea şi întâlnindu-l pe preotul Sofronie, el a vrut să-l spânzure. Ahmed a poruncit ca Sofronie să fie spânzurat în sat, ca să vadă toată lumea. În timp ce era târât ca animalul de frânghia legată de gât, preotul a fost oprit în mijlocul drumului şi i s-a pus condiţia că va rămâne în viaţă dacă va recunoaşte cununia drept nevalabilă. Sofronie de Vraţa a acceptat [72, p. 121, 121].

Mărturiile unor preoţi care au emigrat în Basarabia în timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829 sunt un izvor important pentru studierea stării clerului creştin în Imperiul Otoman [185, p. 226-236]. Preotul Stefan Kiranov din colonia Glavan, judeţul Akkerman, a fost organizator al emigrării la nord de Dunăre. El povesteşte despre străbunelul său Chiril, care a primit rangul de preot la 18 ianuarie 1759 şi oficia serviciile divine în 16 sate. Deseori el era luat de turci, dus în pădure şi torturat, pentru a spune unde sunt ascunşi banii bisericeşti. Bunelul lui Stefan, din satul

Imoklara, ocolul Adrianopol, timp de trei luni a fost târât pe jos după ceata de turci prin păduri, bătut şi umilit. O altă rudă a lui Kiranov, Vasili Cetin, care a emigrat în colonia Doluchioi, judeţul Ismail, povestea că deseori când ţinea slujba, turcii veneau în sat şi împuşcau în el, dar norocul a fost de partea lui şi el nu a murit [185, p. 234]. Preotul din colonia Selioglu, judeţul Akkerman, Piotr Nikolaev, a fost torturat de turci, care îi băteau cuie sub unghii, după care îi loveau în cap şi îl lăsau să stea aşa trei zile. Într-un final, preotul şi-a ieşit din minţi. Din spusele preotului basarabean Kiranov reiese că soarta clericilor creştini era cea mai umilitoare. Preoţii erau obligaţi să ofere propria casă funcţionarului turc şi suitei sale, să-i hrănească, iar după masă, trebuia să plătească pentru „munca dinţilor" [185, p. 228]. Când oaspeţii plecau, el trebuia să-i petreacă pe jos până în alt sat, purtând pe spinare o roată de căruţă, chiar şi atunci când erau furtuni şi ploi torenţiale. Din acest motiv, bulgarii le interziceau copiilor să frecventeze şcoala, de teamă că vor deveni preoţi. Astfel, în 30 de sate puteai să întâlneşti un singur preot, dar şi el era îmbrăcat în costum turcesc, cu capul bărbierit, de frica turcilor. Ultimii erau puşi mereu pe provocaţii, de exemplu seara ei schimbau câteva ţigle vechi de pe biserică pe altele noi, iar dimineaţa îi învinuiau pe preoţi că au încălcat legea potrivit căreia bulgarii nu aveau voie să repare bisericile [185, p. 230].

Creştinul bulgar simţea zilnic asupra sa politica de islamizare. Aceasta reieşea din dogmele islamului de a creşte numărul supuşilor profetului Mahomed. Chiar dacă turcii susţineau că în Imperiul Otoman drepturile reprezentanţilor altor confesiuni religioase sunt respectate, ei nu ezitau să-i impună pe creştini să treacă la islam. Dacă cineva se convertea la islam pentru unele beneficii, atunci toţi copiii săi, după ce împlineau vârsta de 14 de ani, erau obligaţi să treacă şi ei la religia musulmană. Creştinul sau evreul care avea o relaţie cu o musulmancă urma să fie ucis, cu excepţia cazurilor când îşi schimba religia. Dacă cineva, din mânie, spunea că va deveni turc sau, la beţie sau din neatenţie, spunea în glas una dintre dogmele islamice, atunci era obligat să devină musulman, altfel era ucis. Infractorul care a săvârşit o crimă gravă era imediat eliberat dacă se dezicea de religia proprie în favoarea islamului [342, p. 151].

Creştinului îi era strict interzis accesul în moschee, iar dacă intra totuşi, el avea de ales între a-şi pierde capul şi a accepta islamul. La sfârşitul sec. al XVIII-lea, regulile au fost înlesnite. Un străin putea să vadă moscheea cu voia sultanului, fapt pentru care trebuia să plătească 10 piaştri. Dar şi atunci nu se ştia cum vor reacţiona musulmanii fanatici [342, p. 145].

Legea nu mai interzicea musulmanilor să se căsătorească cu o femeie de altă religie, cu condiţia că copiii lor vor fi educaţi în religia tatălui. Dar acelaşi lucru le era strict interzis femeilor

musulmane, cu excepţia cazurilor când bărbaţii lor se vor converti la islam [342, p. 253]. S-au păstrat cererile de convertire la islam, care sunau astfel: „Am primit credinţa divină mahomedană, mulţumindu-i Atotputernicului Dumnezeu. În numele Dumnezeului şi Profetului, eu îi cer fericitului meu sultan, atunci când trec în supuşenia lui, să mă bucure cu obişnuitele sume de bani pentru haine şi alte chestiuni... [Semnătura]: Robul Hasan – nou mahomedan" [342, p. 152]. Reiese că, pentru convertirea la religia oficială a Imperiului Otoman se oferea un ajutor bănesc pentru procurarea hainelor specifice musulmanilor. Din cauza sărăciei şi a discriminării, mulţi creştini alegeau, în ultimă instanţă, această soluţie. Nu întâmplător, la 24 mai 1841, ambasadorul austriac în Rusia, Metternih, descrie impresiile colonelului rus Liven, care în luna martie a aceluiaşi an a călătorit din Serbia la Constantinopol: „Traversând Bulgaria, baronul Liven a fost înconjurat de creştini de diferite vârste şi stări sociale. Ei veneau cu plângeri şi cereau protecţie împotriva hărţuirii la care erau supuşi de către funcţionarii turci. Ei au spus că nu au apărare în faţa musulmanilor şi au atenţionat că dacă nu vor primi ajutor, atunci vor fi nevoiţi să treacă la islam, ca să pună capăt asupririlor" [334, p. 192].

În unele cazuri, şi autorităţile locale interveneau în viaţa bulgarilor de rând. În regiunea Rumelia se cunosc cazuri când turcii, considerându-i pe ultimii drept robi şi văzând o fată frumoasă, o făceau cu forţa musulmancă, măritând-o cu un musulman [352, p. 114-115]. Drept justificare turcii aveau firmanul sultanului emis la 22 ianuarie 1844, în care se afirma că „islamul trebuie impus insistent şi forţat celor care nu sunt de acord, îndeosebi adulţilor". Deja la 11 martie 1844, conducătorul regiunii Odrin raporta autorităţilor din Constantinopol că, bazându-se pe firmanul sultanului, el a convertit cu forţa la islam băieţi „greci, armeni şi bulgari" [72, p. 123].

Biserica ortodoxă încerca să lupte cu acest fenomen cu anumite interpretări din Evanghelie. De exemplu, se spunea că, dacă creştinul a făcut ceva rău musulmanilor şi aceştia îi vor pune condiţia să treacă la islam pentru a scăpa de moarte, iar el nu va trăda religia creştină şi va fi ucis de turci, atunci va fi slăvit ca un martir care şi-a răscumpărat păcatele prin chinuri, sângele căruia a spălat tot răul: „Feriţi-vă! Acei care veţi cădea în mâinile turcilor să aveţi răbdare şi să nu trădaţi credinţa voastră şi o să primiţi de la Dumnezeu coroana, şi să nu vă temeţi să spuneţi: Doamne Iisuse Hristoase, câte păcate am făcut din tinereţe până acum, Tu, ca iubitor de oameni, ajută-mă să primesc moartea pentru tine. Atunci vă veţi bucura împreună cu alţi martiri. Dar dacă veţi pângări botezul vostru, Hristos vă va boteza în râul de foc" [356, p. 449].

Unii bulgari musulmani peste un timp se deziceau de islam. Împotriva acestora era aplicată violenţa. Un astfel de caz a avut loc în 1844, în oraşul Lozengrad din regiunea Odrin. O fată de 16 ani, care s-a săturat de hainele vechi, într-o zi când tatăl său nu era acasă a mers la turci şi le-a spus că vrea să devină musulmancă. Evident, turcii i-au îndeplinit dorinţa. Când a venit tatăl ei şi a convins-o că a făcut o greşeală, tânăra s-a căit şi a vrut să revină la creştinism. Deoarece tatăl fetei a cerut ca acest caz să fie revăzut, paşa a dispus ca aceasta să fie adusă în faţa şurei şi să confirme că este creştină. Turcii, însă, au forţat-o să tacă şi i-au propus să aleagă dintre doi musulmani pe unul drept viitorul său soţ. Fata a refuzat, spunând că vrea să se întoarcă la tatăl său. Atunci ea a fost închisă într-o casă, după care reprezentanţii şurei i-au scris lui paşa că convertirea la islam s-a efectuat de bună voie. Când tânăra a vrut să fugă, ea a fost prinsă şi pusă în lanţuri, dusă într-o odaie întunecată şi bătută, dar nici atunci nu s-a dezis de religia sa [72, p. 123].

Iată un alt caz de persecuţii religoase: cu câteva luni înainte de 5 septembrie 1844, un bărbat însurat s-a turcizat, iar după aceasta, el nu a apărut acasă şi soţia lui nu a mai auzit nimic de el. În următoarea săptămână, ea a fost chemată în faţa şurei, unde a fost înştiinţată că este obligată să îl urmeze pe soţul său. Femeia a refuzat să se supună, explicând că s-a căsătorit cu un creştin, nu cu un turc. Drept urmare, aceasta a fost ţinută timp de o săptămână în inchisoare, apoi a fost dusă la soţul său. Autorităţile locale au explicat că scopul nu era convertirea femeii, ci de a o reîntoarce soţului său [72, p. 123].

Bulgarii numeau „turcizare” [334, p. 23] convertirea cu forţa la islam. Aceasta se explică prin faptul că în timpul dominaţiei otomane au fost confundaţi/s-au întrepătruns termenii „religie” şi „naţie”, din cauza statutului important acordat islamului în Imperiul Otoman, una din politicile căruia prevedea ştergerea identităţii naţionale. Este cunoscut că legea islamică îi diviza pe supuşii sultanului în credincioşi (musulmani) şi necredincioşi (ghiauri). Toate aceste prigoniri şi represiuni au cauzat o emigrare masivă: populaţia din multe sate şi oraşe bulgare s-a văzut nevoită să părăsească locurile natale în căutarea unei vieţi mai bune. Din aceste considerente, credem că anume măsurile de constrângere practicate de turci au constituit factorul decisiv care a dus la emigrarea a sute de familii bulgare la nord de Dunăre şi stabilirea lor ulterioară în sudul Rusiei, inclusiv în Basarabia.

După cum se menţionează în numeroase surse, în perioada emigrării bulgarilor în Basarabia, ierarhia superioară a bisericii bulgare, formată exclusiv din greci, „îi corupea pe bulgari, le pervertea

moravurile, le suprima cu orice preţ sentimentul naţional şi aproape că a expulzat limba bulgară din cărţile religioase, înlocuind-o cu cea greacă" [157, p. 187].

Potrivit istoricului Nicolai Cervencov, bulgarii sperau să obţină la noile locuri de trai „libertate şi pământ" [359, p. 168]. Locuind în Basarabia, imigranţii transdanubieni au continuat să ducă o viaţă evlavioasă, rămânând adepţi ai religiei creştine ortodoxe. După strămutarea în Bugeac din cauza jugului otoman şi fanariot (dominaţia grecilor în biserica ortodoxă bulgară), coloniştii bulgari au început să construiască biserici în stepa Bugeacului. În majoritatea cazurilor, procesul de construcţie era dirijat de preoţi din rândurile coloniştilor, care au venit aici împreună cu enoriaşii lor. Aceiaşi preoţi oficiau, ulterior, şi slujbele religioase.

Din anul 1792 până în 1856, migraţia bulgarilor a avut un caracter de masă. La etapa iniţială a migraţiei, bulgarii se stabileau în apropierea cetăţilor Akkerman, Chilia, Ismail, Bender, iar cei mai mulţi colonişti, în număr de două mii de persoane, s-au stabilit la Chişinău [164, p. 63; 232, p. 54; 261, p. 8]. În Chişinău ei au construit două biserici: Înălţarea Domnului şi Sf. Gheorghe Biruitorul. Prima biserică (Înălţarea Domnului) avea statutul de catedrală a bulgarilor chişinăuieni. A fost construită în 1804 [271, p. 231], după care a ars, iar în 1830 a fost reconstruită.

Biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost înălţată în anul 1819, în semn de recunoştinţă pentru noua patrie care i-a adăpostit pe bulgari. Lăcaşul a fost construit drept urmare a petiţiilor adresate mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, depuse la 16 ianuarie şi 13 aprilie 1814 la Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău. Bulgarii strămutaţi la Chişinău, în frunte cu preotul Gheorghii, intenţionau să formeze parohia bisericii şi să îngrijească de aceasta. La 22 aprilie 1814, mitropolitul Gavriil a autorizat construirea bisericii [196, p. 536]. Pe parcurs, s-a văzut că nu ajung bani pentru construirea bisericii. Astfel că, la 16 mai 1816, bulgarii au cerut de la Consistoriul Duhovnicesc să li se elibereze o carte specială pentru a putea colecta donaţii. În acelaşi timp, preotul Gheorghi, împreună cu Cion Tonton, a mers în Bulgaria, ca să adune bani pentru construcţia lăcaşului sfânt. Acolo preotul a fost ucis de către un musulman care l-a recunoscut. După moartea preotului Gheorghii, Consistoriul l-a numit pe protoiereul Stavrache Costin responsabil de construcţie. Ulterior, Costin a devenit preotul paroh al bisericii respective [196, p. 535]. La 3 noiembrie 1819, biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost sfinţită de către episcopul vicar de Bender şi Akkerman, Dimitrie Sulima. Zidirea bisericii a costat 84 223 de lei şi 13 parale [93, p. 138-139]. Istoricul român Petre Constantinescu-Iaşi, care la sfârşitul anilor 20 ai sec. XX a cercetat aceasta biserică, a constatat că ea, cu planul său dreptunghiular cu o singură navă, două turle, despărţitura liberă spre

naos şi dublul narthex, este specifică arhitecturii moldoveneşti din secolul al XVII-lea [49; p. 73-74]. Aceasta se explică prin faptul că la înălţarea acestui lăcaş sfânt au participat meşteri care posedau cunoştinţe şi experienţă de construire a lăcaşurlor sfinte în spaţiul moldovenesc înainte de anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Această biserică era vizitată frecvent de coloniştii bulgari şi nu doar. În acest sens, L. Laşkov menţiona: „Parohia acestei biserici era formată din ruşi, bulgari şi moldoveni. În 1819, aici se numărau 977 persoane de sex masculin şi 837 persoane de sex feminin, iar în 1829, deja 2 210 în total, dintre care 1 169 persoane de sex feminin, ceea ce vorbeşte despre faptul că numărul de membri ai parohiei s-a mărit atât din contul populaţiei locale, cât şi al celei nou-venite, ultima fiind neomogenă din punctul de vedere al componenţei etnice” [196, p. 659]. Biblioteca bisericii era completată cu cărţi liturgice, inclusiv în limba română. Din surse aflăm că în anii 20 ai sec. al XIX-lea aici se păstrau 12 mineie pe luna septembrie 1804 şi un minei pentru luna martie 1805, care au fost publicate la Buda în 1804 [43, p. 139, 143].

Un alt centru urban în jurul căruia s-au concentrat imigranţii bulgari era oraşul Akkerman. Pornind de la faptul că aici erau două biserici (una greacă, Sf. Ioan Botezătorul, construită în secolele XIII-XIV, şi una armeană, Maica Domnului din Kazan), în 1813 comunitatea bulgarilor din oraş (care număra între 40 şi 100 de familii) [257, c. 321] s-a adresat către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni şi către guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, cu rugămintea de a li se permite să-şi construiască propria biserică în Akkerman, în numele Marelui Mucenic Dimitrie. Totodată, ei cereau să li se elibereze un document special ce permitea colectarea donaţiilor. La 18 martie 1813, protoiereul Akkermanului, Fiodor Maleavinski, îl roagă pe mitropolitul Gavriil, într-o scrisoare, să-i ajute pe bulgari, explicând că din 100 de familii, doar 40 sunt în stare să finanţeze construcţia. De asemenea, el îi cere mitropolitului să permită construcţia bisericii chiar în oraş, „unde, unindu-şi forţele cu comunitatea slavo-rusă, vor putea înălţa biserica fără mari dificultăţi” [257, p. 324].

Mai târziu, pe motiv că noua biserică era departe de partea oraşului unde trăiau bulgarii, aceştia roagă să li se ofere, în calitate de lăcaş sfânt, „o casă nouă construită în care nu locuise nimeni”, pentru a o închina Sfântului Gheorghe. Solicitarea le-a fost aprobată de către guvernatorul I. M. Hartingh, care „din considerente politice” era cointeresat ca bulgarii să se stabilească în Basarabia recent anexată [257, p. 326]. Bulgarii din Akkerman cumpără de la autorităţile locale o casă pe strada Chişinău, unde erau situate şi locuinţele lor. Pentru amenajarea bisericii era necesar

suport material şi financiar, care a fost furnizat de către bulgarii din regiune, precum şi de către comerciantul bulgar Vasili Dreov şi de familia Volkonski – principesa Sofia (sora decembristului Serghei Volkonski) şi fiul acesteia, prinţul Grigori Petrovici Volkonski [359, p. 171].

Din raportul protoiereului Akkermanului, Fiodor Maleavinski, către Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău, aflăm că biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost sfinţită la 19 iunie 1816 [257, p. 328]. Ea ocupa un loc însemnat printre bisericile ortodoxe din oraş. Împrejmuită de plopi uriaşi, biserica era foarte îndrăgită de către bulgari. Din surse reiese că majoritatea enoriaşilor acestei biserici erau de origine bulgară.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, încep să fie construite biserici şi în coloniile bulgare. În baza datelor din arhiva oraşului Ismail, istoricul N. Cervencov argumentează că primele biserici care au început să funcţioneze în coloniile bulgare au fost construite în anul 1812 (casa de rugăciune în colonia Chirsovo) şi în 1814 (bisericile din coloniile Enichioi, Împuţita şi Caragaci). În 1817, în colonia Valea Perjei a fost înălţată biserica din lemn Sf. Nicolae [323, p. 27; 359, p. 172]. Conform datelor din arhivele din Chişinău, am stabilit că în anul 1824, în 52 de colonii au trăit 112 familii de clerici [10, inv. 3, d. 747, ff. 218-219] (**tabelul A.1.6**). În anii ‘40 ai sec. al XIX-lea, în coloniile bulgare locuiau deja 130 de preoţi şi diaconi şi 333 de cântăreţi [252, c. 133]. Potrivit etnografului rus A. Klaus, către anul 1826, în 33 din cele 60 de colonii erau deja construite biserici [186, p. 342]. În 1832, la iniţiativa şi cu implicarea tutorelui coloniştilor bulgari din Basarabia, generalului Ivan Inzov, Comitetul pentru arhitectură din cadrul Ministerului de Interne aprobă două tipuri de proiecte pentru construcţia lăcaşurilor sfinte în coloniile bulgare, autorul cărora a fost arhitectul Alexeev. Lucrările de înălţare a templelor se efectuau sub supravegherea protoiereului Aleksandr Saviţki şi a ispravnicului ocolului Bugeacul de Sus, Andrei Ilaşkov (iar din 1844, a succesorului acestuia, Dmitrii Koicio) [142, c. 55]. Supravegherea generală a construcţiilor revenea în sarcina tutorelui coloniştilor: din 1834 – consilierul de stat Mihail Butkov, iar din iunie 1844 – colonelul Mironov.

Printre primele a fost înălţată biserica din colonia Zadunaevca [267, p. 791]. Iniţial, locuitorii au construit, în 1825, o casă de rugăciuni din piatră în piaţa din centrul coloniei. Aici erau oficiate toate slujbele divine, cu excepţia liturghiei, din această cauză, oamenii erau nevoiţi să meargă în satele vecine. Deja în 1829, casa de rugăciuni a fost transformată în biserica Adormirea Maicii Domnului şi a fost sfinţită în acelaşi an. Pentru că populaţia a început să crească datorită ratei înalte de natalitate şi a valului de refugiaţi din Turcia, cu binecuvântarea arhiepiscopului Antonie, în 1872

aici a fost construită o nouă biserică din piatră Adormirea Maicii Domnului. Este curios faptul că serviciul divin era oficiat în limba slavonă, iar *Evanghelia* şi *Apostolii* se citeau în limba bulgară modernă. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că în 1806 Sofronie de Vraţa a publicat prima carte tipărită în limba bulgară modernă „Chiriacodromion, sau Nedelic" – o colecţie de învăţături şi predici pentru toate duminicile şi sărbătorile anului (editată la Râmnicu Vâlcea) [267, p. 793].

Potrivit tradiţiei, în ziua când se sărbătorea hramul bisericii din Zadunaevca, 15 august, enoriaşii jertfeau, pentru trapeza comună, un taur sau câţiva berbeci, iar colacii şi vinul le lăsau lângă poarta bisericii. După săvârşirea ritualului de rugăciune, în jurul bisericii se făceau trei cercuri, iar preotul stropea cu apă sfinţită pâinea lăsată după poartă. După încheierea slujbei, enoriaşii se adunau în curtea bisericii şi, după binecuvântarea preotului, se înfruptau din alimentele sfinţite. În acelaşi timp, doi preoţi şi persoanele de vază luau masa separat. În aceeaşi zi, credincioşii donau bisericii grâne [267, p. 794].

În 1813, imigranţii transdanubieni din colonia Dezghingea „au construit o mică bisericuţă în numele Sfintei Treimi, dăruită lor de către locuitorii satului Sultăneşti de dincolo de Prut". Lăcaşul era amplasat la o depărtare de 3 km la nord de colonie. Ulterior, bulgarii au mutat biserica pe un fundament de piatră în locul unde se află şi astăzi. Iniţial, clerul bisericii era format dintr-un preot, un diacon şi un clopotar. După cum se indică în surse, în 1838 aici slujeau deja doi preoţi, un diacon, doi paracliseri şi un clopotar [187, p. 234, 247].

Un rol deosebit în viaţa spirituală a bulgarilor basarabeni l-a jucat Catedrala Schimbarea la Faţă a Mântuitorului din centrul administrativ al coloniştilor, oraşul Bolgrad. Acest lăcaş sfânt simboliza dorinţa bulgarilor de a se stabili pe noile pământuri, devotamentul acestora faţă de Biserica Ortodoxă şi recunoştinţa pentru eliberarea de sub opresiunea religioasă turco-greacă. La 12 martie 1820, în bisericuţa din colonia Tabacu, tutorele coloniştilor bulgari, Serghei Malevinski, dă citire ucazului ţarului Alexandru I din 29 decembrie 1819 „Cu privire la stabilirea în oblastia Basarabiei a bulgarilor şi a altor imigranţi transdanubieni". În ucaz erau stabilite drepturile şi privilegiile de care vor beneficia imigranţii transdanubieni. La 23 iunie 1833, în prezenţa generalului Ivan Inzov, a protoiereului Vasili Purişkevici şi a coloniştilor a fost pusă prima piatră la temelia lăcaşului sfânt din Bolgrad şi a fost sfinţit locul [243, p. 33]. Coloniştii au format Comisia de control al desfăşurării lucrărilor de construcţie. Din ea făceau parte negustorii Dmitri Kanazirski, Stepan, Chiril, Constantin şi Dmitri Mincov. Comisia a adunat 278 391 rub. 90 cop. pentru începerea lucrărilor de construcţie. Familia Mincov face o comandă la Moscova şi aduce în dar Catedralei un

clopot – „Bunăvestirea”, care actualmente este păstrat în curtea lăcaşului. Datorită participării active, pentru străduinţa şi munca depusă la aceste lucrări, la 31 ianuarie 1839, Dmitri Mincov a fost onorat cu „Recunoştinţa Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei” [16, inv. 1, d. 1975, ff. 1-2]. La construcţia catedralei au luat parte 10 mii de bulgari din 83 de colonii. La această cauză nobilă au participat şi 12 localităţi moldoveneşti şi una de ucraineni din regiune, care au primit aceleaşi privilegii ca şi coloniştii, deoarece au fost incluse în districtele coloniale. Materialele de construcţii necesare erau aduse din cariere, din coloniile Devlet-Agaci, Taşbunar şi din apropiere de Bolgrad. Plăcile de marmură colorate au fost aduse de peste hotare, crucile şi clopotele – din Moscova şi Tula. În total, pentru construcţia catedralei s-au cheltuit 700 mii de ruble asignate [225, p. 113, 114]. Se consideră că arhitectul acestui edificiu a fost Avraam Melnikov, opinie influenţată de particularităţile stilistice ale Catedralei [243, p. 22-23].

La 15 octombrie 1838, Catedrala Schimbarea la Faţă a Mântuitorului din Bolgrad a fost sfinţită de arhiepiscopul de Chişinău şi Hotin, Dimitrie Sulima [344, p. 10]. La ceremonie au participat I. N. Inzov şi arhiepiscopul armean Neres. Iată cum descria profesorul bulgar K. Ivanov acest eveniment: „Rusia a primit sub aripa sa şi mulţi bejenari de alte naţionalităţi – germani, francezi, greci, armeni etc. Multora dintre aceştia li s-au acordat privilegii mai mari decât bulgarilor. Însă doar bulgarii au simţit necesitatea sufletească de a exprima gratitudine Rusiei. Şi prin aceasta au demonstrat că sentimentul de recunoştinţă este cea mai frumoasă calitate a sufletului uman, pe care o posedă cu prisosinţă” [344, p. 10]. Istoricul bulgar Iov Titorov considera că, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, catedrala a jucat un rol semnificativ pentru unitatea spirituală a bulgarilor basarabeni [347, p. 76-79].

În anul 1844, în cimitirul din Bolgrad a fost înălţată şi sfinţită biserica Sf. Mitrofan [22, inv. 2, d. 3052, ff. 47-97]. Aici, în 1845, la solicitarea bulgarilor, va fi reînmormântat tutorele lor, generalul I. N. Inzov.

În coloniile înfiinţate după al doilea val masiv de migranţi bulgari în Basarabia (după anii 1829-1830) a fost continuat procesul de construire a lăcaşurilor sfinte. În 1834, locuitorii coloniei Ivanovca din judeţul Akkerman au înaintat o petiţie autorităţilor locale, în care cereau să li se permită să construiască în localitate o biserică din piatră [274, p. 173]. Parohia urma să fie formată din locuitorii coloniilor din apropiere: Devlet-Agaci, Iserlia, Kuparan, Diulmen şi Ciumlechioi. Pentru lucrările de construcţie au fost acumulate 1 200 de ruble. În 1836, Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău le dă un răspuns pozitiv coloniştilor şi deja în 1838 are loc sfinţirea bisericii în numele

Sfântului Ioan Botezătorul [274, p. 173]. Biserica a fost ridicată în memoria lui I. N. Inzov. Acolo el, fiind paralizat, a fost scos afară pe o targă şi timp de două zile „a admirat sărbătoarea şi bucuria mulţimii de oameni adunaţi din diferite colonii, care parcă ar fi presimţit că îşi văd pentru ultima dată părintele binefăcător” [222, p. 46].

Colonia Tvardiţa din judeţul Tighina a fost fondată în 1829 de către bulgari veniţi din regiunea bulgară Sliven. La 28 ianuarie 1838, membrii coloniei s-au adresat cu o petiţie către Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău, cerând arhiepiscopului de Chişinău şi Hotin, Dimitrie, permisiunea de a ridica în localitate propria biserică [22, inv. 2, d. 2620, f. 1]. La indicaţia Consistoriului, protoiereul Andrei Saviţki întreprinde o vizită în colonie şi raportează că locul unde va fi construit lăcaşul sfânt este unul potrivit şi că locuitorii din Tvardiţa intenţionează să ridice o biserică din lemn pe fundament din piatră, iar pentru aceasta au separat 120 de desetine de teren şi au construit o casă pentru preot [179, p. 666]. În 1842, „cu eforturile şi ajutorul material al enoriaşilor” a fost înălţată biserica în numele Sfintei Cuvioasa Parascheva. Preot paroh al bisericii va fi numit Todor Vlaikov. Şi în Bulgaria, coloniştii din Tvardiţa aveau o biserică în numele aceleiaşi sfinte, Parascheva. Întrucât în timpul strămutării moaştelor Prea Cuvioasei Parascheva de la Constantinopol la Iaşi, de către domnitorul moldovean Vasile I (Lupu), osemintele au fost lăsate pe timp de noapte în Tvardiţa (bulgară), sătenii au decis să-şi numească biserica în cinstea sfintei. Lăcaşul sfânt din Tvardiţa basarabeană este construit din piatră şi împrejmuit cu un zid din piatră. Serviciul divin era oficiat în limba slavonă, în baza cărţilor liturgice editate la Kiev. Predica era ţinută în limba bulgară de preotul Todor Vlaikov [358, c. 148]. Biserica obţinea venituri din producerea şi comercializarea lumânărilor din ceară. Potrivit datelor din 1850, banii obţinuţi din vânzarea lumânărilor au constituit suma de 60 rub., iar în 1860 − 264 rub. 85 cop. Interesant este faptul că după pelerinajul la Sf. Munte Athos, unul dintre locuitorii coloniei Tvardiţa, Gheorghii Zabun (Zabunov), a decis să construiască o cişmea la ieşirea din sat, unde erau izvoare. În 1862, el a săpat o fântână, tot aici a fost adusă icoana Sfântului Mare Mucenic Gheorghe [179, p. 692]. Odată, când vitele sătenilor s-au îmbolnăvit, oamenii au început să se roage la icoană şi, în curând, vitele şi-au revenit. Aceasta le-a dat motiv preoţilor locali să declare izvorul făcător de minuni. Şi din acea zi, la data de 6 mai, toţi locuitorii se adună în acest loc, preoţii citesc rugăciuni lângă izvor, iar autorităţile organizează festivităţi pentru săteni.

După fondarea în 1830 a coloniei bulgare Chiriutnea (Corten), în ianuarie-februarie 1841 coloniştii au depus o cerere către arhiepiscopul de Chişinău şi Hotin, solicitând autorizaţie pentru a-

şi construi în sat propria biserică din piatră. După ce protoiereul Andrei Saviţki şi ispravnicul ocolului Bugeacul de Sus, A. Ilaşkov, au inspectat locul destinat pentru construirea bisericii şi l-au aprobat în raportul lor, Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău a aprobat înfiinţarea la Chiriutnea a parohiei Adormirea Maicii Domnului. Până la finalizarea lucrărilor de construcţie, parohia a fost atribuită bisericii Sf. Gheorghe din colonia Cazaclia. Întregul proces de construcţie s-a desfăşurat sub supravegherea inginerului G. Tabarovski. De organizare s-a ocupat o comisie, din care făcea parte şi preotul paroh al bisericii, Ioan Liubov. Biserica a fost sfinţită oficial la 15 august 1845. Petrecerea organizată cu această ocazie, ospeţele şi distracţiile, atât de dragi bulgarilor, au ţinut două zile în Chiriutnea. Toate acestea s-au desfăşurat sub dangătul de sărbătoare al celor cinci clopote aduse din Tula [222, p. 54, 63-64].

În colonia bulgară Diulmen, primul lăcaş sfânt a fost casa de rugăciune din lemn Pogorârea Duhului Sfânt, construită în 1838. Enoriaşii din Diulmen aveau deja propria parohie, însă deoarece nu aveau o biserică cu statut administrativ, aceasta se afla în subordinea preotului de la biserica Sf. Petru şi Pavel din colonia Ciişia. Până în 1862, în această parohie a slujit preotul Gheorghii Grekov [139, p. 72, 76]. În a doua jumătate a anilor ‘40 ai sec. al XIX-lea, bulgarii din colonie încep să construiască o biserică pe locul casei de rugăciuni. În 1850, biserica Sf. Gheorghe din Diulmen a început să funcţioneze.

În descrierea istorico-statistică a coloniei Iserlia, preotul Dmitrii Ciachir menţiona că în centrul localităţii era o biserică din piatră, înălţată în numele Sfintei Treimi, împrejmuită de un zid dodecagonal din piatră. Aceasta a fost întemeiată în 1860, cu binecuvântarea episcopului Antonie. Dorinţa coloniştilor de a avea propria biserică era atât de mare, încât au adunat, pentru construcţia acesteia, 20 de mii de ruble de argint. Biserica a fost sfinţită la 12 noiembrie 1864 [273, c. 528]. După cum menţionează D. Ciachir, în „Turcia europeană” bulgarii nu aveau biserici, „dar chiar şi dacă exista vreuna, atunci era amplasată departe de localitate, asemănându-se cu o colibă, acoperită cu vreascuri şi stuf, fără acoperiş, iar părintele Sava Berov purta pe cap, în timpul slujbei, un turban turcesc de teama otomanilor suspicioşi” [273, p. 528].

În ceea ce priveşte obiectele de cult şi cărţile liturgice, trebuie de remarcat că cele mai multe au fost aduse în colonii de către preoţii veniţi din Bulgaria. Printre cele mai importante cărţi ale bisericii erau următoarele: *Evanghelia, Molitfelnicul, Noul Testament* în limbile rusă şi bulgară, *Ceaslovul, Psaltirea* (editată la Kiev), statutul bisericesc, Învăţăturile, cărţi de rugăciuni [19, inv. 2, d. 45, f. 531]. În colonia Dezghingea, în biserica Sfânta Treime, potrivit unor surse [187, p. 234], se

păstra *Evanghelia, Octoihul*, precum şi *Pentikostar, Antologhion, Triod, Prăvălioară, Aghiazmatar mic, Toţi Sfinţii* şi *Kiriacodromion* (sau *Evanghelia învăţătoare*) din 1732. În biserica Înălţării Mântuitorului din colonia Cioc-Maidan se găseau cărţi în limba română: una de la 1798, şapte de peste Prut, şase de la Chişinău şi cinci de proveniență nesigură: un *Triod* şi un *Octoih*, un *Kiriacodromion*, un *Irmolog*, un *Ceaslov*, două *psaltiri*, un *Molebnic*, o *Rugăciune pentru izbăvirea de lăcuste* şi mai multe *acatiste*, o *Liturghie* din 1798, editată la Sibiu, şi o *Prăvălioară/Molitvenic pe scurt*, un *Liturghier*, un *Penticostar*, o *Carte folositoare de suflet*, un *Antologhion* şi o *Evanghelie* [202, p. 738-740]. Unele surse notează că în biserica Sf. Gheorghe din colonia Beşalma se afla o *Carte de rugăciune pentru biruinţa asupra craiului şvezilor*, editată în limba română în 1838 la Chişinău. Preotul din Chiriet-Lunga Gheorghe Zavidei Ciugureanu, la mijlocul anilor 50 ai sec. al XIX-lea, oficia serviciul duhovnicesc după un *Liturghier*, apărut la Chişinău în 1815 [43, p. 166, 233]. Existența în colonii a cărţilor religioase în limba română se datorează faptului că preoţii moldoveni oficiau slujbele în limba română. Nu este exclus nici faptul că o parte dintre enoriaşii acestor biserici erau vorbitori de limba română.

Bulgarii îşi aranjau cu mare drag şi credinţă lăcaşurile sfinte. O dovedeşte şi faptul că, vizitând coloniile acestora în 1846, arhiepiscopul de Chişinău şi Hotin, Irinah, a găsit bisericile din judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail într-o stare bună. La 29 noiembrie 1845, în raportul său către Sfântul Sinod, el scrie: „Toate (bisericile – *I.D.*) aveau tot ce era necesar, astfel că nu era nicio piedică pentru oficierea serviciului divin în conformitate cu ordinea bisericească. Nicăieri nu am observat superstiţii între locuitori; abuzuri sau dezordini în rândurile clerului” [228, p. 16]. În ceea ce priveşte starea clerului, arhiepiscopul Irinarh menţiona că „în unele biserici slujesc câte doi sau trei preoţi, pe când este nevoie numai de unul” [228, p. 16]. Pentru îmbunătăţirea stării materiale a clerului arhiepiscopul a propus ca în parohii să fie micşorat numărul preoţilor, deoarece cota de pământ ce aparţinea bisericii (120 desetine) nu era suficientă pentru toţi preoţii. În acelaşi timp, Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău ajuta financiar parohiile. În 1845 au fost alocate 2480 rub. 33 cop. Din această sumă bisericii din colonia Satu-Nou, judeţul Ismail, i-au revenit 280 rub. 12 cop. Pentru reparaţia şi întreţinerea lăcaşului sfânt, în fiecare an se alocau 157 rub. 14 cop. [228, p. 36].

Preoţii bulgari erau şi primii învăţători în parohiile create, însă ei nu aveau o pregătire specială. Nu întâmplător episcopul de Chişinău, Antonie, la 29 octombrie 1858, scria că mulţi dintre preoţi „nu înţeleg slujba divină” [261, p. 15]. A. Zaşciuk menţiona că era greu să faci diferenţă între condiţiile de trai ale unui preot şi ale unui simplu ţăran, şi uneori diferenţa între cei doi se observa

numai după haine şi barbă [167, p. 394]. La rândul său, P. Batiuşkov sublinia că mulţi preoţi nu cunoşteau limba rusă şi din acest motiv nici nu puteau citi cărţi religioase într-o limbă necunoscută pentru ei [123, p. 54].

Serviciile divine în bisericile bulgare se ţineau în limba slavonă. Deşi procesul de rusificare a atins şi parohiile bulgare, trebuie să remarcăm că mulţi clerici au pledat pentru ca predicile să se ţină în limba bulgară. Astfel, preotul Ignatie Makriţki credea că rugăciunea ar trebui să fie studiată în limba maternă şi nu învăţată pe de rost în limba rusă, „numai în limba maternă a străinilor le pot fi inculcate acestora principiile esenţiale ale credinţei şi moralei, le poate fi dezvoltat simţul religios şi starea de spirit de rugăciune" [201, p. 986]. Mitropolitul Chişinăului şi Hotinului, Gavriil Bănulescu-Bodoni, în 1817, pledând pentru serviciul divin în limba bulgară şi traducerea cărţilor religioase în limba bulgară, declara următoarele: „Bulgarii – popor de aceeaşi credinţă şi vecin cu noi – au necesitatea de a asculta rugăciunile în limba lor maternă, pentru că nu cunosc limbă slavonă" [241, p. 686]. (Menţionăm că G. Bănulescu-Bodoni sub noţiunea „limba slavonă" avea în vedere limba slavonă bisericească, care a apărut în sec. al XII-lea la sud de Dunăre şi ulterior a dobândit statutul de limba liturgică, pe care o posedau clericii ce au absolvit seminare duhovniceşti.) Aşadar, mitropolitul îşi lua obligaţia de a afla dacă sunt cărţi religioase deja traduse în limba bulgară, iar în caz contrar el a promis să găsească un traducător. Bănulescu-Bodoni era vicepreşedintele secţiei din Basarabia a Societăţii Biblice din Rusia (SBR), al cărei scop era editarea şi propagarea Bibliei în limbile popoarelor din Imperiul Rus. La cererea SBR, traducerea *Noului Testament* în limba bulgară modernă a fost făcută de arhimandritul Theodosie de la mănăstirea Bistriţa de lângă Bucureşti (bulgar de origine), „unul din cei mai capabili să facă acest lucru" [241, p. 690]. Însă SBR a reuşit să publice doar *Evanghelia după Matei* într-un mic tiraj în 1823, înainte de a fi desfiinţată în 1826. Astfel, *Noul Testament* în limba bulgară modernă a fost tipărit în 1828 în Ţara Românească de către mitropolitul Grigorie IV Dascălul al Ungrovlahiei.

În plan administrativ, bisericile bulgare se supuneau Protopopiei din Bolgrad. Protopopia era compusă din blagocinii, în jurisdicţia cărora intrau 10-15 biserici. Conducătorul protopopiei era protopopul de ţinut, prin intermediul căruia autorităţile bisericeşti conduceau clericii locali.

În concluzie, Basarabia a devenit acel loc unde refugiaţii bulgari au putut scăpa de jugul otoman insuportabil. Aici ei au obţinut libertatea religioasă, dreptul de a practica propria lor religie în propria lor limbă, de a construi propriile biserici, în care slujeau preoţi de origine bulgară. Autorităţile ruse, caracterizându-i pe bulgari, remarcau hărnicia lor, dragostea pentru familie,

respectul tinerilor faţă de persoanele în vârstă, moralitatea înaltă în comunitate, cumpătarea şi evlavia lor deosebită. Poporul bulgar a fost capabil să reînvie şi să conserve valorile culturale şi religioase proprii, fapt care, chiar şi peste secole, va fi determinant pentru identitatea spirituală şi culturală a bulgarilor basarabeni.

4.2. Sistemul de învăţământ în coloniile bulgare

Cucerirea Bulgariei de către Imperiul Otoman în anul 1396 a dus la suprimarea învăţământului naţional bulgar. Sistemul feudal otoman, bazat pe agricultura de subzistenţă, acorda atenţie prioritară anume sectorului agricol al economiei. Majoritatea bulgarilor trăiau în mediul rural şi asupra lor apăsa o povară grea de dări şi prestaţii feudale, de aceea ei nu erau cointeresaţi de educaţia şcolară. În plus, nu existau cărţi în limba bulgară, după care s-ar fi putut învăţa [319, p. 142]. Din cauza că sistemul educaţional era stagnant, şcolile bulgare ofereau un nivel inferior de pregătire. Ele erau de două tipuri: cele de pe lângă biserici şi mănăstiri, numite şcoli de chilie (*келейная школа*), şi cele greceşti.

În şcolile de pe lângă biserici şi mănăstiri predau călugării şi preoţii. Cu timpul, din cauza creşterii numărului de elevi, au început să fie deschise şcoli şi în case particulare. Aici predau clerici, dar şi învăţători. Toţi elevii, de diferite vârste, asistau la lecţii şezând împreună. Fiecare şcoală de acest tip se întreţinea din cotizaţiile părinţilor, iar şcolile publice, apărute în anii ’20-’30 ai sec. al XIX-lea, erau întreţinute de întreaga comunitate a satului. Această tradiţie a fost continuată de bulgari în Basarabia [143, p. 9].

Procesul de instruire în şcolile bulgare din Basarabia se desfăşura conform metodei şcolilor de chilie, unde educaţia purta un caracter strict religios. Elevii învăţau citirea şi scrisul în slavonă, învăţau pe de rost rugăciuni şi citeau cărţi bisericeşti. Această metodă era foarte dificilă pentru elevi, ca urmare şi rezultatele erau practic nule. Contemporanul „educaţiei mănăstireşti”, Petar Beron, în introducere la „Abecedarul” său, editat în 1824, menţiona: „...După ce îşi trec tinereţea lor în şcoli, plină de temeri şi tremure (săracii copii), ei ies şi nu pot măcar să-şi scrie numele...” [319, p. 143]. Acest sistem de şcolarizare s-a păstrat în Bulgaria până la mijlocul sec. al XIX-lea.

Şcolile greceşti se deschideau în oraşele bulgare unde era puternică comunitatea grecească. Învăţământul grec era laic şi se afla la un nivel mai avansat. Şcolile greceşti au devenit centre de răspândire a ideilor grecofile în rândul bulgarilor. Procesul de elinizare se caracteriza prin faptul că

elevii în aceste şcoli erau obligaţi să vorbească numai în limba greacă. În şcoli se acorda mult timp studierii istoriei poporului grec. După ce unele din aceste şcoli au trecut la predarea conform metodei lancasteriene, incluzând discipline noi, cum ar fi aritmetică, geografia şi limbile străine, a crescut numărul elevilor bulgari, care proveneau de obicei din familii înstărite, îndeosebi din familii de negustori [319, p. 145]. Mulţi bulgari, absolvind aceste instituţii, deveneau grecomani. Această situaţie reprezenta un pericol pentru viitorul poporului bulgar. Nu întâmplător călugărul Paisie din Hilandar (1722-1773), unul dintre părinţii renaşterii bulgare, i-a îndemnat pe confraţii săi: „Cunoaşte-ţi neamul şi limba ta" [354, p. 32]. Această deviză a consemnat-o în opera sa „Istoria slavo-bulgară", care a fost elaborată în mănăstirile Hilandar şi Zografu în anii 1760-1762. Astfel, informaţia prezentată mai sus arată clar în ce condiţii neprielnice s-a dezvoltat învăţământul în localităţile bulgare din Balcani.

Stabiliţi în Basarabia, bulgarii nu au început de îndată să deschidă şcoli. Acest proces a fost îngreunat din cauza mai multor factori. În primul rând, coloniştii bulgari trebuiau să-şi aranjeze traiul, să soluţioneze probleme urgente de ordin social-economic. În al doilea rând, multe colonii, cum este şi Valea Perjei, Başcalia sau Comrat, erau multinaţionale, fapt care complica alegerea învăţătorilor şi formarea claselor. Situaţia s-a îmbunătăţit după ce imigranţii transdanubieni au primit statutul de colonişti şi au căpătat siguranţă în viitorul lor. Mai trebuie de menţionat că dezvoltarea relaţiilor comerciale dintre coloniile bulgare cu guberniile interne din Imperiul Rus şi cu ţările vecine a dus la necesitatea apariţiei unor colonişti educaţi, care se puteau angaja în activităţi comerciale.

Începutul procesului de învăţământ în colonii a fost stimulat de politica imperială. Astfel, la 14 septembrie 1816, tutorele coloniştilor transdanubieni din Bugeac, D. Vatikioti, s-a adresat cu un raport către rezidentul plenipotenţiar al Basarabiei, A. N. Bahmetev, cu propunerea ca fiecare familie de bulgari să contribuie anual cu 10 lei pentru construcţia şi întreţinerea şcolilor, care vor pregăti starosti şi copişti cu ştiinţă de carte [174, p. 283]. Peste cinci ani, în mai 1823, la propunerea secretarului de stat, contelui I. Kapodistrias, începe implementarea sistemului lancasterian în învăţământ [108, p. 123].

Totuşi, există dovezi că primele şcoli private la bulgarii din Basarabia funcţionau deja în primii ani ai sec. al XIX-lea. Cercetătorul moldovean Andrei Eşanu arată că şcoala particulară deschisă la Chişinău la 24 mai 1803, cu binecuvântarea domnitorului Ţării Moldovei, Alexandru Moruzi, cel mai probabil era frecventată de bulgari [162, p. 90]. Despre o altă şcoală din Chişinău

care funcţiona la începutul anilor ’20 ai sec. al XIX-lea, numită „bulgară”, aminteşte bulgaristul moldovean I. Grec [143, c. 20]. După supoziţia sa, denumirea acesteia reflecta componenţa etnică a elevilor.

Despre o primă tentativă de deschidere a unei şcoli particulare se poate vorbi în anul 1814. Atunci Iacov Susan, ctitorul bisericii Sfântul Arhanghel Mihail din colonia Copceac, a încercat să deschidă şcoală în sat pe lângă biserică. Ea urma să fie frecventată de copiii din Copceac şi localităţile vecine: Beşghioz, Cioc-Maidan, Beşalma, Congaz şi Chirsovo. Pentru instruirea elevilor a fost invitat diaconul Tanasie Secrieru, dar din cauza că s-au înscris doar trei copii şi, respectiv, remunerarea era mică, diaconul a plecat [21, inv. 1, d. 2217, f. 24]. Aceasta este prima confirmare documentară a unei tentative, fie şi nereuşite, a imigranţilor transdanubieni de a deschide o şcoală într-o colonie.

Următoarea iniţiativă, de astă dată de succes, datează din anul 1819, când în colonia Ceadâr-Lunga, preotul Zahari Ciachir a deschis şcoală în propria casă. El era un preot cărturar, reieşind din faptul că a făcut şcoală la Ploieşti [272, p. 28]. Probabil, Ciachir oferea educaţie la nivel profesionist, căci nepoţii săi Fiodor şi Vasili Ciachir au fost numiţi să slujească la biserica din satul natal. La această şcoală au fost formaţi şi viitorul protoiereu Simion Topalov, starşinalele din districtul Bugeacul de Jos, Gheorghi Culea şi Nicolai Chiosa ş.a. [272, p. 37].

În 1821, cu susţinerea administraţiei coloniale au fost deschise, la Comrat şi Bolgrad, şcoli particulare, unde pentru prima dată s-a început predarea după metoda lancasteriană. Profesorii primeau salariu de 500 lei anual. I. Grec presupune că şcoala din Comrat s-a aflat o anumită perioadă sub protecţia decembriştilor. Această concluzie are drept fundament faptul că şcoala regimentară din Akkerman, condusă de decembristul V. F. Raevski, a trimis un set de caiete de scriere şcolii din Comrat în 1821 [143, p. 18]. În 1837, în această şcoală învăţau 39 de elevi, iar în şcoala din Bolgrad – 155 [233, p. 19]. Contingentul mare de elevi ai şcolii din Bolgrad se explică prin faptul că oraşul era centrul administrativ al coloniilor, oraş unde era concentrată populaţia înstărită, care îşi dădea copiii la studii. De asemenea, în anii ’20-’30 ai sec. al XIX-lea, şcoli particulare erau în coloniile Buialâcul Mare şi Mic, judeţul Odesa, gubernia Herson [143, p. 18].

În 1824 se deschid primele şcoli în Ismail, Chişinău, Bender şi Hotin [108, p. 125]. Ele erau frecventate şi de copiii bulgari. Astfel, în acelaşi an 1824, din cei 168 de elevi din Chişinău, 16 aveau proveniență bulgară [335, p. 59]. Treptat numărul lor s-a majorat, constituind, în 1826, 34 de elevi. Conform informaţiilor oferite de cercetătoarea bulgară Rumeana Radkova, la Şcoala

Lancasteriană din Ismail, în 1826, învăţau 7 băieţi bulgari originari din oraşul Tucikov, în 1827 studiau 15 copii bulgari (unul din ei era din colonia Cişmeaua-Văruită), în 1828 – 8, şi în 1830 – 5 [337, p. 105].

Conform datelor statistice prezentate de Valentin Tomuleţ, în 1827, în toate şcolile din Ismail, Chişinău şi Bender erau instruiţi 38 de bulgari, ceea ce constituia 9% din toţi copiii bulgari. Dintre ei, 25 învăţau la Chişinău, 8 la Ismail şi 3 la Bender [108, p. 127]. În Bender, în anii 1829-1830 sunt prezenţi 5 elevi bulgari [337, p. 106]. În Chişinău structura socială a elevilor era diversă, constituită din copii ai căror părinţi erau agricultori (8), mic-burghezi (7), meşteşugari şi ciobani (3), negustori (2), preoţi (1) şi bejenari (1). Despre aceşti copii, în februarie 1824, a scris revizorul şcolilor lancasteriene basarabene, arheiereul Irinei: „Mulţi dintre bulgarii chişinăuieni au copii la şcoală. Lucru curios. Ţinând cont că mulţi din aceşti copii sunt mici, bulgarii îi aduc pe umerii lor, şi aşa cum şcoala se află la o distanţă destul de mare de casele lor, atunci ei le iau copiilor de mâncare şi-i lasă pentru toată ziua" [108, p. 128; 143, p. 15]. Imigranţii bulgari înstăriţi sprijineau şi finanţau şcolile. În Bender şcoala lancasteriană îşi avea sediul în casa bulgarului Ilie Eni, în Ismail – în casa negustorului Slavici [8, inv. 1, d. 2046, f. 12].

Conform unor date, şcoala din Valea Perjei a fost deschisă în anul 1831. În raportul Misiunii Economice de Stat din anul 1836, se remarcă că copiii din această colonie citesc bine şi părinţii sunt dispuşi să-şi dea odraslele la şcoală. În 1833, o şcoală funcţiona în colonia Tvardiţa, districtul Bugeacul de Sus. În perioada dată, în coloniile bulgare funcţionau 10 şcoli particulare [143, p. 15; 323, p. 37].

În continuare situaţia privind deschiderea şcolilor cunoaşte progrese. Statul a depus eforturi pentru a promova învăţământul laic. Cu acest scop, Comitetul Miniştrilor a dispus, la 30 decembrie 1834, ca şcolile lancasteriene din Basarabia să treacă de sub controlul administraţiei eparhiale locale în subordinea Ministerului Învăţământului Public [108, p. 129]. Din punct de vedere al gestiunii, şcolile erau subordonate Ministerului Proprietăţilor Statului.

Din „Listele parohiilor, clerului şi şcolilor din coloniile imigranţilor transdanubieni din 1835" aflăm că o şcoală funcţiona în colonia Hadji-Abdula, ocolul Cahul-Prut [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. Sediul ei era o casă veche, construită din nuiele şi tencuită cu argilă. Clădirea a fost acoperită cu stuf, avea o camera şi pridvor. Acolo studiau 20 de băieţi, mai puţin de jumătate din toţi băieţii care locuiau în colonie (conform datelor din 1835, în total, în Hadji-Abdula locuiau 46 de băieţi şi 34 de fete cu vârsta de la 7 până la 15 ani). Verificările autorităţilor coloniale au arătat că copiii în

această şcoală primesc „învăţătură bună”. Se învăţa după cărţile bisericeşti şi se scria pe hârtie. În 1835 o şcoală funcţiona şi în colonia Vulcăneşti. Casa, arendată de către părinţii elevilor, avea o odaie, un pridvor. Aici studiau doar 14 băieţi din cei 151 de băieţi şi 149 de fete de vârstă şcolară din localitate [28, inv. 1, d. 4415, f. 187]. Copiii în această şcoală învăţau a citi (*Ceaslov, Psaltire*), a scrie şi a număra. În 1837 au fost deschise şcoli la Dezghingea, Ceadâr-Lunga şi Caraghaci.

În şcolile particulare, de obicei, comunitatea locală invita învăţători. Documentele arată că în majoritatea cazurilor aceştia erau colonişti, ca Stepan Panaiotov din Bolgrad, Mihail Gagura din Cişmeaua-Văruită, Gherghi Arabadji din Babele, Matvei Morţun din Dezghingea, Printre dascali întâlnim şi mic-burghezi. În 1835, în colonia Hadji-Abdula lucra ca învăţător mic-burghezul Gavriil Matveev din oraşul Ismail, care avea 24 de ani şi era burlac. La Vulcăneşti lucra nobilul Evstafi Gubski, de 40 de ani şi văduv [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. De asemenea ţineau lecţii şi preoţii. La începutul anilor ’30 ai sec. al XIX-lea, în colonia Ghiulemen, în casa de rugăciuni preotul G. Grecov ţinea lecţii copiilor bulgari în limba greacă, pentru că el poseda doar această limbă [139, p. 86].

Învăţătorii particulari erau salarizaţi în dependenţă de starea economică a coloniştilor şi de numărul elevilor. De exemplu un învăţător din Hadji-Abdula, în fiecare lună, primea pentru un elev 1 rub. 27 cop. [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. La Vulcăneşti dascălul primea pe lună 80 cop. de la fiecare elev. O cerere de transfer din 1839 a unui învăţător, care menţiona că „deja doi ani predă în colonia Ciişia” [28, inv. 1, d. 8674, f. 4], ne dă posibilitatea să afirmăm că în 1837 a existat şcoală şi în această colonie. În Taraclia, din 1839 exista o şcoală particulară; documentele ne oferă informaţie despre câţiva elevi care au învăţat în această şcoală. Datele statistice arată că în 1839, în Taraclia locuiau 357 de copii în vârstă de la 7 până la 15 ani: băieţi – 178, fete – 179 [28, inv. 1, d. 4415, ff. 86v.-89]. Mai târziu vom găsi informaţia că şcoala dată a fost transformată în şcoală parohială.

Oficial, şcolile lancasteriene în coloniile bulgare s-au deschis pe parcursul anului 1840. Atunci, conform deciziei ministrului Proprietăţilor de Stat, contele Pavel Kiselev, în colonii a început procesul de instituire a şcolilor [143, p. 22]. Instituţiile de învăţământ erau parohiale, pentru că se deschideau pe lângă biserici. Procesul de instruire se desfăşura în baza „Instrucţiunii despre principalele reguli pentru şcolile din coloniile din mediul rural” (1842). Se preda după metoda lancasteriană: la început profesorul învăţa o grupă mică de elevi buni, apoi fiecare din aceşti elevi primea sub tutelă o grupa mică de copii şi le transmitea cunoştinţele acumulate. Aceasta era cea mai ieftină şi mai rapidă metodă de răspândire a cunoştinţelor. În şcolile parohiale se studia: cititul, scrierea, cele patru operaţii aritmetice. Legea Domnului, istoria scurtă a bisericii şi muzica erau

predate, de obicei, de către clericii parohiali. Studiile aveau o durată de 110 zile pe an şi de 3-4 ani în total. În fiecare clasă era afişat pe perete portretul împăratului rus, ca reamintire pentru generaţia tânără despre ocrotirea primită de bulgari din partea ţarului.

Prima colonie care a deschis o şcoală parohială cu predare lancasteriană a fost Chiriutnea, la 8 decembrie 1840 [220, p. 44]. La 1 ianuarie 1841 şi-au început activitatea şcolile din Tatar Copceac şi Doluchioi, iar după nouă zile – şcolile din Traianu-Nou, Cairaclia, Dermendere şi Babele. La 12 ianuarie 1841, copiii din Cişiia au avut posibilitate să meargă la şcoală. Comunitatea locală şi-a asumat responsabilitatea de a întreţine şcoala, fapt confirmat de rapoarte, în care se menţionează că acest lucru se facea „la timp" [274, p. 21].

Există două izvoare cronologice privind înfiinţarea oficială a şcolii din Taraclia: unul oferă data de 16 noiembrie 1841 [28, inv. 1, d. 9009, ff. 13v.-14], altul – 10 ianuarie 1842 [20, inv. 1, d. 144, f. 11v.]. Credem că data cea mai timpurie − 16 noiembrie 1841 – este mai credibilă, pentru că documentul unde ea este menţionată datează din 1845, adică la un interval de cinci ani de când s-a deschis şcoala, iar data mai târzie se găseşte într-un document din 1864, adică la un interval de 23 de ani, interval care face mai mare probabilitatea unei imprecizii.

La fel există două date cu privire la înfiinţarea şcolii din colonia Chirsovo: 4 octombrie 1841 [143, c. 88] şi 11 martie 1845 [22, inv. 10, d. 59, f. 20]. În opinia noastră, aici este o neclaritate. Probabil, coloniştii au indicat data construcţiei casei pentru biserică (1841), în care elevii s-au mutat peste patru ani (1845), când a început procesul de învăţământ. Este o situaţie analogă cu cea a datării şcolii din Cioc-Maidan, care, după o sursă, s-ar fi deschis la 2 ianuarie 1842, iar după o altă sursă – la 8 aprilie 1846 [99, p. 132].

În coloniile Tvardiţa şi Valea Perjei instituţiile de învăţământ şcolar şi-au deschis uşile concomitent – la 5 decembrie 1841. La 1 ianuarie 1842 a fost deschisă o şcoala la Vulcăneşti. În colonia Diulmen (azi, satul Iarove, regiunea Odesa) şcoala funcţiona din 10 februarie 1842 în cladirea casei de rugăciuni şi se numea şcoala parohiei Coborârea Sfântului Duh din Diulmen. Cu opt zile mai târziu şi-a început activitatea şcoala din colonia Cubei [143, p. 88; 278, p. 16]. În colonia Zadunaevca, şcoala a fost deschisă la 1 martie 1842. Menţionăm că în enciclopedia „История городов и сел Украинской ССР" („Istoria oraşelor şi satelor din RSS Ucraineană"), această şcoală a fost calificată în mod eronat drept „şcoală publică cu o singură clasă", deşi se cunoaşte că în această perioadă, în colonii se deschideau şcoli lancasteriene parohiale [161, p. 204].

Constatăm că, din păcate, majoritatea cercetătorilor numesc şcolile deschise în acea perioadă „parohiale” (*церковно-приходские*) numai din cauza că ele funcţionau pe lângă biserici. Aderăm la opinia istoricilor E. Dneprov, O. Koşeleva, G. B. Kornetov, I. Grec ş.a., care au propus ca şcolile lancasteriene deschise pe lângă biserici, unde învăţători deseori erau preoţii, să fie denumite cu termenul „şcoli lancasteriene parohiale” [143, p. 23; 227, p. 460-462].

De regulă, în primii ani sediul şcolilor parohiale lancasteriene erau clădiri arendate sau clădiri vechi unde au fost şcoli particulare. Şcoala din Vulcăneşti s-a deschis într-o casă construită în 1820. Două camere au fost destinate claselor, iar una era locuinţa învăţătorului. În Tvardiţa, pentru şcoală a fost construit un edificiu din piatră în 1848, peste şapte ani după deschiderea oficială a şcolii din colonie [20, inv. 1, d. 144, f. 10v.; d. 315, f. 14]. În colonia Dezghingea şcoala a funcţionat la început în casa de rugăciuni (12 ianuarie 1837), iar în 1848 a trecut într-o clădire nouă [187, p. 253]. Coloniştii din Ciişia iniţial arendau sediul pentru şcoală. Acest lucru a însemnat cheltuieli semnificative. Ca urmare, obştea a decis să construiască o clădire pentru şcoală. În 1853, obştea a încheiat un contract cu colonistul I. Cerchez, potrivit căruia obştea îi dădea în arendă cârciuma din sat, iar el îşi asuma obligaţia să construiască din propriile resurse clădirea şcolii săteşti. Cerchez a încălcat contractul, şi comunitatea s-a plâns autorităţilor coloniale din Ismail. Subprefectul ocolului Ismail, Stefan Panov, a cerut în repetate rânduri autorităţilor locale să ia măsuri împotriva lui I. Cerchez, însă el nu şi-a îndeplinit obligaţia. Apoi a început Războiul Crimeii (1853-1856) şi trebuia de îndeplinit mai multe prestaţii, iar bani pentru construcţia şcolii nu erau. Cu toate acestea, imediat după război exista deja o clădire a comunităţii, destinată şcolii [274, p. 91].

Ca şi anterior, pentru a preda în şcolile din coloniile bulgare, erau invitaţi învăţători. Acest corp de învăţători era foarte variat din punct de vedere social şi etnic. Conform datelor din 1846, în colonii predau 35 de descendenţi ai imigranţilor, 10 mic-burghezi din Ismail, Chişinău, Odesa, Reni şi alte localităţi basarabene şi 5 preoţi. În Cişiia era cunoscut învăţătorul colonist Stepan Rotarev, care deseori semna documentele în locul consătenilor analfabeţi. Datorită faptului că era cărturar, a fost invitat să lucreze în 1829 la şcoala particulară din Bolgrad. În Valea Perjei au predat moldoveanul Grigorie Bodarev şi bulgarul Mihail Bancov [28, inv. 1, d. 2428, f. 45; 323, p. 47]. Ambii erau localnici. La Vulcăneşti preda colonistul Nicolai Mazdracli din Bolgrad. El avea 25 de ani când a început să lucreze învăţător. Mazdracli nu a stat mult la Vulcăneşti şi a plecat la Cahul. Popular printre colonişti era Stepan Panaiotov din Bolgrad, care poseda limbile bulgară, turcă,

română şi greacă. Fiind bulgar, el cunoştea foarte bine caracterul elevilor săi, „avea o atitudine binevoitoare faţă de elevi şi aceştia s-au ataşat de el” [143, p. 53].

Mulţi învăţători erau mic-burghezi. Din 1836 până în 1839, în colonia Ciişia a lucrat mic-burgezul Ivan Sineavski, originar din Ismail, iar până în 1846 acesta a lucrat la Taraclia [28, inv. 1, d. 8074, f. 4]. După ce el a plecat să predea în colonia Gasan-Batâr în 1846, în locul lui a fost desemnat învăţătorul Ivan Ovcinnikov, originar din Ismail. După el a urmat Ion Neacşu, în vârstă de 20-22 de ani, din Ismail, dar şi el după doi ani a plecat. Locul său a fost ocupat de diaconul Ioan Popov, născut la Bender. La Vulcăneşti învăţători au fost Ion Platon din Ismail şi Ioan Ghiduş din satul Slobozia [130, p. 368].

În unele colonii s-a păstrat tradiţia ca instruirea să fie făcută de preotul paroh. În anii ’30 ai sec. al XIX-lea, învăţător în colonia Glavan era preotul Mihail Chiranov, care le preda elevilor morala creştină. În colonia Iserlia, preotul Mihail Stanev îi învăţa pe fiii săi, nu exludem că la preot veneau pentru instruire şi alţi copii din sat. La Taşbunar preotul Mihail Petrov îi învăţa pe fiul său Vasili şi fratele Nicolai [2, inv. 1, d. 2, f. 19v.; 22, inv. 12, d. 1, f. 153v.; 238, p. 824-825].

Îşi instruiau copiii preotul Fiodor Saviţki din Ciişia şi Pandaclia şi preotul Nicolai Dimitriev din Taraclia [21, inv. 2, d. 4744, f. 65v.; inv. 2, d. 2946, f. 70]. La mijlocul anilor ’40-’50 ai sec. al XIX-lea, în Chirsovo, preotul paroh Gheorghi Simonov îşi instruia fiul [22, inv. 10, d. 11, f. 290]. Îşi instruia copiii acasă şi diaconul acestei biserici, Ioan Makriţki. Despre eficacitatea şi calitatea educaţiei vorbeşte faptul că ulterior unul dintre fiii lui Makriţki a studiat la Seminarul Teologic din Chişinău [22, inv. 10, d. 11, f. 290; d. 35, f. 82]. Iar fiul preotului Simonov, Vasili, nu numai că a absolvit cu succes şcoala din Chişinău, dar a primit şi postul de învăţător în satul Abaclia, judeţul Bender. Este relevant cazul dinastiei de preoţi Berov din Taraclia: primind educaţie de la tatăl lor Petr Berov, fiii Ioan şi Sava au absolvit şcoala din Bolgrad, apoi Seminarul Teologic din Chişinău şi au devenit preoţi. Sava Berov a devenit preot paroh al Catedralei din Bolgrad şi a participat activ la mişcarea de renaştere naţională a poporului bulgar din anii ’60-’70 ai sec. al XIX-lea [243, p. 65-67; 275, p. 163]. De o mare popularitate printre coloniştii bulgari se bucura Dmitri Panaiotov (fratele învăţătorului Stefan Panaiotov). Absolvent al Seminarului Teologic din Chişinău, D. Panaiotov a predat religia în şcoala din satul natal.

Salarizarea învăţătorilor de la şcolile parohiale era obligaţia comunităţii locale. Evident, în coloniile mai înstărite învăţătorii primeau mai mulţi bani. În anul 1844 învăţătorul de religie de la şcoala parohială lancasteriană din colonia Parcani primea 140 ruble anual. În 1849 salariul mediu al

învăţătorilor din şcolile din ocolul Bugeacul de Jos era de 55 rub. 72 cop. de argint. Coloniştii care nu aveau bani plăteau cu produse agricole, de exemplu în colonia Ciişia învăţătorul primea 20 kg de grâu [118, p. 116; 139, p. 92; 274, p. 89]. Astfel, comunităţile de colonişti întreţineau financiar şcoala, tradiţie adusă din pământurile bulgare.

Menţionăm că frecventarea şcolilor la bulgari atingea o cotă medie. Cea mai mică frecvenţă se înregistra când începeau lucrările de câmp, în care erau antrenaţi şi copiii. De exemplu în luna septembrie 1841, la Valea Perjei frecventau şcoala 52 de băieţi şi 3 fete, iar în octombrie cifra s-a schimbat uşor din cauza abandonului temporar a 2 băieţi. În schimb la Vulcăneşti, în această perioadă frecventau şcoala 80 de elevi. În 1846, la Diulmen îşi făceau studiile 40 de băieţi [143, p. 86, 91]. Învăţătorii încercau să controleze frecvenţa. În anii ’40 ai sec. al XIX-lea, la Parcani, preotul Iacov Delov a reuşit să convingă administraţia locală să-i oblige pe părinţi să-şi trimită copiii la şcoală. Pentru absenţe nemotivate se aplica o amendă, care era utilizată pentru necesităţile şcolii. Se adresau către colonişti cu privire la acest subiect şi autorităţile coloniale. În anul 1840, în toate coloniile imigranţilor transdanubieni frecventau şcoala 902 elevi, din care 29 de fete (**tabelul A.1.8**). Deschiderea şcolilor a stimulat creşterea numărului de elevi, care în 1846 era de 3 156 de băieţi şi 30 de fete [143, p. 69; 252, p. 121]. După cum observăm, educaţia fetelor încă nu era populară printre colonişti.

În 1843, în coloniile bulgare funcţionau 77 de şcoli. Cele mai multe se aflau în districtul Bugeacul de Jos – 23 de şcoli, urma Bugeacul de Sus – 20, Cahul-Prut – 18 şi Ismail – 16 şcoli. Deja în 1844, în colonii erau 90 de şcoli, iar în 1846 – 86. Potrivit lui A. Skalkovski, în 1847, în districtele coloniale erau 90 de instituţii de învăţământ [143, p. 22-23; 252, p. 121]. Însă din cauza lipsei de învăţători, multe din ele s-au închis, astfel încât la sfârşitul anilor ’40 ai sec. al XIX-lea au rămas 30 de şcoli. Nu putem vorbi de o activitate îndelungată a şcolilor în colonii, din cauza poziţiei funcţionarilor din administraţia colonială. Tutorele imigranţilor transdanubieni I. Arendarenko menţiona că pentru copiii ţăranilor „educaţia este inutilă şi dăunătoare” [233, p. 19]. Deja în 1849, tutorele coloniştilor transdanubieni Mironov a dispus ca şcolile să fie închise, sub pretextul că în coloniile bulgare nu existau clădiri destinate pentru şcoli şi lipseau învăţători. Însă, conform unor date, nu toate coloniile s-au conformat deciziei lui Mironov şi, investind resurse financiare proprii, oamenii continuau să-şi trimită copiii la şcoală [220]. În 1850, în toate şcolile din Bugeac îşi făceau studiile 1489 de copii, dintre care 734 nu şi-au terminat studiile [8, inv. 1, d. 5462, f. 2v.].

La Bolgrad şcoala parohială a început să funcţioneze de la 10 ianuarie 1842. Aici studiile se făceau în limba rusă şi slavonă. Cu timpul s-a simţit necesitatea înfiinţării unei instituţii de învăţământ mediu pentru elevii bulgari, care ar fi asigurat următoarea treaptă de studii după absolvirea şcolilor locale primare. Acest demers cunoaşte patru etape în care s-au făcut încercări de deschidere a unei astfel de instituţii. Prima etapă cuprinde anii ’30 ai sec. al XIX-lea, când iniţiativa a venit din partea tutorelui coloniştilor transdanubieni din Basarabia, Mihail Butkov. El a adresat o solicitare către Comitetul de Tutelă pentru Coloniştii din Sudul Rusiei ca şcoala parohială din Bolgrad să fie transformată în şcoală centrală, unde urmau să înveţe nu mai puţin de 200 de elevi din toate coloniile bulgare. Pentru întreţinerea acestei instituţii fiecare familie trebuia să aloce câte 12 copeici anual. Însă proiectul lui nu a fost susţinut [357, p. 34]. A doua etapă cuprinde mijlocul anilor ’40 ai sec. al XIX-lea. Iniţiativa a venit din partea intelectualităţii bulgare, din care făceau parte Natanail (viitorul mitropolit al Ohridului şi Plovdivului), Zahari Kneajevski, fraţii Stepan şi Dmitri Panaiotov. Cererea lor a avut o soartă asemănătoare cu cea a lui Butkov. În a treia etapă (sfârşitul anilor ’40) ideea a venit de la funcţionarii Departamentului I al Ministerului Proprietăţilor Publice. Ei preferau ca viitoarea instituţie să fie o şcoala profesională pentru pregătirea învăţătorilor şi conţopiştilor. Ministerul a cerut Comitetului de Tutelă să facă propuneri la acest subiect. Însă Comitetul a întârziat cu răspunsul din cauza problemelor birocratice. A patra etapă cuprinde mijlocul anilor ’50 ai sec. al XIX-lea. Comitetul de Tutelă (1855) trimite un proiect de deschidere a unei şcoli centrale la Bolgrad spre avizare autorităţilor superioare. Izvoarele arată că ideea aparţine intelectualului bulgar Ivan Ivanov (Kalliandji). Anume el a alcătuit planul-proiect. În amintirile sale Ivanov menţiona că baronul Mestmacher (preşedintele Comitetului de Tutelă pentru Coloniştii din Sudul Rusiei) „îi simpatiza pe bulgari şi dorea să răspândească ştiinţa de carte printre colonişti” [172, p. 3]. În calitate de funcţionar al acestui comitet, Ivanov, în 1854, trebuia să monitorizeze starea învăţământului în coloniile bulgare. Din memoriile sale aflăm că „în darea de seamă privind inspecţia efectuată”, şi-a exprimat „opinia despre necesitatea de a deschide şcoli în toate coloniile, iar în Bolgrad un fel de şcoală centrală” [172, p. 39]. După afirmaţiile lui Ivanov, iniţiativa sa a fost susţinută de Mestmacher, care a trimis proiectul privind înfiinţarea unei şcoli centrale la Ministerul Proprietăţilor de Stat. Retrocedarea regiunii Cahul, Bolgrad, Ismail din 1856 a oprit realizarea acestui proiect de către statul rus. Ivanov şi-a transmis proiectul liderilor comunităţii bulgare din Bolgrad, care, cu sprijinul oferit de caimacamul Moldovei, Nicolae Vogoride (nepotul lui Sofronie

de Vraţa), au deschis, în 1858, Şcoala Centrală (cu statut de gimnaziu) din Bolgrad (*Болградское центральное училище*) – prima instituţie bulgară de învăţământ mediu.

Şcolile în coloniile bulgare au avut şi un rol de instrument de rusificare a noilor generaţii. Despre o astfel de sarcină a învăţământului menţiona contele P. D. Kiselev, care în scrisoarea sa adresată ministrului Învăţământului Public, sublinia că şcolile se deschid cu „scopul de a-i învăţa limba rusă pe coloniști [48, p. 134]. Drept comparaţie menţionăm că alta a fost atitudinea faţă de şcolile din coloniile germane, aici instruirea se făcea în limba germană, iar limba rusă se învăţa ca limbă străină. Faptul că în şcolile din coloniile bulgare obiectele de studiu erau predate în limba rusă este confirmat de A. Zaşciuk [167, p. 503].

Prezintă interes caracteristica politicii de rusificare făcută de cercetătorul O. Dyomin. El descrie politica de rusificare a bulgarilor basarabeni dintr-un punct de vedere structural şi o divizează în câteva straturi: superior – cercurile superioare ale puterii centrale, care emit decretele de stat şi ordinele. Urmează primul strat mediu – autorităţile locale, al doilea strat mediu – şcolile, considerate instrumentul de bază al politicii guvernamentale. Şi, în sfârşit, stratul inferior al fenomenului studiat – populaţia bulgară din sudul Rusiei. Dyomin aduce exemple concrete pentru fiecare strat al politicii de rusificare. Refuzul din 1851 dat consiliului şcolilor (*училищное настоятельство*) din Bolgrad, creat în 1851, la cererea de a deschide un gimnaziu bulgar reprezintă, după părerea lui, un exemplu de „manifestare a politicii de rusificare în sfera învăţământului” [154, p. 149]. Dyomin arată cum politica autorităţilor locale (primul strat mediu) contravenea politicii declarate de autorităţile centrale (stratul superior). Dacă ministrul Kiselev a iniţiat deschiderea de şcoli în colonii, atunci tutorele Arendarenko închidea aceste şcoli. O. Dyomin conchide că la baza închiderii şcolilor sta dorinţa funcţionarilor ţarişti de a conduce o populaţie incultă şi docilă.

Din punctul de vedere al lui I. Grec, expus în „Şcolile în coloniile bulgare şi găgăuze”, instruirea coloniştilor bulgari şi găgăuzi în limba rusă a fost „determinată obiectiv”: la etapa iniţială nu exista scrisul la găgăuzi, nu existau manuale în limba bulgară modernă şi în limba găgăuză, nu erau învăţători suficienţi în stare să predea în aceste două limbi. Totodată, exista necesitatea de a comunica cu autorităţile şi cu populaţia nerusă [143, p. 17].

Bulgarii din Basarabia, în special clerul şi intelectualii, s-au opus deznaţionalizării. Rolul hotărâtor în această mişcare l-au jucat personalităţile bulgare care s-au născut şi au crescut în Bulgaria, de acolo ei au venit cu o conştiinţă bulgară şi idei revoluţionare. Anume ei au devenit

iniţiatorii propagandei, printre bulgari, a ideii despre trecutul lor, despre importanţa cunoaşterii de a scrie, citi şi vorbi în limba maternă. Trezirea conştiinţei naţionale a început în anii ’40 ai sec. al XIX-lea. Atunci în sudul Basarabiei avea o activitate prodigioasă preotul Natanail, absolvent al Seminarului Teologic din Chişinău [286, p. 212-213]. Zaharii Kneajeski i-a trimis de la Odesa la Chişinău cărţi în limba bulgară, portrete ale regilor bulgari, pe care Natanail le-a împărţit coloniştilor. Acţiunile lui nu puteau fi trecute cu vederea de autorităţi, el a fost arestat în repetate rânduri şi acuzat de difuzarea „literaturii propangadiste”. În sate au început să apară manuale în limba bulgară tipărite la Odesa, destinate pentru şcolile din Bulgaria. În 1853, Sava Radulov a editat manualul „Educaţia morală pentru copii” în bulgară. Radulov era un învăţător din Bolgrad, care învăţa voluntar copiii să citească în bulgară [333, p. 65].

Clerul bulgar de asemenea s-a împotrivit rusificării, aşa că în multe biserici predicile se ţineau în limba bulgară. În acest sens trebuie să-l menţionăm pe Vasili Manoilov, preot paroh din colonia Chirsovo, care în 1841 a transcris copia din Sliven a „Istoriei slavo-bulgare” a lui Paisie din Hilandar [71, p. 76]. Erau cunoscute acţiunile filobulgare ale preotului Dmitri Panaiotov. El a fost primul dintre bulgarii basarabeni care, din proprie iniţiativă, a predat istoria Bulgariei (în calitate de disciplină opţională), fapt pentru care era persecutat de autorităţile ţariste. În 1843, la Chişinău, el editează în limba bulgară comedia tradusă a lui D. Braikovici „Alegerile nobilimii” [335, p. 74]. Administraţia ţaristă era preocupată de trezirea conştiinţei naţionale la bulgari şi a început să aplice diferite metode de suprimare. S-a ordonat să nu fie angajaţi, în calitate de învăţători, bulgari cetăţeni străini, interdicţia se răsfrângea şi asupra celor care au devenit supuşi ai Imperiului Rus [143, p. 61].

În pofida greutăţilor legate de deschiderea şi activitatea şcolilor în coloniile bulgare, aceste instituţii au contribuit la formarea unor generaţii de bulgari instruiţi. Printre ei vor fi cunoscuţi funcţionari şi personalităţi publice, care vor juca un rol important în eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman.

4.3. Concluzii la capitolul 4

Materialul din această secţiune ne permite să ajungem la următoarele concluzii:

1. În Basarabia, imigranţii bulgari au primit libertate confesională şi, după 1812, în colonii au început să fie construite case de rugăciuni şi biserici. Aceasta se explică prin faptul că bulgarii au

înţeles că nu se află temporar în aceste locuri şi că nu vor fi nevoiţi să se întoarcă în Imperiul Otoman.

2. În mediul clericilor colonişti erau preoţi care propagau ideea renaşterii naţionale a bulgarilor. Un exemplu edificator sunt Vasili Manoilov din colonia Chirsovo, Dragni Pascalev, Fiodor Vlaicov din Tvardiţa, Dmitri Panaiotov din Bolgrad.

3. Deschiderea târzie a primelor şcoli – în anii ’30-’40 ai sec. al XIX-lea – se explică prin faptul că coloniştii au fost nevoiţi să soluţioneze în primul rând problemele de ordin social-economic, stringente, care asigură existenţa, iar problemele legate de biserică şi şcoală au rămas pe planul doi. Abia după legiferarea statutului social de colonist, imigranţii transdanubieni şi-au îndreptat atenţia spre întemeierea instituţiilor de învăţământ.

4. Materialul studiat ne permite să urmărim tradiţia istoriografiei sovietice, care denotă o tendinţă de a ascunde situaţia obiectivă din învăţământ, de a minimaliza realizările, de a exagera dorinţa coloniştilor de a-şi da copiii la şcoală. În legătură cu aceasta întâlnim afirmaţii precum: „Majoritatea ţăranilor neinstruiţi aveau o dorinţă mare de a obţine cunoştinţe”. În realitate lucrurile stăteau altfel. De fapt, în mediul rural copiii de ţărani deseori lipseau de la ore din cauza muncii la câmp, iar absenteimul afecta nivelul de cunoştinţe. În afară de aceasta, autorităţile coloniale erau cointeresate în dezvoltarea economică a Bugeacului, de aceea închideau şcolile. O altă particularitate a învăţământului în coloniiile bulgare era faptul că mulţi învăţători, care nu cunoşteau limba bulgară şi fiind preocupaţi de propria bunăstare financiară, deseori se mutau dintr-o colonie în alta. Schimbarea frecventă a învăţătorilor avea un impact negativ asupra educaţiei copiilor. Un alt factor de încetinire a procesului de învăţământ era cunoaşterea mediocră de către colonişti a limbii ruse, în care se ţineau lecţiile.

5. Deschiderea şcolilor lancasteriene în colonii a reprezentat o etapă împortantă în dezvoltarea sistemului de învăţământ. Copiii coloniştilor au avut posibilitatea să primească o educaţie laică, iar o parte din ei au reuşit să urce pe scara socială.

6. Şcolile în coloniile bulgare s-au dovedit a fi nuclee pentru rusificarea şi deznaţionalizarea populaţiei locale. Acest proces coloniştii au încercat să-l oprească prin invitarea unor învăţători din Bulgaria şi prin difuzarea în şcoli a abecedarelor şi cărţilor tipărite în limba bulgară modernă..

7. Analiza surselor ne permite să respingem afirmaţiile oficialilor din administraţia ţaristă cum că coloniştii nu erau interesaţi de educaţie. Invitarea învăţătorilor în colonii, deschiderea şi

întreţinerea şcolilor de către comunitate demonstrează contrariul. După numărul de copii care frecventau şcoala, coloniile bulgare cedau locul doar coloniilor germane.

8. Fondarea şi activitatea instituţiilor de învăţământ în coloniile bulgare au dus la apariţia unei generaţii de intelectuali, care şi-au continuat studiile în instituţiile superioare din Rusia. Majoritatea dintre ei au terminat Gimnaziul din Chişinău şi Universitatea din Odesa. Unii au devenit invăţători şi au revenit în localităţile natale, alţii au lucrat în administraţia colonială.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Analiza complexă a materialului documentar de arhivă şi a altor izvoare cu privire la istoria etnicilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea generează o serie de concluzii.

1. În perioada analizată s-a desfăşurat procesul de formare a diasporei bulgare din sudul Basarabiei. Emigrarea bulgarilor din Imperiul Otoman a avut loc în mai multe etape, fiecare etapă având motivaţia sa specifică. Procesele migraţioniste au pornit din cauza politicii Imperiului Otoman de asuprire a supuşilor săi creştini, precum şi a politicii Imperiului Rus, care a căutat să aibă influenţă asupra populaţiei din Balcani şi să colonizeze cu slavi creştini ortodocşi teritoriile cucerite, slab populate din zona Mării Negre. Drept consecinţă, în Basarabia au fost întemeiate colonii de imigranţi transdanubieni. Administraţia ţaristă instituie, în 1818, Comitetul de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei – organul superior de administraţie şi supraveghere a coloniştilor – le acordă imigranţilor bulgari statutul de coloniști, drepturi civile şi privilegii sociale şi economice importante. Aceste acțiuni au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea social-economică şi culturală a bulgarilor.

2. Procesul de imigrare a decurs în mai multe etape. Ele au în comun faptul că se desfăşurau de obicei în timpul şi în primii ani de după războaiele ruso-turce. În această lucrare, în cadrul perioadei cronologice cercetate, am identificat patru etape de imigrare a bulgarilor în Basarabia.

a. Prima etapă de emigrare cuprinde perioada sfârşitul sec. al XVIII-lea – primii ani ai sec. al XIX-lea. În acest interval cronologic imigrarea bulgarilor în sud-estul Principatului Moldovei a avut un caracter sporadic şi neorganizat, predominau cazurile singulare. Acest proces are loc în principal în zonele aflate sub administrarea Imperiului Otoman. Bulgarii se stabileau şi în satele moşiereşti (Orac, Mingir, Tomai, Cugurlui ş.a.) din sud-estul Principatului Moldovei pe lângă râul Prut. În perioada dată se formează comunităţi mari de bulgari în oraşele Chişinău, Reni şi Ismail. În acelaşi timp apar primele localităţi bulgare în Bugeac: Vulcăneşti (1723) şi Enichioi (1762). În perioada respectivă, în sud-estul Ţării Moldovei au venit 8 mii de imigranţi balcanici.

b. A doua etapă de emigrare este legată de războiul ruso-turc din 1806-1812 şi de luptele interne dintre feudalii turci din Imperiul Otoman. Drept urmare, emigrarea a luat un caracter de masă. Au continuat strămutările caracteristice primei etape, dar, în acelaşi timp, se observă o concentrare a imigranţilor bulgari în unele sate din Bugeac, unde se stabiliseră confraţii lor în perioada anterioară (Ciişia, Copceac, Curci ş.a.). Pe parcursul acestei perioade, Rusia ţaristă

desfăşoară activ o politică de atragere a ţăranilor balcanici în Novorosia şi Basarabia. Astfel, în aceste regiuni s-au stabilit circa 6 700 de bulgari.

c. A treia etapă de emigrare cuprinde anii 1812-1828. Ea se caracterizează, în primul rând, prin strămutarea în masă a bulgarilor din satele moşiereşti pe pământurile libere din Bugeac, cu scopul de a obţine statutul de colonişti. Către anul 1828, în sudul Basarabiei au venit circa 30 de mii de bulgari. Coloniştii transdanubieni au luptat de la început pentru drepturile promise de guvernul rus (după exemplul privilegiilor şi libertăţilor acordate coloniştilor germani în 1813) şi, ca urmare, în decembrie 1819, printr-un decret imperial special a fost legiferat statutul lor social, juridic şi administrativ. Bulgarii au primit drepturi de colonişti. În această perioadă, în sudul Basarabiei, deja erau întemeiate 57 de localităţi bulgare.

d. A patra etapă de emigrare s-a desfăşurat în timpul războiul ruso-turc din 1828-1829 şi în primii 15 ani după acesta. Perioada dată se caracterizează prin cea mai mare emigrare a populaţiei din Imperiul Otoman la nord de Dunăre (aproximativ 150 de mii de persoane). Iniţial, Rusia a căutat să atragă anumite categorii sociale (meşteşugari şi navigatori), dar din cauza impozitelor mari şi a fricii de represiuni din partea turcilor, refugierea a cuprins în mare parte agricultorii. Din cauza că majoritatea emigranţilor nu au avut un capital iniţial, iar statul rus a alocat resurse financiare limitate, foarte mulţi bulgari reemigrează. Imigranţii bulgari rămaşi au întemeiat în Basarabia 26 de colonii noi (Tvardiţa, Corten, Cuparan ş.a.). În general, în Basarabia erau 83 de colonii ale imigranţilor transdanubieni, acest număr rămânând neschimbat până în 1856. Măsurile benefice operate de guvernul rus în privinţa bulgarilor au dus la creşterea numerică a acestei comunităţi, destul de impunătoare – în anii ’40 ai secolului al XIX-lea numărul acestora ajungând la 77 de mii de persoane.

3. Au fost identificate regiunile şi localităţile din Bulgaria de unde provin majoritatea imigranţilor. Aceste rezultate sunt importante, în special, pentru primele două etape de emigrare, despre care practic lipsesc informaţii în istoriografie. Am constatat că acest proces a cuprins diferite regiuni bulgare, exemplu doveditor fiind colonia Taraclia, întemeietorii coloniei fiind bulgari care proveneau din trei regiuni bulgare: regiunea de sud – Adrianopol, Iambol şi Plovdiv (Babek, Rahmanlii, Kocibirer, Kuciuk-Derbent, Kalaklii, Kulanlii, Kargani, Adrianopol etc.), de nord-est – Ruşciuc şi Şumen (Ruşciuc, Tiurc Smil, Eni Pazar, Kozludja) şi de vest – Sofia (Godeci).

4. Imigrarea în masă a bulgarilor a avut impact pozitiv asupra situaţiei economice din Basarabia. În primul rând, ei au început să prelucreze pământurile înţelenite din stepa Bugeacului.

Principala ramură economică practicată în primii ani era creşterea animalelor (cu preponderenţă – creşterea ovinelor). Practicarea agriculturii se va intensifica în anii ’30 ai secolului al XIX-lea.

În mediul urban bulgarii se ocupau îndeosebi cu grădinăritul şi cu comerţul de mărfuri. Materiale de arhivă noi şi cercetările noastre recente relevă că bulgarii basarabeni s-au încadrat rapid în relaţiile economice şi comerciale din regiune, având un aport însemnat în dezvoltarea relaţiilor comerciale cu Balcanii. În Bugeac coloniştii au avut toate condiţiile pentru păstrarea meşteşugurilor tradiţionale. În plus, ei asimilau activ metodele şi tehnicile agricole din coloniile germane învecinate, precum şi de la populaţia autohtonă.

5. Perioada studiată a fost benefică pentru viaţa spirituală a etnicilor bulgari din Basarabia, printre libertăţile civile acordate de statul rus coloniştilor numărându-se şi libertatea religioasă. Deja la mijlocul anilor ’20 ai secolului al XIX-lea, în 33 din cele 60 de colonii bulgare funcţionau case de rugăciuni şi biserici. Dat fiind că bisericile erau construite numai din banii coloniştilor, înălţarea lăcaşurilor sfinte, în unele cazuri, dura mai mult de cinci ani.

6. Pe lângă biserică, o instituţie importantă în colonii era şcoala. Finanţată de obşte, cu învăţător invitat şi plătit de obşte sau cu preotul paroh drept învăţător, şcoala din colonie (particulară, parohială sau lancasteriană parohială) oferea învăţământ elementar (de nivel primar). Numărul şcolilor, în 1847, ajunge la 90. În această perioadă, intelectualii bulgari fac mai multe tentative de a deschide o instituţie de învăţământ mediu la Bolgrad pentru toţi copiii coloniştilor bulgari. În 1858 a fost fondată Şcoala Centrală (cu statut de gimnaziu) din Bolgrad (*Болградское центральное училище*) – prima instituţie bulgară de învăţământ mediu din Basarabia.

Recomandări. Cercetările efectuate de noi pe marginea subiectului abordat în teză au demonstrat posibilitatea de aducere în circuitul ştiinţific a noi date relevante cu privire la istoria etnicilor bulgari din Basarabia, din care considerente se recomandă:

- continuarea investigaţiei tematicii date prin teze de licenţă, masterat şi doctorat, care ar scoate în evidenţă date noi referitoare la diferite aspecte ale vieţii social-economice, spirituale şi educaţionale a coloniştilor bulgari în trecut;

- explorarea unor arhive noi, îndeosebi din Rusia, Ucraina, România şi Bulgaria, ce vor elucida probleme a căror cercetare cu arhive din Republica Moldova nu este suficientă;

- folosirea materialului analizat pentru cursul de istorie în şcolile bulgare, precum şi în cadrul planurilor de studii la Universitatea de Stat din Taraclia „Grigori Ţamblak”.

BIBLIOGRAFIE

Literatura în limba română:

1. ABNCM. Fondul „Fotografii vechi”. 375, 9135.
2. AI. F. 630 (Blagocinul superior al bisericilor din judeţul Ismail), inv. 1. d. 2.
3. AIMSR. F. 14209 (Armata Moldovenească), inv. 165, cert. 4, d. 1.
4. AISR. F. 383 (Departamentul I al Ministerului Proprietăţilor Statului, 1797-1865), inv. 9, d. 8066; inv. 29, d. 411, 490, 610.
5. AISR. F. 1152 (Departamentul economic al Consiliului de Stat, 1810-1917), inv. 2, d. 41.
6. AISR. F. 1343 (Departamentul de Heraldică de pe lângă Senatul Guvernant al Imperiului Rus, 1797-1917), inv. 23, d. 7028.
7. ANRM. F. 1 (Arhiva Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova şi Valahia, 1808-1812), inv. 1, d. 57, 65, 419, 676, 916, 2283, 2322, 3246, 3256, 3506, 4268.
8. ANRM. F. 2 (Cancelaria guvernatorului Basarabiei, 1812-1917), inv. 1, d. 10, 78, 80, 112, 214, 355, 372, 467, 515, 521, 596, 1204, 1297, 1326, 1362, 1414, 1485, 1488, 1501, 1568, 2046, 3511, 3749, 4779, 5455, 5462, 5687, 7085.
9. ANRM. F. 4 (Comitetul provizoriu al regiunii Basarabia, 1816-1818), inv. 1, d. 44.
10. ANRM. F. 5 (Guvernul regiunii Basarabia, 1813-1828), inv. 1, d. 10, 421 (Vol. I–IV), 439 (Vol. I–VI), 561, 563; inv. 3, d. 747.
11. ANRM. F. 6 (Administraţia guberniei Basarabia, 1828-1918), inv. 2, d. 78, 114, 134, 604, 672, 4415, 8674.
12. ANRM. F. 17 (Cancelaria rezidentului plenipotenţiar al regiunii Basarabia, 1816-1828), inv. 1, d. 17, 47, 70, 75, 146.
13. ANRM. F. 24 (Oficiul regional al prestaţiilor de zemstvă din Basarabia, 1851-1874), inv. 1, d. 3.
14. ANRM. F. 37 (Judecătoria civilă regională din Basarabia, 1818-1869), inv. 2, d. 276, 279.
15. ANRM. F. 44 (Judecătoria judeţului Cahul, 1813-1857), inv. 1, d. 584.
16. ANRM. F. 75 (Duma orăşenească din Chişinău, 1817-1915), inv. 1, d. 957, 1573, 1975.
17. ANRM. F. 88 (Adunarea Deputaţilor Nobilimii din gubernia Basarabia, 1822-1917), inv. 1, d. 15.
18. ANRM. F. 122 (Camera Regională a domeniilor statului din Basarabia, 1837-1876), inv. 1, d. 18.
19. ANRM. F. 134 (Camera de Stat a guberniei Basarabia, 1828-1918), inv. 2, d. 43, 45, 50, 52, 455, 742.
20. ANRM. F. 152 (Direcţia şcolilor publice din Basarabia şi instituţiile subordonate (F.U.) 1828-1917), inv. 1, d. 144, 315.
21. ANRM. F. 205 (Dicasteria Duhovnicească din Chişinău, 1812-1832), inv. 1, d. 1741, 2152, 2217, 2458, 3273, 3398, 4205, 4744, 6565; inv. 2, d. 2946.

22. ANRM. F. 208 (Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău, 1832-1940), inv. 2, d. 45, 391, 546, 733, 1787, 2370, 2391, 2620, 3052; inv. 10, d. 11, 35, 59; inv. 12, d. 1.
23. ANRM. F. 211 (Registrele parohiale ale parohiilor din Basarabia, 1810-1910), inv. 2, d. 3; inv. 3, d. 69; inv. 4, d. 44; inv. 21, d. 6.
24. ANRM. F. 220 (Colecţia de acte medievale moldoveneşti, 1420-1904), inv. 2, d. 848, 864, 884, 886, 967, 968, 969, 970, 978, 979, 986, 1004, 1005, 1047, 1048, 1049, 1051, 1055, 1099, 1167, 1168, 1169, 1179, 1180, 1183, 1184, 1219, 1220, 1255.
25. ANRM. F. 302 (Judecătoria judeţului Bender, 1814-1867), inv. 2, d. 17.
26. ANRM. F. 305 (Oficiul din Basarabia pentru Coloniştii Străini, 1816-1833), inv. 1, d. 331, 337, 388, 389, 394.
27. ANRM. F. 733 (Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei şi Valahiei, 1808-1812), inv. 1, d. 141, 441, 612.
28. ASRO. F. 6 (Comitetul de Tutelă pentru Coloniştii Străini din Sudul Rusiei), inv. 1, d. 905, 2407, 2428, 2689, 3673, 7682, 8074, 9009, 10991.
29. AST (Secţia „Arhivele otomane”), d. 43944, 43991.
30. Agachi, A. Ţara Moldovei şi Ţara Românească sub ocupaţia militară rusă (1806-1812). Chişinău: Pontos, 2008. 386 p.
31. Andrieş-Tabac, S. Adunarea Deputaţilor Nobilimii din Basarabia. Instrumente de abordare a unui fond arhivistic. În: Analecta catholica. Vol. VII-VIII, Chişinău, 2013, p. 145-212.
32. Arbore, Al. P. Informaţiuni etnografice şi mişcări de populaţiune în Basarabia sudică şi în Dobrodgea în veac. XVIII-XIX cu specială privire la coloniile din aceste regiuni. Cernăuţi: Tip. B. Vacarescu, 1929. 106 p.
33. Arbore, Z. Basarabia în secolul XIX. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1898. 642 p.
34. Babus, G. Bibliografia tipăriturilor psaltice ale lui Anton Pann. Bucureşti: Editura Cristiana, 2002. 207 p.
35. Bacalov, S. Noi documente referitoare la neamul Glavce. În: Relaţiile moldo-bulgare: istorie şi cultură. Chişinău, 2016, p. 210-232.
36. Bezviconi, Gh. Din trecutul oraşului Bolgrad. În: Bugeacul. Bolgrad, 1937, nr. 8-9, p. 11-19.
37. Boga, L. Populaţia Basarabiei (etnografie şi statistica), Extras din „Monografia Basarabiei”. Chişinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926. 27 p.
38. Boldur, A. Istoria Basarabiei. Bucureşti: Ed. Victor Frunză, 1992. 54 p.
39. Bulat, T. Divanul Moldovei şi bulgarii din Basarabia. 1810-1812. În: AB. Chişinău, 1929, № 2, p. 8-30.
40. Bulat, T. Ştiri noi cu privire la bulgarii din Basarabia. În: AB. Chişinău, 1931, № 4, p. 213-230.
41. Cantemir, D. Descrierea Moldovei. Chişinău-Bucureşti: Litera, 2001. 256 p.
42. Cazacu, P. Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918. Chişinău: Ştiinţa, 1992. 446 p.

43. Cereteu I. Cartea românească veche şi modernă în fonduri din Chişinău. Catalog, Iaşi: Ed. Tipo Moldova, 2011. 433 p,
44. Cerović, L. Sârbii din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre. Timişoara: Uniunea Sârbilor din România, 2005. 293 p.
45. Chiroagă, I. Din istoria Moldovei de Sud-Est: Până în anii '30 ai sec. al XIX-lea. Chişinău: Museum, 1999. 224 p.
46. Chirtoagă, I. Etapele aşezării unor grupuri de populaţie din Balcani pe teritoriul Moldovei. În: Relaţiile moldo-bulgare în epoca medie şi modernă. Chişinău, 1998, p. 87-92.
47. Chirtoagă, I., Chirtoagă, V. Evoluţia structurii etnice a populaţiei ţinutului Akkerman. În: Destin românesc. Chişinău, 2015, nr. 4, p. 87-104.
48. Cibotaru, F. Contribuţii la istoria învăţământului din Basarabia (1812-1866). Chişinău: Timpul, 1962. 239 p.
49. Constantinescu-Iaşi P. Biserica Sf. Gheorghe din Chişinău. În: Comisiunea Monumentelor Istorice. Secţia Basarabia. Anuar II. Chişinău, 1928, p. 59-80.
50. Constantinescu-Iaşi, P. Studii istorice româno-bulgare. Bucureşti: Editura Academiei RPR, 1956. 250 p.
51. Constantinov, V. Colonizările bulgăreşti în Ţara Moldovei în perioada secolelor XIV-XVII. În: Relaţiile moldo-bulgare: istorie şi cultură. Chişinău, 2016, p. 49-63.
52. Crihan, A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse ruseşti. Bucureşti: Editurta Eminescu, 1995. 148 p.
53. Dicţionarul explicativ al limbii române. Alcătuitori: Ion Coteanu, Luiza şi Mircea Seche. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1975. 1049 p.
54. Dicţionarul limbii române. T. IX. Red. resp. Iorgu Iordan. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2010. 1076 p.
55. Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Vol. IV. Red. resp. Andrei Oţetea. Bucureşti: Editura Republicii Populare Române, 1960. 351 p.
56. Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Vol III: 1709-1812. Bucureşti: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1889. 598 p.
57. Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Vol IX: 1650-1747. Bucureşti: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1897. 438 p.
58. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XVI: 1603-1824. Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare franceze. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1912. 1265 p.
59. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XVII: 1825-1846. Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare franceze. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1913. 586 p.
60. Documente privitoare la istoriă românilor. Vol. XVIII: 1847-1851. Corespondenţa diplomatica şi rapoarte consulare franceze. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1916. 586 p.

61. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XIX: 1782-1797. Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriece. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1922. 916 p.
62. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XXI: 1828-1836. Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriece. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1942. 726 p.
63. Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în secolul al XVIII-lea. 1751-1774. Vol. IX. Alcătuit. Svetlicnâi L., Dragnev, D. Bociarov, E. Chişinău: Civitas, 2004. 320 c.
64. Donat, I. Câteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească. În: Fonetică şi Dialectologie. Bucureşti, 1962, nr. 4, p. 101-133
65. Dragomir, G. Coloniile bulgare din sudul Basarabiei. Tulcea: Tip. Naţională, 1923. 96 p.
66. Duminica, Iv. Aşezămintele domnitorilor Ţării Moldovei pentru imigranţii bulgari în anii 1790-1810. În: Politici europene de cercetare şi inovare: cooperare, idei, oameni şi capacităţi. Ştiinţe umanistice şi sociale. Chişinău, 2011, p. 26-27.
67. Duminica, Iv. Bulgari în mediul elitei economice basarabene în secolul al XIX-lea: cazul lui Stefan Kirov. În: Studii de arhondologie şi genealogie. Vol. II. Chişinău, 2014, p. 261-272.
68. Duminica Iv. Cu privire la formarea coloniei bulgare Taraclia, judeţul Akkerman. În: Archiva Moldaviae. Iaşi, 2013, vol. V, p. 151-165.
69. Duminica Iv. Privilegiile acordate bulgarilor din Basarabia şi din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: Revista de Etnologie şi Culturologie. Vol IX-X. Chişinău, 2011, p. 101-107.
70. Duminica, Iv. Un mare negustor bulgar din Basarabia secolului al XIX-lea: Chiril Mincov. În: Studii de arhondologie şi genealogie. Vol. I. Chişinău, 2014, p. 186-198.
71. Duminica, Iv. Vasili Manoilov, un cărturar bulgar din colonia Chirsovo, judeţul Bender. În: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor. Ediţia a VII-a. Chişinău, 2015, p. 76.
72. Duminica, Iv. Violenţa în Bulgaria sub stăpânire otomană – factor al imigrării bulgarilor la nord de Dunăre (sf. sec. al XVIII−inc. sec. al XIX-lea). În: REC. Vol XI-XII. Chişinău, 2012, p. 119-126.
73. Duminica, Iv. Voluntarii moldoveni şi bulgari din armata rusă (sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX): Documente inedite. În: Cohorta. Revistă de istorie militară. Chişinău, 2014, № 1-2, p. 20-37.
74. Filitti, I. Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840-1843. În: Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice. T. XXXIV. Bucureşti, 1912, p. 201-228.
75. Fotino, D. Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti şi a Moldovei. Trăducere de George Sion. Tomul III. Bucureşti: Impr. lui I. Romanov, 1859. 264 p.
76. Holban, Th. Numărul bulgarilor în Basarabia. În: VB. Chişinău, 1937, nr. 5-8, p. 697-706.

77. Gămulescu, D. Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Bucureşti: Pančevo, 1974. 276 p.
78. Grigoraş, V. Eudoxiu Hurmuzaki şi Colecţia Hurmuzaki. Vaslui: Biblioteca Judeţeană „Nicolae Milescu Spătarul”, 2007. 28 p.
79. Gonţa, Al. I. Bulgarii şi sârbii în Ţările Române în secolele al XV-lea şi al XVI-lea. În: Studii de istorie medievală. Iaşi, 1998, p. 73-88.
80. Grosu, S. Bulgarii de la Târgovişte: File de monografie. Bucureşti: Arad Tiped, 2000. 78 p.
81. Holban, Th. Numărul bulgarilor în Basarabia. În: VB. Chişinău, 1937, nr. 11, p. 33-42; nr. 12, p. 75-84.
82. Iorgu, I. Toponimie românească. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1963. 578 p.
83. Jewsbery, G. Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Iaşi: Polirom, 2003.194 p.
84. Matei, M. Despre poziţia claselor sociale din Moldova şi Ţara Românească faţă de războiul ruso-turc din 1768-1774. În: Studii. Revista de istorie şi filosofie. An. 6. Vol. III. Bucureşti, 1953, p. 53-77.
85. Mincev, D. Bulgarii din Bsarabia de sud. Constanţa: Imprim. „Grafica modernă”, 1938. 48 p.
86. Mincev, D. Rolul Basarabiei în epoca Renaşterii bulgare. În: DTN. Chişinău, 1937, № 40-45, p. 46-50.
87. Mincev, D. România şi Renaşterea bulgară. Constanţa: Institutul de arte grafice „Albania”, 1936. 63 p.
88. Nistor, I. Aşezările bulgare şi găgăuţe din Basarabia. (Extras din „Analele Academiei Române”, Memoriile secţiunii istorice. Seria III, tomul XXVI, men. 13). Bucureşti, 1944. 39 p.
89. Porucic, T. Lămurirea unei mistificări istorice (Un manuscris preţios). În: VB. Chişinău, 1938, nr. 10, p. 689-702.
90. Poştarencu, D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chişinău: Prut Internaţional, 2006. 304 p.
91. Poştarencu, D. Coloniştii transdanubieni din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: REC. Vol. XVII. Chişinău, 2015, p. 65-71.
92. Poştarencu, D. Contribuţii la istoria modernă a Basarabiei. Vol. I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2005. 56 p.
93. Poştarencu, D. Crâmpeie din istoria bisericii Sf. Gheorghe din Chişinău. În: Relaţiile moldo-bulgare: istorie şi cultură. Chişinău, 2016, p. 135-144.
94. Poştarencu, D. De teama represaliilor otomane, 40 000 de oameni din Principatul Moldovei se refugiază în Basarabia. În: Historia. Bucureşti, 2013, nr. 133, p. 32-38.
95. Poştarencu, D. Exodul populaţiei peste Prut după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. În: RIM. Chişinău, 2003, nr. 1-2, p. 93-99.
96. Poştarencu, D. Istoria satului Sadâc. Chişinău: Reclama, 2001. 224 p.
97. Poştarencu, D. O istorie a Basarabiei în date şi documente (1812-1940). Chişinău: Cartier, 1998. 220 p.

98. Poştarencu, D. Procesul intentat fără temei de către autorităţile ruse împotriva proprietărilor de moşii din fosta fâşie a „celor 2 ceasuri”. În: In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă. Ed. V. Tomuleţ. Chişinău, 2003, p. 32-39.
99. Poştarencu,. D., Demerji, I. Istoria satului Başcalia. Chişinău: Gunivas, 2004. 224 p.
100. Roman, L. Aşezarea statornică a românilor transilvăneni în Ţara Românească (1739-1831). În: Studii. Revista de istorie. Vol. 24. Bucureşti, 1971, № 5, p. 899-929.
101. Roman, L. Populaţia Basarabiei în sec. XIX: structura naţională. În: Studii şi articole de istorie. Vol. LXII. Bucureşti. 1995, p. 39-48.
102. Tcaci, V. Consideraţii privind poziţia populaţiei Moldovei faţă de războiul ruso-turc din 1768-1774. În: AANTIM. Vol. 10. Bucureşti-Chişinău, 2012, p. 110-130.
103. Tomescu, C. Diferite ştiri din arhiva Consiliului Eparhial Chişinău. În: Arhivele Basarabiei: Revistă de istorie şi geografie a Moldovei dintre Prut şi Nistru. Chişinău, 1936, № 1, p. 14-26.
104. Tomuleţ, V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituţii, regulamente, termeni. Chişinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p.
105. Tomuleţ, V. Colonişti transdanubieni în statistica rusă din 1844. În: Relaţiile moldo-bulgare: istorie şi cultură. Chişinău, 2016, p. 106-126.
106. Tomuleţ, V. Cronica protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia (1812-1828) (în baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”). Vol. II. Chişinău: CEP USM, 2007. 404 p.
107. Tomuleţ, V. Exodul populaţiei din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828). În: RIM. Chişinău, 2013, nr. 2, p. 55-78.
108. Tomuleţ, V. Instituirea şi activitatea şcolilor lancasteriene din Basarabia în anii '20-'40 ai secolului al XIX-lea. În: Tyragetia. Vol. VIII. Chişinău, 2014, nr. 2, p. 121-137.
109. Tomuleţ, V. Negustori bulgari în structura etnică a burgheziei comerciale din Basarabia (1812-1868). În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, p. 120-138.
110. Tomuleţ, V. Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei şi Republicii Moldova. Chişinău: CEP USM, 2002. 423 p.
111. Tufeanu, M. Cartierul bulgăresc al Târgovişţei. Târgovişte: Pidner, 2006. 142 p.
112. Velichi, C. Emigrarea bulgarilor în Ţara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. În: Romanoslavica. Vol. VIII. Bucureşti, 1963, p. 27-58.
113. Velichi, C. Emigrări la nord şi la sud de Dunăre în perioada 1828-1834. În: Romanoslavica. Vol. XI. Bucureşti, 1965, p. 67-116.
114. Vianu, S. Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman şi cucerirea independenţei. În: Studii. Revista de istorie şi filosofie. An. 6. Vol. II. Bucureşti, 1953, p. 65-95.

Literatura în limba franceză:

115. De Béarn, Hector. Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie. Paris. 1828. În: Analele Dobrogei. Cernăuţi, 1928. Vol. IX, p. 174-214.
116. Journal des campagnes faites au service de la Russie, par le comte de Langeron (1809). În: Documente privitoare la istoria românilor. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812. Culese de A. I. Odobescu. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1889, p. 176-183.

Literatura în limba rusă:

117. Анцупов, И. Изменения соотношения земледелия и животноводства на юге Бессарабии в дореформенный период. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1965 г. Москва, 1970, с. 280-289.
118. Аствацатуров, Г. Болгары – 200 лет в Парканах. Бендеры: Полиграфист, 2006. 208 с.
119. Багратион в Дунайских княжествах: Сборник документов. Сост. Н. В. Березняков. В. А. Богданова. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1949. 120 с.
120. Бакалов, С. Главче: молдавский боярский и бессарабский дворянский род болгарского происхождения. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 81-94.
121. Бакуров, К., Петков, С. Болгарские колонисты юга Украины (историографический обзор). În: Болгарське населення Півдня України: дослідження и документи. Вип. І. Запоріжжя, 1993, с. 5-9.
122. Баллас, М. Виноделие в России (историко-статистический очерк). Ч. 5. Южная Россия (Бессарабия, Херсонская, Подольская и Екатеринославская губернии). СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1899. 455 с.
123. Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание. СПб.: Тип. высочайше утв. т-ва „Общественная польза", 1892. 272 с.
124. Бачинский, А. Д. Основные этапы крестьянско-казацкой колонизации Буджакской степи и Низовий Дуная в XVIII-начале XIX вв. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1964. Кишинев, 1966, с. 325-331.
125. Белова, Е. Миграционная политика на юге Российской империи и переселение болгар в Новороссийский край и Бессарабию (1751-1871). Москва: РГОТУПС, 2004. 230 с.
126. Бернштейн, С. Основные этапы переселения болгар в Россию в XVIII-XIX веках. În: Сов.Слав. Москва, 1980, № 1, с. 42-52.
127. Бернштейн, С. Страница истории болгарской иммиграции в Россию во время русско-турецкой войны 1828-1829 гг. În: Учен.Зап. Т. І. Москва−Ленинград, 1949, с. 327-342.
128. Булгар, С. История города Комрата. Кишинев: Reclama, 2008. 310 с.

129. Булгар, С. Представители колонистской элиты среди крупных бессарабских землевладельцев XIX – начало XX века: Григорий Иванович Цанко-Кылчик (1852-1924 гг.). În: Studii de arhondologie şi genealogie. Vol. I. Chişinău, 2014, с. 207-219.
130. Булгар, С. Страницы истории города Вулканешты. Первая часть. Кишинев: Tipogr. Centrală, 2010. 688 с.
131. Булгар, С., Думиника, Ив. Три османских документа о реэмиграции болгар в болгарские земли в период русско-турецкой войны 1828-1829 гг. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 106-114.
132. Булгар, С., Кылчик, Ф. История села Казаклия Kazayak. 1812-2012. Кишинев: Balacron, 2012. 524 с.
133. Варзопов, Ф. Кукеры – обряд во время масленицы у болгар. În: КЕВ. Кишинев, 1877, № 9, с. 386-391.
134. Военно-географическое и статистическое описание Одесского округа. Бессарабский район. Приложения. Одесса: Типо-лит. Штаба Одес. воен. окр., 1907. 359 с.
135. Военный энциклопедический лексикон. Т. XI. СПб.: Типогр. Глав. Штаб. Е.И.В. по военно-учебн. заведениям, 1856. 673 с.
136. Ганчев, А. Процесс адаптации болгарских переселенцев к новым условиям Бессарабии на протяжении первой половины XIX века. În: Одеська болгаристика. Одесса, 2005-2006, № 3-4, с. 13-24.
137. Гарабедян, А., Р. Комсалова. Переселение болгар и сербов в Россию во время Петра Великого и его наследников. În: Сеоба Срба у Руско царство половинном 18 века. Нови Сад, 2005, с. 146-163.
138. Генерал Багратион. Сборник документов и материалов. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1945. 280 с.
139. Грек, И. Гюлмян–Дюльмен–Яровое (Очерки истории болгарского села в Бессарабии). Кишинев: S.Ş.B., 2006. 264 с.
140. Грек, И. О проектах планов устройства выходцев из-за Дуная на положении казачьих войск на юге России в конце XVIII − начале XIX в. În: Изв. АН МССР. Сер. общ. наук. Кишинев, 1976, № 3, с. 46-54.
141. Грек, И. Общественное движение и классовая борьба болгар и гагаузов юга России (конец 20-х – середина 50-х гг. XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1988. 137 с.
142. Грек, И. Органы управления «задунайскими переселенцами» в первой половине XIX в. În: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, 1995, с. 33-59.
143. Грек, И. Школа в болгарских и гагаузских поселениях юга Российской империи в первой половине XIX века. Кишинев: Штиинца, 1993. 105 с.
144. Грек, И., Забунов, И. Новые документы о движении бессарабских болгар в поддержку второго браильского бунта 1842 г. În: Известия АН МССР. Серия общественных наук. Кишинев, 1974, № 1, с. 65-72.

145. Грек, И., Руссев, Н. 1812 – поворотный год в истории Буджака и «задунайских переселенцев». Кишинев: Stratum Plus, 2011. 142 с.
146. Грек, И., Червенков, Н. Биография Петра Ганчева: неизвестные страницы. În: Дунав-Днестър. Т. I. Кишинев, 2007, с. 48-56.
147. Гросул, Г., Даниленко, Р. Документы об участии волонтеров Дунайских княжеств и балканского полуострова в русско-турецкой войне 1806-1812 годов. În: Тр. ЦГА МССР. Т. I. Кишинев, 1962, с. 120-134.
148. Гросул, Я. С. Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.). Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956. 398 с.
149. Гросул, Я. Труды по истории Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1982. 315 с.
150. Гросул, Я., Будак, И. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 603 с.
151. Гросул, Я., Будак, И. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 604 с.
152. Демиденко, Л. Культура и быт болгарского населения УССР (на материалах колхозов Болградского района Одесской области). Киев: Наукова думка, 1970. 139 с.
153. Державин, Н. Болгарскія колоніи въ Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губерніи). Матеріалы по славянской этнографіи. Сборник за народни умотворения. Кн. XXIX. София, 1914. 224 с.
154. Дёмин, О. Русификация в сфере образования болгарского населения Северного Причерномория в XIX веке: Археология политики. În: БСП. Изследвания и материали. Том IX. Одеса, 2006, с. 145-152.
155. Димитров, Д. Болгарское переселение в Украину и Крым. În: Сборник работ студентов-выдвиженцев, аспирантов и научных работников. Ленинград, 1931, с. 71-89.
156. Дмитриев, П. Народонаселение Молдавии: по материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг. Кишинев: Штиинца, 1973. 155 с.
157. Добров Л. Южное славянство, Турция и соперничество европейских правительств на Балканском полуострове. Историко-политические очерки. СПб.: Тип. Н. А. Лебедева, 1879. 657 с.
158. Договоры России с Востоком. Политические и торговые. СПб.: Тип. О. И. Бакста, 1869. 326 с.
159. Дружинина, Е. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). Москва: Изд-во АН СССР, 1955. 368 с.
160. Дружников, Ю. Узник России: по следам неизвестного Пушкина. Москва: Книжица, 2002. 656 с.
161. Дыхан, М., Змиевский, С., Чижевский, И. Задунаевка. În: История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. Киев, 1978, с. 204.
162. Думиника И. Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторические аспеты. Кишинэу: S.Ș.B., 2012. 276 с.

163. Ешану, А. Школы Кишинева во второй половине XVIII − начале XIX в. În: Известия АН МССР. Серия общественных наук, Кишинев, 1978, № 2. с. 87-93.
164. Жуков, В. Города Бессарабии (1812-1861). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964. 252 с.
165. Заблоцкий-Десятовский, А. П. Графъ П. Д. Кисилевъ и его время. Материалы для истории Александра I, Николая II и Александра II, Т. I. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1889. 422 с.
166. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том первый. Изданный под редакцией А. Н. Егунова. Кишинев: Печатано в типографии областного правления, 1864. 618 с.
167. Защук, А. Материалы для географии и статистического описания России. Бессарабская область. Ч. 1. СПб., б.и., 1862. 562 с.
168. Защук, А. Этнография Бессарабской области. În: ЗООИД. Т. V. Одесса, 1863, с. 491-586.
169. Зеленчук, В. Населения Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы). Кишинев: Штиинца, 1979. 286 с.
170. Златова, В., Златов, И., Георгиев, Ф. Камчик (с. Заря Саратского района). Заря: Смил, 2003. 540 с.
171. Иванов, Е., Коронелли, Д. Книга Коронелло. Исторические исследования. Мемуары. Москва: Евгарм, 2011. 264 с.
172. Иванов, И. Сборник статей о некоторых выдающихся событиях в современной жизни болгар. Кишинев: Типо-лит. Ф. П. Кашевского, 1896. 225 с.
173. Иовва, И. Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии (первая половина XIX века). Кишинев: Штиинца, 1986. 260 с.
174. История Молдавии. Документы и материалы. Т. 2. Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского. Сборник документов. Сост. К. П. Крыжановская, Е. М. Руссев. Под. ред. Л. В. Черепнина. Гл. ред. С. Я. Афтенюк и др. Кишинев: Госиздат. Молдавии, 1957. 691 с.
175. Кабузан, В. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонкой губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719−1858). Москва: Наука, 1976. 306 с.
176. Кабузан В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII – первая половина XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1974. 158 с.
177. Казаков, Н. Борьба декабриста А. П. Юшневского за права и привилегии болгарских переселенцев в Бессарабии в 1816-1817 гг. În: ДСИИ АН СССР. Вып. 2. Москва, 1957, с. 31-56.
178. Казаков, Н. Из истории русско-болгарских связей в период войны с Турцией (1806-1812). În: ВИ. Москва, 1955, № 6, с. 42-55.
179. Казанакли, П. Твардица. În: КЕВ. Кишинев, 1873, № 18, с. 664-669; № 19, с. 692-702; № 20, с. 731-735

180. Кайряк, П. Родословные древа Тараклии. Книга вторая. Кишинев: S.Ş.B., 1999. 140 с.
181. Караулан, Д. Село Кулевча. Прошлое и настоящее. Одесса: Печатный дом, 2009. 192 с.
182. Кассо, Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1913. 236 с.
183. Кеппен, П. И. Об этнографической карте европейской России П. Кеппена, изданной Императорским Русским географическим обществом. СПб.: Тип. Академия Наук, 1852. 40 с.
184. Киранов, С. Борьба приходского священника с предрассудками и суевериями прихожан-болгар. În: КЕВ. Кишинев, 1875, № 21, с. 770-788; № 22, с. 818-823.
185. Киранов, С. Рассказ бессарабского священника о страданиях под турецким игом православных болгар, бежавших из Турции в Россию в 1830 году и поселившихся в Бессарабии. În: Православные храмы в болгарских и гагаузских селениях юга Украины и Молдовы. Болград, 2005, с. 226-236.
186. Клаус, А. Наши колонии. Материалы по истории и статистики иностранной колонизации в России. Вып. I. СПб.: Тип. В. В. Нусвальда, 1869. 516 с.
187. Козак, И. Дезгинже, болгарский приход Бендерского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1878, № 6, с. 233-254.
188. Котенко, И. Из истории освободительного движения в Молдавии в период русско-турецкой войны 1768-1774 гг. În: Учен. зап. ТПИ. Вып. 3. Тирасполь, 1957, с. 23-42.
189. Краснов, П. Всевеликое Войско Донское. În: Архив русской революции. Т. 5. Берлин, 1922, с. 97-120.
190. Кышлалы, Г. Архивные сведения о заселении задунайскими переселенцами Пруто-Днестровского междуречья на примере жителей селения Авдарма. În: Авдарма: 450 лет истории (1563–2013). Кишинев, с. 76-85.
191. Кышлалы Г., Реулец Л. Архивные источники начала XIX в. по формированию гагаузского и болгарского населения Буджака (источниковедческий анализ). În: Курсом развивающейся Молдовы. Сборник статей. Т. 10: Личность и группа: векторы трансформационных изменений. Москва, 2010, с. 141-154.
192. Кышлалы, Г., Реулец, Л. Перепись задунайских переселенцев в Бессарабии 1818 г.: именные списки и итоговые ведомости. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 95-105.
193. Кутузов в Дунайских княжествах. Сборник документов. Сост. Н. Березняков, В. Богданова. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1948. 138 с.
194. Кутузов, М. И. Документы. Сборник документов. Под ред. Л. Г. Бескровного. Т. II. Москва: Военное издательство, 1951. 609 с.
195. Кутузов, М. И. Документы. Сборник документов под ред. Л. Г. Бескровного. Т. III (1808-1812). Москва: Военное издательство, 1952. 1027 с.

196. Лашков, Л. Историко-статистическое описание Кишиневской Георгиевской церкви. În: КЕВ. Кишинев, 1878. № 14, с. 533-550; № 15, с. 659-671; № 16, с. 706-715; № 17, с. 735-747; № 19, с. 822-833.
197. Липранди, И. П. Восточный вопрос и Болгария. «Чтения в Обществе истории и древностей российских», Москва, 1868, кн. I, отд. III. 140 с.
198. Липранди, И. П. Из дневника и воспоминаний И. П. Липранди. În: Русский архив. СПб., 1866. Кн. 4, с. 1393-1491.
199. Липранди, И. П. Обозрение пространства, служившего театром войны России с Турциею с 1806 по 1812 г. СПб.: В типографии департамента Генерального штаба, 1854. 95 с.
200. Липранди, И. П. Особенности войн с турками. Отрывок из книги «Некоторые замечания по поводу двух статей под заглавием „Малая война"». СПб.: Изд. Л. В. Фомин, 1877. 200 с.
201. Макрицкий, И. Закон Божий и инородцы Бессарабии. În: КЕВ. Кишинев, 1908, № 26, с. 983-986.
202. Малай, К. Приход Чок-Майдана Бендерского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1875. № 20, с. 830-843; № 24, с. 908-912.
203. Манолов, И. Родословные древа с. Кайраклия. Кишинев: S.Ş.B. 2009. 160 с.
204. Медведева, О. Российская дипломатия и эмиграция болгарского населения в 1830-е годы. În: *Сов.Слав.* Москва, 1988. № 4, с. 24-33.
205. Мещерюк, И. Антикрепостническая борьба гагаузов и болгар Бессарабии в 1812−1820 гг. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1957. 120 с.
206. Мещерюк, И. Массовое движение в поселениях (1842-1844 гг.). În: История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. Кишинев, 1999, с. 61-122.
207. Мещерюк, И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834 гг. (Из истории развития русско-болгарских дружеских связей). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1965. 208 с.
208. Мещерюк, И. Развитие тонкорунного овцеводства в Буджаке в 1808-1856 гг. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. Минск, 1964, с. 412-420.
209. Мещерюк, И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бесарабии (1808-1856 гг.). Кишинев: АН МССР, Ин-т истории, 1970. 341 с.
210. Мисержи, Д. Дельжилер Бессарабии. Одесса: Астропринт, 2004. 312 с.
211. Михайловский-Данилевский, И. Описание турецкой войны в царствование императора Александра I с 1806 по 1812. Ч. 1. СПб.: Типография штаба отдельного корпуса внутренней стражи, 1843. 280 с.
212. Мохов, Н. А. Дружба ковалась веками. Кишинев: Штиинца, 1980. 280 с.
213. Мошин, О., В. Копущу. Протоиерей Михаил Чакир: служение Богу и ближним к 75-летию со дня кончины протоиерея Михаила Чакира. Кишинев: Cuvântul-ABC, 2013. 86 с.

214. Мурзакевич, Н. А. Поездка в Крым в 1836 году. În: ЖМНП. СПб, 1837, № 13, с. 625-691.
215. Мунтян, М. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: Учен. зап. КГУ: Серия историческая. Том 117. Кишинев, 1971, с. 4-23.
216. Нефталимов, Е. Из села Гайдар Бендерского уезда. Письмо в редакцию. În: КЕВ. Кишинев, 1872, № 14, с. 446-448.
217. Ниякий, В. Заговор болгар в Дунайских княжествах и на Юге России в 1841-1842 годах. În: Научные доклады Высшей школы. Исторические науки. Москва. 1959, № 2, с. 121-140.
218. Новаков С. К истории развития шелководства в селениях болгар и гагаузов в южной Бессарабии в конце XIX – начале XX в. În: Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX-XX вв.). Страницы истории и культуры. Кишинев, 2010, с. 113-121.
219. Новаков, С. Контакты и взаимозаимствования в сфере крестьянского материального производства среди колонистов болгарского и немецкого водворения на юге Бессарабии в XIX – начале XX в. În: Ежегодник Института межэтнических исследований. Том I. Кишинэу, 2000, с. 41-46.
220. Новаков, С. Первые шаги на пути к свету и знаниям в бессарабском Кортене. În: ЕИМИ АН РМ. Т. V. Кишинев, 2004, с. 44-48.
221. Новаков, С. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1857-1918). Кишинев: Tipografia Centrală, 2004. 578 с.
222. Новаков, С., Гургуров, Н. Очерки истории кортенских храмов в Молдове и Болгарии. Кишинев: Tipografia Centrală, 2005. 124 с.
223. Новаков, С., Гургуров Н. Село Кортен: времена и судьбы. Кишинев: АНМ, 2009. 533 с.
224. Новаков С., Гургуров Н. Страницы истории с. Кортен. (1830-1995). Кишинэу: Штиинца, 1995. 127 с.
225. Новаков, С., Старостенко, Н. К истории освящения трехпрестольной во имя Преображения Господня, Предтечи Крестителя Иоанна и Архангела Михаила Церкви в колонии Болграде (Бессарабия, 15 октября 1838 г.). În: Славянские культуры в инонациональной среде. Кишинев, 1995, с. 112-116.
226. Новаков, С., Червенков, Н. Прошлое и настоящее с. Кирютня. Кишинев: Штиинца, 1980. 93 с.
227. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. XVIII в. – первая половина XIX в. Отв. ред. М. Ф. Шабаева. Москва: Педагогика, 1973. 608 с.
228. Пархомович, И. Деятельность архиепископа Иринарха в период управления им Кишиневской епархией. În: ТБЦИАО. VI-й выпуск. Кишинев, 1911, с. 1-93.
229. Первая всеобщая перепись Российской империи 1897 г. Вып. 3. Бессарабская губерния. СПб.: Издание Центрального Статистического Комитета, 1905. 254 с.
230. Петков, С. Болгарская диаспора в Украине: правовое положение (XVII-XIX вв.). Запорожье: б.и., 1997. 66 с.

231. Писаревский, Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. (По неизданным архивным документам). Москва: Печат. А. И. Снегеревой, 1909. 342 с.
232. Поглубко, К. Весна освобождения. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978. 200 с.
233. Поглубко, К., Забунов, И. Обновленная Твардица. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1980. 140 с.
234. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XXX, 1808-1809. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 1404 с.
235. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XXXVI, 1819. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 734 с.
236. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XL, 1825. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 761 с.
237. Полное собрание законов Российской империи. Собр. II. Т. V, 1830. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1831. 1115 с.
238. Попов, М. Некролог священника с. Чумлекиой, Аккерманского уезда о Стефане Киранове. În: КЕВ. Кишинев, 1891, № 24, с. 822-833.
239. Потоцкий, С. Инзов Иван Никитич, генерал от инфантерии, главный попечитель и председатель попечительного комитета об иностранных поселенцах южного края России. Биографический очерк. Бендеры: Типография Е. Натензон-Постан, 1904. 130 с.
240. Потрашков А. С. К вопросу о формировании национальных болгарских частей в составе Молдавской армии (1806-1812). În: Дриновский сборник. Том II. Харьков-София, 2007, с. 155-162.
241. Пыпин, А. Российское Библейское общество. În: Вестник Европы. Т. 4. Москва, 1868, № 8. с. 676-707.
242. Пушков, И. Документальные и наративные материалы по истории Боградской гимназии. În: Південна Україна XVIII-XIX століття: записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. Запоріжжя, 2001, Вип. 6, с. 289-292.
243. Пушков, И. Символ единения народов Бессарабии. Исторический очерк о Спасо-Преображенском соборе города Болграда. Болград: б.и., 2008. 111 с.
244. Радлов, В. В. Образцы народной литературы тюркских племен. Часть X. Наречия бессарабских гагаузов. СПб.: Тип. Имп. АН, 1904. 346 с.
245. Реулец, Л., Кышлалы, Г. Первая перепись задунайских переселенцев в Бессарабии как исторический источник. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 92-106.
246. Розуменко, Ю. Этнографическое изучение населения Юга Украины в XIX − начале XX века. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. Минск, 1986. 19 с.

247. Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812). Под ред. Н. А. Мохова и Д. М. Драгнева. Кишинев: Штиинца, 1984. 295 с.
248. Свиньин, П. Описание Бессарабской области. În: ЗООИД. Т. VI. Одесса, 1867, с. 175-320.
249. Свод законов Российской империи. Т. XII, ч. 2. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. 591 с.
250. Семенова, И. Участие молдавского народа в русско-турецкой войне 1787-1791 гг. În: Учен. зап. ИИЯК МФАН ССР. Т. VI (Серия историческая). Кишинев, 1957, с. 67-98.
251. Середонин, С. Исторический обзор деятельности Комитета министров. Т. 1. СПб.: Канцелярия Ком. министров, 1902. 607 с.
252. Скальковскій, А. Болгарскія колоніи в Бессарабіи и Новороссійскомъ крае. Статистическій очеркъ А. Скальковскаго. СПб.: Въ Типографіи Министерства Внутренних Дел, 1848. 132 с.
253. Скальковский, А. Землепашество в Новороссийском крае. În: ЖМВД. Т. 35. СПб., 1851, с. 61.
254. Скальковский, А. А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. În: ЖМНП. СПб. 1843, № 11, с. 104-130; № 12, с. 147-190
255. Скальковский, А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 2. Хозяйственная статистика Новороссийского края. Одесса: Типография Л. Нитче, 1853. 552 с.
256. Скальковский, А. Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 гг. În: ЗООИД. Т. I. Одесса, 1844, с. 257-273.
257. Стадницкий, А. Построение Болгарской церкви в г. Аккермане. În: КЕВ. Кишинев, 1894, № 10, с. 320-328.
258. Станчев, М. Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Том 1 (1711-2006). Статистический сборник. София: АИ „Марин Дринов”, 2009. 619 с.
259. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившей по высочайшему повелению размежевание земель оной на участки с 1822 по 1828 г. Аккерман: Типография И. М. Гренштейна, 1889. 526 с.
260. Стевен, Х. Состояние разных отраслей сельского хозяйства в болгарских и немецких колониях Бессарабии (известия и донесения министру государственных имуществ). În: ЖМГИ. СПб., 1843, № 5, с. 124.
261. Стойков, Н. Религиозно-нравственное состояние болгарских колоний в Бессарабии со времени их основания до настоящего времени. În: КЕВ. Кишинев, 1910, № 36, с. 1267-1280; № 37, с. 1307-1311; № 38. с. 1355-1366; № 41, с. 1463-1478; № 42, с. 1510-1516; 1911, № 1–2, с. 5-14; № 4, с. 142-152.

262. Стойнов, Г. С. Кирсово: 180 лет Башкўў. Кирсово в прошлом и настоящем. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1990. 128 с.
263. Стурдза, А. Воспоминания об Иване Никитиче Инзове. În: Москвитянин. Москва, 1847, кн. 1, с. 217-228.
264. Сумароков, П. Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году с историческим и топографическим описанием всех мест. Москва: Унив. тип. Ридигера, 1800. 250 с.
265. Терехина, И., Нудельман, А. Документы об участии населения Молдавии в боевых действиях русских войск во время русско-турецких войн XVIII – нач. XIX вв. În: Труды Государственного историко-краеведческого музея Молдавии. Кишинев, 1960, с. 43-60.
266. Фадеев, А. М. Воспоминания. În: Русский архив. СПб., 1891, № 2, с. 289-329; № 3, с. 385-424; № 4, с. 463-494.
267. Федоров, М. Описание церкви и прихода села Задунаевки, Аккерманского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1876, № 21, с. 789-794; № 22, с. 859-865.
268. Фельдмаршал Кутузов. Сборник документов и материалов. Под ред. Н. М. Коробкова. Москва: Военное издательство, 1947. 332 с.
269. Хайдарлы, Д. Юг Пруто-Днестровского междуречья в XVII – начале XIX вв.: этно-миграционные аспекты. În: Курсом развивающейся Молдовы. Т. 2. Москва, 2007, с. 480-496.
270. Халиппа, И. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 г. În: ТБГУАК. Т. III. Кишинев, 1907, с. 1-230.
271. Халиппа, И. Сведения о состоянии церквей в Бессарабии 1812-1813 гг. În: ТБГУАК. Т. III. Кишинев, 1907, с. 231-296.
272. Чакир, Д. Биографический очерк рода и фамилии Чакир. În: Страницы истории и литературы гагаузов XIX – начала XX вв. Кишинев, 2005, с. 21-55.
273. Чакир, Д. Историко-статистическое описание церкви и прихода с. Исерлия, Аккерманского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1891, № 17, с. 524-535; № 19, с. 610-618; № 20, с. 628-639; № 21, с. 686-690; № 22, с. 736-742; № 23, с. 776-784.
274. Червенков, Н. История Петро-Павловской церкви села Чийшия (Городнее). Кишинев: S.Ş.B., 2013. 240 с.
275. Червенков, Н., Думиника, И. Тараклии – 200 лет. Науч. ред. Калчо К. Калчев. Том I (1813-1940). Кишинев: S.Ş.B., 2013. 608 с.
276. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Гл. ред. Н. Станко. Одесса: Астропринт, 2003. 788 с.
277. Шабашов, А. К вопросу о переселении болгар и гагаузов в Российскую империю и Бессарабию. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 107-117.
278. Шабашов, А., Челак, Е., Дыханов, В. Кубей и кубейцы. К 190-летию основания села Червоноармейское. Одесса: Анна, 1999. 32 с.

279. Шишмарев, В. Романские поселения на юге России. Ленинград: Наука, 1975. 244 с.
280. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. I. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1890. 495 с.
281. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXV. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1898. 478 с.
282. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXXIVa. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1890. 960 с.
283. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXXIXa. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1903. 962 с.
284. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XLa. СПб.: Тип. АО Брокгауз-Ефрон, 1904. 956 с.

Literatura în limba bulgară

285. Арнаудов, М. Селимински. Живот, дело, идеи. 1799-1867. София: Придворна печатница, 1938. 600 с.
286. Атанасов, П. Преселения на българите след падане на Второто Българско царство до 1856 година. În: ОП. София, 1937, № 10, с. 386-494.
287. Боев, Р. Българският доброволчески корпус в руската армия от 1829 г. În: ВИС. София, 1978, кн. 4, с. 84-90.
288. Велики, К. Браилските бунтове 1841-1843. София: Издателство на БАН, 1968. 333 с.
289. Велики, К., Трайков, В. Българската емиграция във Влахия след русско-турската война 1828-1829 гг.: Документи. София: БАН, 1980. 409 с.
290. Гандев, Х. Проблеми на Българското Възраждане. София: Наука и изкуство, 1976. 855 с.
291. Грачев, В. П. Към въпроса за преселването на българи в Русия в началото на XIX в. (1800-1806 г.). În: Българското Възраждане и Русия. София, 1981, с. 264-287.
292. Грек, И. Българските доброволци (волонтери) от 1828-1829 година. În: Векове. София, 1975, № 5, с. 8-20.
293. Грек, И., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София: Издателска къща „Христо Ботев”, 1993. 296 с.
294. Греков, М. Спомени. София: Отечествен фронт, 1971. 330 с.
295. Динеков, П. Проф. Стоян Романски (1882-1859). În: П. Динеков. По следите на българската литература и наука. София: Наука и изкуство, 1988, с. 189.
296. Дихан, М., Митев, Й. Ценни документи в Одеския архив за Браилските бунтове 1841−1842 г. În: ИИИ БАН. Т. XIV-XV. София, 1964, с. 455-467.
297. Дойнов, Ст. Българите и русско-турските войни. 1774-1856. София: Народна просвета, 1987. 238 с.

298. Дойнов, Ст. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането 1751-1878. София: Академическо издателство „Марин Дринов”, 2005. 362 с.
299. Дойнов, Ст. Българското националноосвободително движение 1800-1812. София: БАН, 1979. 217 с.
300. Дойнов, Ст. Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. În: Българското Възраждане и Русия. София, 1981, с. 290-316.
301. Думиника, И. Българските преселници в Бесарабия в края на XVIII−първата половина на XIX в. в историографията. Науч. ред. К. Калчев, Н. Червенков. Кишинев: S.Ş.B., 2015. 440 с.
302. Дундаров, И. Живите трофеи или откъде се взеха в Русия толкова много българи. Български колонии в Съветския Съюз и родствените им метрополии в България. În: Отечество. София, 1990, бр.10-13.
303. Дундаров, И., В. Пелин. Грамотите на молдовските князе за приемането и настаняването на българи в Молдова през 1790-1810 г. Ямбол: Издателска къща „Жельо Учков”, 2005. 148 с.
304. Дякович, В. Българска Бесарабия. Историко-етнографски очеркъ съ спомени за генерала Иван Колев оть съучениците му по гимназия съотечественици: Вл. Дякович, Д. И. Николаев, П. Бачурски и д-р К. Бачурски. София: Печатница на Акц. Д-во „Радикал”, 1918. 246 с.
305. Дякович, В. Българите в Бесарабия. Кратък исторически очерк с пет приложения. София: б.и., 1930. 118 с.
306. Енциклопедия „България”. Т. 5. София: БАН, 1986. 878 с.
307. Занетов, Г. Българските колонии в Русия. În: ПСпБКД. Средец, 1891, №№ 37-38, с. 177-193; 1892, № 39, с. 378-385; 1895, № 48, с. 849-898.
308. Златарски, В. Политическата роля на Софрония Врачански през руско-турската война 1806-1812 г. În: ГСУИФФ. София, 1923, № 19, с. 3-85.
309. Иречек, К. История на българите (с поправки и добавки от самия автор). Под. ред. на П. Петров. София: Изд. на ред. Научно списание, 1978. 766 с.
310. Иречек, К. Княжество България. Т. 2. Пловдив: Издател Хр. Данов, 1899. 943 с.
311. История на България. Том пети (Българско Възраждане XVIII – средата на XIX в.). Гл. отг. ред. Н. Тодоров. София: БАН, 1985. 559 с.
312. Казанджиев, Г. Преселение на българи в Бесарабия. 1765-1878 г. Добрич: Матадор 74, 2011. 247 с.
313. Калчев, К. Доктор Анастасия Головина − една забравена българка. Велико Тарново: ИК „Витал”, 1996. 256 с.
314. Калчев, К. Българската етническа общност в Бесарабия (XIX−XX в.). Възникване, развитие, принос в общонационалните процеси. Велико Търново: Унив. Изд. „Св. св. Кирил и Методий”, 2009. 262 с.

315. Кирова, М. „Голямото преселение” от Сливенско през 1830 година – някои исторически проекции. În: Българската емиграция през Възраждането. Сливен, 2003, с. 93-97.
316. Кирова, М. Поглед върху изселническия процес в Сливенско след Руско-турската война от 1828-1829 г. În: Население. София, 1998, кн. 1-2, с. 157-164.
317. Кирова, М. „…Та се разсипа Урумели, 1830 лето” (за голямото преселение на сливенци след Одринския мир). În: Проблеми на Възраждането в Югоизточна България. Т. I. Варна, 2003, с. 94-100.
318. Конобеев, В. Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. София: Наука и изкуство, 1972. 453 с.
319. Косев, Д. Просветното движение в България през първата половина на XIX в. În. ИПр., София, 1945-1946, № 2, с. 172-192.
320. Косев, Д., Дикулеску, В., Паскалева, В. За положението и стопанската дейност на българската емиграция във Влашко през XIX в. (До руско-турската война 1877−1878 г.). În: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Т. I (XII-XIX в.). София, 1968, с. 285-371.
321. Косев, К. Документи в съветските държавни архиви за Браилския бунт от 1842 г. În: Г. С. Раковски. Възгледи, дейност и живот. Т. 2. Документални материали. София, 1968, с. 165-199.
322. Маждракова-Чавдарова, О. Градиво за историята на Болградската гимназия и за българи − учители и учащи се в Южна Русия (60-е-70-е гг. на XIX в.). În: ИДА. София, 1992, кн. 64, с. 329-352.
323. Малешкова, А., Д. Димов, Н. Куртев. Валя Пержей (историята на селото). Кишинэу: Изд. „Родно слово”, 1998. 160 с.
324. Манко, В. Второ масово преселване на българите в Русия в период на руско-турската война 1828-1829 г. În: ВИС. София, 1966. № 2, с. 53-60.
325. Милчев, В. Ролята на австро-турското съперничество на Балканите за преселването на българи в Руската империя през първата половина на XVIII в. În: СпБАН. София, 2010, кн. 6, с. 26-33.
326. Минчев, Д. Н. Неизвестни документи за българите-бесарабци. În: Светоглас. София, 1939-1940, № 7-8, с. 2-8.
327. Муртузалиев, С. Емиграция на българи в Пруто-Днестровското междуречие през XV в. – началото на XVII в. БСП. Изследвания и материали. Том втори. Велико Търново, 1993, с. 74-82.
328. Мутафчиева, В. Кърджалийско време. София: Издателство на БАН, 1993. 415 с.
329. Мучинов, В. Миграционна политика на Османската империя в българските земи през XIX век. (до 1878 г.). София: Издателство „Регалия–6”, 2013. 270 с.
330. Начов, Н. Калофер в миналото, 1707-1877. София: Калоферска дружба в София, 1927. 654 с.

331. Недков, Б. Браилските бунтове (1841-1842) (турски документи). În: В памет на академик Михаил Димитров. Изследвания върхо Българското възраждане. София, 1974, с. 697-734.
332. Нейков, Б. Факийско предание. Сбирка от народния живот. София: ДП „Георги Димтров", 1984. 374 с.
333. Николова, Ю. Сава Радулов. София: Народна просвета, 1989. 107 с.
334. Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Николай Тодоров. София: БАН, 1953. 464 с.
335. Поглубко, К. През равнините към Балкана. София: Отечествен фронт, 1979. 177 с.
336. Радкова, Р. Към предисторията на Болградската гимназия. În: Векове. София, 1978, № 3, с. 41-45.
337. Радкова, Р. Нови данни за просветно-църковното състояние на българските колонии в Новорусийския край и Бесарабия през първата половина на XIX в. În: ИБИД. Том 32. София, 1978, с. 101-135.
338. Раковски, Г. С. Преселение в Русия или Руската убийственна политика за българите. София: Скоро-печатница на К. Т. Кушлев, 1886, 28 с.
339. Рачева, В. Руската преселническа политика, българите и Одринският мир от 2 септември 1829 г. În: ГСУИФ. Т. 100. София, 2012. с. 175-239.
340. Романски, Ст. Браилски историйки. 1841-1845. Студии и документи. София: Държавна печатница, 1915. 143 с.
341. Романски, Ст. Българит във Влашко и Молдова. Документи. София: Държавна печатница, 1930. 685 с.
342. Румелийски делници и празници от XVIII век. Сборник на документи. Ред. Н. Хайтов. София: Отечествен фронт, 1978. 377 с.
343. Славова, С. Участие на преселници българи в Бесарабия и Южна Русия в борбата за освобождението на българите от турско иго (1841-1876). În: ИДА. София, 1968, кн 15, с. 209-238.
344. Стефанов, И. Спомени за българската църква „Св. Преображение". În: Българска Бесарабия. София, 1938, 28 ноември, с. 10.
345. Сюпюр, Е. Българските училища в Румъния през XIX век. Документи 1858-1877. София: АИ „Марин Дринов", 1999, 578 с.
346. Табаков, С. История на град Сливен. Том II. София: Печатница С.М. Стойков, 1924. 605 с.
347. Титоров, Й. Българите в Бесарабия. София: Печатница на Г. А. Ножаров, 1903. 352 с.
348. Тодоров, Н., Трайков, В. Гръцкото въстание от 1821-1829 г. и българите. În: ИПр. София, 1971, №2, с. 3-34.
349. Трайков, В. Българската емиграция във Влашко след руско-турската война от 1828-1829 г. În: Одринския мир от 1829 г. и балканските народи. София, 1981, с. 153-162.

350. Трайков, В. Георги Стойков Раковски. Биография. София: БАН, 1974. 407 с.
351. Трайков, В., Н. Жечев. Българската емиграция в Румъния XIV век – 1878 година и участието и в стопанския, обществено-политическия и културния живот на румънския народ. София: Наука и изкуство, 1986. 390 с.
352. Турски документи за Македонската историја. 1827-1839. Т. V. Скопје: Институт за национална историја, 1958. 219 с.
353. Хаджиниколова, Е. Българското население в южните области на Русия (1856-1876). София: БАН, 1987. 197 с.
354. Хиландарски Паисий. Славянобългарска история. Под редакция на Петър Динеков, София: Български писател, 1989. 127 с.
355. Христов, Хр. В. Североизточна България по време на руско-турската война от 1828-1829 г. În: ВИС. София, 1980. № 4, с. 38-47.
356. Христоматия по старобългарска литература. Под. ред. П. Динеков, К. Куев, и Д. Петканова. София: Наука и изкуство, 1961. 469 с.
357. Челак, Е. Училищното дело и културно – просветният живот на българските преселенци в Бесарабия (1856-1878). София: ЛИК, 1999. 243 с.
358. Челак, Е. Църквата „Света Параскева" в село Твърдица (Република Молдова): основане и дейност. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 137-158.
359. Червенков, Н. Създаване на черквите в българските колонии в Бесарабия през първата половина на XIX в. În: БСП. Изследования и материали. Том четвърти. Велико Търново, 1995, с. 169-179.
360. Язаджи, З. Из историята на Твърдица, Република Молдова. Т. 2: Родословни дървета. Шумен: Химера, 2016. 538 с.

Literatura în limba ucraineană:

361. Бачинський, А. Адміністративно-політічне управління Буджацьким степом і пониззям Дунаю (XVIII – початок XIX ст.). În: Архіви України. Київ, 1966, № 5, с 17-23.
362. Ганчев, О., Мільчев, О., Прігарін, О. «Туканци»: питання формування однієї субетнічної групи болгар України. În: З любов'ю до народів: ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Наулка з нагоди 80-річчя від дня народження. Київ, 2013, с. 95-108.
363. Лясота, Л. Етапи формування правового статусу болгарських колоністів на півдні Бесарабії на початку XIX ст. În: Історичне краезнавство Одещини. Вип. 5. Одеса, 1994, с. 7-11.
364. Мільчев, В. Болгари в системі іноземної цивільної колонизації в Україні (1762-1768 рр). În: Българска Бесарабия (Страници от историята на българите в Бесарабия и Приазовието). Випуск втори. Болград, 2003, с. 30-42.
365. Мільчев, В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724-1800 рр. Київ-Запоріжжя: Тандем-У, 2001. 198 с.

ANEXE

ANEXA 1
DATE STATISTICE

Tabelul A.1.1. Datele statistice privind emigranţii bulgari din sud-estul Ţării Moldovei (octombrie 1811)

№	Denumirea localităţii	Numărul familiilor	Numărul de persoane de sex masculin	Numărul de persoane de sex feminin	În total, locuitori bulgari
Ţinutul Tomarova					
1	Tomarova (Reni)	68	158	126	284
2	Cişmetioi	45	126	82	208
3	Otutulicioi	66	149	126	275
4	Caragaci	27	62	47	109
5	Cartal Petricica	12	23	24	47
6	Bolboca	53	124	114	238
7	Curcio	26	61	48	109
8	Volcăneşti	55	109	102	211
8	În total, ţinutul Tomarova	352	812	669	1 481
Ţinutul Ismail					
1	Babili	3	3	8	11
2	Cube	7	194	171	365
3	Satalîk-Aji	16	42	39	81
4	Ediburno	3	6	5	11
5	Dolutioi	17	30	31	61
5	În total, ţinutul Ismail	46	275	254	529
Ţinutul Bender					
1	Enitioi	28	62	61	123
2	Comceac	53	111	86	197
3	Chiriitul	5	10	13	23
4	Dizghengea	4	8	7	15

5	Bezghioz	18	36	34	70
6	Beşalma	20	44	33	77
7	Hirşao	10	24	29	53
8	Komgaz	12	27	26	55
9	Enitioi	28	62	61	123
9	În total, ţinutul Bender	178	384	350	734
Ţinutul Greceni					
1	Pelinei-Şeleşte	5	15	9	24
2	Pelinei	12	37	31	68
3	Chaşdamgaş	68	160	148	268
4	Şamaili	71	182	162	344
5	Cazaklîi	4	11	6	17
6	Luceşti	33	89	64	153
7	Taracli	66	126	145	271
8	Ciobalaccii Tatar	12	29	24	53
9	Cajdamgali	46	101	89	190
10	Tiusuliu	36	99	68	167
11	Tiusuliu Mare	16	32	38	70
12	Chiat	26	58	53	111
13	Docuz baia	25	56	54	110
14	Aluvat	8	19	18	37
15	Ciomai	75	153	143	296
16	Hajitioi	23	49	43	92
17	Burceac	29	64	51	115
18	Ciucurmeşe	22	44	49	93
19	Baimacli	15	38	28	66
20	Tartaulu	15	31	28	59
21	Chirgana	2	5	2	7
22	Tartaul	37	85	71	156
22	În total, în ţinutul	636	1 483	1 324	2 807

	Greceni				
Ţinutul Codru					
1	Capaclii	4	11	9	20
2	Ciutma	8	13	15	28
3	Sisiyol	11	24	23	47
4	Sidic	15	26	29	55
5	Taracli	10	25	20	45
6	Iscachioi	9	20	20	40
7	Enikioi	31	58	60	118
8	Şaimaili	17	33	34	67
9	Baimacli	15	20	29	49
9	În total, ţinutul Codru	120	230	239	469
Ţinutul Hotărniceni					
1	Tomai	28	64	65	130
2	Orac-Murza	10	22	22	44
3	Ceadâr	11	17	21	38
4	Curulu	22	43	46	89
5	În total, ţinutul Hotărniceni	71	146	135	281
Ţinutul Fălciu					
1	Peicam	29	51	47	98
2	Popeni	4	16	18	91
3	Ticalaci	5	8	5	13
4	Huş	80	171	148	319
4	În total, ţinutul Fălciu	118	246	218	467
62	**Total pe ţinute:**	**1 521**	**3 576**	**3 189**	**6 765**

** Datele cu privire la localitatea Huşi nu sunt depline, pentru că documentul este deteriorat. Din această cauză, reproducem aici doar fragmentul aflat în arhivă.*

*** La transcrierea documentului, au fost păstrate particularităţile lingvistice ale documentului, nealterându-se modul de exprimare. Conţinutul este publicat integral, fără prescurtări.*

(**Tabelul este alcătuit în baza dosarului din ANRM. 7, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261).**

Tabelul A.1.2. Lista bulgarilor din oraşul Târnovo, care în februarie 1830 au emigrat în oraşul Akkerman

№	Numele capului familiei	Numărul de persoane					№ biletului	Ocupaţia
		Maturi		Copii		Total		
		bărbaţi	femei	băieţi	fete			
1	Ivan Stoian		1	3	5	10	67	negustor
2	Feodor Stoian		1	4	2	3	68	negustor
3	Petco Stoian		1	4	3	9	69	negustor
4	Gheorghii Feodor		1	5	1	8	70	negustor
5	Stoian Fedor	1	2			4	71	negustor
6	Gheorghii Kirpu	1	2			4	72	boiangiu
7	Velciu Radoslav		1	2	4	8	73	agricultor
8	Apostol Kolutî		1	2	2	6	74	cioban
9	Velciu Stoianov		1	2	3	7	75	cioban
10	Grudu Ianu	1	3			5	76	agricultor
11	Dimitrii Stoian		2			3	77	agricultor
12	Todor Nicola		1	2	2	6	79	argintar
13	Kirno Radoslav		1	5	3	10	80	agricultor
14	Petko Mavrodi		3			4	81	negustor
15	Gheorghii Rusino		1			2	82	cioban
16	Todor Stoian		2			3	83	negustor
17	Dimitrii Dimo		1	2	2	6	84	frizer
18	Stanciu Kirpu		3	1		5	78	argintar
19	Nicola Mitro	1	1			3	85	agricultor
20	Stoian Mitru		1			2	86	agricultor
21	Volciu Gramatli		2	2		5	87	negustor
22	Gheorghii Slovo		2	2		5	88	agricultor
23	Gheoro Ovko		1	2		4	90	negustor
24	Stoian Mihal	1	1			3	91	agricultor
25	Mihal Gheorghi		2	3		6	92	negustor
26	Ovko Kiriazi		2			3	93	negustor
27	Stoian Iovko		1			2	94	negustor
28	Petco Voiko		2			3	95	croitor
29	Stoian Nicola	1	1			3	96	agricultor
30	Hristu Petko	1	3			5	97	negustor
31	Todor Nicola		1	2	2	6	98	negustor
32	Văduva Russa	1				2	99	fiul ei este negustor
32	În total	8	48	43	29	160		

(**Sursa:** 8, inv. 1, d. 1326, ff. 27-27v.).

Tabelul A.1.3. Date statistice referitoare la numărul bulgarilor în Basarabia (1811-1901)

Anii	Autori	Numărul de familii	Numărul persoanelor de ambele sexe
1811	ANRM. F. 1, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261		6 765
1812	P. Svinin	4 000	
	V. Kabuzan	2 626	10 943
	A. Skalkovski	2 800	
1816	V. Kabuzan	6 609	30 995
1817	I. Nistor	482	2 410
	L. Roman		25 214
1819	A. Skalkovski	6 532	24 000
1821	A. Skalkovski	7 735	38 023
	Z. Arbure		44 500
	N. Derjavin		20 000
1826	A. Crihan		24 404
1827	Statisticheskoe opisanie		25 679
1829	N. Derjavin		30 000
1835	A. Skalkovski		64 736
1837	I. Grosul		57 000
	A. Skalkovski	10 077	57 960
1841	A. Klaus		64 500
1843-1844	D. Poştarencu		77 282
1844	V. Tomuleţ	81 041	56 872

1846	A. Skalkovski	76 982*	
1850	P. Koeppen		69 525
1858*	N. Derjavin		35 882
1859	N. Derjavin		57 000
1861	A. Zaşciuk		48 216
1862	P. Batiuşkov		56 166
	A. Egunov		25 684
1863	A. Zaşciuk		48 000
1867	N. Derjavin		60 000
1891	L. Roman		85 361
1897	Pervaya vseobshchaya perepis'		103 225
1901	Voenno-geograficheskoe		201 539

* *Cifrele anilor 1858-1869 se raportează numai la coloniile din aria Basarabiei, rămasă între hotarele Imperiului Rus după semnarea Păcii de la Paris.*

(**Sursa:** 33, p. 106-107; 52, p. 58; 88, p. 13; 92, p. 34-35; 101, p. 40-41; 105, p. 125; 123, c. 176; 134, c. 432-435; 148, c. 56; 153, c. 14; 167, c. 180, 189; 168, c. 536; 176, c. 32; 186, Приложение VII; 248, c. 205; 252, c. 14, 35, 40, 96; 259, c. 91).

Tabelul A.1.4. Lista întocmită de comisia lui A. Iuşnevski în iulie 1816

Ţinuturi	**Sate**	**Case**	**Familii**	**Bulgari**	**Moldoveni**	**Greci**	**Locuitori de lungă dată (*старожилы*)**
Tomarova	34	2554	2772	7279	2738	266	1516
Greceni	27	1216	1288	5754	270	144	288
Bender	15	902	962	4557	153		
Codru	10	302	1170	373			
Hotărniceni	4	231	236	1165			

Oraşul Chişinău		144	156	571			
În total	90	5349	5731	20496	3534	360	18041

(**Sursa:** 205, c. 57).

Tabelul A.1.5. Extracte din listele imigranţilor transdanubieni din ţinuturile Codru, Bender, Greceni şi Hotărniceni*, întocmite în 1816**

Numărul			**Denumirea satelor**	**Bulgari**		**Moldoveni**		**Greci**		**Locuitori de lungă data (*старожилы*)**	
satelor	**curţilor**	**familiilor**		**persoane de sex masculin**	**persoane de sex feminin**	**persoane de sex masculin**	**persoane de sex feminin**	**persoane de sex masculin**	**persoane de sex feminin**	**persoane de sex masculin**	**persoane de sex feminin**
Ţinutul Codru											
1	74	74	**Copcui**	119	108	86	78				
2	29	29	**Capaclia**	66	57	23	13				
3	25	25	**Borogani**			54	59				
4	15	18	**Jutma**	45	36						
5	34	37	**Sadâc**	110	82						
6	58	61	**Enichioi**	146	147						
7	28	30	**Baimaclia**	76	52						
8	13	13	**Mocreşti**			29	31				
9	14	16	**Cania**	34	33						
10	12	14	**Leova**	43	22						
10	302	317	În total	633	537	192	181				
Ţinutul Bender											
1	98	103	**Copceac**	252	220						
2	33	40	**Beşghioz**	112	92						
3	55	55	**Tatar Baurci**	123	92						
4	49	57	**Congaz**	126	118						

5	53	56	**Beşalma**	168	150						
6	31	34	**Cioc-Maidan**	92	77						
7	56	57	**Chirsovo**	152	156						
8	61	64	**Chiriet**	170	147						
9	84	87	**Dezghigea**	238	208						
10	90	98	**Tomai Bujorsca**	269	228						
11	28	29	**Şichirlichitai**	83	88						
12	53	58	**Enichioi**	135	125						
13	77	82	**Tatarbunar**	242	184						
14	97	108	**Akkerman**	261	243						
15	37	41	**Hasan-Aspaga**			89	64				
15	902	962	În total	2421	2136	89	64				
ŢŢinutul Greceni											
1	52	53	**Pelinei-Bulgar**	132	150						
2	86	94	**Pelinii-Moldoveni**	107	75	145	125				
3	9	10	**Greceni**	26	21						
4	75	85	**Cajdamgalia**	227	196						
5	24	29	**Musaitu**	82	68						
6	113	115	**Ciumai**	270	261						
7	19	20	**Aluat**	35	38						
8	22	22	**Jaghalbai**	72	52						
9	36	39	**Gadjichioi**	105	103						
10	69	74	**Tartaul**	217	218						
11	40	40	**Carbali**	118	88						
12	49	54	**Bejenari Taracli**	141	122						

13	29	30	**Ciobalacci**	83	75						
14	30	30	**Chiociuc Baimacli**	80	88						
15	57	64	**Ciuchurmeşi**	101	98			53	61		
16	68	76	**Burceac**	180	166						
17	30	30	**Buiuc Chioseli**	75	60						
18	22	22	**Chiat**	61	51						
19	47	50	**Chiuciuc Chioseli**	146	131						
20	62	64	**Cajdamghali**	156	155						
21	47	47	**Larga Tartaul**	73	50					65	60
22	30	31	**Tatar Baurci**	83	67						
23	34	34	**Cazaiaclia**	100	91						
24	58	61	**Luceşti**	160	148						
25	50	50	**Baurci-Moldoveni**	123	131						
26	24	30	**Andruşi**	62	76						
27	34	34	**Acbota**							87	76
27	1216	1288	În total	3015	2739	145	125	53	61	152	136
Ţinutul Hotărniceni											
1	56	59	**Orac-Murza**	152	150						
2	69	70	**Ceadâr**	158	162						
3	58	59	**Mingir**	167	138						
4	48	48	**Tomai**	144	94						
4	231	236	În total	621	544						
56	2 651	2 803	În general	6 690	5956	426	370	53	61	152	136

* În dosarul consultat, extractul ţinutului Tomarova lipseşte.

** Datarea acestui izvor a fost posibilă datorită cercetărilor lui Gh. Câşlalî şi L. Reuleţ [245, c. 95].

(**Tabelul este alcătuit în baza dosarului din ANRM. 10, inv. 3, d. 736, ff. 124-128**).

Tabelul A.1.6. Coloniile care au intrat în ocoalele noi înfiinţate pentru bulgari în 1819*

Ocolul Prutului	**Ocolul Cahulului**	**Ocolul Ismailului**	**Ocolul Bugeacului**
Colibaşi	Cartal	Taraclia	Traian
Brânza	Satu-Nou (Enichioi)	Tatar Copceac	Valea Perjei
Văleni	Barta	Cubei	Cotu Chitai
Slobozia	Caragaci	Satalâc-Hadji	Lunga
Boboeşti (Surăeni)	Bugeac	Cairaclia	Gaidar
Chişliţa	Necrasovţi	Tabac	Tomai
Vadu Boului	Etulia	Caracurt	Baurci
Giurgiuleşti	Hadji-Abdula	Cişma-Văruita	Cazaclia
Mândreşti	Curci	Babele	Beşalma
Anadolca	Împuţita	Duluchioi	Congaz
Fricăţei	Balboca	Taşbunar	Cioc-Maidan
Bujoarca		Ciişia	Chirsovo
Cişmechioi		Erdec-Burnu	Beşghioz
Vulcăneşti		Şichirlichitai	Comrat
			Djoltai
			Avdarma
			Chiriet
			Desghinje
			Enichioi

***** După 1819, din ocoalele sus-numite au fost excluse satele Boboeşti, Sărăteni, Vadu Boului, Mândreşti din ocoalele Prutului şi Bugeacului, Necrasovţi din ocolul Cahulului. În acelaşi timp, în ocolul Bugeacul de Jos au fost incluse sate nou-întemeiate: Dmitrievca, Eschi-Cubei (ultimul sat ulterior nu îl întâlnim în documente), Zadunaiscoe, Banova, Novopocrovscoe [259, c. 126].
(**Sursa:** 235, c. 519).

Tabelul A.1.7. Numărul de mori şi de războaie de ţesut în unele colonii bulgare din Basarabia în 1837-1842

Anul	**Colonia**	**Războaie de ţesut**	**Fuioare**	**Mori**		
				de vânt	**de apă**	**cu cai**
1837	Bolgrad	139	108	53	2	9
	Doluchioi	40	−	10	−	3
	Cubei	129	61	25	1	−

	Traianu-Vechi	25	1	2	–	–
	Taraclia	44	14	31	3	2
	Taşbunar	29	1	29	–	–
	Tvardiţa	66	–	2	–	2
	Ciişiia	54	3	16	1	3
	Şichirlichitai	10	–	13	–	–
1842	Bolgrad	905	38	70	20	14
	Doluchioi	52	–	11	–	3
	Cubei	24	61	26	3	–
	Traianu-Vechi	38	14	7	–	–
	Taraclia	84	7	36	4	2
	Taşbunar	70	–	27	–	–
	Tvardiţa	121	–	9	–	4
	Ciişiia	43	22	15	1	3
	Şichirlichitai	18	–	15	–	–

(Tabelul a fost elaborat în baza documentelor din fondurile: AISR. 4, inv. 29, d. 610, ff. 96-103 şi ASRO. 28, inv. 1, d. 6796, ff. 14-25).

Tabelul A.1.8. Numărul preoţilor din coloniile imigranţilor transdanubieni în anul 1824

Colonie	Curţi	Familii
Bolgrad	2	2
Taraclia	3	3
Tatar Copceac	3	3
Caracurt	3	3
Cişmeua Varuita	1	1
Babile	5	5
Dolutioi	3	4
Ediborne	3	2
Taşbonar	1	1
Banovca	1	1
Şichirlichitai	1	1
Fantina Dzinilor	1	1
Traian	1	1
Ianichoi	3	3
Cotu Chitai	2	1
Ivanovca	1	1
Dimitrovca	1	1
Cubei	4	3
Tabachi	4	4
Comrat	5	4

Chirsov	2	1
Başalma	2	2
Congaz	1	1
Baurci	4	3
Cazaclia	4	3
Ceadâr-Lunga	5	4
Valea Perjei	3	1
Gaidar	4	3
Tomai	4	3
Cioc-Maidan	2	2
Avdarma	3	2
Dizghinje	2	2
Chirietul Vechi	1	1
Volcanești	6	5
Colibaşi	4	3
Brinza	2	1
Valeni	3	2
Slobozia	1	1
Jorjuleşti	2	2
Bujurca	1	1
Anadolca	2	2
Ciaşmetioi	3	3
Fricaţei	2	1
Hadji-Abdula	3	3
Itulia	3	3
Curci	1	1
Caragaci	3	3
Cartal	2	2
Barta	1	1
Bolboca	2	2
Împuţita	2	2
Satunovo	3	1

* *La transcrierea documentului au fost păstrate particularităţile lingvistice ale documentului. Conţinutul este publicat integral, fără prescurtări.*

(Sursa: ANRM. 10, inv. 3, d. 747, ff. 218-219).

Tabelul A.1.9. Bisericile din coloniile imigranţilor transdanubieni din Basarabia în perioada anilor 1810-1850

Colonie	**Ocolul colonial**	**Biserica**	**Anul construirii**
Frecăţei (Limanske)*	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1810
Satu-Nou	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1810
Dezghingea	Bugeacul de Sus	Sf. Treime	1813
Caracurt	Ismail	Naşterea Maicii Domnului	1813

(Jovtneve)			
Enichioi (Novoselivka)	Cahul-Prut	Sf. Gheorghe	1814
Caragaci (Nahirne)	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1814
Împuțita (Vladîceni)	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1814
Babele (Oziornoe)	Ismail	Sf. Nicolae	1815
Vulcăneşti	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1816
Beşalma	Bugeacul de Sus	Sf. Gheorghe	1816
Erdec-Burnu (Utconosivka)	Ismail	Arhanghelul Mihail	1816
Chirsovo	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1817
Cişmichioi	Cahul-Prut	Sf. Afanasie	1817
Taraclia	Ismail	Sf. Gheorghe	1817
Valea Perjei	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae	1817
Văleni	Cahul-Prut	Sf. Spiridon	1818
Tomai	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1818
Tatar Copceac	Ismail	Adormirea Maicii Domnului	1819
Cazaclia	Bugeacul de Sus	Sf. Gheorghe	1819
Baurci	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae	1819
Ciadâr-Lunga	Bugeacul de Sus	Sf. Afanasie	1819
Avdarma	Bugeacul de Sus	Arhanghelul Mihail	1819
Brânza	Cahul-Prut	Sf. Arhangheli	1819
Barta (Plavni)	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1819
Tabacu	Ismail	Buna Vestire	1820
Cubei (Cervonoarmiiske)	Ismail	Adormirea Maicii Domnului (casă de rugăciune)	1820
Şichirlichitai (Suvorove)	Bugeacul de Jos	Sf. Împărat Constantin	1821
Curci (Vînohradivka)	Ismail	Sf. Gheorghe	1821
Gaidar	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1821
Cartal	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1821
Comrat	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1822
Cotu-Chitai (Ostrivne)	Bugeacul de Jos	Sf. Gheorghe	1822
Colibaşi	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1823
Cioc-Maidan	Bugeacul de Sus	Arhanghelul Mihail (casă de rugăciune)	1825
Cişmeaua Varuită (Krînîcine)	Ismail	Sf. Gheorghe	1826
Parcani	Județul Tiraspol	Sf. Mihail	1826
Slobozia	Cahul-Prut	Sf. Mihail şi Gavriil	1826
Bolboca	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1827

(Kotlovîna)			
Dimitrievca	Bugeacul de Jos	Sf. Dumitru (casă de rugăciune)	1827
Etulia	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1827
Congaz	Bugeacul de Sus	Sf. Treime	1828
Anadol (Dolînske)	Cahul-Prut	Sf. Mihail	1828
Ciişia (Gorodne)	Ismail	Sf. Petru şi Pavel	1829
Zadunaevka	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1829
Chiriet-Lunga	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae (casă de rugăciune)	1830
Başcalia	Bugeacul de Sus	Sf. Mihail	1833
Culevcea	Judeţul Akkerman	Sf. Nicolae	1833
Vaisal (Vasilîvca)	Ismail	Sf. Ilie	1834
Dermendere (Kalanceak)	Cahul-Prut	Acoperământul Maicii Domnului	1835
Bolgrad	Ismail	Catedrala Schimbarea la Faţă a Mântuitorului	1838
Ivanovca Bulgară	Bugeacul de Jos	Sf. Ioan Botezătorul	1838
Banovca	Bugeacul de Jos	Sf. Treime	1839
Doluchioi (Bahate)	Cahul-Prut	Sf. Voievod	1839
Cairaclia (Loşcinovca)	Ismail	Sf. Treime	1841
Taşbunar (Kamenka)	Ismail	Adormirea Maicii Domnului	1841
Fântâna Zânelor (Kîrnîcikî)	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1841
Tvardiţa	Bugeacul de Sus	Sf. Parasceva	1842
Devlet-Agaci (Delen)	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1843
Bolgrad	Ismail	Sf. Mitrofan	1844
Chiriutnea (Corten)	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1844
Diulmen (Iarovoe)	Bugeacul de Jos	Sf. Gheorghe	1850
Traianu-Vechi	Bugeacul de Jos	Sf. Treime	1850

* În paranteze se dau denumirile actuale ale localităţilor.

(Tabelul este alcătuit în baza: documentelor din ANRM. 21, inv. 1, d. 397, ff. 1-5; F. 208, inv. 10, d. 20, ff. 55, 93; inv. 14, d. 1, ff. 63, 93, 120, 141; d. 9. ff.1, 11; d. 11, ff. 21, 27, 39, 81, 105, 147, 211; d. 13, ff. 8, 126, 131; dosarului din ASRO. 28, inv. 1, d. 4415; dosarelor din AI. 2, inv. 1, d. 6, 8).

Tabelul A.1.10. Numărul copiilor coloniştilor transdanubieni, care frecventau şcoala în anii 1840-1852

Anul	Băieţi	Fete
1840	1017	-
1842	1860	70

1843	2739	70
1844	2442	30
1845	2484	-
1846	3156	30
1847	2790	-
1848	2322	-
1849	2208	29
1850	1489	20
1852	928	-

(**Sursa:** 143, c. 70).

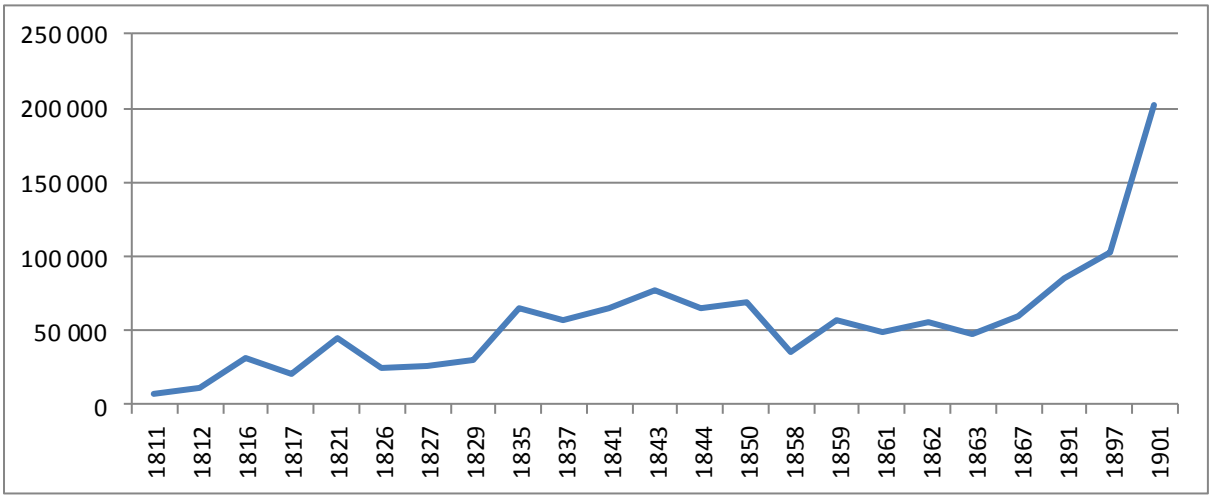

Fig. A.1.1. Evoluţia numărului bulgarilor în Basarabia (1811-1911).

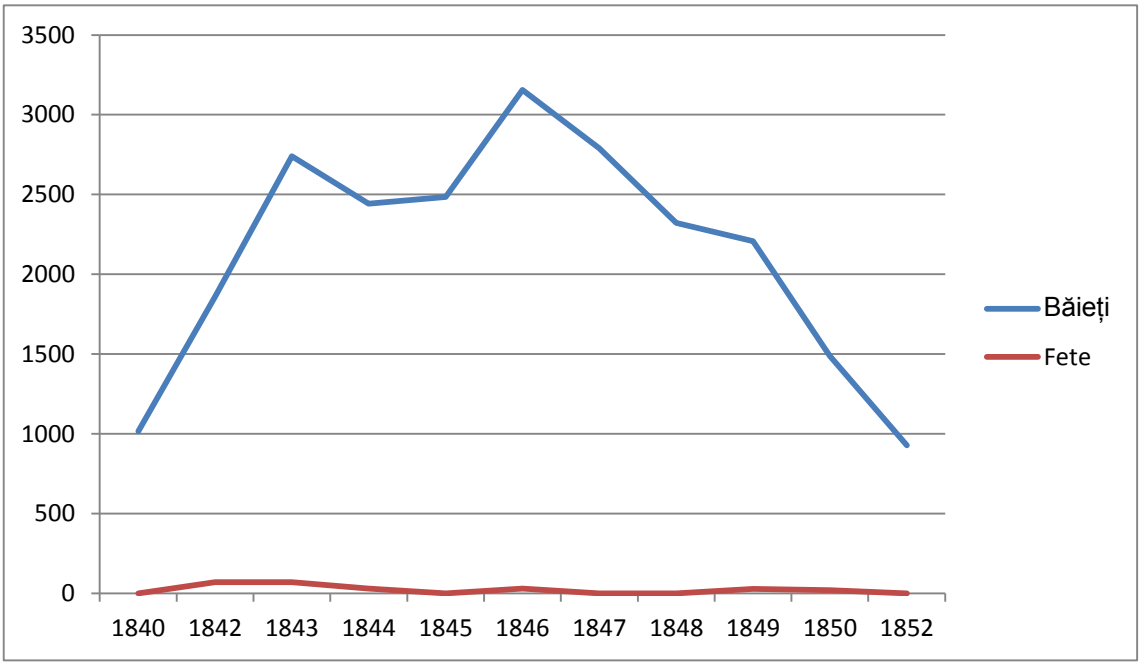

Fig. A.1.2. Evoluţia numărului de elevi în şcolile coloniştilor transdanubieni (1840-1852).

ANEXA 2
MATERIALUL ILUSTRATIV

Fig. A.2.1. Catedrala Schimbarea la Faţă a Mântuitorului din Bolgrad (**Sursa:** 1, C 9135).

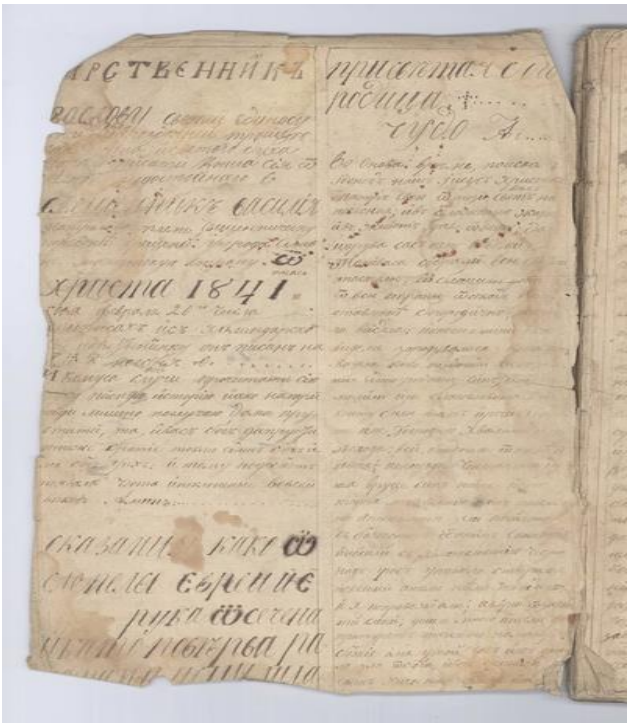

Fig. A.2.2. Copia scrisă de mână a „Istoriei slavo-bulgare” a lui Paisie, făcută de Vasili Manoilov în anul 1841 (**Sursa:** 1, C 375).

GLOSAR

AGAREAN, AGARENI

– musulman, în special musulman turc, provine de la Agar, numle mamei lui Ismail, fiul lui Avraam. Era considerat părintele arabilor [280, c. 131].

BEJENAR

– persoană care (împreună cu alţii) îşi părăsea, vremelnic, casa, provincia sau patria, din cauza unei invazii duşmane, a persecuţiilor politice, a jafurilor administrative sau a exploatării boiereşti. Bejenari erau numiţi şi imigranţii străini colonizaţi în Ţările Române [104, p. 100-101].

BIRNIC

– persoană care plătea impozitul pe „suflet" (birul) în folosul domnitorului [104, p. 104].

CĂLĂRAŞI

– categorie de ostaşi călare. În Basarabia, în primii ani după anexare, ei erau consideraţi slujitori pe lângă administraţiile locale, persoane cu atribuţii de pază locală şi slujitori poliţieneşti inferiori [104, p. 148].

COLONIZARE

– popularea unei regiuni, depopulate sau slab populate, din propria ţară sau din colonie, cu populaţie adusă din alte regiuni ale ţării sau de peste hotare [104, p. 203].

COMITETUL TITULAR (DE TUTELĂ) PENTRU COLONIŞTII STRĂINI DIN SUDUL RUSIEI

– instituţie fondată prin decret imperial la 22 martie 1818, sub auspiciile Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei. Începând cu 5 ianuarie 1819, acest organ avea sediul la Ekaterinoslav, iar din 14 ianuarie 1821 – la Chişinău, de unde în 1833 este transferat la Odesa. Comitetului de Tutelă i-au fost subordonate administraţiile coloniştilor străini din guberniile Herson, Taurida, Ekaterinoslav şi regiunea Basarabia [92, p. 54;104, p. 235].

DESETINA DE STAT

– măsură a suprafeţei în Rusia, egală cu 2400 de stânjeni pătraţi (1,09 hectare) [104, p. 292].

DIJMA

– a zecea parte din toate produsele obţinute de ţăran de pe pământul pe care îl foloseşte, pe care trebuia s-o aducă în depozitul moşierului [104, p. 267].

EMIGRANŢI TRANSDANUBIENI

– emigranţii/refugiaţii care au venit de la sud de Dunăre de pe pământuri bulgăreşti. Majoritatea erau bulgari. Din această categorie făceau parte şi găgăuzi, români, albanezi, sârbi şi greci [235, p. 518].

EPIZOOTIE

– epidemie la animale [284, c. 903].

GALBEN (CERVONEŢ) OLANDEZ

– monedă care circula în Basarabia la cursul de 12 lei [104, p. 174].

MENONIŞTI

– protestanţi, olandezi de origine, care s-au stabilit în Rusia din Prusia în anii 1789 şi 1820. Coloniile lor se aflau în guberniile Ecaterinoslav, Tavria, Herson, Samara şi în Caucaz [186, c. 31].

MIC-BURGHEZ

– categorie socială formată din mici producători şi mici comercianţi, cunoscuţi în limba rusă sub denumirea generică meşciane (*мещане*) [104, p. 414].

MUTEVALIU

– administrator (al unor bunuri de stat, al unei cetăţi turceşti) [54, p. 1065]

NEGUSTOR DE GHILDĂ

– categorie socială privilegiată din Rusia, îndeplinea prestaţiile de ghildă, era eliberată de capitaţie şi pedepse corporale [104, p. 420].

IKOSAAT

– *două ceasuri.* Fâşia „celor 2 ceasuri" reprezenta teritoriul ce se întindea de-a lungul râului Ialpug, la vest de acest râu, până aproape de lacul Ialpug. Până la izbucnirea războiului ruso-turc din 1806-1812, fâşia respectivă a trecut în subordinea Divanului Moldovei. Aici, boierii moldoveni deţineau proprietăţi funciare, fâşia era dată în arendă tătărilor nogai [98, 32-39].

PARA

− monedă turcă din argint. În Basarabia, în 1813, 40 de parale erau echivalente cu 1 leu. În 1819 a fost interzisă circulaţia acestei monede în regiune [104, p. 443].

POTIR

− pahar de aur sau de argint, cu picior, în care se pune vinul amestecat cu apă, ce se va preface în sângele Domnului la liturghie [282, .c. 734].

RĂSURĂ

– impozit suplimentar din care se făcea remunerarea slujbaşilor [104, p. 483].

RUPTA DE VISTERIE / CĂMARA

– categorii fiscale. Urmaşii străinilor care s-au aşezat în Basarabia până la anexarea ei la Imperiul Rus şi micii slujitori, în special cei care se ocupau cu negoţul şi meşteşugăritul, beneficiau de diferite privilegii şi plăteau impozite în trezoreria domnească – *cămară,* sau în cea a statului – *visterie* [104, p. 548-549].

SALVGARDĂ

– foaie de ocrotire, care se emitea de către conducerea militară în teritoriul administrat de ea [135, c. 599].

SERDAR

– comandant de oaste, începând cu mijlocul sec. al XVII-lea a rămas a fi un mare dregător. În sec. al XIX-lea serdarul a rămas un dregător fără dregătorie, adică un simplu titlu boieresc [104, p. 564].

SLUGER

– dregător în Ţările Române împuternicit cu sarcina de a aproviziona curtea domnească şi oastea ţării cu carne [104, p. 581].

STÂNGEN

– unitate de măsură, 480 de stânjeni pătraţi constituiau un pogon (½ ha) [104, p. 580].

SUBAŞĂ, -ŞI

– primar rural în Imperiul Otoman. Var. *subaş*.

ŞOPI

– grup etnolingvistic de bulgari din partea de vest a Bulgariei [283, .c. 792].

VISTERIE

– instituţie care administra tezaurul ţării în Ţara Românească şi Moldova [53, p. 1021].

Declaraţia privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Ivan Duminica, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Duminica Ivan
Semnătura
Data 27.03.2017

CURRICULUM VITAE

Numele: **Duminica**

Prenumele: **Ivan**

Data naşterii: **1 august 1988**

Locul naşterii: **Republica Moldova, raionul Taraclia, satul Tvardiţa**

Studii:
1995-1998: Şcoala Medie Nr. 4, or. Ceadâr-Lunga (r-nul Ceadâr-Lunga).
1998-2004: Gimnaziul s. Tvardiţa (r-nul Taraclia).
2004-2007: Liceul Teoretic s. Tvardiţa (r-nul Taraclia).
2007-2010: Studii de licenţă: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie. Specialitatea: Istorie.
2010-2011: Studii de masterat: Universitatea din Veliko Târnovo „Sf. Chiril şi Metodie" (Bulgaria). Specialitatea: Istorie. Istoria bulgară.
2011-2014: Studii de doctorat: Universitatea din Veliko Târnovo „Sf. Chiril şi Metodie" (Bulgaria). Specialitatea: Istoria bulgară.
2011-2015: Studii de doctorat: Universitatea de Stat din Moldova. Specialitatea: Istoria românilor (pe perioade).

Experienţa profesională:
1.10.2009 – 31.05.2010: profesor de istorie şi geografie la şcoala medie de cultură generală mixtă № 49, or. Chişinău.
1.01.2013 – prezent: cercetător ştiinţific al Grupului „Etnologia bulgarilor" la Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Domeniile de interes ştiinţific: Istoria bulgarilor din Basarabia în perioada modernă (1812-1918).

Participări în proiecte internaţionale: 2010-2013 - *Sprachliche Dynamik im multiethnischen Nationalstaat: Fallstudie Moldova*. Proiect finanţat de Moldova-Institut Leipzig din Germania; **6.05-10.10.2012** - *Lists of Romani migrants to Moldova in 1811. Documents and Materials*. Proiect finanţat de Roma Education Found, Ungaria. Conducătorul proiectului; **10.05-17.09.2012** - *The Memory of the Soviet-Era Deportations in the Republic of Moldova*. Proiect finanţat de Moldova-Institut Leipzig din Germania.

Participări la proiecte naţionale: 2010-2011 - *Populaţie şi societate în Basarabia în prima jumătate a secolului XIX. Studii şi materiale ale recensământului din anul 1835*. Proiectul Institutului de Istorie, Stat şi Drept. Codul proiectului: 10.891.07.03F; **2.02.2010-31.12.2014** – *Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova.* Codul proiectului: 11.817.07.20F; **1.01.2015-31.12.2018** – *Valorificarea pluridimensională a patrimoniului etnocultural ca factor al armonizării şi dezvoltării societăţii Republicii Moldova*. Codul proiectului: 14.06.199F.

Participări la foruri ştiinţifice (naţionale şi internaţionale): Pe parcursul activităţii ştiinţifice au fost prezentate rezultatele cercetărilor la peste 60 de forumuri internaţionale şi naţionale.

Lucrări ştiinţifice: Autorul are peste 80 articole ştiinţifice şi 3 monografii.

Distincţii:
2014 − Почетен знак на Държавна агенция за българите в чужбина. София, България / Placheta onorifică a Agenţiei de Stat pentru Bulgarii de Pretutindeni, Sofia, Bulgaria.
2014 – Почетно отличие „Най-добър чуждестранен студент в Република България", София, България / Medalia onorifică „Cel mai bun student străin în Republica Bulgaria".
2014 – Почетно отличие „Докторант на годината" на Великотърновския университет „Св. Кирил и Методий", Велико Търново, България / Medalia onorifică „Doctorandul anului" al Universităţii „Sf. Chiril şi Metodie" din Veliko Târnovo.
2014 – Distincţia Guvernului Republicii Moldova „Studentul Anului din Europa Centrală şi de Est − Doctorat". Chişinău, Republica Moldova.
2015 − Паметен плакет „Българско наследство". Балчик, България / Placheta onorifică „Patrimoniul bulgar".

Titluri onorifice:
2014 – Най-добър чуждестранен студент в Република България / Cel mai bun student străin în Republica Bulgaria.
2014 – „Докторант на годината" на Великотърновския университет „Св. Кирил и Методий", България / „Doctorandul anului" al Universităţii „Sf. Chiril şi Metodie" din Veliko Târnovo, Republica Bulgaria.
2014 − Studentul Anului din Europa Centrală şi de Est – nivelul doctorat.
2014 − Laureat al Premiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei pentru Realizări Ştiinţifice Valoroase ale Tinerilor Savanţi.
2015 − Laureat al Premiului Municipal pentru Tineret în domeniul ştiinţei (etnologie).
2016 − Laureat al Premiului Național pentru Tineret 2016, în domeniul tehnico-științific.

Apartenenţa la societăţi/asociaţii ştiinţifice naţionale, internaţionale:
2011-prezent – membru al Consiliului de administraţie a Societăţii Ştiinţifice a Bulgariştilor din Republica Moldova.
2015-prezent – membru al Consiliului tinerilor savanţi al Institutului Patrimoniului Cultural al AŞM.

Activităţi în cadrul colegiilor de redacţie ale revistelor ştiinţifice: Membru al colegiului de redacţie al *Revistei de etnologie şi culturologie*.

Cunoaşterea limbilor:
bulgară (maternă), româna (foarte bine), rusa (foarte bine), engleza (mediu).

Date de contact:
Str. Albişoara, 8, ap. 95. Chişinău - 2001.
Tel. fix. 0291 63084, 022 547902; mob. +373 068524510
e-mail: duminicaivan@yandex.ru